

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Державний заклад „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”

**В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко, Н. О. Барвіна,
Т. О. Д’якова, І. В. Мілева, О. М. Обеднікова**

**ФРАЗЕОЛОГІЧНО-ПАРЕМІЙНИЙ
СЛОВНИК
СХІДНОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ
XIX СТОЛІТТЯ**

Луганськ
ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”
2013

УДК 811.161.2'373.4'373.7(477.541.62),,18''(03)

ББК 81.2Укр – 4

С82

Рецензенти:

Калашиник В. С. – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Левченко О. П. – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка».

Прадід Ю. Ф. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українського мовознавства Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського.

Фразеологічно-паремійний словник Східної Слобожанщини XIX століття / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко, Н. О. Барвіна та ін. ; за ред. В. Д. Ужченка ; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 288 с.

С82

ISBN 978-966-617-319-8

У пропонованому словнику обґрунтовано засади й запропоновано лексикографічний опис фразеологічних і паремійних одиниць на матеріалі етнографічної пам'ятки Східної Слобожанщини „Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии” (1898 р.). За характером цей словник можна розглядати як етнолінгвістичний, підготовлений на матеріалі діалектологічно-етнографічних текстів-нарисів.

Для лінгвістів-дослідників, викладачів вищої й середньої школи, аспірантів, магістрів, студентів.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 3 від 26 жовтня 2012 року)*

ISBN 978-966-617-319-8

© Ужченко В. Д., Ужченко Д. В.,
Барвіна Н. О. та ін., 2012

© ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2012

Передмова

У пропонованій праці зроблено спробу обґрунтувати засади й подати лексикографічний опис фразеологічних і паремійних одиниць на матеріалі найбільшої етнографічної пам'ятки Східної Слобожанщини кінця XIX ст. та проаналізувати особливості, значення й шляхи використання такого словника. За характером цей словник можна розглядати як етнолінгвістичний, підготовлений на матеріалі прецедентних діалектологічно-етнографічних текстів-нарисів, об'єднаних змістом матеріалів одного синхронного зрізу та авторською позицією наукового редактора. У фразеологізмах та пареміях (ФП) виразно простежується система ціннісних пріоритетів, їхніх оцінок, особливостей ментальності, а отже, ці вислови є дзеркальним відображенням духовності мовців певного ареалу та періоду.

Вступні уваги

Одним із першочергових завдань сучасної мови є опис і характеристика фразеологічного складу в певний час його функціонування, урахування досягнень фразеологічної науки, лексикографічна фіксація фразеологічних одиниць (ФО) якогось визначеного періоду. Вилучення фразеологічного матеріалу зі значних за обсягом пам'яток, зокрема етнографічних, може слугувати основою словника визначеного періоду, зокрема й якогось ареалу. Аналіз різночасових ідей, тем, їхнього вербального вираження виявляє мовно-історичні зв'язки окремих ареалів, прояснюючи питання й етногенези, і мовних тенденцій за конкретний проміжок часу. Актуальність таких досліджень зумовлена загальною спрямованістю на пошук закономірностей обрядових (етнографічних) номінацій, їхнього концептуального й структурно-семіотичного моделювання на синхронному та діахронному зрізах, на з'ясування механізму конструювання вторинних семіотичних систем, пов'язаних із передачею культурної семантики як певних „квантів знання”, концептів, стереотипів, структурно-семантичних і мотиваційних моделей. Останнім часом науковці інтенсивно досліджують семантику слова й фразеологізму в матеріальній і духовній культурі, різнопланові зв'язки слів і словосполучень в етнологічних дискурсах, здійснюють зіставно-типологічний аналіз слов'янської концептосфери у формальному й семантичному планах, реконструюють архаїчні форми й еле-

менти обрядів, вірувань, демонології, народного календаря, простежують зв'язок їхнього вербального вираження з мовною картиною світу (Є. Бартмінський, П. Гриценко, В. Жайворонок, В'яч. Вс. Іванов, В. Конобродська, Н. Слухай, О. Тищенко, М. Толстой, В. Топоров, Н. Хобзей та ін.).

Не можна тут переоцінити значення словників. Східнослов'янська культурно-фразеографічна традиція вже знає приклади розробки фразеографічних праць окремих періодів та друкованих джерел. За редакцією О. Федорова підготовлений „Фразеологический словарь конца XVIII – XX в.”. М. Палевська є автором „Материалов для фразеологического словаря русского языка XVIII века” (1980), „золотого віку” східноукраїнської фразеології. Білоруси пишаються „Сборником белорусских пословиц” І. Носовича (1874).

Українську традицію в різні періоди XVII, XVIII й особливо XIX ст. представляють „Приповісті посполиті” Климентія Зіновієва (кінець XVII ст.), „Фразы, пословицы и поговорки малороссийские” О. Павловського (1818), „Малороссийские пословицы и поговорки, собранные ВНС” (1834), тобто Василем Миколайовичем Смирницьким, „Галицькі приповідки і загадки” Г. Ількевича (1841), „Сборник малороссийских пословиц и поговорок” О. Шишацького-Ілліча (1857), „Словарь малороссийских идиомов” М. Закревського (1861). Гідна поваги збирацька діяльність В. Вислоцького, К. Войціцького, М. Гатцука, М. Дикарева (Дикарива), М. Комарова, І. Манжури, О. Марковича, П. Чубинського та ін. Перлиною фразеографії середини XIX ст. стала відома збірка М. Номиса (1864), а початку XX ст. – „Приповідки” І. Франка (1901 – 1910). Сучасна україністика знає й такі фундаментальні праці, як „Словник мови Шевченка” в двох томах (Київ, 1964), тритомний „Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка” (Харків, 1978 – 1979), уже як відображення фразеологічного складу (поряд з лексикою) окремих творів чи творів окремих письменників. Певне віддзеркалення отримала українська літературна й ареальна фразеологія кінця XIX – поч. XX ст. у „Словарі української мови” за редакцією Б. Грінченка (1907 – 1909). Проте це були словники переважно лексики й тільки як додаток подано деякі ФО. Лише окремі з них відбивали не весь український континуум, а окремих його ареал.

Помітними в етнолексикографії новітнього періоду стали спеціальні зібрання символів в українській культурі, зокрема „Словник символів” (1997), „Словник символів культури України” (2002), „Українська міфологія” В. Войтовича (2002). Безцінний матеріал для дослідника, який вивчає формування фразеологічної системи, знаходимо в етнолінгвістичному словнику „Славянские древности” (1995, 1999, 2004) за редакцією М. Толстого й за участю представників московської етнолінгвістичної школи з виразною діахронічною орієнтацією (М. Валенцова, О. Гура, А. Журавльов, Г. Клепикова, Г. Плотникова, О. Сєдакова, С. Толстая). Однак і тут у всіх них домінує слово-концепт, слово-символ. Фразеологічних словників на базі великих за обсягом етнографічних праць, зокрема підготовлених на основі українських пам’яток українськомовного ареалу, не було.

Пропонований Словник і є працею саме такого типу. Він має ареально-етнолінгвістичну орієнтацію, яка випливає з того, що етнолінгвістика постала з діалектології, а локальні (ареальні) форми культури могли б увійти в синтетичні роботи як релікти історично „спільних смислів”.

Необхідність і можливість спільної розробки фразеологізмів і паремій

Поєднання розробки власне ФП в одній фразеографічній праці можна пояснити багатьма причинами. І фразеологізми (ідіоми), і прислів’я-приказки 1) часом важко розрізнити; ось чому деякі лінгвісти виділяють прислів’яно-приказкові вирази з численними проміжними утвореннями (В. Жуков, А. Жуков), обстоюють „широке” розуміння фразеології; 2) стійкі, хоча б частково ідіоматичні, відтворювані в процесі мовлення; 3) виявляють специфічне співвідношення між денотативним і конотативним аспектами, у яких виключно чи нерідко домінують різні конотації, імпліцитні оцінки та емоції, образи, стилістичні нашарування; 4) часто вимагають контекстної підтримки у процесі їхнього функціонування; 5) нерідко є „взаємооберненими”: ідіома з часом може розгортатися в прислів’я, ставати його структурною частиною; і навпаки – вилучатися з ширшого прислів’яного контексту, ставати його дериватом, що переконливо показав у своїх працях О. Потебня.

Важливим чинником стала помітна зміна „настроїв” фразеологів: останнім часом відчутна увага до „широкого” розуміння фразеології (В. Маслова, Т. Яценко), почастишали голоси на захист так званого „широкого” розуміння фразеології чи заклики розмежувати фразеологію й пареміологію на дві лінгвістичні дисципліни (Л. Даниленко). Інтерес до проблем пареміології зараз нагадує „ефект бумеранга” (Л. Даниленко), якщо зважити на історичний зв’язок пареміології / фразеології. До того ж, із часом назріває необхідність уточнення структури й семантики прислів’я чи фразеологізму, компарантом яких можуть бути ФП-одиниці попередніх хронологічних зрізів.

Питання про реєстр засобів вторинної номінації в таких словниках яскраво висвітлюють і проблему певної недостатності такого, здавалося б, універсального семантичного чинника фразеотворення, як метафоризація. Значущими в етнографічних текстах, у різних формах фразеологізації стає сакралізація слова й словосполучення як номінація обрядодій, роль ключових слів як символів, як засобів вербалізації символізованих етнореалій. Пор. також і методично-теоретичні підходи наукових редакторів тому „Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich: Frazeologia” Харрі Вальтера та Валерія Мокиєнка щодо наукових засад такого поєднання: суміжними з фразеологізмами мовними одиницями є і крилаті вирази, і прислів’я. Не вважаючи прислів’я фразеологічними одиницями, ми, проте, також включили їхній аналіз до деяких розділів нашого фразеологічного тому. Це виправдано, по-перше, інтенсивним динамічним зв’язком прислів’їв і фразеологізмів (resp. приказок), по-друге, фразотворчим і прагматичним потенціалом прислів’їв, який зріс у наш час, і, нарешті, своєрідним жанром так званих антиприслів’їв, які значною мірою актуалізувалися в сучасних мас-медіа та Інтернеті на основі фразеології у вузькому значенні слова [Вальтер, Мокиєнко 2008: 19 – 20].

Характеристика Пам’ятки

Загальна характеристика фразеоджерела

Понад сто років (1898) була опублікована значна за обсягом, 1012-сторінкова, пам’ятка „Жизнь и творчество крестьян Ха-

рьковской губернии: Очерки по этнографии края” за редакцією начальника Харківського губернського статистичного комітету Василя Іванова (далі Пам’ятка). Задумане як перший том видання становило повідомлення про різнобічне життя селян тодішнього Старобільського повіту. Повнотою свого матеріалу названа праця завдячує допомозі колишнього інспектора народних училищ по Старобільському повіту Г. А. Ознобишина (на жаль, ініціали причетних до Пам’ятки авторів доводиться писати в російській транскрипції), який „надихнув учительський персонал” (а саме переважно вчителі та їхні помічники були авторами етнографічних нарисів з 48 слобід тодішнього повіту – 40 українських та 8 російських) роз’ясненням про важливість і значення для науки задуманої Пам’ятки. Це були різні за обсягом повідомлення: зі сл[ободи] Євсуг, наприклад, лише дві сторінки (автор М. Касьянова), а зі слободи „Никольское” (сучасне с. Микільське Міловського р-ну) – 170 сторінок (Г. А. і А. М. Калашникови). А нарис про „сл. Бѣло-Куракино” (сmt. Білокуракине) удостоївся такого аж двічі – під номером 12 (с. 349–488) і номером 26 (с. 641–731). Правда, другу частину розглядали як доповнення до попереднього нарису: це були записи 233 народних пісень „нашої місцевості”. Усі слободи – Містки, Дмитрівка, Кам’янка, Курячівка, Танюшівка, Новопсков, повіт Старобільськ та ін. – це села, селища й міста сучасної Луганської області, що за тодішнім адміністративним поділом належали до Харківської губернії й збереглися до сьогодні як окремі адміністративні населені пункти.

До Пам’ятки різною мірою лише в останні роки зверталися луганські дослідники східнослобожанських говірок – К. Глуховцева (фонологічна, морфологічна та лексична системи), І. Магрицька (тематичний словник весільної лексики), В. Леснова (номінація людини та її рис), І. Ніколаєнко (лексика ткацтва та прядіння). Фразеологічний склад названої праці частково проаналізував В. Ужченко в монографії „Східноукраїнська фразеологія” [Ужченко 2003: 55 – 72], дехто з дослідників різних питань східнослобожанської ареальної фразеології (Т. Д’якова, І. Мілева, Р. Міняйло, Д. Ужченко). Проте без систематизованого максимально представленого й лексикографічно опрацьованого фразеологічного складу східнослобожанських говірок спостереження над окремими висловами є неповними, а то й фрагментарними.

Структура Пам'ятки

Пам'ятка виразно поділяється на дві частини 1) своєрідний вступ до неї, озаглавлений В. Івановим „Сучасне село Харківської губернії” (с. I – XXXII; нумерація римськими цифрами), й основна частина – „Старобільський повіт Харківської губернії” (с. 1 – 1008), власне, окремі нариси місцевих дописувачів, поданих „за слободами”.

У першій, вступній, частині (I – XXII), хоч і озаглавленій В. Івановим „Погляд селян на своє життя”, відчутна „міцна режисерська рука пильного вченого-етнографа, політика й правознавця” [Ужченко 2003: 57]. У ній ідеться про вік, національність, соціальний стан мешканців історичної Старобільщини. Автор характеризує жупанників, дукачів, мужиків та „голь”. Помітна наскрізна „трудова” домінанта опису, навіть у віковій градації за здатністю виконувати ту чи ту роботу. Тільки до 5 літ діти – „ка́шники”, „кукіль”, „роти”, з 5 до 10 літ вони вже пасуть гусей, свиней, овець, заганяють худобу. На запитання „Скільки літ си ну?” селяни звичайно відповідають: „Та уже пастушók, погóнич, робітничок, коса́рь” (I). З 8 до 14 літ хлопчик ходить „погóничем” у полі; з 12 до 18 він уже „робітничок” – „плуга́тарь”, „молóтник”; з 16 до 50 – „коса́рь”, повний робітник; з 50 – „па́сішник”, „ста́рож”, а там „ді́д”, „нахлі́бник”, знову „рот”. Селяни різного віку стають „робóчими”.

Певні зміни відбуваються в оцінці мови різними верствами й національностями. „Руські” починають уживати хохлацькі вислови, вводити до свого життя їхні звичаї. Виробляється дещо „нейтральне, загальне” (с. III). Проте збільшується прірва, що розділяє класи. Національна й правова сила поступається силі економічній, що помітно й у відборі фразеологічної характеристики персонажів: „І ти, *бісів син, чо́ртів го́ляк*, рівняєшся до мене! *Я тебе куплю і прода́м. У тебе одна ду́ша при тілі, кішки нема́ в ха́ті*, а я хазяїн” (V). У купців і торгівців мова „чиста” (російська), хоча серед них є й такі, що говорять на двох наріччях – „панському” й „мужицькому”. Заняття дукачів – „*коло хліба*”. У „мужиків” „*всяко буває*”. Крім хліборобів, зустрічаються всякі „рукомісники”, тобто ремісники.

Друга (основна) частина – це нариси з 48 населених пунктів тодішнього Старобільського повіту, який об'єднував землі сучас-

них Біловодського, Новоайдарського, Білокуракинського, Новопсковського, Марківського, Міловського, Сватівського, Станично-Луганського, Троїцького районів – справжня енциклопедія матеріального, соціального й духовного життя східних слобожан.

Тематика й композиція нарисів Пам'ятки

Кожному нарису передуює стисло викладена його тематика: відомості про історію майже кожної слободи, її матеріальне, соціальне й духовне життя, зокрема історія поселення, населення, помешкання, одяг, харчі, заняття, ремесла, становище жінки, народна ветеринарія, народний календар, здоров'я, замовляння, молитви, релігійність, моральність, звичаї, ігри, повір'я, казки, школа та її історія, розумовий стан, весільні обряди й пісні, вечорниці, похорони, обряди під час хрестин, обряди й пісні святкових днів, ярмарки, псалми, „що читає народ”, прикмети, вагітність, обряди під час народження дитини, мова, зокрема приказки й прислів'я, та ін. Часом назви певних сфер розшифровано. Так, серед весільних названо обряди сватання, підвесілка, власне весілля; народна медицина включає перелік постійних, тимчасових, весняних і випадкових хвороб та способи їхнього лікування; до одягу автори відносять білизну, верхній одяг, взуття.

Деякі нариси детально структуровані, окремі частини їх озаглавлені. Нарис про сл(ободу) Кабичена (сучасне с. Кабичівка Марківського р-ну) після вступної частини містить такі, наприклад, назви тем: Житло, Одяг, Харчі, Хвороби, Заняття, Становище жінки в сім'ї як хазяйки, Весільні звичаї та обряди, Прикмети та обряди, Дитячі ігри, Повір'я, Історико-географічні та археологічні відомості, Наріччя.

Композиційно обрано якусь стрижневу часову шкалу, наприклад, „Етнографічний календар”, і за днями-святами описано господарчі дії мешканців, їхні приємні турботи, прикмети, повір'я, вірування тощо. Усе це є вдячним матеріалом для етнографа, культуролога, історика, міцним субстратом-підосною для фразеолога: *Январь*. 1-го „Новий рік, прázник Васи́лія”. Під цей день молодь гадає... Виходять на дорогу, знімають чобіт або башмак і кидають через голову; куди він упаде носком, у тій стороні живе майбутня жінка чи чоловік... Ранком хлопчики ходять посипать, бажаючи врожаю в новому році: *„На щастя, на здоров'я, роди, Боже, житю, пше́ницю і всяку па́шницю!..”* При цьому деякі господарі при-

мушують посипальників сідати на лавці або на порозі й „квоктать”, „шоб були курчата ранні”... Деякі хазяйки впродовж святків збирають „сміття” під припічок (пор. фразеологічну настанову – *не винось сміття з хати*), а на Новий рік підкурюють ним дерева в саду, „шоб черва не водилась”. Жінкам рано на Новий рік „не годиться” ходити в чужі оселі: ...буде нещастя в новому році... 5-го – „Голодний свят-вечір”, „Голодна кутя”, 6-го – „Хрещення”, 7-го – „Івана Христителя”, 8-го – „Різдвяний день”, 30-го – „Трьох святих”. У цей день не працюють (237 – 240). Розписані за цими датами-святами й обрядодії слобожан.

Чільне місце в Пам’ятці відведено насамперед народним обрядам, повір’ям, звичаям. Саме їхнє тлумачення, писав у свій час К. Кавелін (1818 – 1885), якого схвально цитує Ю. Степанов, часто не відповідає вже дійсності. Спочатку вони були не символом, а зовсім визначеним поняттям або живою дією. Минає час, первісний смисл утрачається, народ продовжує їх дотримуватися, шанувати їх, „але вже не розуміє”. Звідси вимога методу: під час вивчення народних обрядів, повір’їв, звичаїв шукати їхній безпосередній, прямий, буквальний смисл – це те саме, що пізніше лінгвісти назвали внутрішньою формою (слова, звичаю, обряду). К. Кавелін пояснює цю тезу прикладом: „Чи приходять, за нашими весільними обрядами, свати з палкою й ведуть мову з батьками молоді нібито чужі, що ніколи не чули про них, хоча й живуть двір-у-двір, – вірте, що ці тепер символічні дії були колись живими фактами щоденного життя; чи плаче молода за волею, чи виражає весільна пісня її страх їхати в чужу незнайому сторону – ці символи були теж колись живою дійсністю” [Степанов 2004: 50]. Звичайно, і в історичній Старобільщині (понад сто років тому) вони теж були вже зредукованими й значною мірою десемантизованими, проте в Пам’ятці вони нерідко подані 1) повніше, 2) детальніше, з описом побутових умов, за яких функціонував цей обряд / звичай / повір’я, 3) як факти, за якими ще давньогрецький історик Фулідид радив судити про духовне значення чогонебудь у минулому „за матеріальними залишками цього „чогось” у теперішньому”. З погляду фразеології як лінгвістичної дисципліни варто, фіксуєючи різні етапи обрядодій, дивитися на них як найближчу підоснову ФО або й розглядати як самі етнографічні фразеологізми, побудовані на суміщеній омонімії (О. Потебня,

Л. Ройзензон, І. Абрамець), тобто на суміщенні назв обрядодій і того, що ми у фразеології називаємо стійкими контекстами. Фразеологізми на зразок *пайки для бідних* (у полі залишали „для прохожих” хліб недокошеним), *хліб приймати* (батьки згодні віддати свою дочку за пропонуваного жениха), *як батько і мати, так і я* (традиційні слова молодої під час сватання), *давати рушники, приглашати на оглядини, пов'язати платками* („Мати вносить платки й подає їх молодій, котра пов'язує ними рідних і хрещених батьків жениха й старшого боярина”) [Пам'ятка: 11 – 12] з нарису „Сл. Свято-Дмитрівка” різною мірою наближені до обрядової підоснови або повністю омонімічні з назвою обрядодії, у яких духовно-символічний потенціал матеріально підкріплений фоновими деталізованими описами. Особливість таких фразеологічних етнографізмів (чи етнографічних фразеологізмів) у їхній обтяженості побутово-фоновим контекстом, у близькості до їхньої внутрішньої форми, у сакральності. Пор. ще фразеологічні відшарування різних весільних, похоронних обрядодій та обрядодій народин: *чи не будем сватами?, увійти з покрасою, привозити придане, розводити вогонь* (на воротах), *бити горшки, купати свекруху, покривати молоду, обрізати косу, розрізати хліб; обмивати мерця, класти на лаву, закривати очі кому, підтикати хустку* (у неї зав'язують монету, „щоб було чим одкупитися на тому світі”), *продзвонити по умершому; родитися в сорочці, відрізати пуп* „до сокири” (щоб майстер був), „до гребінки” (щоб пряха була), *розв'язати пуповину* й под.

Мова нарисів

Згідно з тодішніми вимогами до наукових праць нариси написані російською мовою. Для сучасного дослідника важливі численні українські вкраплення, подані звичайно в лапках. Часом це порівняння-переклад російських та малоросійських (українських) слів і їхнє фонетичне оформлення: *жена – жінка, лед – лід, зелений – зелений, тополя – тополі, Андрей – Андрій, голова – голова, хорошо – харашо, овес – авес, кого – каво* (Кам'янка, с. 97). Нерідко доводиться з-під російської мовної оболонки видобувати українське вербальне оформлення обрядодії (= ФО), що не завжди можна зробити адекватно. Часом у нарисах оцінено мову слободи. „Народ цієї місцевості [сучасне село Шулгинка. – В. У., Д. У.] говорить чистою малоросійською мовою, напри-

клад”: „*хіба тобі важко зробити це діло?*” (601). Звернено увагу на місцеві слова й речення: „*моя ненько, рідненько, зузюля*”, „*далибі що*” (уверяю вас), „*чимало*” (достаточо), „*заздалегідь*” (за-благовременно) (601); подано народні вислови: „*я тебе як мазну по піці*” (97).

Важливі й визначення чи оцінка мовлення місцевих поселян або їх самих. „Мова жителів малоросійська, але на неї багато вплинув говір донських козаків” („Сл. Свято-Дмитріївка”); „Мова переважно чиста малоросійська тільки в старих; у молоді ж зустрічається в говорі багато слів літературно-російських і навіть іноземних” („Сл. Містки”); „Мова малоросійська, з домішкою літературної” („Сл. Кам’янка”); „Говорять усі твердою малоросійською мовою; але помітні й сліди впливу літературної мови [тобто російської. – В. У., Д. У.] в осіб, говірка яких представляє, за місцевим виразом, ні те ні се – „пéревертнів” (367). Власне, так оцінено наростання й функціонування специфічного мовлення („Сл. Білокуракине”), яке зараз ми називаємо „суржиком”.

Багатюща **лексика** Пам’ятки. Читач знайде назви страв: *бориц, квасок, каша, куліш, юмка (суп), галушки рванці й галушки кришені (лапша), затірка, кваша, пуртя, кутя, озвар, лемішка, вареники*; соціальних „класів” (за визначенням селян): *жупанники, дукачі, мужики й голь*; професій селян: *хлібороби*, найрізноманітніші „*рукомесники*” – *шевці, кравці, чимбарі, кушнарі, ковалі, шапували (шаповали), вибійщики, крильщики, колісники, теліжники, плотники, бондарі, столярі, скринники, перевізники, шапошники, свитники, олійники, сребрянники, різники, крамарі, шинкарі, бакишарі, вугільщики*; усіляких барисників: *рибаси, соляники, скотарі, курятники, кулаки* (торгують хлібом).

Не перелічити прикмет, повір’їв: хто вперше надіне новий одяг, тому в кишеню кидають монету, „*щоб гроші водились*” (183), і щипають його, „*щоб довше одежина носилась*”; щоб ніхто не зурочив, треба носити в одязі „*голку вверх жалом*”; заміжня жінка не повинна ходити без хустки, особливо в сіни: „*домовий за волосся потягне на горище*”; дівчатам не годиться шапку надівати – „*коса не ростиме*”, а хлопцям очіпка й намиста: „*кобила голову откусе*” (184).

Ідіоматика та паремії Пам'ятки

Ще й до сьогодні не припиняються дискусії про обсяг фразеології. Новий імпульс у свій час дав їм С. Ожегов (1957), виділивши фразеологію у вузькому й широкому розумінні. Реєстр пропонованого Словника включає фразеологію саме „в широкому розумінні”. Л. Скрипник, яка дотримувалася такого погляду на обсяг фразеології, розглядає в складі народно-розмовних словесних комплексів лексичні ідіоми, або власне фразеологізми (*пекти раків, на руку ковінка*), прислів'я та приказки (*мир та лад – великий клад, лиха прикупивши*), крилаті вислови (*кожен камінь волає*), а також традиційні контексти, зокрема, формули вітань (*здорові будьте!*), запрошення, припрошення до столу (*чим багаті, тим і раді*), побажань, віншувань (*нехай наше лихо скаче*), формули прокльонів (*бий би її трясця!*), узвичаєних відповідей на певні запитання, прохання (Як поживаєш? – А так, *жию, хліб жую*); дражніння (*заплач, Матвійку, дам копійку*), каламбурні сполуки (*тринди-ринди коржі з маком*). Усі наведені тут групи народно-розмовних кліше авторка об'єднує загальною назвою – **п р и м о в к и** [Скрипник 1973: 38 – 39], яку й ми часто будемо використовувати в тексті Словника як найбільш загальну номінацію аналізованих одиниць.

До фразеології „в широкому розумінні” дослідниця додає ще складені терміни – нерозкладні за структурою й цілісні за значенням (*петрів батіг*). Б. Ларін зближує із фразеологічними єдностями тільки давні термінологічні пари, у яких помітне віддалення від первісної семантики, затемнення основного значення слів-компонентів (*грудна жаба, антонів вогонь*). Так само акад. В. Виноградов вважає за можливе залучати до складу ФО „цілісні словесні групи”, яким властива „нерозривність фразової структури”, еквівалентність слову. О. Ахманова, підкреслюючи цілісність їхньої номінації, вважає всі складені терміни частиною фразеології.

Звичайно, спектр подібних формул ще ширший. У додатку до „Фразеологічного словника говірок Нижньої Наддніпрянини” (2001) В. Чабаненко вміщує фразеологізовані (так вони визначаються в „Передмові”) каламбури й нісенітници (*всі раді і я трошки*), діалогічні каламбури й дотепи (*А піди, вовче! – А піди, хвосте!*), прокльони, лихі й добрі побажання, заклинання,

погрози (*за язик укусяся*), повчання, поради, застереження (*не будь тим, що лізе в тин*), тости (*дай, Боже, щоб не послідня!*), вигуків та питально-риторичні звороти (*хіба я в Бога теля здів чи шо?*), запрошення та післяслова до пісні чи казки (*вам пишик, а міні грошей шаплик*) [Чаб: 167 – 182].

Національно-специфічні етнографічні концепти звичайно „зв’язані” етнокультурними контекстами. Так, у весільних обрядодіях з їхніми аксіональними (власне обрядовим, дієвим), реальним (предметним), персональним (виконавським), локативним (просторово орієнтованим), темпоральним (часовим), музичним, зображальним (символічним) кодами значне місце відведене вербальному (словесному) супроводу [Жайворонок 2001: 54]. Найпродуктивніші ФО – звичайно дієслівні – найменування аксіональних елементів обряду. Так, у нарисі „Сл. Каменка” (тобто „Слобода Каменка”, сучасне село Кам’янка Новопсковського р-ну) у підрозділі „Свадьби” знаходимо такі стійкі вислови сакрального значення, як-от: *різати хліб молодого, пити могорич, дати помочи* (за невістку), *кланятися в ноги* (запрошувати на сватання), *підносити платок* (жениху, хрещеній матері), *затикати платок за пояс* (жениху), *кланятися в пояс, підносити рушник* (*рушники*), *обсипати поїзд* (хмелем, горіхами й цукерками), *везти сундук* (про віно), *брати с платочком* (а не голою рукою), *перемінятися хлібом, дивитися крізь калач на жениха, приспівувати імена* (молодого й молодої), *пришити жениху до шапки вінок, викупити шапку, перев’язувати платком, розплітати косу, водити навкруг діжі* (молодих), *стрічати іконою, стрічати хлібом*. В обрядових контекстах такі словосполучення набувають культурної семантики як вербальні знаки символізованих весільних етнореалій. В. Жайворонок, дослідник етнолінгвістичних обрядових контекстів, указує й на причину стабілізації назв окремих обрядодій: „Обрядова символізація предметів і дій лягла в основу фразеологізації значення тих чи інших виразів” [Жайворонок 2001: 55]. За рідкісними винятками (*брати рушники, готувати рушники, повертати хліб, зав’язати косу*) потужний шар таких фразем (їх можна назвати обрядовими чи етнографічними) залишається за бортом загальнономовних лексичних та фразеологічних словників, див. [СУМ, ФСУМ, СФУМ, Уд]. Можна назвати принаймні дві причини такої неуваги до них. По-перше, їхня фразеологічна спе-

цифічність, обтяженість фоновими елементами, доволі жорстке прокрустове ложе сакрального етнографічного дискурсу. Цим вони помітно відрізняються від класичних дієслівних ідіом на зразок *попускати віжки, порости травою*. Навіть новітній академічний „Словник фразеологізмів української мови” (2003) розробляє ФО *саджати (садити) / посадити (посадовити) на стіл* (хай і з позначкою „іст.” – історичне) „надавати комусь князівську владу” [СФУМ: 628], однак оминає етнографічне *заводити за стіл* (молодих). По-друге, ідеологічні причини: за радянських часів, в епоху „злиття всіх націй і мов”, на них стояло тавро „архаїчних”, „діалектних”, „буржуазно-націоналістичних” тощо.

Помітні й вербальні моно- чи діалогічні усталені форми звертання-відповіді: *милости просим на сватання* (слова-запрошення молодій); *спасибі тобі, дочко, що раненько вставала та тоненько пряла* (свекор бере рушник, супроводжуючи такими словами); *благословіть молодого князя за стіл посадить. – Бог благословить* [Иванов 1898: 103 – 109]. Мова культури користується природною мовою, але слова й інші мовні одиниці природної мови „набувають у ній додаткової, культурної семантики” [Толстой, Толстая 1993: 163].

Цілком очевидно, що вказані групи відрізняються структурою, способом відображення позамовної дійсності, ступенем метафоричності й семантичної єдності, цільності номінації, здатністю до трансформації, цілісністю мовної оболонки (проникливістю структури), функціями тощо.

Фразеологічно-прислів'яні розряди Пам'ятки

Зважаючи на генезу, структурні й функціональні ознаки, виділяємо в Пам'ятці три основні центри фразеологічних (фразеологізованих) одиниць: 1) **ідіоми** (фразеологічні зрощення і фразеологічні єдності): *метелиці давати кому „бити”* (XVII), *химери наводити „вигадувати що-небудь”* (VII), *дух похолонув у кого „злякався”* (397), *по горло „дуже багато”, ні в тін, ні в ворота* (374), *чупру добре мняла кому „била”* (419), *хоч жива у гроб лягай* (419). Помітною цілісністю відзначаються суміщені омоніми, зокрема ФО, в основі яких лежать назви жестів і міміки: *здвигнулися всі плечима* (405), *тіко звели очі* (406); 2) **прислів'я та приказки** як народні формули-сентенції вияву народного духу, ментальності мовців, образної номінації життєвої мудрості: *на*

догад буряків, щоб дали́ капу́сти (369), першого купця не цура́йсь (372), неха́й (ха́й) кобила ду́ма: у не́ї здоро́ва голова́ (369). Серед них – час, пов’язаний з великими язичницькими й церковними святами (Купала, Різдво, Покрова): *під Івана Купала, до Різдва, на Різдво, під Покрову*; вияви „дурного” часопростору (чорт – болото; рів; очерет): *и чорт в болоти плаче, що моды не настаче; де чорти водяцьця* (ідеться про рів), *ссылати на очэрэ́та* (тобто туди, де водиться нечиста сила). Прислів’я навіть на синхронному зрізі налаштовані до трансформацій, до скорочень і заміни; вони є основою багатьох ідіом чи дериватів з іншими семантико-структурними характеристиками і з часом набувають самодостатнього значення, але за традицією їх розробляють у складі паремій. Тим більший інтерес становлять їхні столітні предки. Щільно прилягають сюди стійкі народні порівняння, в основі яких нерідко перебувають й еталони тодішнього навкілля, ознак, дій, якот: *вертиця, як швайка* (175), *горить, як мертвий дивіцьця* (368), *скривівся, як середá на н’ятницю* (369), *примостівся, як сороба на тернині* (370), *як литовський цип* (375); 3) **стійкі словесні традиційні формули** – як дальня периферія фразеологічного складу, зокрема традиційні формули вітань, припрошень, примовок, побажань, клятв, прокльонів, часто цитовані частини молитов: *чортів би її куча* (390), *мáтері ва́ший чорт* (XVI), *тюпун* (тіпун) *йому́ би на язык* (406), *поку́ту зди́мати* (421); **прикмети, вірування**: *через поріг не треба руки давати* (466), *страшний суд* (390), *огненні змії* „змієподібні демони з антропоморфними рисами” (418); **стійкі часові номени**, в основі яких лежать народні або християнські назви свят, окремих відрізків часу: „сакралізація слова сприяє його лексичній сполучуваності на означення тих чи інших етнокультурних реалій” [Жайворонок 2001: 55]: *на Палія „27 липня / 9 серпня”* (*Палій, Паликопа* – вартовий святкових днів), *Зелені святки* „три дні перед Святою неділею і три після неї” (113); ще *Русальний, Клечальний* або *Троїцький тиждень*; *Зелена* або *Квічальна неділя* (113); *на святого Наума „1 / 15 грудня”* (початок навчання дітей у школі: *прийшов Наум – пора братися за ум*) (460); *на Миланки* (у переддень Нового року) (465); **стійкі народні складні назви рослин**: *заячі орішки* (316), *собаче мило* „трава білого кольору” (320); **фразеологічні комплекси**: *дай, Бóже, щоб усе було гóже, а що не гóже, то не да́й, Бóже*

(375); *де не взявсь преудалий молодéць, да к томú жé і кравéць – заступом світу скрóїв, до пóдушки кóмір пришив;* в останньому об'єднано принаймні три ФО: *де не взявсь преудалий молодéць, да к томú жé і кравéць / заступом світу скрóїв / до пóдушки кóмір пришив; мікрофразеологізми*, тобто вислови, відомі в одному селі чи містечку: *так зуміє і чередникова Химка* (175).

Як фразеологізовані (див. термін В. Чабаненка) можна розглядати й назви численних народних ігор і забав – особливо для дітей 7 – 13 років: *в свінки, в кукли, в жмурки (в кúзьмірки), в панáса, в катання з гір в санках, в гусей, в хронона або в хрона (хріна), в перепілки, в заюшки, в бакшівника, в краски, в котá і мишки, в тикача, в нещáсний ополóник, в вóрона, в довгої лози, в перепелиці, в скраклі, в жутá*. Діти бавляться ще й такими іграми: *в ситки, в дитяти, в скаженого поросяти, в рожі, в зайця, в блохи, в помóста, в дрібушечки*; у м'яча – *в земляного, в дучковóго, в круговóго, в литовóго – простого*. Дорослі грають у карти: *в короля, в дурака, у свого козиря, в фáльки (в фíльку), у відьми, в носка, в мельника, в три листики* та ін. (274 – 281). „Помірний” ступінь фразеологізації (на відміну від ФО типу *козир у руках, і карти в руки*) дозволяє розглядати їх у межах третього центру.

Ідіоматично-паремійний склад такого просторого дослідження становлять вислови, які активно функціонують і зараз. І не лише в ареалі, але й у загальнонародній мові: *сім бід одін одвіт* (370), *по Хомі й шапка* (370), *скрізь гáрно, де нас нема* (370), *примостівся, як сорока на тернині* (370), *із хáма не буде пáна* (371), *не родись вродливий, а родись щасливий* (371), *хоч вóвк траву їж* (372), *хоч з мóсту та в вóду* (416), *товчéцьця, як Мáрко в пéклі* (373), *ні втік, ні догнав* (374), *виміняв котá у мишку* (374), *ганяють, як солóного зáйця* (374), *дожидá, як віл обúха* (375), *у скупого й серед зими льоду не випросиш* (336) та ін. Серед них нерідко подано й лексичні, фонетичні чи граматичні варіанти ФО (їхніх компонентів): *дúмають тільки (тіки) одні індики та люди дикі* (369), *хто вкрав, томú Бог дав (тогó Бóг уніс)* (370), *матузком (матúзкою) хлїб рїже, а пánство наблюдає (а по панськóму чхáє)* (372), *скілько (стіки) вовка не годуй, а він все в лїс дівичьця (зазирає)* (370), *він і в кулак собі не шéпче (дúє)* (373).

За **структурою** окремі стійкі відтворювані частини можуть

входити до ширших за складом ФО, наприклад, як *б'удем сáвити та варвáрити та не б'удем почінка кувбáнити, то й остáнемся без сорóчки; багáтому ті помагáють, що під мóстом сидять (тобто чорти); він зо мною, як риба з водою: *риба на днó, а він в добрó*; дивись в óба, шоб не вилізли з лóба; за хорóшим чоловіком і свинка господинка, а за лихим і лéбідь кáзна-що (368 – 369). Такі стійкі вислови становлять вихідний матеріал (кінець ХІХ ст.) для спостережень над структурно-семантичними еволюційними процесами й змінами образної основи фразем і паремій.*

Різні й художні засоби фразеологізації: окремі вислови побудовані за участю каламбура: *хібá як, хібá що, хібá грíх, чи щó?*; ну, як би вáм примíром сказáти: *воно то тák, то й тák, та й не тák, вихóде ин'як* (ыньякъ) (376); рими: *живи́, по́ки живéцьця: помрецьця – все минецьця* (378), *бить бичку на обривочку* (312), *катюзі по заслúзі* (373); протиставлення: *багáтому живéцьця, а в бідного сльозá лецьця* (377), *чóрного кобиля не вимийи до білá* (378); евфемізації: *копáється, як жук в г...і* (374), *у тягості „вагітна”* (469); розряджені в напів-адамовські костюми (365); пор. ще місцеве (Білокуракине) фразеологічне утворення *землянська станиця „місцепоховання, кладовище”*: „...Більшість їх [синів вольниці, тобто байстрюків] відходило, як виражається народ, „в *землянську станицю*”.., там хоронились незаконнороджені діти дівчат і вдів” (360); алітерації: *ідуть жнива – жінка наче не жива* (114); символіки: *всі багáті рогáті* (376).

За **походженням**, сферою первісного функціонування ФО пов'язані з побутом селян: *ходить на посидéньки* (206); віруваннями: *родитися в сорочці „бути щасливим”* (212); обрядами: *грíзти піч* (справляти обряд оглядин), *дати платки* (215); звичаями: *погладить дорóгу* (606), *покривáти молодіх* (609); традиційними народними або християнськими назвами свят: *Голодний свят-вечір*, *Голодна кутя* (238), *Сорок святих* (241); прикметами: *як кішка перебіжить кому дорогу, так тому буде неудача або кінь здохне* (302); відшаруваннями казок: *не їж менé, сірий вóвче* (372), *лови і малу́ і велику* (377), пор. „примовки”-кінцівки казок: *хто казáв, той медóк лизáв, а хто слúхав, той медóк нюхав* (619); фразео-смысловими центрами народних оповідань (анекдотів): *ори́, мели́ – їж* (273). Інколи дописувачі повідомляють умови по-

стання стійкого вислову, як він „обертається” в узусі. „Ця поговорка (а *Хімці по половинці*), якщо не брешуть добрі люди, то склалась так: було собі дві ятровки; в однієї старшої було чимало дітей, а в другій меншої одним-одно. От вони було щонеділі пекли з маком пиріжки, менша ятровка і начне їх ділити: оце тобі, Панасе, оце тобі, Орисю, оце тобі, Івасю, оце тобі, Галю, а моїй, дітки, Хімці, дайте по половинці. Ті дітки і дають, і так на кумедію і викохали їй гуртом Химку. Недурна була, мабуть (мать), й Химка!...” (379).

Чільне місце в Пам’ятці посідають пісні, тексти яких наведено в нарисах разом з відповідними обрядами й звичаями та подано або суцільно, або з окремими обрядодіями. У нарисах їх названо „пісні”, „народні пісні”, „народні пісні нашої місцевості” – „Сл. Свято-Дмитрієвка” (с.18 – 24), „Сл. Чмыровка” (871 – 877), „Сл. Подгоровка” (883 – 884), „Сл. Ново-Боровая” (933 – 937). А пісенний додаток „Сл. Бґло-Куракино” (641 – 731) П. М. Шинкарьова взагалі становить цілу збірку – 90 сторінок, 233 пісні. Серед них пісні про кохання; суспільно-побутові пісні – козацькі, некруцькі (рекрутські), чумацькі, бурлацькі, наймитські та заробітчанські; весільні, сімейно-побутові; календарно-обрядові (веснянки, жнивварські, колядки та щедрівки); пісні родинного життя (родина, рід, подружнє життя в злагоді, нещасливе подружжя, лиха доля); жартівливі: „Ти думаєш, дурню, / Що я тебе люблю”, „Од припічка до пороба – / Черевички попороба” (650), „І по той бік гора, / І по сей бік гора” (659), „Ой, за гаєм, гаєм, / Гаєм зелененьким” (661), „Ой, за гаєм зелененьким / Брала дівка льон дрібненький” (663), „Ой, не ходи, Грицю, / Та на вечорниці” (664), „А в сусіда хата біла, / А в сусіда жінка мила” (667) і под. Як видно з початкових рядків, такі пісні властиві майже всьому українському континууму, а отже, їхній фразеологічний склад – *ребра полічити* (693), *хроніти, як скажений* (694), *півна, як калина* (703), *очі заплющити „померти”* (695), *як зросте у хаті трава на помості* (702), *гарбузом пахне* (703) – не можна розглядати як питомо східнословобанський. Тому фразеологічний корпус пісень не введено до ареального реєстру пропонованого Словника.

Формули введення. Нерідко фразеологізму (найчастіше пареміям) передують спеціальні форми введення („модальні

оператори”, „оператори організації дискурсу”), як-от: „Затим підружжій бере молоду й веде додому, за прислів'ям: „Не сама я йду – ведуть мене молоду” (220); від чого й склалася приказка: „Як прийде Прокіп'я, не буде біз кіп'я” (245), тобто будуть копи ячменю; „Чомусь існує ще така приказка: „Свиридон повіз сорочки на Дон” (249); а тому народ і говорить: „Субота – не робота” (265). Інколи уточнюються й умови вживання того чи того вислову: *проца́й, душа́, пото́п іде́!* (тост перед випивкою) (375). Така система діагностувальних засобів підкреслює не лише звичність стійких сентенцій, а й семантико-культурологічну народну оцінку глибинних традиційних формул етики й естетики, живого життя узусу.

Фразеологічний матеріал деінде подано після якоїсь теми, і в цьому випадку здійснено й ідеографічну характеристику. Так, у нарисі з Микільського після частини „Народна ветеринарія” поміщено „Прислів'я і приказки про хвороби”, як-от: *хворать хворає, а хліб без пам'яти їсть, хвороба нікого не красить* (усього 11 висловів) (196); після розповіді про освіту й навчання наведено 22 прислів'я і приказки на зразок *чому навчи́шся, того с собою не носить; ум хорошио, а два лучче; дурний як пробка тощо* (204). Частина „Похоронні обряди, причитання й поминки” завершується висловами *нехай умирають та й нас дожидають; мертвий живого заставить; після смерті нема покаяння та ін.* (236 – 237). Пор. виправдувальну формулу переходу до народних сентенцій після розповіді про необхідність гарно працювати: „Народ підбадьорує себе в роботі прислів'ями”: *хто дбає, той і має; хто тру́диться – не кучитьс*я та ін. (XV).

Проте фразеологічний матеріал густо розкиданий і в описах. Так, у 56-и „Народних оповіданнях і легендах. Оповіданнях про розбійників” розповідь пожвавлюється (емоційно посилюється) багатьма ФО: *стра́шний суд* („Про анцихриста”), *кобила сну́є, мов глазу́є, чортів би їй куча, не без до́брих же й люде́й, шо робі́ти, як го́рю пособі́ти* („Відьми”); *дух похолóнув; ві́трицив їх [очі], як бараба́н чи пак той бу́бин* („Про вовкулаку”); *ску́рві діти, та так з міста й підско́чила, кру́тицьця, як дзига на льоду* („Головні гроші”); *здвигну́лися всі плечі́ма „здивувалися”, пода́й Бог но́ги, аж у о́чах з переляку метéлики гра́ють, звелі́ о́чі „задрімали”, аж ходо́ром все хо́де, тюпун (тіпун) йому́ б на язик* („О тім, як дівка

пошуткувала”); у *ріст чоловічий, брат ти мій* (вигук), *чорні, як рілля* (про ниви), *скільки видно, тіко й бачили* („Купець і гурт його скотини”); *гріх собі на душу ухотіла, наговорює води вам пити, як руками здійметься все лихо* (тобто щезне), *щоб хука не вкинула, як огня буялись* (боялись) *кого, покуту здіймати* („Божчихи-єретниці”); *на всі чотирі сторони, сіті розкинути* на кого, *як ні в чом не бувало, повалитись як снопи, прийняти хліб-сіль*, відпустити *на всі чотири сторони світу білого*, він виявився „мішком прибитий із-за угла” („Розбійник „Василько”) (385 – 435).

Уживання фразеологічно-прислів’яних одиниць

Для посилення враження від розповіді ФО можуть бути вжиті суціль як засіб нагнітання емоцій. Ось, наприклад, смерть Божчихи-єретниці: *її в дугу гнє, очі надвір лізуть, аж страшно дивицьця, сама реве, як скотина, на все горло не своїм матом* (420 – 421). В іншому оповіданні („Про вовкулаку”) ідеться, як він схопився з возу *та й був такий, дав тягу на задні й уп’ять* (знову) *побіг, скіко видно, у поле* (397). У цитованих фразеологічних утвореннях окремі компоненти можуть пояснюватися 1) тодішньою „літературною” мовою: *глухий не дочує, та прибичує* (прибавит) (196); *їм ротато – тепер не свято* (не праздник); *якби менши знали, то далі* (на дольше) *б стали* (VII); 2) загальноживаними словами замість вузькодіалектних: *було б тобі не савити, не варварити і не андросити, та на сорочку кундосити* (прясти) (249).

Цінною для пояснення еволюційних процесів є подача в ариантах уживаних фразеологізмів. Ось, наприклад, окремі фразеологічні репрезентанти білокуракинської говірки: *йому так добре, як у Бóга за пазухою* (як у Бóга за дверьми) (374), *рябóї* (білої) *кобили сон* (376), *хто вміє охóтицьця, так до того й сам звір біжить* (на охóтника й звір біжить) (376), *балабáйку запусká, а хліба не пусká* (ні кусká) (377), *на дóбрий кáмíнь що не скíнь, так горáзд* (дóбре) *бóде* (378). Мовці ареалу чи автори нарисів вдаються до структурно-образних наросчень: *чáсом – з квáсом* (сіривцém), *порóю – з водóю, аби з бородóю* (377); *пóки суд та діло – теля корóву з’їло* (378); змістових уточнень окремих компонентів: *до Микóли ні зняті грéчки, ні стрігти овéчки* (весняний Микóла) (376); *гарує, як дурень за бáтька* (*гарує – гальмує; гарує – підверта*) (377); пояснення ме-

тафоричного змісту всієї паремії: *батько брехун своїм дітям (йому всіх однаково жаль)* (378); вибору „адресата” ідіоматичного оточення: всі москалі одним миром мазані (379).

Значення Пам'ятки та її фразеологічного складу

Пам'ятка – багатюще етнологічне дослідження; вона є не лише зібранням реліктів столітнього минулого східних слобожан, а й значною мірою відтворює на їхній основі цілісну традиційну „картину світу”, складником якої є фразеологічна картина світу, світогляд усього соціуму аналізованого ареалу. Напрямок дослідження від форми до смислу й функції дозволяє лексикографічно впорядкувати й великий масив народної ідіоматики, зокрема: а) за ареальними характеристиками; б) за системою різних кодів. Пропонований Словник на основі Пам'ятки ґрунтується на ідеї розкладності складних культурних утворень на прості елементи; на ідеї, що ідіоматика й паремії становлять ієрархічно організовану систему вторинних знакових систем; на виявленні синонімічних рядів одиниць з однаковою прагматичною функцією в культурних текстах. У Словнику прийнятий напрям від „форми” до смислу й функції, який може бути конкретизований тріадою „реалія → її семантика (функція) → фразеологічна вербалізація”, хоча авторам нарисів та головному редакторові й постійно доводиться „розкручувати” фразеологічні вербалізми в зворотному напрямку (до семантики-функції й далі до реалії), щоб уточнити елементи мотивації всього фразеологічного комплексу.

Ареальна фонова інформація представлена на всіх рівнях – повір'їв, обрядів, прикмет, заборон, оберегів тощо й вербалізована лексемами, фразеологізмами, пареміями, відшаруваннями легенд. Матеріал Пам'ятки створює й доволі повну картину функціонування певного фразеологічного елемента в слов'янській культурі, показує місце цього елемента й особливості його тлумачення в українській етнокulturі; допомагає виявити (усвідомити) значущість кожної реалії в межах дрібніших культурних ареалів, у нашому випадку – у межах східноукраїнського (східно-слобожанського) культурного ареалу; описати реалії суто східно-слобожанської української традиції, які дозволяють поновити втрачені фрагменти архаїчного шару духовного загальноукраїнського життя.

Значення Пам'ятки добре усвідомлюють і самі автори нарисів. Так, дописувач зі сл. Білокуракиної П. М. Шинкарьов справедливо висновує: „Місцеві слова і речення, приказки й загадки надто можуть дати матеріал і основу для характеристики мови місцевих жителів з її словотворенням і вимовою слів” (367). Додамо – і про наголошування ФО; цей аспект в основному витримується протягом усього дослідження. Фразеологія фактично II пол. XIX ст. (хоча публікація й помічена 1898 р.) – основа дослідження її динаміки протягом століття. Тогочасна фразеологічна картина світу східнослобожанських говірок може бути зіставлена з живою сучасною мовно-фразеологічною картиною. Цей прийом майже не має обмежень у застосуванні. Фразеологічно насичена Пам'ятка – вдячний матеріал для дослідження динамічних процесів за умови доволі повного фразеологічного опису сучасного стану ареалу, який ми пропонуємо в УВДСл (2005), у розробках окремих лексико-семантичних груп луганських дослідників.

Фразеологічний склад безпосередньо пов'язаний із загальними господарськими інтересами, соціальними групами людей і їхніми стосунками, класовим розшаруванням, вірою в надприродні сили, народними засобами лікування, народним календарем та ін., а через взаємодію етнокультурних, етнопсихологічних чинників – з мовними засобами. Власне, фразеологічний зріз окремого ареалу кінця XIX ст. (а по суті другої половини XIX) – це дзеркало господарювання східних слобожан, їхніх прикмет, віщувань, передбачень, демонології тощо. Та чи не найбільша лінгвістична цінність цього матеріалу для діахронічних досліджень. Порівняння синхронічного (столітнього) фразеологічного мовного зрізу Східної Слобожанщини з сучасним станом дає можливість твердити про різні аспекти семантики, структури й прагматики ФП-одиниць: 1) значення, смислові нарощення; 2) умови вживання; 3) регулярність уживання; 4) структуру; 5) компонентний склад; 6) варіювання; 7) усічення чи нарощення мовної оболонки, а отже, і про розвиток образності; 8) тенденції в розвитку тієї чи тієї ФО; 9) семантико-структурну й стилістичну стійкість і под.

Удячний матеріал Пам'ятки для історичних та етимологічних досліджень. Фразеолог щедро черпає рясні стійкі вияви народної спостережливості чи фонові субстратні ві-

домості для все ще етимологічно темних висловів типу *підкова на щастя, загубити (знайти) підкову*; для усвідомлення семантики та еволюції сентенції *ори, мели, їж*, якою пильно цікавився ще О. Потебня; для характеристики просторових „опругів” („упругів”) як часових відрізків робочого дня, див., наприклад, у СУМі: *на (в, о, об) вечірньому упрузі; на (в, о, об) третьому упрузі*; становлення ФО на основі народних оповідань (*зробити пиик*), див. [Ужченко, Ужченко 2005: 115].

Незаперечне її значення для культурологічних студій. Про очищувальну силу вогню, наприклад, ідеться в контексті про Івана Купала: „приносять соломю, розкладають костри, запалюють їх і *стрибають через вогонь*” (81); Масницю не можна описати без згадки про звичай (і ФО) *прив’язувати колодки* (111); багатофункціональна весільна символіка концепту *хліб* як стрижневого елемента етнографічних ФО; неодноразово згадується символіка *шерсті*, узагалі чогось *мохнатого* як репрезентантів багатства, заможності, як-от: „У одних доля *мохнатая*, щаслива, у других „доля гола, нещаслива” (XXI) тощо.

Практика вивчення обряду показала недостатню ефективність дослідження винятково лінгвістичними методами: номінацію явища народної культури (зокрема обряду) „необхідно розглядати як *компонент певної цілості*” [Конобродська 2003: 32]. Текст Пам’ятки представляє багатющий матеріал як джерело етнокультурного, етнопсихологічного, етноментального підґрунтя фразеологічних явищ.

Словник вияснює різні фразеологічні аспекти кінця позаминулого століття, зокрема: 1) фразеопродуктивність стрижневих іменників-концептів, 2) частотність окремих ФО та їхніх варіантів, 3) стилістично-структурний спектр ідіоматично-паремійного фонду та ін. і тим самим висвітлює загальну фразеологічну картину світу Східної Слобожанщини II пол. позаминулого століття. З погляду динаміки Словник є первісним матеріалом, щоб виявити ФП-структури, які: а) повністю зберегли зміст і форму; б) які частково чи повністю збігаються за змістом, але частково різняться за формою; в) які частково збігаються за змістом, але різняться у формальному плані. У поданому нижче Словнику виразно видно, як у мовно-фразеологічній картині зазначеного

періоду в досліджуваному ареалі тісно переплелася язичницька та християнська семантика.

Усе це й мали на меті укладачі ідіоматично-паремійного Словника, прагнучи дістати систематизований фразеологічний матеріал зазначеного періоду як основу для найрізноманітніших спостережень над еволюцією стійких мовних одиниць, їхніми культурологічними й прагматичними потенціями, широким діапазоном численних чинників їхнього виникнення, розвитку й побутування в мові. Слова й уживані словосполучення звичайної побутової мови набувають у мові культури особливих символічних значень (культурну семантику), які „нашаровуються над усіма іншими рівнями значення”; багат шаровість знакових структур – невід’ємна властивість мови культури, що „забезпечує смислову глибину культурних текстів” [Толстой, Толстая 1993: 164, 165]. Численні типи ФП-структур хоч і по-різному, але виразно віддзеркалюють культурний складник їхньої структурної семантики, оперують знаками, які вербалізують відбиті в нашій свідомості елементи екстралінгвальної реальності. Культурна інформація пов’язана або з параметром денотації, або образною основою, внутрішньою формою, оскільки ФП-одиниці образно-емотивні за своєю суттю. Осмислити складну проблему становлення духовності народу (окремого ареалу) можна лише за умови, коли відомо все, що ним накопичено, і коли відомо, як ішло це накопичення [Пономарьов 1991: 14]. Фразеологія (мова) етносу формує образ реального світу, яким його бачать носії мови певного ареалу й певного періоду. Словник, отже, може експлікувати категорію пресупозиції ФП-структур, свідчити про пріоритетне значення мовних (фразеологічних) одиниць у комплексному вивченні, а через фразеологічну культуру світу як складник мовної картини світу ареалу бути кроком до створення цілісного образу традиційної культури Східної Слобожанщини.

Фразеологічний простір формується на основі досвіду й критичного пізнання дійсності саме в певний період і в певному ареалі й змінюється разом з людиною, яка сприймає нові реальності, осмислює їх і вербалізує в нових ФП-структурах. Реєстровий склад Словника, таким чином, набуває особливого значення як об’єкт діахронного порівняння, наприклад, із сучасними мате-

ріалами найповнішого на сьогодні шостого видання Фразеологічного словника східнословобжанських і степових говірок Донбасу В. Ужченка та Д. Ужченка (2012).

Незалежність нашої держави та зростання національної свідомості загострили увагу до першоджерел нашої історії, етнографії, духовності, до авторитетних писаних пам'яток. Аналізована Пам'ятка є важливим задокументованим джерелом багатого, насамперед обрядового фразеологічного матеріалу в історії українського східнословобжанського мовного ареалу. Реєстр Словника може слугувати певним синхронічним фразеологічним зрізом східнословобжанської фразеології як відправної точки для спостережень над її еволюційними процесами протягом останніх 100 років.

Вилучений і систематизований фразеологічний склад може стати й частиною загальнонаціональної праці, написаної на основі пам'яток інших ареалів. Сподіваємося, що вона буде й певним зразком для подібних фразеографічних праць.

Структура словникової статті

У Словнику обраний алфавітно-гніздовий спосіб розміщення ФО з елементами структурно-граматичного. Фразеологізми згруповано навколо стрижневого (заголовного, опорного) слова-компонента. У середині гнізда ФО подано за алфавітом. Такий спосіб або його елементи використовували І. Франко в „Галицько-руських народних приповідках” (1901 – 1910) [Фр], колектив укладачів двотомного й однотомного академічних фразеологічних словників – В. Білоноженко, В. Винник, І. Гнатюк, В. Дятчук та ін. [ФСУМ; СФУМ], Н. Вархол, А. Івченко, О. Юрченко [ВархІ; ЮІС], В. Ужченко та Д. Ужченко [УУ; УВДСл], Г. Аркушин [Арк], О. Бірих, В. Мокієнко, Л. Степанова [СРФ]. Апробований і в інших працях формальний спосіб подачі матеріалу робить користування Словником зручним і легким.

Словникова стаття включає: 1) стрижневий (заголовний, опорний) компонент (слово-концепт); 2) реєстровий фразеологізм; 3) показ синтаксичної сполучуваності фразеоформи (за потреби); 4) стилістичну позначку (за можливості встановлення); 5) тлумачення; 6) цитати-ілюстрації з тексту дослідження – у разі потреби та наявності в Пам'ятці (поданих українською мовою);

7) покликання на інше стрижневе слово за допомогою позначки *див.*; 8) довідкову частину.

У ролі стрижневого слова використано перший іменник фразеологізму в найтиповішій формі. Виняток зроблений для усталених складних ботанічних назв (*заяча капуста, холодна м'ята*). Якщо іменник відсутній, то заголовним постає повнозначне слово іншої частини мови в такому порядку: прикметник, дієслово, займенник, числівник, прислівник. У разі субстантивації прикметника (дієприкметника) перевагу віддано „повноцінному” іменнику, наприклад, ФО *багатому чорт дитину колише* вміщено під словом *чорт*. Так само, якщо граматична кваліфікація опорного слова викликає сумнів, наприклад, *Поки знову сиччик на килочку* (375), у ролі стрижневого обрано семантично прозорий іменник *кілочок*. Вислів *Вин бы поїхав, так тпрука меку ззвила* (372) розроблено під словом *поїхати*.

Якщо повнозначні слова відсутні, то стрижневим постає перше службове слово у складі ФО. Крім формального моменту (систематизації фразеологізмів), такий спосіб розміщення матеріалу наочно свідчить і про амплітуду коливання опорної лексеми-концепту, про її фразеотворчі потенції.

Оскільки більшість ФО подано згідно з російською орфографією, то в Словнику обраний зіставний варіант подачі ФО: у лівій частині – сучасною українською мовою, у правій – наявна в тексті початкова форма ФО. Ліву частину реестрової одиниці подано напівжирним шрифтом, праву – звичайним шрифтом з підкресленням. Ліву частину не завжди можна вкласти в літературну форму, може бути втраченою ритміка, рима або дисонують образи внутрішньої форми, у цьому разі обираємо суголосний до оригінальної форми варіант: Сім бід, один одвіт. – Сім бід, одын одвіт. 368; Сім бид, один одвіт. 370. Далі йде тлумачення ФО. Після тире може бути наведена ілюстрація, подана в тексті українською мовою тодішньою графікою. Окремі пропуски в ілюстрації позначено крапками. Якщо ілюстрації немає, то після тлумачення подаємо підкреслену фактичну форму ФО, відділену скісною лінією, а через кому – номер сторінки. Знаком крапка з комою одну форму відділяємо від іншої. Зразок: Та й був такий. – Тай був такий. Швидко втік. 397. / та й була така, 417; и были таковы, 429.

Реєстровий фразеологізм зберігає наголос (якщо його подано в тексті Нарису) та його варіанти. Іменні фразеологізми наведено у формі Н. в., дієслівні – у формі інфінітива, адвербіальні – у граматично фіксованій формі. Прислів'я, приказки, примовки часом супроводжуються різними ремарками обмежувального характеру з указівкою на сферу вживання їх у різних життєвих ситуаціях, наприклад: **ДИЖА Діжа́, діжа́! Тре́ба тоби́ ви́хтя та ножа́, а хазя́йці батажа́.** Примовка до діжі, яку „запустила” хазяйка. XVI.

Якщо текст дозволяє, у Словнику передбачена стилістична диференціація ФО, яку здійснено в трьох аспектах: 1) у функціонально-стилістичному плані: книжні (*книжн.*), фольклорні (*фольк.*), розмовні (*розм.*), останні ніяк не позначені, оскільки їх абсолютна більшість; 2) в емоційно-експресивному плані: іронічні (*ірон.*), зневажливі (*зневажл.*), фамільярні (*фам.*), жартівливі (*жарт.*), урочисті (*уроч.*); 3) в історико-стилістичному, народознавчому плані: застаріле (*заст.*), етнографічне (*етн.*).

Довідкову частину наведено після умовної позначки (*). Тут ідеться про факультативну додатково-інформаційну частину словникової статті, яка міститиме відомості про невербальні контексти, історико-етимологічні, лексичні (значення слова-компонента) або народознавчі відомості про ФО чи її компоненти. Сюди залучаємо й вербальні категорії як номінанти явищ культури – прикмети, повір'я, забобони, звичаєві правила, найрізноманітніші екстралінгвальні відомості, – що стали підосновою ФП.

Орфографія й пунктуація лівої частини словникової статті відповідає сучасним літературним нормам, а правої – зберігає всі особливості джерела-Пам'ятки. У разі розбіжностей в орфографічному, акцентуаційному чи пунктуаційному оформленні фразеологічно-паремійної одиниці у Словнику подано всі варіанти її оформлення. Звичайно, численні лапки як спосіб виділення ФП з тексту, написаного російською мовою, опускаємо.

Фонетичні варіанти слів типу *зозуля – зузуля*, *базар – базарь*, морфологічні варіанти (*ходити – ходить*) розроблено в ролі стрижневого слова в одній статті. Зрозуміло, обрано літературний варіант.

У подачі ілюстрації-контексту, набраної курсивом,

зберігаємо фонетичне та морфологічне оформлення слів та речень, максимально наближене до оригіналу: *ні спекті́, ні зварити; шоб* (щоб), *лучче* (краще), *нанявсь* (найнявсь), *у його* (у нього). На місці пропущених слів на будь-якому місці ставимо три крапки (...). Покликання на сторінку після ілюстрації взято в круглі дужки. Пунктуацію наближуємо до сучасного написання лише в лівій частині статті: **На столі хліб і ніж – уріж та і їж.** – На столи хлиб и ниж, – урижь та й йижь; **Хоч вовк траву їж.** – Хоч вóвк, траву́ йижь. Через це наголос односкладових слів української частини знятий. Оскільки пунктуація при компаративних стійких словосполучах у Пам'ятці не уніфікована – то ставлять кому (частіше), то не ставлять – у реєстровій ФО залишаємо пунктуацію оригіналу (якщо вислів ужитий один раз) чи переважної більшості випадків (*у москаля душа, як повстанка; носитися, як дурень з ступою; безгласний, як риба*). Граматичне оформлення основи порівняння в разі окремої подачі компаративних зворотів залишаємо згідно з оригіналом: *п'яний, як сапожник* (209), *живуть, як собака з кішкою* (208).

Оскільки для статистики важлива точна кількість фразервживань, то в разі повторення їх на одній сторінці її номер подано зі знаком ступеня, наприклад, запис „*Михайлово чудо* (246²)” означає дворазове вживання названої ФО на 246-ій сторінці.

**Проф. Віктор Ужченко,
доц. Дмитро Ужченко**

СПИСОК КОРОЧЕНЬ

- арх.* – архаїчне
безос. – безособове слово
безос. присудк. сл. – безособове присудкове слово
бджіл. – бджільництво
б/м – без місця фіксації
бот. – ботанічне
вет. – ветеринарія
виг. – вигук
військ. – військове
вставн. – вставне
вulg. – вульгарне
гірн. – гірництво
глузл. – глузливе
глузл.-жарт. – глузливо-жартівливе
див. – дивіться
дит. – дитяче слово
діал. – діалектне слово
дієпр. – дієприкметник
дієприсл. – дієприслівник
док. – доконаний вид
евф. – евфемізм
ент. – ентомологічне (назва комах)
етн. – етнографічне
ж. – жіночий рід
жарг. – жаргонне слово
жарт. – жартівливе слово
жрм. – жаргонізована розмовна мова
займ. – займенник
заст. – застаріле слово
збільш. – збільшене
збірн. – збірне значення
зруб. – зрубіле
зменш. – зменшене
зменш.-пестл. – зменшено-пестливе
знев. – зневажливе
зоол. – зоологічне
зрід. – зрідка
ім. – іменник
ірон. – іронічне
книжн. – книжне
ков. – ковальське
лайл. – лайливе
мед. – медичне
мин. – минулий час
мисл. – мисливське
міф. – міфологічне
мн. – множина
наказ. сп. – наказовий спосіб
нар.-поет. – народно-поетичне
невідм. – невідмінюване
недок. – недоконаний вид
незм. – незмінюване слово
неперех. – неперехідне
несхв. – несхвальне
обр. – обрядове
одн. – однина
однокр. – однократне
орн. – орнітологічне
ос. – особове
пас. – пасивний стан
перев. – переважно
перен. – переносне
перех. – перехідне
пестл. – пестливе
пит. – питальне

підсил. – підсилювальне
поет. – поетичне
прийм. – прийменник
прикм. – прикметник
присл. – прислівник
присудк. сл. – присудкове
слово
риб. – рибальське
розм. – розмовне
с. – середній рід
с. з. – сільськогосподарське
сл. – слово
словоспол. – словосполучення
сп. – спільного роду (чоловічого, жіночого, середнього)

спец. – спеціальне
спол. – сполучник
спорт. – спортивне
ствердж. – стверджувальне
ткац. – ткацьке
у знач. ім. (прикм., присл.) – у значенні іменника, прикметника, прислівника
фам. – фамільярне
фаун. – фаунонім
фізіол. – фізіологічне
фольк. – фольклорне
церк. – церковне
ч. – чоловічий рід
част. – частка
числ. – числівник

АБИЦЦО Що за аби́що? – Що за абы́що? Вигук здивування. – Що за абы́що? ду́має собі ма́ты, – хиба́ и справди лучи́лась диткам яка́ привиде́нця?... (401).

АДАМІВ Адамові ребе́рця, бот. – Ода́мовы ребе́рця. Назва трави. 861.

АКАФІСТ Читати акафіст (П). – Читать акаџист. Виконувати богослужебні пісні. / читається акаџист, 923; читають акаџист, 927.

***Акафіст** – особливий вид молитовно-хвалебних пісень на честь Христа, Богородиці та святих.

АЛЬОШКА На Альошку (П). – На Алешку. У день Тепло́го Олексі́я, 17 / 30 березня. – Як повіе витер на Алешку з восток, так вивозь зидкы на мисток... (242).

АМІНЬ Спаси́би за „амінь”, за до́бреє сло́во, благосло́віть мо́лоду́ в сей дом увести́, Богу помолі́ться, отцю́, не́ньці покло́нитись. – Спасы́би за „амынь”, за до́бреє сло́во, благосло́віть мо́лоду́ в сей дом увысты́, Богу помольщы́ця, отцю́, не́ньци покло́ньщы́ця. 608.

АНГЕЛ Ангели прича́стия вкра́дуть. – Ангелы прича́стия вкра́дуть. У суботу під час Велико́го посту не можна спати з названо́ї причи́ни. 257.

АНДРІЙ На Андрія́ Первозванно́го (П). – На Андре́я Первозванно́го. Свято 30 листопада / 13 грудня. 249, 614.

АРТЮХА Артю́ха на по́снім ма́слі. – Артю́ха на по́сним ма́слі. 376.

АРШИН На сві́й арши́н не мі́ряй. – На сві́й арши́н не мі́ряй. 372.

БАБА Ба́ба бага́та, як со́рочок бага́ла. – Ба́ба бага́та, як со́рочок бага́ла. 371.

Ба́ба знехо́тя й поро́ся з’їла. – Ба́ба з не́хотя́ й поро́ся зыйла. 374.

Ба́ба-яга́, ви́лами нога́. – Ба́ба – яга́, ви́ламы нога́. Казковий образ. – Ба́ба – яга́, ви́ламы нога́, увесь свит ко́рмыть, а сама́ го́лодна (Загадка) (380).

Ба́бу по плеча́х лу́пе. – Ба́бу по плеча́х лу́пе. – Повызлы́ бу́блыкы в го́род прода́ваты, хто купе́ – ны купе́, а ба́бу по плеча́х лу́пе (29).

Важка ба́ба, евф. – Важка ба́ба. Вагітна жінка. – Важкий ба́би, як ще по́ловыны́ нема́, не слид хо́дыты́ дыви́цьця на ме́ртвых, ато́ неживе́ найде́цьця (ро́дыцьця) (459).

Дві ба́би – базáр, а три – я́рмарок. – Дви ба́бы – базáрь, а три – я́рмарок. 378.

З ба́бами гуля́ти. – З ба́бамы гуля́ты. Бути одруженою. 1000.

Згадала ба́ба діве́ря, що до́брый був. – Згадала ба́ба дивиря, шо до́брый бу́в. 374.

Здумала ба́ба діве́ря, що до́брый був, та й давай плака́ть. – Здумала ба́ба диве́ря, шо до́брый був, та й давай плака́ть. 208 – 209.

Скуштува́ла ба́ба пу́три, що аж са́ма напу́трилась. – Зкуштува́ла ба́ба пу́три, шо аж са́ма напу́трилась. 371.

Ста́рий ба́бі і на пе́чі уха́би. – Ста́рий ба́би и на пе́чи уха́бы. 179.

Торго́нув, як ба́ба на Ве́ликдень горо́хом. – Торго́нув, як ба́ба на Ве́лыкдень горо́хом. 288.

У ба́би во́лос до́вгий, та ум ко́роткий. – У ба́бы во́лос до́вгий, та ум ко́роткий. 208.

Хо́тіла ба́ба ви́рви, та на́силу й са́ма ви́рвалась. – Хо́тіла ба́ба ви́рви, та на́силу й са́ма ви́рвалась. 373.

БА́БКА Бу́дь здо́ров, та не лі́чись, та по ба́бках не во́лочись,
обр. – Бу́дь здо́ров, та ны ли́чись, та по ба́бкам ны во́лочись. При-
повідка знахаря, адресована хворому. 786.

Дарува́ти ба́бку, обр. – Дарить ба́бку. / даря́т ба́бку, 507.

Шепче ба́бка (П). – Шепче́т ба́бка. Лікує замовляннями, молит-
вами. 980². *Ба́бка – знахарка.

БАГА́ТИЙ Всі ба́гаті – рога́ті. – Всі бо́гаті – рога́ті. 376.

Хто ба́гатий, той і умний. – Хто бо́гатый, той и умный. 204.

Чи́м ба́гат, тим і рад. – Чи́м бо́гат, тым и рад. Примовка, що сві-
дчить про закінчення весілля. 816.

БАГА́ТСТВО Не хвали́сь ба́гатством – не взяв Бо́га за боро́ду. –
Не хвали́сь бо́гатством, – не взяв Бо́га за боро́ду. 199.

БА́ЗАР Ба́зар ці́ну на́йде. – Ба́зарь ці́ну на́йде. 288.

Ге́й – цабе́! Сі́ємо, оремо́, а з ба́за́ру хлі́б імо́, *ірон.* – Ге́й – цабе́!
сіємо, оремо́, а з ба́за́ру хлі́б йімо́. Насмішка над лінивими та
невмілими. XV. *Цабе́ – вигук, яким волів повертають праворуч.

Кра́сний ба́зар. – Кра́сний ба́зар. Ярмарок, що проходить
останньої й передостанньої неділі перед Різдвом. / ба́зари на́зы-
ваю́ться кра́сними, 917.

Сію́ та орю́, а з ба́за́ру хлі́б несú. – Сію́ та орю́, а з ба́за́ру хлі́б
несú. IX.

БАКШВНИК В бакшівника. – В бакше́вныка. Весняна дитяча гра. 277.

БАЛАБАЙКА Балаба́йку запуска́, а хліба не пуска́ (ні куска́). – Балаба́йку запуска́, а хліба не пуска́ (ни куска). 377.

Як балабайка без струн, то й балабайник д...ь. – Як балабайка без струн, той балабайнык д... ь. 377.

БАЛЯСИ Баляси точити. – Балясы точыты. 1. Весело розмовляти, жартувати, розповідаючи про щось незначне, несерйозне; тут – залицятися. – ... *Охо́чив був [чоловік] з чужі́мы жинка́мы балясы точыты...* (397). 2. Вести пусті розмови, марнуючи час. – *Щоб довго тут баляс не точыты, давайте нам гроши!* (415).

БАНК В банк. – В ба́нк. Вид гри в карти. 616.

БАНКИ Робити сухі банки кому, мед. (П). – Дһласть сухие банки. Лікувати від хвороб у животі. / дһлают [в родһ] сухих банок, 807.

БАРАБАН Вітрищити, як бараба́н що. – Вытрищиты, як бараба́н. Широко відкрити (очі від переляку). / вытрищив, як бараба́н, 397.

БАРАН Куди один баран, туди і все стадо. – Куды одын баран, туды и все стадо. 312.

БАРИНЯ Не велика ба́риня. – Не вельі́ка ба́рыня, зневажл. Не гідна поваги жінка. – *...не вельі́ка ба́рыня, сама́ возьмеш* (757), 757⁴; ны вылы́ка ба́рыня. 829³.

Сидіти, як ба́риня. – Сыдыты, як ба́рыня. Нічого не робити. – *Пишо́в дид рубать, а вона́ каіши не навары́ла и сыды́ть, як ба́рыня* (829).

Стати, як ба́риня. – Стать, як ба́рыня. Красива. – *Дівка вы́лизла и стала, як ба́рыня в шовковому платьти, в серебри та в золоти* (829).

БАСТА Та й ба́ста! – Тай ба́ста! І все. – *Чують з жа́дним ра́зом більше стервены́ця, кричить одно́: „ода́й мое́”, – та й ба́ста!* (406).

БАТЕЧКО Простіть мене, батечко, простіть мене, матусю, й благословіть до Божого суду й до вінчання, обр. (П). – Прости меня, батюшка, прости меня, мамушка, и благословите к Божьему суду и к вһнчанію. 535.

БАТИГ Бити бато́гом по кому, кого обр. (П). – Бить кнутом. Весільний обряд. / бьет кнутом, 109, 814; ударяет кнутом, 844; бьет плетью, 507. *Наречений б'є бато́гом наречену, якщо вона йому нелюба, або б'є по свашках чи тарантасу.

БАТЬКО Ба́тько бреху́н сво́ім ді́тям. – Ба́тько бреху́н сво́ім ді́тям. 378. *Йому всіх однаково жаль.

Відправлятися до батька жениха, *обр.* (П). – Отправляться к отцу жениха. Весільна обрядодія. / отправляются к отцу жениха, 985.

Гурто́м і ба́тька до́бре бить (П). – Гурто́м і ба́тька ло́вко быть. 527.

Гуртом можна й батька бить. – Гуртом можно й батька быть. 208.

Заганяти до батька кого, *обр.* (П). – Загонять к отцу. Весільний обряд. / загоняет к отцу, 840. *, „Підружий” приходять до нареченої та заганяє її до батька.

Зустрічати батьків, *обр.* (П). – Встрѣчатъ родителей. Весільна обрядодія. / встречает родителей, 935.

Кланятися батькам, *обр.* (П). – Кланяются родителям. Весільний обряд: дія молодих. / кланяются родителям, 58, 964.

Кланятися ба́тькові й ма́тері. – Кланяются ба́тькови и ма́тери. 1. *обр.* Обрядова дія, яку виконує молода. / кланяется ба́тькови й ма́тери, 999. 2. Виявляти шану батькам. / кланяются ба́тькови и ма́тери, 210. *Вірять, що при цьому роди будуть легшими.

Кланятися ба́тькові, ма́тері і всій рідні та знайо́мим, *обр.* (П). – Кланяются ба́тькови, ма́тери и всій родни и знако́мым. Весільний обряд. / кланяецьця ба́тькови, ма́тери и всій родни и знако́мым, 518 – 519.

Кланятися ба́тькові, ма́тері і сватам, всім по тричі. – Кланяются ба́тькови, ма́тери и сватам всім по тричи. / кланяются ба́тькови, ма́тери и сватам всім по тричи, 124.

Кланятися ба́тьку, і ма́тері, і рідним, *обр.* (П). – Кланяются, отцу и ма́тери, и родным. / кланяются отцу и ма́тери и родным, 624.

Кланятися ба́тьку й ма́тері, *обр.* (П). – Кланяются отцу и ма́тери. Весільний обряд. / кланяется отцу и ма́тери, 840, 841, 934; кланяются отцу и ма́тери, 635, 872; кланяются отцам и ма́терям, 985.

Косив ба́тько, косив я, та викосив солов'я, здорового – як і я. – Косыв ба́тько, косыв я, та выкосыв соловья, здорового – як и я. 272.

Не бу́де, ба́тько добу́де, не ста́не, ма́ти доста́не. – Не бу́де, – ба́тько добу́де, не ста́не, ма́ти доста́не. 373.

Не вжаліш батька в наймах, коли найнявсь, так нехай служе. – Не вжалиеш батька в наймах, колы найнявсь так ныхай служе. 208.

Прислав батько й мати з хлібом і сіллям, нате вам, тату, вечерю!, *обр.* – Прыслав батько й маты с хлибом и сілью, нате вам, тату, вечерю! Слова, якими супроводжують вручення вечері під Різдво. 250.

Просів батько і ма́ти, і я просію на хліб, на сіль, на сватання, *обр.* – Просы́в ба́тько и ма́ты и я просію на хлиб, на сіль и на сватанье. Запрошення молодою гостей. 870.

Просив батько й мати і я прошу до нас на сватання, *обр.* – Просыв ба́тько й мате и я просію до нас на сватання. Формула запрошення на сватання (слова молодої). 215. Див. **гуляти сватання.**

Просив батько й мати і я прошу на підвесілок, *обр.* – Прохав ба́тько й мате и я просію на подвисилок. 623.

Просів ба́тько й ма́ти на сва́дьбу, *обр.* – Просы́в ба́тько й ма́ты на сва́дьбу. Традиційне запрошення гостей від молодої на весілля. 743.

Просив батько, мати до хліба, до солі на вечорини, або на підвесілок, *обр.* – Просыв ба́тько, мате до хлиба, до соли на вычирини, или на подвисилок. Традиційні слова запрошення на підвесілок. 126.

Просив батько, мати і я просію на сватання, *обр.* – Просыв ба́тько, мате и я просію на сватанье. Запрошення молодою гостей на сватання. 124.

Просив батько, просила мати і я прошу на дружбини!, *обр.* – Просыв ба́тько, просыла маты и я просію на дружбыны! Традиційні слова нареченої під час запрошення на весілля. 89.

Просити батька й матір, *обр.* (П). – Просить отца и мать. Запрошувати батьків узяти участь у весільних урочистостях. / просят отца и мать, 965.

Прохав ба́тько, і ма́ти, і я просію на хліб, на сіль, на підвесілок, *обр.* – Прохав ба́тько и ма́ты, и я просію на хлиб, на сіль, подвисилок. Словесна формула молодої при запрошенні гостей на весілля. 55.

Прохали ба́тько й ма́ти, і я прошу́ на хліб, на сіль, на

підвесілок, обр. – Прохáлы бáтько и мáты, и я прося́ю на хлиб, на сить, на пидвисилок. Запрошення молодою гостей. 872.

Свiй бáтько поб'є й пожалiє. – Свiй бáтько побье́ й пожалiе. 374, 378.

Слухайте бáтька й матерi, i добрих людей; друг друга любiть i почитайте, обр. – Наты, диты, хлиб-силь, дбайты и майте, до цёго хлиба прыбавляйты. Слухайты бáтька й матери, и добрых людей; друг друга любить и почитайты. Весільний обряд: батькова настанова молодим. 228.

Спасибi бáтьковi, мáтерi i молодiй княгинi, що рáно вставáла i нам подарунки прýла, обр. – Спасыби бáтькови, мáтери и молодiй княгини, шо рáно вставáла и нам подарки прýла. Примовка. 813. *Так відповідають на весіллі, отримавши подарунки.

Там бáтько зна та мáти, обр. – Там бáтько зна, та мáты. Слова згоди вийти замiж, якi дiвчина вимовляє пiд час сватання. 53.

Удвох й бáтька гáрно бити. – У дво́х й бáтька гáрно быты. 368 – 369.

Хрещений бáтько й мáти. – Хрещёныи бáтько и мáты. / хрещеному бáтькови и мáтыри, 517.

Хрещенi бáтько i мáти (П). – Крестные отец и мать, 594.

Цiлувати бáтька й матерi, обр. (П). – Цһловать отца и мать. Дiя молодих пiсля благословiння. / цһлуют отца и мать, 963, 965.

Що за чортiв бáтько. – Що за чортiв бáтько. Про щось незрозумiле. – Що за чортiв бáтько, думá Вырвiдуб... (777).

Як бáтько й мáти скаже, так i я, обр. – Як бáтько й мáте скаже, так и я. Весільний обряд: слова згоди вийти замiж, якi дiвчина традицiйно вимовляє пiд час сватання, 215; як бáтько й мáты скаже, так и я, 322.

Як бáтько та мáти скажуть, обр. – Як бáтько та мáты скажуть, 517.

Як бáтько та мáти, так i ми, обр. – Як бáтько та мáты, так и мы. Весільний обряд: слова згоди побратися. 630.

Як бáтько та мáти, так i я, обр. – Як бáтько та мáты, так и я. Словесна формула обряду сватання. 11.

БАЧИТИ Та бач. – Та бач. Звертання. – Та бач, хочу казáты, якá со мною комедна прýчта торик случiлась (774).

Тiльки й бáчили. – Тiко й бáчили. Швидко зник хто-н. 411.

БДЖОЛА Бджоли – Боже створіння. – Бджолы – Боже создания. Вияв любові до бджіл. – ... бджолы – Боже создания, их грих бытъ и душитъ (198).

Як бджоли присняться, так к умирущому. – Як бджолы присняцьця, так к умерущому. 198.

БЕЗДНА Бездонна бездна. – Биздонна безна. Дуже глибокий. 777. / бездонна безна, 777.

БЕЗУМ'Я Напитися до безум'я (П). – Напиться до безумія. Дуже напитися. / напьются до безумія, 925.

БЕЗЧЕСТЯ Безчестя дівчини (П). – Безчестіє дѣвки. Зневага, учинена молодим. / за безчестіє дѣвки, 754. *Коли жених з якихось причин відмовлявся одружуватися з молодою, з нього могли стягти позов.

Платити за безчестя (П). – Уплачивать за безчестье. Про компенсацію грішми за нанесені публічні образи. / уплачивают за безчестье, 322; уплачивает за безчестье, 845; платит за безчестье, 324. *У разі відмови одружуватися після весільного договору, платити за словесні образи тощо.

БЕРЕГ До нашого берега ніщо добре й не припливє: коли не кизяк, так щєпка. – До нашего берега ни что добре й не приплывє: коли ни кизяк, так щєпка. 373.

БЕРЕЖОК Приплинь, приплинь до бережка, я ж тобі їсти-пити, хорошенько походити. – Приплынь, прыплынь до бережка, я ж тобі йисты-питы, хорошенько походыты. Усталена формула з казки про Івасика. 142².

БЕСЕДА Беседу зазивати до кого, *обр.* (П). – Беседу зазывать. / бесѣду зазывают, 624.

Зазивати беседу до кого, *обр.* (П). – Зазывать беседу. Весільний обряд гуляння. / зазывают беседу, 747; зазывая бесѣду, 507.

Звати беседу, *обр.* (П). – Звати беседу. / зве беседу, 518.

БЕСІДА Похмеляти бесіду, *обр.* – Похмелять бесиду. Пригошати гостей на другий день після гуляння на весіллі. / похмелять всю „бесиду”, 55.

БЕСУРМЕНОВИЙ Ну, стривай же, бесурмєнова, стривай! – Ну, стривай же, бесурмєнова, стривай!, лайл. Погроза. 395.

БЕШИХА Від бешихи нашептувати, *обр.* (П). – От бышихи нашептывать. Читати заклинання від хвороби. / от бышихи нашептывают, 823.

Заговорювати бешиху (П). - Заговаривать бышиху. Лікувати бешиху за допомогою замовлянь. / заговаривают бышиху, 894.

***Бешиха (бишиха)** – хвороба, рожисте запалення.

Заговорювати від бешихи. - Заговаривать от бышихи. Лікувати від бешихи за допомогою замовлянь. / от бышихи заговаривают, 922.

Покурити бешиху. - Покурить бышиху. Провести обряд лікування. - *Пойіхав у чорный лис и зрубав чорне дёрево, покурыв нарощёному, молитвьяному, хрещеному бышиху* (1004).

Шептати від бешихи. - Шептать от бышихи. Лікувати від бешихи за допомогою замовлянь. / шепчут от бшихи, 791; шепчут от бышихи, 960.

БИК Виляє, як кúций бик по за́городі. – Выляе, як кúций бик по загороди. 375.

Як Божий бик. – Як Божій бик. Нетямущий; нерозуміюча людина. – *Самы мы и у церкву прійдем, то як „Божій бик” стоишь ничего не розбырешь...* (76).

БИЛИНА Живе, як били́на в полі. – Живе, як былы́на в полі. 375.

БИТИ Б'ють, та й плакати не дають. – Бють, та й плакати не дають. 208.

БИТИСЯ Два б'ється, трéтій не мішай. – Два бьецця, трéтий не мишай. 368.

Два б'ється – третій не мішайсь. – Два бьецця, – третій не мишайсь. 208.

БИЧ Хоч бичом, так є по чом. – Хоч бичом, так йе по чом. 378.

БИЧОВКА Пішли́ наші вгору – по сім на бичовку. – Пишли́ наші в гору – по сим на бичовку. 378.

БИЧОК Буть бичку на обривочку. – Быть бычку на обрывочку. 312.

Буть бичку́ на обривочку, а тели́цці на лічку; трах половиночку; – а що?! – Буть бычку́ на обривочку, а тельчкі на лычку; – трах половиночку; – а що?!, 376.

БИГ За канáльським „помага́й Биг” удень ша́пку обтріпав. – За канáльским „помага́й Биг” днем ша́пку обтрипав. VII.

БИДА Біди не чу́ти. – Биды не чу́ты. Бути спокійним. – *...Галя́на ... ладе виз, як бутто вин биды не чуе; ёму и байдуже про то...* (413).

До біди́ ще три дні. – До биды́ ще три́ дни. 368.

Прожи́ти без біди́. – Прожиты́ без биды́. Бути здоровим. – *На молоды́ку заговорюють зу́бы; ... щоб увесь місяць прожиты́ без биды́* (461).

Сім бід, один одві́т. – Сім бід, одын одвіт. 368; Сім бід, один одвіт. 370.

Чужу біду руками розведу, а своїй ума не приложу. – Чужу быду руками разведу, а своей ума не прыложу. 196.

Що за біда, що п'єцьця вода, я з'їв півбіди та й напився води. – Що за быда, шо пьецьця вода, – я зйив пивбыды, та й напывся воды. 186 – 187.

БІЙ Кулачний бій (П). – Кулачний бой. Гра. / на кулачний бой, 58; кулачные бои, 581.

БІЛЕТ З вовчим білетом куди завгодно зимою й літом (П). – С волчьим белетом куда угодно зимой и лѣтом. 376.

БІЛЬ Заговорювати зубний біль (П). – Заговаривать зубную боль. Лікувати за допомогою замовлянь. / заговаривают зубную боль, 531 – 532, 894.

БІС Біс ба́тькові твоєму, лайл. – Бис ба́тькови твоєму́. Уживається для вираження незадоволення, досади, гніву і т.ін. XVI.

Що за біс!, виг., лайл. – Шо за бис! Не зрозуміло, що діється. – Шо воно́ за бис, ду́маю собі́ (774); що ты за бис!?, 778; що цэ за бис?, 779.

БЛАГОВІСНИК На Благовісника. – На Благовісника. 26 березня / 7 квітня, у день після Благовіщення. XIII. *У цей день народиться благовісний.

БЛАГОВІЩЕННЯ До Благовіщення. – До Благовіщення. – *Нужно до Благовіщення свиню годувать, а після Благовіщення хоч на лубку вывезы ийи в степ, або в лис, так не пропаде* (242), 242, 304.

На Благовіщення. – На Благовіщення. 25 березня / 7 квітня. – *На Благовіщення и Велькдень сонце грає – радуецьця* (468), 242; на Благовіщенє, 536, 542, 747, 846, 849, 850²; на Благовіщеніє, 242, 304, 935; на Благовішання, 465; на Благовіщення, 242².

Після Благовіщення. – Після Благовіщення. 242.

БЛАГОПОЛУЧЧЯ Бажати благополуччя, обр. (П). – Желать благополучія. Весільний обряд. / желает благополучія, 963.

*Мати молодого перед від'їздом весільного поїзда бажає всім його учасникам благополуччя.

БЛАГОРОДІЄ Ваше благородіє! Свині в огороді, прикажіте вигнать чи більше нагнать. – Ваше блотородіє! свини в вогороді, – прикажіте вигнать, чи більше нагнать. 379.

БЛАГОСЛОВІННЯ Благословіння батька й матері, *обр.* (П). – Благословеніє отца и матери. Весільний обряд. / с благословення отца и матери, 964.

Получити благословення від кого, *обр.* (П). – Получить благословеніє. Весільний обряд. / получив благословеніє, 740. *Батько молодого отримує благословення від священика.

Просити благословення у кого, *обр.* (П). – Просить благословеніє. Весільний обряд. / просит благословеніє, 227, 740; просит благословенія, 964; просить благословенія. 535. *Різні обряди: просити у батьків перед одруженням; коли хлопець хоче одружитися, його батько йде до священика й просить у нього благословення.

Цілувати благословіння, *обр.* (П). – Целовать благословеніє. / цѣлуют благословеніє, 569.

БЛОХА В блохі. – В блохы. Гра дітей, а часом і дорослих дівчат. 280; у блохи, 848.

БОГ А Бог Вас знає, що ви такі за люди, *обр.* – А Бог вас знає, що ви такє за люды. Словесна формула обряду сватання. 11.

Амінь, Бог благословить. – Аминь, Бог благословить. 519.

Без Бога ні до порога. – Без Бога ны до порога. 831.

Благословить Богу і отцю, неньці поклонитися, *обр.* – Благословить Богу и отцю, неньки поклоницьця. Словесна формула весільного благословення. 92.

Бог багатий та й нам дасть. – Бог богатый, та й нам дасть. 199.

Бог би дав. – Бог бы дав. – ... *и ото́ Бог бы дав икарб...* (403).

Бог благословить кого, *обр.* – Бог благословить. Примовка-відповідь старостів. / Бог благословить, 107, 346; Бог благословить, 57, 502, 503², 635, 744, 746, 841, 842, 844.

Бог благословить і ми благословим!, *обр.* – Бог благословить и мы благословим! Весільна форма благословіння. 218. / Бог благословить и мы благословим!, 129.

Бог благословить і ми благословим тричі разом!, *обр.* – Бог

благословить и мы благословим трычи разом! Весільна форма благословіння. 219, 221.

Бог благословить і ми благословляєм, *обр.* – Бог благословить и мы благословляем. Весільна форма благословення. 14. / Бог благословить и мы благословляем, 92⁴, 93, 127; Бог благословить, и мы благословляем, 796; Бог благословить и мы благословляем. Відповідь на прохання благословити завести молодих за стіл або до хати. 609, 964².

Бог благословить і я благословляю, *обр.* – Бог благословить и я благословляю. Відповідь старости на прохання благословити завести молодого за стіл. 871.

Бог благословить, і я благословляю трічі разом. – Бог благословить и я благословляю трычи разом. 606; Бог благословля, и мы благословляем трычи разом, 608.

Бог благословить і я, хороше вам, діти, жити, *обр.* – Бог благословить и я – хорошо вам, диты, житы. Слова весільного благословення. 131.

Бог благословить трічі разом, *обр.* – Бог благословить трычи разом. Відповідь на прохання дружка благословити заводити молодого (молоду) за стіл. 1001, 1002. / Бог благословить трычи разом, 56; Бог благословить трычи разом, 130, 346.

Бог благословить, усє трічі разом. – Бог благословить, усє трычи разом. 635.

Бог благословить усі три рази, *обр.* – Бог благословить усі тры разы. Весільна форма благословення. 14.

Бог велить пополам ділить. – Бог велить пополам дилить. 372.

Бог дав. – Бог дав. Прийшла допомога, пощастило здійснити. 330.

Бог дасть що. – Бог дасть. Треба думати; як пощастить. – ... *я оци закрутки с тиею соломкою возьму додому и там спалю их, воно Бог дасть и полегша тобі* (193), 269, 767.

Бог дасть щастя й здоров'я. – Бог дасть счастья и здоровья. 523.

Бог зна чого. – Бог зна чого. Невідомо, ніхто не знає. – ... *бува, шо дитки й частенько такі родяцьця, та, Бог зна чого, не расутуть...* (457).

Бог його зна. – Бог ёго зна. – *Бог ёго зна, чого воно так! мабуть Господь за грехи наши одибрав у нас воду* (75).

Бог милував. – Бог мылував. Кому-небудь пощастило уникнути

чогось неприємного. – Кольісь давно хворала у нас скоты́на жы-
вотом, но Бог мылував, – не па́дала (284).

Бог навів на мислі кого. – Бог навив на мы́сли. Хто-небудь став розумний, почав правильно мислити. – ... Це сам Бог навив мене́ на ці мы́сли, тепер знаю, шо робо́ты... (386).

Бог наведе кого. – Бог наво́де. Щось відбувається невіпадково. – Стри́чних кумів сам Бог наведе (457).

Бог наказав кого. – Бог наказав. – Воны́ булы́ кольісь люды, та не по зако́ну жылы; за те их Бог и наказав... (849), 849.

Бог на небі, цар на землі, ведмідь у лісі, тоді в (того-то) зуби будуть боліти, як зійдуться всі разом. – Бог на нэ́би, ца́рь на землі, мидвидь у лиси, тоди у (того-то) зубы будуть болиты, як зийдуться вси вмисти. Із замовляння зубного болю. 997.

Бог на поміч! – Бог на поміч! Формула народного привітання. 60.

Бог не без милості, козак не без щастя. – Бог не без мы́лосты, – козак не без щастя. 199; Бог не бэ́з мы́лости, козак не без ща́сьтя, 374².

Бог не дасть, свиня не з'їсть. – Бог ны да́сть, свы́ня ны ззисть. Приповідка-відмова приймати ліки. 786.

Бог не Микитка – з Ним не шути. – Бог не Мыкытка, – з Ным не шути. 199.

Бог не прийме кого. – Бог ны прыймэ. 768.

Бог не теля, бачить й звідтіля. – Бог не теля, баче й видтыля. 527.

Бог не теля – Він баче відтіля. – Бог не теля, – Вин баче видти-
ля. 199.

Бог покарав кого (П). – Бог наказал. 896.

Бог посилає кому. – Бог посылає. Що-небудь з'являється. – Вона́ [баба] як тико́ було́ через поріг, – й ось тобі й Бог посылає... (407).

Бог посилає що. – Бог посылаєт. 270.

Бог прийме кого. – Бог прыймэ. 768.

Бог простив кому. – Бог простыв. – ... и як шо зросте́цьця рука́, так грех твий Бог простыв тобі... (766); Бог простыть. 766.

Бог простить, і я прощаю. – Бог простыть, и я прощаю. 256, 257.

Бог создав кого, що. – Бог создав. – ... Ить и воно ж животы́на, ёго́ Бог создав... (386).

Бог создав мир. Бог з ним. – Бог создав мѣръ. Бог з ным. Про повну індиферентність кого-небудь. VII.

Бог терпів та й нам велів. – Бог терпѣв, та й нам велѣв. 373.

Бог тобі суддя! – Бог тобі судья! Традиційна формула відмови брати участь у вирішенні долі кого-небудь. – ...а вин [піп] *миръци за палыцю та з хаты: „так Бог тобі судья! й читаты не буду...”* (421).

Бог шельму мітить. – Бог шельму міте. 375.

Богу молись та й чорта не гніви. – Богу молись, та й черта не гнивы. 300; Богу молись, тай чорта не гнивы, 370.

Богу молитися (II). – Богу молитъся. 740.

Богу молятся. – Богу молящъця. 318, Богу молятысь. 403.

Богу помолитися, обр. – Богу помольщъця. 227.

Боже, благослови внести оверко, обр. – Боже, благословы унесты оверко. 624.

Боже, благослови завести молоду за стіл!, обр. – Боже, благословы завесты молоду за стил! 624.

Боже, благослови пришити молодому до картуза квітку. – Боже, благословы прышиты молодому до картуза квитку. 624.

Боже, дай вечір добрий! – Боже, дай вечер добрый! Привітання. 41.

Боже, дай вечір добрий! Пустіть обігрітися. – Боже, дай вечер добрый! Пустить обигрищъця. Слова старостів під час сватання. 52.

Боже ж ти мій милостивий. – Боже ж ты мий милостывый. Уживається для вираження незадоволення, гніву, розпачу, досади і т. ін. – *Боже ж ты мий милостывый, Боже ж ты мий праведный, як воно на свѣти билому склалося?* (416 – 417).

Боже ж ти мій праведний. – Боже ж ты мий праведный. Уживається для вираження незадоволення, гніву, розпачу, досади і т. ін. 416.

Боже й вам поможи, обр. – Боже й вам поможы. Відповідь господаря на привітання старостів. 214.

Боже мій, Боже мій! А ми твої, а чиї ж то москалі? – Боже мий, Боже мий! а мы твои, а чьи ж то москали? 339.

Боже, поможи. – Боже, помози. – *Так, Боже, помози (помогай Би)!* (384); Боже поможы!, 269, 519, 520, 522, 768.

Боже, поможи тобі, наша дитино; іди, зови людей на підвеси-

лок! – Боже, помози тобі, наша дытыно; иды, зовы людей на пидвесилок! 217.

Боже упаси. – Боже упасі. Вигук заборони, уживається для вираження застереження від чого-небудь лихого, неприпустимого, небажаного. – *...Боже упасі пить на перекир проты шерсты...* (399).

Він дума, що це вже попав Бога за бороду. – Він дума, що це вже попав Бога за бороду. Досягти чогось особливого, незвичайного, вимріяного. 374.

Він живий до Бога лізе. – Вин живый до Бога лизе. 199.

Да воскресне Бог. – Да воскреснет Бог. Молитва, зокрема при пожежі. 285.

Дай Бог. – Дай Бог. Добре побажання. 908.

Дай, Боже, багатіти та спереді горбатіти, жарт. – Дай, Боже, багатіты, та зпєреди горбатиты. 376.

Дай, Боже, вечір добрий (П). – Дай, Боже, вечер добрый. 498.
*Вітання сватів.

Дай, Боже, вечір добрий! Пустіть погріться, обр. – *... дай, Боже, вечер добрый! пустіть погріться.* Традиційне звертання сватів до батьків молодії. 740.

Дай, Боже, вечір добрий [та винесіть пиріг довгий]. – Дай, Боже, вечер добрый [та вынесит периг довгий]. Частина тексту колядки. 251; дай, Боже вечер добрый, та вынесит периг довгий. 252. *Вона закінчувалася словами: „Дай, Боже, вечер добрый! та вынесит периг довгий, та не ламайте, а циленькій давайте: з рукамы, з ногамы, шоб гнався за намы; без рук, без ниг, шоб не загруз у сниг!” (251). Колядували звичайно на Різдво.

Дай, Боже, вечір добрий! Чи заколядувати вам? – Дай, Боже, вечер добрый! Чы заколядуваты вам? Колядники запитують дозволу колядувати. 251.

Дай, Боже, вечір добрий! Чи защедрувати вам? – Дай, Боже, вечер добрый! Чы защедруваты вам? Цими словами щедрувальник запитус дозволу защедрувати на Меланки. 252.

Дай, Боже, здоров'я в ручки, в ніжки, і в живіт трішки. – Дай, Боже, здоровья в ручки, в ножкы и в живит трішкы. Примовка при переході або переїзді „перехресної дороги”. 271.

Дай, Боже, нашому теляті вовка в зуби пиймати. – Дай, Боже, нашому теляти вовка в зубы пийматы. 371.

Дай, Боже, час добрий. – Дай, Боже, час добрый. Початок молитви-замовляння. 192.

Дай, Боже, щоб усé було го́же. – Дай, Бо́же, щоб усé було го́же. Уживається для вираження сподівання на успішне завершення чогось. 376.

Дай, Бо́же, щоб усé було го́же, а що него́же, то не дай, Бо́же. – Дай, Бо́же, щоб усé було го́же, а що него́же, то не дай, Бо́же. Уживається для вираження сподівання на успішне завершення чогось. 375.

Дай же Бог. – Дай же Бог. 523².

Дай же, Боже, щоб во здраві́ї їлось, пи́лось, та до́бре на сві́ті жи́лось, та по дво́рі хазя́йство велось. – Дай же, Боже, щоб во здраві́ї йи́лось, пы́лось, та до́бре на сві́ті жи́лось, та по дво́рі хозя́йство велось. 372.

Жить би та Бо́га хвалі́ть. – Жи́ть бы та Бо́га хвалы́ть. 376.

З Богом, Параско, коли люди тра́пились (знайшлись). – З Богом, Параско, колы люди тра́пылысь (нашлысь). 232.

Завсігда годиться Богу молитися. – Завсегда годыщця Богу мольщця. 199.

Зароди, Боже, жито, пшеницю, всякий овоч, й на зрячих і на незрячих, і на вдів, і на сиріт, і на нас, на грішних. **Зароди, Боже (П).** – Зароди, Боже, жито, пшеницу, всякую овощь, и на видущих, и на невидущих, и на вдов, и на сирот, и на нас на грѣшных. **Зароди, Боже.** 539.

Здорові днювали, Боже поможи вам!, обр. – Здоровы днювалы, Боже поможы вам! Вітання старостів. 214.

Йому́ так до́бре, як у Бо́га за па́зухою (як у Бога за двермі́). – Ему́ так до́бре, як у Бо́га за па́зухою (як у Бога за дверьмы́). Безтурботно, дуже добре, привільно, у найкращих умовах; безпечно, спокійно, без клопоту. 374.

Йй жити Бо́гу, вигук. – Йй жыты Бо́гу. 774; йй жы ты Бо́гу, 774.

Йй Бо́гу, вигук. – Йий Богу. Божба. 397; йй Богу, 774.

Йй-Богу і далєбі, хрест на тобі, хрест хрестом та ще й зашморгом. – Эй Богу и далыби, хрест на тоби, хрест хрестом, та ще й зашморгом. Божба. 199.

Коло богів. – Коло богів. Місце під образами. 67.

Кланятися Богу. – Кланятся Богу. Просити в Бога допомоги. 209.

Молитися Богу (П). – Молиться Богу. Просити чи дякувати Богу; читати молитву. 499. / Богу моляться, 193; молится Богу, 55, 268, 270, 608, 876, 1001; моляться Богу, 11, 58, 103, 110, 124, 131, 193, 210, 211, 215, 227, 239, 240, 245, 250, 260, 271, 494, 502, 605, 611, 963; молицьця Богу!, 296²; молицьця Богу, 436; моляцьця Богу, 467, 516, 520, 521, 524; не Богу буде молицьця, 318; Богу молиться, 740; молытыся Богу; – *Жив вин у тией зымляньци пьяддэсят годив: молывся там Богу...* (767).

На Бога надійся – не погибши будеш. – На Бога полагайсь – не погыбши будеш. 199.

Не дав Бог жабі хвоста, щоб трави не толочила. – Не дав Бог жаби хвоста, щоб трави не толочыла. 312; Не дав Бог жаби хвоста, щоб трави не толочила, 371.

Не дав Бог тисячі: дев'ятсот не гроші. – Не дав Бог тысячи: девьятсот не гроши. 378.

Не дай Бог. – Не дай Бог. XIII.

Не дай Бог другу й недругові. – Ны дай Бог другу й недругови. Примовка про щось страшне. 774.

Не дай, Боже. – Не дай, Боже. 137.

Нехай Бог простить. – Нехай Бог простыть. – *Як люде роблять, нехай Бог простыть* (XIV).

Нехай тобі Бог помага. – Нехай тобі Бог помога. Уживається як побажання кому-небудь успіху в роботі, у якій-небудь справі і т. ін. 440.

Ой Боже!?, виг. – Ой, Боже!? Слова розпачу, здивування. 775.

Оставайтесь ви з Богом! – Остовайтесь вы з Богом! Тут: формула відмови, уживається як недобррозичливе побажання. 421.

Подай Бог ноги. – Подай Бог ноги. Квапливо втекти, побігти. – *...налякальсь [дівчата] добре, тай подай Бог ноги, побралыся вси за руки й лататы вже мовчки* (405).

Помолитися Богу (П). – Помолиться Богу. Просити чи дякувати Богу. 494. / помолилась Богу, 247; помолясь Богу, 262; / помолившись Богу, 54, 499; помолювшись Богу, 518; помолясь Богу, 55; Богу помольцьця, 227.

Роди, Боже, жито, пшеницю, всяку пашницю на всякого долю, обр. – Роды, Боже, жыто, пшеницю, всяку пашныцю на всякого долю. Примовка під час сівби. 42.

Роди, Боже, жито й пшеницю, всяку пашницю, та будьте здо-

рові. Зі святом та з Новим роком, та з Василём! (П). – Роды, Боже, жито й пшеницю, всяку пашницю, та будьте здорови. С праздныком, та з новым годом, та з Васылём. 525.

Роди, Боже, жито, пшеницю і всяку пашницю, обр. – Роды Боже жыто, пшеницю и всяку пашницю. Примовка, коли посипають на Новий рік. 748.

Сам Бог походив по ниві. – Сам Бог походыв по ныви. Так кажуть про гарний урожай хліба. 272.

Святий Боже, Отче наш, помилуй мене, Боже. – Святый Боже, Отче наш, помилуй мя, Боже. Из молитви. 997.

Сидить і Бог баче. – Сыдыть и Бог баче. 199.

Слава Богу. – Слава Богу. 46, 604.

Слава Богу, як ви собі. – Слава Богу, як вы собі. Відповідь на привітання ранком. 804.

Спасе Бог за аминь. Старосты паны підстаросты, хто до кого, я до Бога, до вашого здоров'я, благословіть, старосты, молодых за стил завысты. – Спасет Бог за аминь. Старосты паны подстаросты, кто до кого, я до Бога, до вашего здоровья, благословыть, старосты, молодых за стил завысты. 746.

Спасибі, Боже й вам поможи, обр. – Спасыби, Боже й вам поможы. Відповідь господаря на привітання старостів. 214.

Стала тоді жити, багатіти та Бога хваліти, фольк. – Стала тоді житы, багатиты, та Бога хвалыты. Традиційна кінцівка казок. 401.

Супроти Бога не підем. – Супротив Бога ны пидым. Приповідка-відмова приймати ліки. 786.

Сюди, Боже, патлатого, щоб було за що брати. – Сюды, Боже, патлатого, щоб було за що браты. 379.

Так Бог дав. – Так Бог дав. Не з власної волі. 471.

Так угідно Богу. – Так угідно Богу. Не з власної волі. – *Шо гром запале, того тушиты грех, бо то так угідно Богу...* (461).

У Бога все готове. – У Бога все готово. 373.

Уроди, Боже, добрий овес на мій хрест. – Уроды, Боже, добрый овес на мий хрест. 271.

Уроди, Боже, жита, пшениці на долю всякого, й хрещеного й нехрещеного. – Уроды, Боже, жита, пшеницы на долю всякого, и хрещеного, и нехрещеного. 615.

Уроди, Боже, жито, пшеницю, всяку пашницю, обр. – Уроды,

Бо́же, жы́то, пше́ныцю, вся́ку пашны́цю. Примовка під час поси- пання. 42.

Уроди, Боже, з сівка́ три мішка́: мірочку попóви, коробочку дяко́ви, а ківшик петухóви за те йому, що він пісеньку співає, хазя́йна урожа́єм розвеселя́є. – Уроды, Боже, з сивка́ тры мишка́: мiрочку попóви, коробочку дяко́ви, а кившык пiтухо́ви, за те ёму, шо вин пiсеньку спiвае, хозяена урожаем розвеселяе. 271.

Уроди, Боже, і на чужу долю! – Уроды, Боже, и на чужу долю! Примовка під час посіву. 270.

Храни́, Бо́же, вся́кого хрещено́го. – Храны́ Бо́же, вся́кого хре- щено́го. Застережна примовка при згадці про смерть. – *За то й смерть йий, храни́ Боже, вся́кого хрещено́го, не так, як людям...* (420).

Хто вкрав, тому́ Бог дав (того́ Бог уні́с). – Хто вкра́в, тому́ Бог дав (того́ Бог унис). 370.

Хто не заляже, тому́ Бог сала не зав'яже. – Хто не заляже, тому́ Бог сала не завьяже. Ідеться про час після споживання страви. 186.

Чим Бог посла́в. – Чим Бог посла́в. Чим-небудь; що є. – *Угост- тьв йих, чим Бог посла́в ...*(415); **чѣм** Бог послал, 428.

Ще́ Бо́га за бо́роду не взяв. – Ще́ Бо́га за бо́роду не взяв. V.

Що́ Бог дасть, те й бу́де. – Що́ Бог дасть, то́ й бу́де. – Як скла- дуться обставини. – *Нэхай, мов, що Бог дасть, то́ й бу́де* (367).

Що́ Бог не діла, то все к лу́чшому. – Що́ Бог не дила, то все к лу́чшому. 370.

Що́ Бог не робить, все к лучшому. – Шо́ Бог не робе, все к лу- чшому. 336.

Що́ Бог посла́в. – Що́ Бог посла́в. Що-небудь, те, що є. – *...тоді́ прыйды́ в хату́ й дай тым хлопцям, посыпалькам, що́ Бог по- сла́в...* (469).

Що́ Бог, то́ Бог, та й сам не будь плох. – Що́ Бог то́ Бог, та й сам не будь плох. 199.

Що́ в Бо́га день. – Що́ в Бо́га день. Кожен день, щодня. 804.

Що́ назначить Бог ко́му. – Що́ назначе́ Бог. Не з власного ба- жання. – *...не самы́ ж вони́ [вовки] выбра́ють собі́, що́ ззи́сты, а те, шо́ йим назначе́ Бог* (441).

Як Бог дасть, так і в вікно подасть. – Як Бог дасть, так и в ви́к- но подасть. 199; Як Бо́г да́сьть, так и в ви́кно пода́сьть. 370.

Як Бог захоче, уся скотина враз пропаде. – Як Бог захоче, уся скотина враз пропаде. XXIX.

Як Бог не годить, так і огонь не горить. – Як Бог не годить, так і огонь не горить. 179.

БОГОМІЛЛЯ Піти на богомілля (П). – Пидты на богомолья. Мандрувати святими місцями. – *Чоловик вин був набожний, здумалось ёму пидты на богомолья...* (766).

Ходити на богомілля. – Ходыть на богомолья. Мандрувати святими місцями. – *Стыпан Ныдовіс – вин уже вмер, – ходыв на богомолья в Кыйв* (769).

БОГОРОДИЦЯ На Богородицю. – На Богородицу. У другий день святків. 212.

БОЖНИЦЯ Божниця з іконами (П). – Божница с иконами. Святий кут. 992.

БОЛІСТЬ Нечиста болість, евф. – Нечыста болість. Сифіліс, нечисть. 188.

БОРГ Шю, шю, а в боргах по шю. – Шю, шю, а в долгах по шю. IX.

БОРИС На Бориса і Гліба (П). – На Бориса и Глѣба. У день 6 / 13 серпня. 749. *День, вибраний для відзначення пам'яті перших руських святих, яких убив Святополк.

На Бориса і Гліба і Пантелеймона (П). – На Бориса и Глѣба и Пантелеймона. 750.

БОРЩ Холодний борщ. – Холодный борщ. Вид страви: сирівець із цибулею. 736².

БОЯРИН Збирати бояр, обр. (П). – Собирать бояр. Збирати весільний поїзд. / собирает бояр, 839, 962.

Скликати бояр, обр. (П). – Сзывать бояр. Весільний обряд. / сзывает бояр, 742. *У суботу перед весіллям молодий скликає друзів і починається „пидвисилок”.

Старший боярин, етн. – Старший боярин. Учасник весілля. 216, 220, 874. / старшого боярина, 12, 870; старшій боярин, 12, 55, 57, 87, 91², 826, 843, 873, 963; з старшим боярином, 517, 518, 521; с старшим боярином, 54, 87, 606, 623, 638; с старшим боярином, 521; со старшим боярином, 825, 986; старшому боярину, 54, 216, 742, 745, 842, 843; старшим боярином, 220, 740; старшій боярын, 521; старшій боярын, 518; к старшому боярину, 903; старшому боярину, 517.

БРАТ Брат мій, а розум у його свій. – Брат мий, а розум у ёго свий. 204.

Брат твій, а розум свій. – Брат твий, а разум свий. 369.

Брат ти мій, виг. – 1. Братти мий. Вигук розпачу, здивування, захоплення і т. ін. – ... *а там их [відьом], братти мий, десь з усёго світу, позліталысь, хто ёго зна й скілько* (395). / брат ты мий, 410, 422. 2. Брат ты мий. У значенні вставної конструкції (з метою інтимізації). – *А воно, брат ты мий, шось, на́че, лизэ до мэнэ...* (774), 775.

Бути братом. – Буты братом. Пропозиція стати друзями. / будым браты, 775; будь бра́том, 776².

Ей, це наш брат Савка. – Эй, це наш бра́т Савка. 372.

Свій брат – погонобить, погонобить та й спеньчиться. – Свий бра́т – погонобе, погонобе, тай спенньчи́ця. 377.

Свій своєму понево́лі брат. – Свий своєму по нево́лі бра́т. 368.

БРАТЕЦЬ Бра́тець мій. – Братыць мий. Вставне словосполучення для інтимізації розповіді. – *А то я́кось йдуть во́ны, братыць мий, все теж з того́ ж такы́ каминного обчеського кабачка...* (396).

БРЕХЕНЬКА Брехеньки й плетеньки. – Брехеньки й плетеньки. Будь-які книжки, крім книжок Священного писання. / называют брехеньками или плетеньками, 917.

БРЕХНЯ Брехня коли не стріне, так дожене. – Брехня колы не стрине, так дожене. 175.

Своя́ таки брехня́ давно́ з проценти́в хо́де. – Своя́ таки брехня́ давно́ з проценти́в хо́де. 375.

Шко́да го́ди: у нас своя́ брехня́ з проценти́в хо́дить. – Шко́да го́ди: у нас своя́ брехня́ з проценти́в хо́де. 377.

БУБОН Вітришити, як той бубон. – Вы́тришиты, як той бу́бын. Широко відкрити очі. / вы́трищив, як той бу́бын, 397.

БУВАТИ Бува́ло – зрива́ло, тепе́р перестало́. – Бува́ло – зрива́ло, тепе́р перестало́. 370.

Як не бувало (П). – Как не бывало. Зникло (про береги й плеса). 789.

Як ні в чому не бувало (П). – Как ни в чем небывало. Спокійно, незрушно. 426.

БУГАЙ Він тоді буде жениться, як бугаї почнуть телиться. – Вин тоді буде женьщця, як бугаи начнуть тельщця. 232.

БУДИТИ Хто буде, той сам рано встає. – Хто буде, той сам рано встає. 527.

БУМАГА Прикурувати сахарною бумагою. – Прикуривать сахарною бумагою. Лікувати від кашлю. / прикуривает сахарною бумагою. 946.

БУР'ЯН Завелá бур'ян вовкám плодїться. – Завела бурьян вовкám плодьщця. Про недбайливу хазяйку. XXVIII.

БУТИ Багато будеш знать – скоро зістаришся. – Богато будеш знать, – скоро состаришся. 204.

Була не була – побувала. – Була ны була – побувала, 527.

Була не була – повилалася. – Була не була, – повилалася. 370.

Булі б побрязкати, а послухати будуть. – Булі б побрязкати, а послухати будуть. 371.

Й тому добре не буде, хто скаже, що воно коли буде. – Й тому добре не буде, хто скаже, що воно колы буде. 527.

Не він буде. – Не вин буде. Щось зробить обов'язково. 398, 412.

Неначе й нічого не було. – Неначе й нічого не було. Зарівняло, стало зовсім чисто. – ...аж воно й землю зарівняло, неначе й нічого не було... (405).

Та було б тобі, лайл. – Та було б тобі. Вставна формула інтимізації розповіді. – А одно дитынча, та було б тобі, гаспидське, шустре... (404).

Та й був такий. – Тай був такий. Швидко втік. 397. / та й була така, 417; и были таковы, 429.

Тут було вертілося, та не знаю, де ділося. – Тут було вертілося, та не знаю, де ділося. 373.

Чуть-чуть, за малим було. – Чуть-чуть, за малим було. Ледь-ледь. – Он що зтрапилосьь. – Чуть-чуть, за малим було, кажуть, не здогнала, окаянна (396).

Що було, бачили, що буде, побачимо. – Що було, бачылы, що будэ, побачымо. 367.

Що тут будем казати? – Що тут будым казати? 776.

БУЧА Зробити бучу між ким. – Зробыты бучу. Посварити когонебудь. – Шоб ньшком зробыты в який симні бучу між чоловіком и жінкою, треба понести йим ударованну чорну курыцю (469).

ВАЛ Прийміть і менé з сінім валом; чи не бажали сіннього валу. – Прийміть и менé з сѣним валом; чи не бажали сѣнѣго валу. Про того, хто дуже змерз на морозі. 377.

ВАРВАРА Варвара Великомучениця. – Варвара Великомучениця. Тут – ікона святої. / Варвары Великомученицы, 102.

Варвара ночі увірвала. – Варвара ночи ввирвала. Свято 4 / 17 грудня. 116. *Починає зменшуватися тривалість ночі.

Великом(учениця) Варвара. – Великом(мучениця) Варвара. Свято. / Великом(ученицы) Варвары, 116.

Варвара ночі ввірвала, дня доточила. – Варвара нóчи ввирвала, дня доточыла. 249. *День 4 / 17 грудня. Із дня Варвари тривалість ночі зменшується.

ВАРЕНА Пригостити варéною кого, *обр.* (П). – Угостить варéною. 607; угощает варéною, 607.

ВАРЕНИКИ Вареники доведуть, що й хліба не дадуть. – Вареныкы доведуть, що й хлиба не дадуть. 253. *Упродовж Масниці народ ласує „варényкамы” з солоним сиром і „млынцямы” з пшеничної і пшоняної муки з маслом, від чого склалося й прислів'я.

Вареники їсти, *обр.* – Вареныкы йисты. Весільний обряд сватання. 216; вареники һсть, 217. *Молодь місить, ліпить, варить вареники й подає їх на стіл.

Варити вареники¹, *обр.* (П). – Варить вареники. Весільний обряд. 54, 500, 742. / варит вареники, 13, 128, 630; варить варényкы, 525; варят вареники, 88, 125, 636, 794, 799, 903; варять варényкы, 518; наваривши вареников, 742; 925, 932. *Спільну вечерю готують бояри жениха й подруги нареченої.

Варити вареники², *обр.* (П). – Варить вареники. Святкувати Масляницю. 799, 967.

Вареники пісні (П). – Вареники постные. Вареники з пісною начинкою. 951.

Вареники скоромні (П). – Вареники скоромные. Вареники зі скоромною начинкою. 951.

Готувати вареники, *обр.* (П). – Готовить вареники. Святкувати сватання неодруженій молоді. / готовят вареники, 962.

Їсти вареники, *обр.* (П). – Һсть вареники. Відзначати сватання неодруженій молоді. / Һдят вареныкы, 838; Һдят вареники 962.

Наварити вареників, *обр.* (П). – Наварить вареников. Весільний обряд. 12.

Пригощати варениками кого, *обр.* (П). – Угощать варениками. 13. / варениками угощают, 13.

Пригощати варениками з сиром, *обр.* (П). – Угощать варениками с сиром. Весільний обряд. / угощает их варениками с сиром, 876. *На знак закінчення весілля дружка запрошує гостей до себе й пригощає варениками з сиром.

ВАРЄХА Обносить варєху, *обр.* – Обносить варєху. Пригощати гостей варехою. 965. ***Варєха** – мед, зварений з водою й гірким перцем.

ВБИТИ Що вбив, то й в'їхав. – Що вбив, то й в'їхав. 369.

ВВЕДЕННЯ На Введення (П). – На Введеніє. 614.

ВДЕНЬ Вдень і вночі (П). – Днем и ночью. Весь час, постійно. 428.

ВДОВА Стала тоді вдова жити, багатіти та Бога хваліти. – Стала тоді вдова жити, багатіти, та Бога хваліти. Кінцева стійка формула казок. 401.

ВДОКІЯ На Вдокію (Явдокію). – На Вдокію (Явдокію). 462.

Як на Вдокію півень нап'ється коло порога, так буде тепло і рання весна, а як будуть перемети, так буде пізня весна і уродиться гречка і просо. – Як на Вдокію півень нап'ється коло порога, так буде тепло и рання весна, а як будуть переметы, так будет пизня весна и уродыщця гречка и просо. 241.

ВЕДМІДЬ Як ведмідь. – Як выдмэдь. Великий та дужий. 775.

ВЕЛИКДЕНЬ До Великодня. – До Велькодня. 392, 404. *Велькдень називається тому, що в те время, як Христос родився, свитило сонце и стояв оди́н такий день, що теперішних треба цілих сим днів зложити до кupy (389).

К Велькодню. – К Велькодню. 816², 878².

На Велькдень. – На Велькдень. У день Паски. 242, 260, 267², 301, 312, 392; на Велькдень, 445, 465; на Велькдень, 468²; на Вельк день, 850; На Велик День, 573²; на Вельк день, 846.

Під Велькдень. – Пид Велькдень. – як йдеи було на с'юношну пид Велькдень, так на тим мис'ти повсигда горыть свичка (403); под Велькдень, 266, 285; пид Велькдень, 329, 403, 459, 465.

Після Велькодня. – Після Велькодня. – Шоб удалась бакша, сий у ту п'ятницю, шо тисля Велькодня... (468).

Русальчин Велькдень. – Русальчын велькдень. Четвер на Трої-

цьких святках. / русальчин велькдень, 83, 263, 296; русальчин вельк день, 114; русальчин вельк-день, 114; русальчиным вельким днем, 849. *У цей день бояться ходити в ліс, сад і навіть огород, „шоб русалка не залоскотала”.

Шити, білити – завтра Великдень. – Шыты, билыты, – завтра Велькдень. Про лінивих господарок. 259. *Деякі недосвідчені хазяйки залишають багато роботи на останні дні перед Великоднем.

Шіти, й біліти, й завтра Великдень. – Шіты й биліты, й завтра великдень. 369.

ВЕРБА В вербах. – В вербах. У гаях, у долинах, узагалі, де ростуть дерева. 316.

Верба б'є, не я б'ю; за тиждень Великдень! Ось недалечко красне яечко. – Верба бье, не я бью; за тыждень Вельк день! Ось недалечко красне яечко. Слова народного обряду, який припадає на вербний тиждень. 112. / Верба бье, не я бью, за тыждень – Велькдень. Ось недалечко красне яечко!, 258.

Свята верба (П). – Святая верба. / святою вербою, 828; святою вербу, 6. *Ї використовують при лікуванні різних хвороб, при обрядах.

Ти накажеш, що й на вербі груші ростуть. – Ты накажеш, шó й на вербі груші ростуть. Наговорити нісенітниць. 375.

У нього на вербі груші ростуть, а на осиці – кислиці. – У ёго на вербі груші ростуть, а на осыци – кыслыци. 321.

ВЕРБИЧ Як прийде вербич, так кожух і свиту налич (надягни). – Як прыйде вербыч, так кожух и свыту налыч (надһнь). Про вербну неділю, яка звичайно чомусь буває холодною. 258.

ВЕРТЕП Носити вертеп, обр. – Носить вертеп. Колядувати з вертепом. / носят вертеп, 926.

Робити вертеп (П). – Дһлать вертеп. Виготовляти вертеп. / дһлают вертеп, 926.

ВЕРХ Аж через верх сипалось. – Аж через верх сьпалось. Багато, повною мірою. – ... *мирошнык так брав, шо аж через верх сьпалось* (390).

ВЕРША Засміялась верша з болота, аж дивиться: й сама в болоті. – Засмиялась вёрша з болóта, аж дивицьця: й сама в болóти. 369.

ВЕСТИ **Вести здороватися**, *обр.* (П). - Вести здороватися. Весільний обряд. 964. *Після шлюбної ночі молодих ведуть до батьків молодої. / ведут здороватися, 964.

Вести вінчати, *обр.* - Вести венчать. / ведут вінчати, 568.

Вести умиватися, *обр.* (П). - Вести умываться. Весільний обряд. / ведут умываться, 876.

ВЕСНА **Весна́** – **рідна сестра́, святе́ літо** – **рідна ма́ти, о́сінь** – **ма́чуха, зима́** – **батра́чка**. - Весна́ – рідна сестра́, святе́ літо – рідна ма́ти, о́сінь – ма́чуха, зима́ – батра́чка. VIII.

ВЕЧЕРЯ **Готувати вечерю**, *обр.* - Готовить вечерю. Весільний обряд: спільну вечерю готують бояри жениха й подруги нареченої. / готовят „вечерю”, 903.

Йти на вечерю, *обр.* (П). - Идти на ужин. Обрядодія періоду сватання. / идут на ужин, 925.

Носити вечерю, *обр.* - Носить вечерю. Вітати ритуальною стравою. / носят вечерю, 250; носят вечерю, 613; носят вчерю, 846. *24 грудня / 6 січня, у Багатий свят-вечір, діти „носять вечерю” хрещеним, родичам і сусідам.

Одійшла́ вечеря́. - Одийшла́ вечеря́. Закінчився день. - *Прийхали ще за-видна, наварылы кулициу (кандєру) й крутойи каши, попойлы всёго добре, – одийшла́ вечеря́, й полягали спаты!* (412).

Пропонується вечеря, *обр.* (П). - Предлагается ужин. Весільна обрядодія. 986.

Скуштувати вечері, *обр.* (П). - Отвѣдать вечера. / отвѣдав вечера, 847.

ВЕЧІР **Бага́тий ве́чір**. - Богаты́й ве́чер. Переддень Різдва Христова; святвечір. 798. *У кожній сім'ї до вечері готується усього багато: пиро́гів, варено́ї капусти тощо.

Бага́тий свят-вечі́р, *обр.* - Богаты́й свят-ве́чер. Вечір напередодні Різдва. 907.

Багатий святий вечір, *обр.* (П). - Богаты́й свята́ый ве́чер. Вечір напередодні Різдва (25 грудня / 7 січня). / богаты́м свята́ым ве́чером, 967.

Голодний свят-вечі́р, *обр.* - Голодный свят ве́чер. Вечір напередодні Водохреща (Хрещення). 908. / Голодный Свята́-ве́чер, 967.

Добрий вечі́р (П). - Добрый ве́чер. Привітання. / добрый ве́чер, 869; добрый ве́чер, 9; добрый ве́чер!, 925.

Добрий вечір, добрий вечір, пустіть погрітися!, *обр.* – Добры вечир, добрый вечир, пустить погрицьця! Слова старостів під час сватання. 85.

Добрий вечір! Пускайте в хату, кажуть, сюди лисиця побігла, *обр.* – Добрий вечер! Пускайте в хату, кажуть, сюди лысыця побигла. 623.

Добрий вечір, пустіть нас погрітися, *обр.* – Добры вечир, пустить нас погрицьця. Традиційні слова обряду сватання. 123.

Засиджувати вечори (П). – Засиживать вечера. Працювати вечорами при світлі. / засиживают вечера, 115.

Рано і вечір. – Рано и вечер. Весь час, цілодобово. – *Щоб збавыцьця од ворив и розбийныкив, читай рано и вечер сальму...* (441); рано й вечер, 442².

Свят-вечір. – Свят-вечер. Вечір перед Різдом. 798.

Святий вечір. – Святы вечир. Вечори від Великодня до Вознесіння (Вшестя). / святы вечира, 262; святы вечира, 263; святыми вечерами, 967.*У ці дні Бог ходить по землі, вечорами нічого не роблять.

Щедрий вечір, добрий вечір, добрим людям на здоров'я! – Щедры вечир, добры вечир, добрым людям на здоровья! Приспів до щедрівки, який повторюють після кожного вірша. 253. / щедры вечер, добры вечер, добрым людям на здоровье, 908. *Щедрують увечері на Меланки, тобто під Новий рік. Вечір *щедрий*, бо в цей вечір на столі має бути багато смачних страв.

ВЕЧОРИНИ Збиратися на вечорини, *обр.* (П). – Собираются на вечерини. Святкувати переддень весілля. / собираются на вечерини, 986.

ВЕЧОРИНКА Іти на вечоринку, *обр.* (П). – Ити на вечеринку. Весільний звичай. / идут на вечеринку, 105.

ВЕЧОРНИЦІ Вечорниці влаштовуються (П). – Вечерницы устраиваются. Народний звичай: молодіжні гулі. 103.

Засиджувати вечерниці (П). – Засиживать вечерницы. Назва зборів дівчат для прядильних робіт, які починаються з 8 / 21 вересня. 78.

ВЗДВИЖЕННЯ На Вздвигнення. – На Вздвигнення. Свято Вздвигнення 14 / 27 вересня. 248.

ВЗДОВЖ Вздовж і поперек. – Вздовш и поперек. У всіх напрямках. 352. / вдоль и поперек, 423.

ВЗЯТИСЯ Де не возьмісь. – Де не возьмысь. З'явиться зненацька. – ...де не взялась тириста кобыла, в ботынках на ногах, тай снує халера на узьбичи... (390), 396. / де не взялось, 401.

ВИД Для поганого виду нема й стыду. – Бля паганого выду нема й стыду. 379.

Побрэзк на выд, як кабацький утопленик. – Побрэзк на выд, як кабацький утопленик. Дуже збліднув. 372.

ВИДНО Як не видно. – Як нывидно. Незабаром. – *Ти ждуть бия загорода, шо ось, як нывидно, вылизе товарищ з вивцею...* (45).

ВИДАННЯ Чи на виданні дівчина, і якщо на виданні, так кажіть ділом, а то ми будемо шукати собі ще сватів, *обр.* – Чи на отданні дивчина, и як шо на отданні, так кажіть ділом, а то мы будем шукаты собі ще сватив. 516.

ВИКУП **Вимагати викупу**, *обр.* (П). – Требовать выкуп. Один з весільних обрядів. / требуют выкупа, 810; требует выкуп, 842; требует выкупа, 934.

Давати викуп, *обр.* (П). – Давать выкуп. / дает выкуп, 873. *Платити грошима й горілкою за право жениха сісти поруч з молодю.

Дати викуп кому, *обр.* (П). – Дать выкуп. Весільний обряд. / дать выкуп, 607; не дасть выкупа, 746. *Молодий за наречену має дати викуп.

Не дати викуп, *обр.* (П). – Не дать выкуп. / не дасть выкупа, 624.

Не пускати без викупу, *обр.* (П). – Не пускати без выкупа. Весільний обряд. / не пускают без выкупа, 221. *Весільний поїзд не пускають у ворота без викупу.

Отримувати викуп за що, *обр.* (П). – Получать выкуп. Весільний обряд. / получают выкуп, 843; / получив выкуп, 812. *Отримувати шишку, гроші й чарку горілки з боку жениха.

Подавати викуп кому, *обр.* (П). – Подавать выкуп. Весільний обряд. / подают выкуп, 842.

Отримувати викуп за що, *обр.* (П). – Получать выкуп. Жнивварський обряд. / получают выкуп, 751. *Нести прикрашену останню копицю сіна до хазяйського двору.

Призначається викуп за кого, *обр.* (П). – Назначается выкуп. Весільний обряд. 740. *Призначається викуп за молоду у випадку, коли батьки згодні віддати дочку за парубка.

Просити викуп за косу, обр. (П). – Просить выкуп за косу. / прося выкуп за косу. 503.

ВИЛА Або вила в бок, або сіна клок. – Або выла в бик, або сіна клок. 527.

ВИЛИВАННЯ Виливання волосу (П). – Выливаніе волоса. Народний спосіб лікування. 36. ***Волос** – опух з наривом під нігтем пальця.

Виливання переполоху на віск (П). – Выливаніе переполоха на воск. Народний спосіб лікування. 34.

Виливання переполоху на олово (П). – Выливаніе переполоха на олово. Народний спосіб лікування. 34.

Виливання переполоху на яйце (П). – Выливаніе переполоха на яйцо. Народний спосіб лікування. 34.

Виливати переполох. – Выльвать переполох. Лікувати від переляку, виливаючи розплавлений віск на холодну воду. / выльвайся переполох, 34. – ...*Выльвайся, переполох, на дороги, на очерета, на болота, на густий миста...* (34).

ВИННИЙ Вінний, не спорю, віддам нескоро, значить, зачекай (П). – Должен, не спорю, оддам нескоро, значит, подожди. 527.

ВИПАДОК Випадком випаде що кому. – Випадком выпадет. Щонебудь шезне. – *Воно тобі випадком випаде колы небудь* (V).

ВИПИТИ Оттакіи випив!, виг. – Оттакіи выпив! Про щось незвичайне, неприємне. – ... *ты ж сам каравульив, твоя була черга, ну й давай волю за кони; оттакіи выпив!* (413).

ВИТИВКА Витівки витівати. – Вытивки вытиваты. Бешкетувати. – ...*а до нас прыбиг чийсь жовтый кит, начав з намы модрувацьця..., а потим і распотякався, начав разни вытивки вытиваты...* (402).

ВИТРЕБЕНЬКИ Витрибеньки гра́ти. – Витрибеньки гра́ты. Грати веселу музику, жартувати. – *Хлопци зпершу розвагали, у скрыпки и балабайки витрибеньки гра́лы; потим лаялись...* (405).

ВИХОДИТИ Твёрдо он-то – виходить: заперто. – Твёрдо-он-то – виходе: заперто. 378.

ВИХОР Од вихору й вітру. – Од выхрю и витру. Молитва від переполоху. 193.

Підвіс вихором, безос. – Пидвие выхрем. Те саме, що підвіяло вітром. 193.

Підвіяти вихором кого. – Пидвпяты выхрем. Захворіти. / пидвие выхрем, 193.

ВИШКВАРКА Не поладили за ма́сляні ви́шкварки. – Не поладылы за ма́сляни ви́шкваркѣ. Посварилися через дрібниці. 373.

ВИШПУРНУТИ Хоч геть вишпурни. – Хоч геть вишпурны. Непотрібний, некорисний; несмачний (про несмачну страву). 468.

ВІВЦЯ Жа́дна вівця за своєю но́гу вісе. – Жа́дна вивця за своєю но́гу вісе. 370.

Одна паршива вівця все стадо перепогане. – Одна паршыва вивця все стадо перепагане. 312.

Піймати вівцю або свиню (П). – Поймасть овцу, или свинью. Один з весільних обрядів. 965.

ВІДПРАВЛЯТИСЯ Відправлятися кататись, *обр.* (П). – Отправляются кататься. Під час святкування заручин подруги нареченої ідуть гуляти разом з молодим. / отправляются кататься, 985.

ВІДХІДНА Читати відхідну, *обр.* (П). – Читать отходную. Похвальний обряд. / читает отходную, 570.

ВІДЬМА В відьми. – В вѣдьмы. Гра дорослих і літніх людей в карти. 281, 616.

Роблена відьма (П). – Роблена вѣдьма. Те саме, що **учена відьма**. / вѣдьмы роблени, 752.

Родима відьма, *міф.* – Родыма вѣдьма. Жінка, яка відьмою вже народилася. – *Вона́ була́, ма́ть (мабу́ть), родыма, а родыма видѣма кажуть замышляе всима видѣмамы й прыказы йим дае́* (395 – 396); родыма видѣма, 293; вѣдьмы родымия, 752; у родимой вѣдьмы, 752.

Учена відьма (П). – Учена вѣдьма. / ведьмы учѣни, 752; от ученой вѣдьмы, 753.

ВІЖКА Не попускай змóлоду віжок жінці, то й не бóде на старість брика́ться. – Не попускай з мóлоду вижок жиньци, то й небу́де на старісьть брикацьця. 372.

ВІЗ До вóза і кіло́чка не затéше. – До вóза и кило́чка не затéше. Лінивий і невмілий. – ... *прышелѣна недотѣнный, вин до вóза и кило́чка не затéше* (XV).

З чужого возу хоч серед калу. – С чужого возу хоч серед калу (грязі). 175.

Саджати на віз кого, *обр.* (П). – Сажать на воз. Весільний обряд. / сажают на воз, 884.

Умирати – не на віз класти. – Умирати – ны на виз класты. 28.
Що з возу впало, кричи: пропало. – Що з возу впало, – кричи: пропало. Про втрачену назавжди річ. 374.
ВІЗОК В візок (П). – В возка. Вид гри в карти. 616.
ВІК Вік вікувати. – Вик викувати. Жити. – *Устань, устань, мий батенько, годи тобі спати, а вже ж мені тай у тебе не вик викувати, одну нічку субботоньку переночувати, одын дынек, недиленьку* (906).
Вік живи, вік учись, а дураком умреш. – Вик жывы, вик учысь, а дураком умреш. 204.
Во віки віків. – Во віки виков. Завжди. 1008.
Во віки віків аминь. – О віки виқов аминь. Кінцева формула замовлянь, молитов. / во вики, аминь, 8; (в)о вики виқов аминь, 438; и во вики виков. Аминь, 35; во вики виков. Аминь, 35; во вики виков. Аминь, 36.
До віка віком. – До вика виком. Завжди. 200.
До віку. – До вику. Назавжди. – *...та з ёго нико́лы не б́уде хазяин, вин до віку чужий робітнык* (XVII); до вику, 200.
До закінчення віку (П). – До скончаныя вика, Завжди. – *Ангелы хранытели, хранитъ мою душу з вечера до пивночи, с пивночи до утра, а от утра до скончаныя вика* (10).
На віки віком, аминь. – На вики виком, аминь. 199.
Не живеш, а доживаеш – попусту свій вік калатаєш. – Не живеш, а доживаеш – попусту свий вик колотаєш. 375.
Цей вік, як маків цвіт; та не так цьому віку, як цвіту. – Цей вик, як макыв цвіт; та не так цьому вику, як цвиту. 371.
ВІКНО Ставити на вікно мед, обр. – Ставить на окно мед. / ставят на окно мед, 41. Обряд померлин. *Мед стоїть у склянці 40 днів.
ВІЛ Відвозити на волах кого, обр. (П). – Отвозить на волах. Поховальний обряд. 79. *Можливо, як відгомін давнього обряду везти покійника лише на волах. Див. **відвозити на коровах.**
Дожида, як віл обуха. – Дожида, як вил обуха. 375.
Старий віл борозні не спорте. – Старий вил борозны не спорте. Про досвідчену людину. 376.
ВІН Чий він, а наш сьориться. – Чий він, а наш сєрицьця (?). 368.

ВІНЕЦЬ Вести до вінця кого, *обр.* (П). – Вести к венцу. / ведут к вѣнцу, 549, 579.

Готувати до вінця кого, *обр.* (П). – Прибирать к вѣнцу. / убирают к вѣнцу, 579.

До вінця іти, *обр.* (П). – К вѣнцу ийти. 13. / к вѣнцу идут, 13.

Проводжати до вінця кого, *обр.* (П). – Провожать к венцу. Весільний обряд. / провожают к вѣнцу, 535.

Терновий вінець накладати. – Тэрновѣй винѣць накладатъ. Катувати. / тэрновѣй винѣць накладають, 1008.

Терновий вінець на голову накладати. – Терновѣй винѣц на главу накладатъ. Катувати. / терновѣй винѣц на главу накладалы, 199.

Тримати вінець, *обр.* (П). – Держать вѣнец. Весільна обрядодія. / держит вѣнец, 870.

ВІНОК Викупати вінок, *обр.* (П). – Выкупать вѣнок. Весільний обряд. / выкупить вѣнок, 107.

Відколоти вінок у кого, *обр.* (П). – Отколоть вѣнок. Весільний обряд. / отколов вѣнок, 812. *Відколовши в нареченої вінок, дружки співають.

Знімати вінок з кого, *обр.* – Снимать вѣнок. Весільний обряд. / снимают вѣнок, 94.

Надягати вінок кому, *обр.* (П). – Надѣвать вѣнок. / надѣвають вѣнок, 16; надѣнут вѣнок, 89.

Обжинковий вінок, *обр.* – Обжѣношнѣй винокъ. Останній сніп скошеної пшениці. – ...*нате вам, тату, и вам, мамо, обжѣношнѣй винокъ* (43).

Передавати вінок на чому, *обр.* (П). – Передавати вѣнок. / передает вѣнок, 843.

Пливи, вінок, і з ним моє щастя, *обр.* (П). – Плыви вѣнок и с ним моѣ счастье. Примовка до купальського обряду гадання на вінках, які пускають річкою. 916.

Плести вінки, *обр.* (П). – Плести вѣнки. Одна з обрядових дій святкування Трійці. / плетут венки, 935.

Приколоти вінок до чого, *обр.* (П). – Приколоть вѣнок. Весільний обряд. / приколов вѣнок, 843; прикалывает вѣнок, 843. *Родичі молодої приколюють вінок до шапки нареченого.

Пришивати вінки до шапок, *обр.* (П). – Пришивать вѣнки к

шапкам. Весільний обряд. / пришиваєт вґнки к шапкам, 874.
*Свашка пришиває вінки до шапок бояр, які приїхали з женихом за нареченою.

Пришивати вінок до чого, *обр.* (П). – Пришиваєт венок. Весільний обряд. / пришиваєт вґнок, 56; пришивши вґнок, 57; пришивали вґнок, 57; пришивають вґнок, 504.

Пришивати вінок до шапки, *обр.* (П). – Пришиваєт венок к шапке. / пришивають вґнок к шапкґ, 610; пришивая к шапкґ вґнок, 812.

Убирати вінками що, *обр.* (П). – Убирати вґнками. Поховальний обряд. / убирають вґнками, 233. *Голову дівчини-покійниці прикрашають вінками з різних стрічок.

ВІНОЧОК Перемінятися віночком, *обр.* (П). – Перемґняєтсґ вґночком. Весільний обряд. / перемґняєтсґ вґночком, 227.

ВІНЧИК Надівати вінчик на що, *обр.* (П). – Надґвають вґнчик. Поховальний обряд. / надґвають вґнчик, 233. *Вінчик надягають покійникові на голову.

ВІРА Хто бреше, тому легше, а хто віри не йме, того вдесятеро зігне. – Хто бреше, тому легше, а хто вири неймає, того вдесятеро зогне. 208.

ВІСК Виливати віск в чисту воду, *обр.* (П). – Выливають воск в чистую воду. / выливают воск в чистую воду, 537. *Ворожіння на женихів.

Жовтий як віск. – Жовтый як виск. / жовта як виск, 248; жовти, як виск, 291.

ВІСТЬ За цю вість чарок по шість, хоч по одній, та й по повній, *обр.* – За цю висть чарок по шість, хоть по одній, тай по повній. Словесна формула весільного обряду. 131.

За цю вість чарок шість, а з шести хоч по одній піднести. – За цю висть чарок шість, а с шести хоч по одной пиднысты. 610².

За цю вість, як би чарок шість, а хоч і по одній, та по повній. – За цю висть, як бы чарок шість, а хоч и по одной, та по повний. 519.

ВІТЕР Бодай же ти шелестіла і з вітром, і без вітру. – Бодай же ты шелестила и з витром, и биз витру. Слова-прокляття Спасителя, звернені до осики, яка зашелестіла й тим злякала його. 314.

Буйний вітер, *фольк.* (П). – Буйный ветер. / буйный вґтер, 453²; вґтер буйный, 453; буен вґтер, 453, 454; на буйные вятры. 564.

Вітром підвіяло. – Витром пидвияло. Про яке-небудь зло, що може бути принесене вітром. – ... *шоб не случылось якого зла, або шоб витром не пидвияло* (212).

Вітром повіяти. – Витром повіяты. / вітром повіяни, 9.

ВКУС За вкус не берусь, а гаряче (гаразд) состряпаю. – За вкус не берусь, а горяче (гаразд) состряпаю. 372.

ВЛІЗТИ Скільки влізло. – Скільки влізло. Дуже багато. 403.

ВМЕРЛИЙ Прозвонити по вмерлому, обр. (П). – Прозвонить по умершему. Поховальний обряд. / прозвонил по умершему, 234. *Церковним дзвоном повідомити селян про покійника.

ВМЕРТИ Кому треба вмерти, той вмере, а кому ні, той житиме. – Кому треба вмерты, той вмере, а кому ни, той житымэ. Про невідворотність смерті. 786.

ВОВК Вовк перебіг дорогу кому (П). – Волк перебѣжал дорогу. Прикмета на щастя (вірування). 303.

ВОВКОМ віти. – Вовком выты. Сильно тужити, дуже сумувати. – ... *прямо нема жисты, прыйшло вовком выты* (406).

Вонó тільки на вовка помóвка, а заєць кобылу з'їв. – Вонó тико на вовка помóвка, а заяць кобылу ззив. 378.

Дума толком, а виє вовком. – Дума толком, а выє вовком. 370.

Залізний вовк, *фольк.* – Зализный вовк. Казковий образ. – *Зробыв царь им для потихи зализного вовка* (855).

Лове вовк, та й вовка як пиймають... – Лове вовк, та й вовка як пиймають... 370.

Не боїться вовк кози та зги її. – Не бойицьця вовк козы, та зги (?) ии. 371.

Не їж менé, сiрий вóвче. – Не ииж менé, сирий вóвче. Відшарування казок. 372, 375.

Побачив і я смáленого вóвка. – Побачив и я смáленого вóвка. 527.

Скільки (стіки) вовка не годуй, а він все в ліс дивиться (зазирає). – Скільки (стіки) вовка не годуй, а він все в ліс дывицьця (зазирае). 370.

Хоч вовк траву їж. – Хоч вовк, траву ииж. 372.

ВОВКУЛАКА Побігти вовкулакою. – Побигты вовкулакою. Перетворитися на вовка. / побиг вовкулакою, 399; бижи вовкулакою, 399.

ВОВЧИК Вовчик-братик, *фольк.* – Вовчык, братык. Казковий

образ. – Вовчыку, братаьку, як мині ны плакать...? (852); вовчыку-братыку, 852, 855, 856.

ВОВЧОК Вовчок-бирючок, фольк. – Вовчо́к-бырючо́к. Назва вовка в казках. 328. Див. сучечка-поручечка.

ВОГНИЩЕ Запалюється вогнище, обр. (П). – Зажигается костер. Весільний обряд. 826. *Через запалене вогнище перевозять молодих, щоб згоріло все погане.

Переїхати через вогнище, обр. (П). – Переїхать чрез костер. Весільний обряд. / переїхав чрез костер, 844.

Розкладати вогнище, обр. (П). – Раскладывать костер. Весільний обряд. / раскладывают костер, 611.

ВОГОНЬ Вогонь пить хоче. – Огонь пить хоче. 179. *Згідно з віруванням у печі постійно знаходиться одне або декілька полін і вода.

Горіти як вогонь (П). – Гореть как огонь. / горят как огонь, 319.

Переїжджати через вогонь, обр. (П). – Переїзжать через огонь. Весільний обряд. / переїзжаєт через огонь, 229. *Поїзд переїжджає через вогонь, який нібито очищає від усяких чар.

Проїжджати крізь розкладений вогонь, обр. (П). – Проїзжать чрез разложенный огонь. Весільний обряд. / проїзжаєт чрез разложенный огонь, 15.

Стрибати через вогонь, обр. (П). – Прыгать через огонь. Купальський обряд. 244. / прыгають через огонь, 81, 116, 244.

Через вогонь проводити кого, обр. (П). – Через огонь проводить. / через огонь проводят, 550. *Через вогонь проводять молодих, щоб очиститися від замовлянь недобрих людей.

ВОДА Воду вари, вода й буде, а вкинь пшонá – каша буде. – Воду вари, вода й буде, – а вкинь пшонá, каша буде. 371.

Заговорити воду, обр. (П). – Заговорить воду. 563.

Зла вода, *етн.* (П). – Злая вода. / злую воду, 531. *Призначена, щоб промивати рани.

Зливати воду на руки кому, обр. (П). – Сливать воду на руки. Обряд народин. / сливаєт воду на руки, 40, 78, 877.

Кропити святою водою кого. – Кропыты святою водою. Обереговий звичай. – *Шоб вся худоба була здорова, ... кроплять ийиі святою водою тоді, як вона освящаєцьця* (469), / кропит святою водою, 998.

Наговорена (наговорювана) вода (П). – Наговоренная вода. Ці-

люща вода, яка стала такою після наговорів, шептання. 191, 195; наговóрену во́ду, 442; у наговóрюваний воді, 449. *Такою водою поять, змочують і окропляють людей (і худобу), які страждають „уроками, переполохом, супротивником” й іншими хворобами.

Наговірна вода. – Наговорна вода. / наговорною водою, 531; наговорную воду, 786.

Наговóрювати воді́ пи́ти кому. – Наговóрювати воді́ пи́ты. Обереговий звичай. / наговóрюе воді́ пи́ты, 420.

Наговóрювати воду (П). – Наговаривать воду. / наговаривает воду, 45, 563, 894, 979; наговаривают воду, 187, 189, 195, 824, 969; наговаривая воду, 598. Див. **наговорена вода**.

Наговóрюється вода (П). – Наговаривается вода. Вода готується знахарями для лікування всяких хвороб. 786.

Непочата вода (П). – Непочатая вода. Вода, яка не була у вживанні, якою не користувалися. / непоча́той воды, 34; непочатой воды, 189; непочата́ вода, 193; непочату воду, 211. *Непочата вода добувається за таких умов. Жінка-знахарка надягає на себе все чисте, як у свято, і вночі, коли не чути людського гомону й шуму, іде в супроводі кого-небудь брати воду з трьох колодязів.

Обливати водою (П). – Обливать водою. Лікувати худобу від запалення. / обливают водою, 895; обливают водой, 931.

Окропляти святою водою, *обр.* (П). – Окропляют святой водой. / окропляют святою водою, 549.

Освячена вода (П). – Освященная вода. / за освященной водой, 110; освященную воду, 111, 239², 240.

Поки́ вода не освя́титься, не можна і соки́ри в руки́ брать. – Поки́ вода не освяты́цца нельзя́ и соки́ры в руки́ брать. 250.

*Так говорять упродовж Різдвяних святків. Див. **Різдвяні святки**.

Робити на воді хрест чим, *обр.* (П). – Делать на водѣ крест. Родильний обряд. / дѣлает на водѣ крест, 737. *Шептуха наливає в кружку свячену воду, молиться перед іконою, читаючи все тричі, при цьому робить ножем на воді хрест.

Розійтися, як вода по ріці. – Розийтятся, яко вода по рики. / розийдыся, яко вода по рики, 493.

Розмішувати воду, *обр.* – Розмѣшивать воду. Весільний обряд. 998. *Дію виконує хлопчик, якому доручають розмішувати в діжі воду для коровайного тіста.

Свята вода (П). – Святая вода. Освячена в церкві вода. / святой воды, 110, 737; святою водою, 738.

Святити воду, *обр.* – Святить воду. Здійснювати церковний обряд, зокрема в Праву середу. / святять воду, 262, 469; святять воду, 469.

Св(ята) хрещенська вода (П). – Св(ятая) крещенская вода. Освячена на Хрещення вода. / св(ятой) крещенской воды, 112.

Стріченська свята вода. – Стриченська свята вода. Освячена на Стрічення вода. 111.

Стріченська вода (П). – Стриченская вода. Вода, набрана з колодязя в день Стрічення (2 / 15 лютого) / за стриченской водой, 240. *Вона призначалася „від усякої біди”.

ВОДКА Водку пий, та ума не пропий. – Водку пий, та ума не пропий. 209.

Піднести водку кому, *обр.* – Поднести водку. Весільна обрядодія. 964.

Підносити водку, *обр.* (П). – Подносить водку. Обрядодія народин. / подносит водку, 877; подносят водку, 964.

Пригощати водкою, *обр.* (П). – Угощать водкой. Весільна обрядодія. / угощает их водкою, 873², 876; угощают водкою, 884.

Ставити водку на стіл, *обр.* (П). – Ставить водку на стол. Дія сватів у домі нареченої. / ставят водку на стол, 925.

ВОДОЧКА Водочку пий, а в новій шубі бабака не оббий. – Водочку пий, а в новій шуби бабака не оббий. 209. ***Бабак** – опушка з бабака.

ВОЗНЕСІННЯ До Вознесіння. – До Вознесения. 262.

До Вознесіння Христового. – До Вознесения Христова. 261.

На Вознесіння, *обр.* (П). – На Вознесение. 571.

Під Вознесіння (П). – Под Вознесение. Напередодні свята Вознесіння. 243; под Вознесенье, 581.

Під Вознесіння Господнє (П). – Под Вознесение Господне. 536.

ВОЛИК Переминю воликів, продам, куплю дешевше і віддам борг. – Переминю волыквив, продам, куплю дешевше и отдам долг. 82.

ВОЛОВОДИТЬСЯ Щоб довго не воловодиться, одріж зразу: і знать не знаю, й відать не відаю. – Щоб довго не воловодыщья одриж зразу: и знать не знаю, й выдать не видаю. 379.

ВОЛОС Виливати волос (П). – Выливать волос. Лікувати волос замовлянням. / выливают волос, 32; волос выливают, 1003.

***Волос** – захворювання, при якому на пальці з'являється пухлина з наливом.

ВОЛОСИ Наговорювати на волосах (П). – Наговаривать на волосах. Замовляти. / наговаривают на волосах, 337.

ВОЛОССЯ Волосся піднялось дибом у кого (П). – Волосы поднялись дыбом. Хто-н. злякався. 912.

ВОЛЬНА Дати вольну кому (П). – Дать вольную. Відпустити на волю кого. / дал вольную, 426.

ВОЛЯ Волею-неволею. – Волею-неволею. Вимушено. 888.

Вольна воля (П). – Вольная воля. / вольной воли, 455.

Вольному – воля, спасеному – рай, а горілки дай. – Вольному – воля, спасеному – рай, а горілки дай, 378.

Волю зробив та й себе погубив. – Волю зробив, та й себе погубив. 375.

По добрій волі (П). – По доброй волѣ. Добровільно. 423.

Своя воля доведе до горя. – Своя воля доведе до горя. 208.

Своя воля гірше неволі (П). – Своя воля хуже неволи. 375.

Своя воля пуще неволі. – Своя воля пуще неволи. 371.

Чи по волі, чи по неволі, фольк. – Чи по воли, чи по неволи. Казкова формула: чи з власного бажання, чи насильно. 855, 856; менш по воли, а більш по неволи, 855; більш по неволи, чим по воли, 856.

Вор Вор краде не для прибилі, а для гибелі. – Вор краде не бля прыбыли, а бля гибели. 325.

Вор у вора дубинку вкрав. – Вор у вора дубынку вкрав. 325.

Ворові одна дорога, а тобі чотири. – Ворови одна дорога, а тобі чотыри. 370.

Мотається як вор по ярмарку. – Мотаецця як вор по ярмарку. 175.

Не то вор, що краде, а то, що приймає. – Не то вор, шо краде, а то, шо приймае. 368.

Плохо не клади – вора в гріх не вводи. – Плохо не клады, – вора в грех не вводи. 325.

Скільки вору не воровать, а петлі не миновать. – Скилко вору не воровать, а петли не мыновать. 325.

ВОРОН В вóрона. – В вóрона. Народна гра. 279; 483.

Поки ворон дітей не купа. – Покры ворон дитей не купа. Опівночі, у ніч на чистий четвер. 258. *Тоді купаються, щоб очиститися від хвороби. Вода тоді має цілющу силу.

ВОРОНА Де б вороні не літати, їй одно клювати. – Де б ворони не літати, їй одно клювати. 371.

Між воронами живеш, по-воронячому і крикай. – Між воронами живеш, по воронячому и кракай. 312.

ВОРОТА Виносити за ворота, *обр.* (П). – Виносить за ворота. / выносили за ворота, 509.

Він як зап'є, так і ворота заб'є. – Вин як запье, так и ворота забье. Про п'яниць. Х.

Зав'язувати ворота поясом, *обр.* (П). – Завязывать ворота поясом. Поховальний обряд. / завязывают ворота поясом, 235. *Звичайно це буває тоді, коли винесуть покійника за ворота. „Щоб хвороба не вернулась и мертвец не ходыв”.

Заперти ворота за ким, *обр.* (П). – Запереть ворота. Поховальний обряд. 752. *Зачиняють ворота відразу за покійником, щоб у цей двір більше не входила смерть.

Запів однаково, як ворота забів. – Запыв все равно, як ворота забыв. 370.

Зачиняти ворота для чого, *обр.* (П). – Затворять ворота. Поховальний обряд. / затворяют ворота, 827. *Звичайно так роблять, щоб у двір більше не зайшла смерть; затворяют ворота, 509. *Вірування: необхідно всім виходити за покійником за ворота, щоб смерть не залишилася з тим, хто не вийде.

Зачиняти ворота і хвіртку, *обр.* – Зачыняют ворота и хвиртку. Поховальний обряд. – ... *Зачиняють ворота и хвиртку, щоб хвороба не ввалылась* (235).

Кидати за ворота черевики, *обр.* (П). – Бросать за ворота башмаки. / бросают за ворота башмаки, 537. *Ворожіння дівчат.

Од дірявих воріт кругом поворіт. – Од дирявых ворит кругом поворит. 376.

Од чужих ворот є поворот. – От чужых ворот есть поворот. 180.

Разводити на воротах вогонь, *обр.* (П). – Разводит на воротах огонь. Весільний обряд. / разводят на воротах огонь, 229. *Через нього переїжджає весільний поїзд. Такий вогонь нібито очищає від усяких чар і замовлянь.

ВОСКРЕСІННЯ Воскресіння Христове. – Воскресение Христо-во. 748; послґ Воскресенія Христова, 122.

Світле Воскресіння (П). – Свѣтлое Воскресение. Великдень. / в Свѣтлое Воскресение, 949.

ВОСКРЕСНУТИ Воїстину воскрес! (П). – Воїстину воскрес! Відповідь на великодне вітання „Христос воскрес!”. 267, 444; воїстину воскрес, 260.

ВОША А щоб тобі воша в потилицю, лайл. – А, щоб тобі воша в потылицю. 379.

Держись, як воша кожуха. – Держись, як вош кожуха. 378.

Чужа воша не залізе і своя не заплодиться. – Чужа воша не залізе, и своя не заплодыцца. 371.

ВРАГ Скачи, враже, як пан каже: на те він багатий. – Скачи, враже, як пан каже: на те він багатый. 369.

ВРАТА Царські врата. – Царськія врата. Вхід до вівтаря в церкві. 942.

ВРЕМЕНА Пройшли ті времена, що Бог між людьми. – Пройшли ти времіна, шо Бог між людьмы. 372.

ВРЕМНЯ Времня таке, як і було, та люди собаки. – Времня таке, як и було, та люде собаки. 372.

ВРОДЛИВИЙ Не родись вродливий, а родись щасливий. – Не родысь вродлывый, а родысь щаслывый. 336; Не родысь вродливый, а родысь щасливый. 371.

ВСЕЇДНА Всеїдна, Ряба і Мясниця. – Всеїидна, ряба и масныця. Так „народ називає” тижні перед Постом. 253.

ВСХІД На всхід сонця. – На всхид соньця. На схід. – Як буде жито перед покосом лежаты на всхид соньця, то жды зиму глыбоку (462), 465.

ВСЯК Сьогодні всяк для себе, а для тебе опісля. – Сегодня всяк бля себе, а бля тебе опосли. 373.

ВСЯКИЙ Всякому своє. – Всякому своє. 373.

ВСЯЧИНА Всяка всячина. – Всяка всячина. Найрізноманітніші речі, предмети і т. ін. в їх сукупності. / всяку всячину, 409, 461; од всякої всячины, 465.

ВТЕКТИ Ні втік, ні догнав. – Ни втік, ни догнав. Нічого не вишло. 374.

ВТЕРПТИ Не втерпить зроду красти. – Не втерпить зроду красты. Злодійкуватий. – А Ромах цей був такий, шо не втерпе зроду красты, й особливо, як заздрить кавун, або дыню... (412).

ВУГІЛЛЯ Чорний як вугілля (П). – Черный как уголь. / черным, как уголь, 282; чорный як вугиль, 298.

ВУДКА Лови тоді, як на вудку йде. – Лови тоді, як на удку йде. Роби що-небудь вчасно. 377.

ВУЗЛИК Зав'язувати вузлик на чому. – Зав'язувать вузлык. Робити помітку на згадку. – *Шоб чого не забути, так зав'язують на хустоцьци вузлык* (459).

ВУЛИЦЯ Виходити на вулицю (П). – Выходить на улицу. Збиратися на гулянку. / выходят на улицу, 869. ***Вулиця** – місце, де молодь збирається на гулянку, а також сама гулянка.

Збиратися на вулицю. – Собираться на вулицю. Готуватися до зборів неодруженої молоді в певному місці на гулі. / собираются на вулицю, 213.

Іти на вулицю. – Иты на вулицю. Відправлятися на молодіжні гулі. – *Ишли дивки на вулицю до дивча гуляты...* (405).

Минулися вулиці й вечорніці. – Мынулися улицы й вэчэрныці. Закінчилося дівування. 1002. ***Вечорніці** – вечірні зібрання молоді, на яких у будні поряд із розвагами виконувалась і певна робота, а в святкові – влаштовувалися гуляння.

На вулиці гуляти. – На улице гуляты. Розважатися. 1004.

Ходити по вулицях з червоним прапором, *обр.* (П). – Ходить по улицам с красным флагом. Весільний обряд. / ходит по улицам с красным флагом, 844 – 845. *Символ того, що молода одружилася чесною.

ВУС Ми і сами з вусами, тіко ніс не обріс. – Мы и сами з вусами, тіко нис не обрис. 374.

ВУСТА Вуста склепілися чії. – Уста склепилься. Помер хто-н. 905.

ВУХО Вуха повпуска́ти. – Ухи повпуска́ть. Зажуритися, засумувати. – *Товары́ство вы́слухало и́ ухи повпуска́ло* (413).

Дзизнути у вухо кого. – Дзызнути у вухо. Ударити. / дзызнэ у вухо, 778.

[Й] вуха регочуться в кого. – Й уха регочуцьця. Комусь дуже смішно. – *Хло́пци ра́ды, беру́ть кони, и́ уха в и́их регочу́цьця* (414).

Насторочити вухо. – Насторочиты вухо. Уважно слухати. – ... *насторочив вухо й слуха, що ёму промове, а воно́ й утыхло...* (406).

Хлоп в вухо кого. – Хлоп в уxo. Ударити. 780.

ВЧОРАШНЄ Спасибі за вчорашнє, а сьогодні дайте, *обр.* – Спасыби за вчерашне, а сегодня дайты. Такими словами весільні гості розпочинають другий день (понеділок) весілля перед похміллям. 229.

ВШЕСТЯ До Вшестя. – До Вшестя. 412.

До Вшестя пора обсіятися. – До Вшестя пора обсіятця. 113.

*Свято Вшестя припадає на середину травня.

Не приходитьс^я в середу Вшестя, а в четвер. – Не приходитьс^я в середу Вшестя, а в четвер. 262. *Вшестя – церковне свято на 40-й день після Великодня.

ГАДИНА Полізти гадиною. – Полізти гадиною. Перетворитися на гадюку. – *Жінка* полізла гадиною й расплодыла їх од себе по всьому світи (388).

ГАДЮЧИЙ Гадючий лук, бот. – Гадючий лук. Назва рослини. 321. *Ним узимку харчуються гадюки.

ГАЛУШКА Галушки-кльоцки. – Галушки-кльоцки. Сорт галушок. 735.

Галушки-рванці. – Голушки рваньци. Вид галушок. 184; голушкі-рваньци, 735; галушки-рваньци, 739; галушкы-рваньци, 783.

Галушки-різані. – Галушкі-різані. Сорт галушок. 735.

ГАЛЯ Не буде Галя, буде другая. – Не буде Галя, буде другая. 371; не буде Галя, так буде другая, 859.

ГАПКА Гапка свині пасе і відтіль вітер несє. – Гапка свині пасе, и відтыль вітер несє. 375.

ГАРБУЗ Ну що, мабуть, схватів печеного гарбуза? – Ну, що мабудь, схватів печеного гарбуза? Отримав відмову при сватанні. 372.

ГАРНО Там гарно, де нас нема. – Там гарно де нас нема. 325.

ГАРЯЧКА Це та горячка, що без пам'яті (памняті) хліб їсть. – Це та горячка, що без пам'яті (памняті) хліб їсть. 378.

ГВОЗДЬ Вбити залізний гвоздь у саме серце кому. – Вбыты залізний гвоздь у саме серце. Спричинити смерть кому-небудь. – ... *разбойныки* вернулись и вбылы *Ему* залізний гвоздь у саме серце (463). *За християнською легендою, так покарали Христа.

ГЕОРГІЙ На Георгія Побідоносця (П). – На Георгія Побідоносця, 538, 542.

ГИНУТИ Нізащо гинути. – Ни защо гинути. Марно пропадати. / ни защо гине, 419.

ГИРЯ Як наче стопудна гіря була на кому. – Як наче стопудна гыря була. Дуже важкий тягар. 775.

ГІЛЬЦЕ Вити гільце, обр. (П). – Вить гільце. Весільний обряд.

872. *Гі́льце́, *етн.* – обрядове дерево українського весілля (гілки сосни чи вишні), яке прикрашають квітами, ягодами, колосками тощо, і стоїть на столі протягом усього весілля.

Прикрашати гільце, *обр.* (П). – Украшать гильце. Весільний обряд. / украшают гильце, 106.

ГІРКИЙ Гіркий молочай. – Гиркий молочай. Трава. 862.

ГІСТЬ Відкланюватися гостям, *обр.* (П). – Откланивается гостям. Завершувати весілля. / откланивается гостям, 966.

Гості мої милі, гості мої любі, які ж бо ви й п'яні, що міні ж вас і не видно. – Гости мои мыли, гости мои любви, яки-ж бо вы й пьяни, що мині ж вас и не видно. 376.

На прошеного гостя багато кошту. – На прошеного гостя багато кошту. 368.

Обдаровувати гостей, *обр.* (П). – Одаривать гостей. / одарив гостей, 502.

Пригощати гостей, *обр.* (П). – Угощать гостей. Весільна обрядодія. / угощают гостей, 965.

Пустіть нас у гості, *обр.* – Пустіть нас у гости. Слова старостів до батьків дівчини під час сватання. 124.

Розсаджувати гостей за столом, *обр.* (П). – Разсаживают гостей за столом. Один з етапів весільного обряду. / разсаживает гостей за столом, 965.

Садити гостей за столи, *обр.* (П). – Садить гостей за столы. Після обдаровування молодих гостей садять за стіл. / садят гостей за столы, 965.

Як дорогий гість, нехай тобі золотий хвіст, а як поганий гість, так нехай одпаде і той хвіст. – Як дорогой гость, – нехай тоби золотый хвост, а як плохой гость, так нехай отпаде и той хвост. Примовка до співу півня, який віщує прибуття гостя. 304.

ГЛЕЧИК Глечики полоскати. – Глечыки полоскать. Пити горілку вскладчину. / глечыки полощутъ, 114.

Скидати глечики на що. – Скыдают глечыкы. Народний засіб лікування. / скыдают глечыки, 32; скидают глечыки, 35; скыдають глечыкы, 187. *Скидають, тобто ставлять, на живіт глечики – власне, „народні банки”.

ГЛИНА Біла глина (П). – Бһлая глина. Крейда. / бһлой глиной, 930.

Колупати глину в стіні чим, *обр.* (П). – Ковырять глину в

стһнһ. Обрядова дія молодої під час сватання. / ковыряет глину в стһнһ, 215. Пор. **колупати піч**.

ГЛІБ-БОРИС Прийде Гліба-Боріса, за хліб дуже беріся. – Прийде Хліба (?)-Боріса, за хліб дуже беріся. 831.

ГЛУЗД **З** глузду з'їхати. – З глузду з'їхати. Збожеволіти. – *Чи ты з глузду, буда, зовсім ни з'їхав: хібá ж ты не зна́еши, що п'яныци да ни вунаслідують Царствія Божого?* (385).

ГЛУХИЙ Глухий не дочує, та прибічує. – Глухий не дочує, та прыбычує. Щось додасть від себе. 196.

ГЛЯНУТИ Куді не глянь. – Куды не глянь. Скрізь. – ... *куды не глянь, сама вода та так и буруе...* (387).

ГНІЗДО Звити собі гнізда (П). – Свить себһ гнһзда. Знайти притулок, обжитися. / свили себһ гнһзда, 939.

Зовсім з гніздом (П). – Совсһм з гнһздом. Повністю, все (продати). 800. *Якщо вовк порозриває овець, то інших треба продати „совсһм з гнһздом”, а потім заводити нових.

ГОВНО Не ворущ г...а, вонó й не воня́тима. – Не ворущ г...а, вонó й не вуня́тима. 370.

ГОД Сім год мак не родив, та голоду не робив. – Сим год мак не родыв, та голоду не робыв. 321.

Сім год мак не родив, та й голоду не робив. – Сим год мак не родыв, та й голоду не робыв. 369.

Сім год не видались, повстрічались і говорять нічого. – Сим год не видальсь, повстрічальсь и говорыть ничого. 374.

ГОДИНА Бодай тобі лихая година. – Бодай тобі лыхая година. Зле побажання. – *Бодай тобі, колодочко, лыхая година, як ты мини на старости плечыци побыла* (335).

Добра година, як вóдиться в дворі скотина. – Добра годына, як вóдыщця во дворі скотына. ХХІХ.

На ту лиху годину. – На ту лиху годыну. За скрутних обставин. – ... *а тут гляды, на ту лиху годыну й проявыщця такый, шо й з пекла выскоче, – ну й горе...* (398); на ту лыху годыну, 411.

При лихій годині прийшлоє і батька з матір'ю згадати. – При лыхій годыні прийшлоє и батька з матирью згадаты. 373.

Тебе б побила лиха година, лайл., вигук. – Тебе-б побыла лыха годына. Коли щось зроблено не так, як потрібно. 774.

Чути на себе лиху годину. – Чуты на себе лиху годыну. Відчу-

вати небезпеку. – *А одно́ дитынча́... як нена́че чу́е на се́бе лиху́ го́дыну, побі́гло...* (404).

Щоб на вас лиха́ година, *лайл.* – Щоб на вас лыха́ го́дына. Не-добре побажання. 386.

ГОДОК Що годок, то й ройо́к. – Що го́до́к, то й ро́єк. 379.

ГОДУВАТИ Не годуй мене́ тим, чо́го я не їм. – Не годуй мене́ тим, чо́го я не їм. 371.

ГОЛИЙ З голого, як зі святого. – З голого, як с святого. 199.

Хоч го́лий, та во́льний. – Хо́ч го́лий, та во́льний. 376.

ГОЛОВА В голові пронесло́сь у кого. – В голові́ прони́сло́сь. На мить згадалось. – *Цэ́ бач у менэ́ в голови́ прони́сло́сь* (774).

Голову зняти. – Голову знять. Суворо покарати. – *Слухай, Фа-нас, як що зумиеш ты украсте у мене самаго луччого барана́, так дам тобі 20 рублив, а як не вкрадьши, – голову зниму́!* (325); голову зниму́!, 326².

Го́лову понури́ти. – Го́лову понури́ти. Засумувати, зажуритися. / го́лову понури́в, 413.

Держати на голові чийй кала́ч, *обр.* (П). – Держать на головѣ́ кала́ч. Весільний обряд. / держит на головѣ́ кала́ч, 810. *Старша дружка тримає на голові нареченої калач, тобто печений хліб, прикрашений калиною.

До голови ставити кала́ч кому, *обр.* (П). – К головѣ́ ставитъ кала́ч. Весільний обряд. / к головѣ́ ставят кала́ч, 92.

Дорога своя голова. – Дорога своя голова, 376.

З голови не виходить. – З голови́ ны вихо́дэ. Про щось постійно думати. 774.

За дурною головою́ та й нога́м нема́ споко́ю. – За дурною голо-вою́, та́й нога́м нема́ споко́ю. 371.

Заплатити головою́ чиєю. – Заплати́ть голово́ю. Загинути. – ... *й не зу́дриш, як запла́тишь своєю́, або́ ж з сим'ї́й чиєю́ голо-вою́...* (400).

Зателесува́всь, куди й голова не лі́зе. – Затилисува́всь, куди й голова не лі́зе. 376.

[Й] на го́лову не нади́неш. – Й на голову́ не нади́неш. Що-небудь нерозумне (тут: дуже дорого). – ... *такé загарува́в [піп], шо й на голову́ не нади́неш...* (392).

Кива головою́, як кобила в спа́сівку. – Кыва́ голово́ю, як ко-бы́ла в спа́сівку. 375.

Класти на голову калач кому, обр. (П). – Класть на голову калач. Весільний обряд. / кладет на голову калач, 56, 129.

Кобыляча голова. – Кобыляча голова. Казковий образ. – *Колы́ це стукоты́ть, грюкоты́ть кобыляча голова: дивко, дивко, одчыны́* (829), 829²; 484; кобылячья голова, 756², 757³; кобыльа голова, 756.

Кру́тить голову кому, безос. (П). – Крутит голову. Зазнавати головного болю. 969.

На голові блисти́ть, а в голові свисти́ть. – На голові блисты́ть, а в голові свисты́ть. 370.

Надягати на голову очіпок, обр. (П). – Надхва́ть на голову очипок. Весільний обряд. / надхва́ли на голову очипок, 57.

Не лизь туди, куди голова не лізе. – Не лизь туды, куда голова не лізе. 377.

Обводити навколо голів, обр. (П). – Обводить во круг голов. Обрядова дія. / обводят вокруг голов, 986. *Після заведення молодих за стіл над їхніми головами тричі обводять мечем із запаленою свічкою. **Меч, етн.** – у старовинному весільному обряді прикрашена квітками, стрічками й т. ін. шабля, яку тримала в руках світилка.

Од голові по пояс. – Од голові по пояс. Те саме, що од голові по пупик. 419.

Од голові по пупик. – Од голові по пупык. До половини тіла. – ... *хрыстыяньського на ёму тїла од головы по пупык – по пояс...* (419).

Одвіча́ти своєю головою. – Одвича́ты своєю головою. Відповідати життям за щось. – ... *за ёго небизпрымы́нно одвича́ты тре́ба кому́ небу́дь своєю головою...* (405).

Одна голова не бідна. – Одна голова не бидна. 368.

Повісити го́лову. – Повисыты го́лову. Втратити надію. – *Як на той бик пыры́ты? Повисылы головы* (776).

Пов'язувати голову платком кому, обр. (П). – Повязыва́ть го́лову платком. Поховальний обряд. / повязываю́т го́лову платком, 233. *Дівчині-покійниці голову пов'язують шовковим або іншим гарним платком.

Покача́ти головою. – Покача́ты головою. Висловити своє негативне ставлення; не погодитися. / покача́в головою, 399.

Покривати голови серпанком кому, обр. – Покрыва́ть головы

серпанком. Весільний обряд. / покрывають голови серпанком, 130.

Посипати на голову конфект кому, *обр.* – Посыпать на голову конфект. Весільний обряд. / посыпает на голову конфект, 128.

Посипати на голову монет кому, *обр.* – Посыпать на голову монет. Весільний обряд. / посыпает на голову монет, 128.

Посипати на голову хмеля кому, *обр.* – Посыпать на голову хмеля. Весільний обряд. / посыпает на голову хмеля, 128.

Прикрашати голову вінком, *обр.* (П). – Украшать голову вінком. Весільний обряд. / украшая свою голову вінком, 13.

Розбирати голову кому, *обр.* (П). – Разбирать голову. Весільний обряд: знімати прикраси з голови нареченої. / разбирают голову, 108.

Убирати голову кому, *обр.* (П). – Убирать голову. Прикрашати голову квітками, стрічками. / убравши голову, 217; убирают голову, 67; уберет голову, 840; убирает голову, 902.

Чортова голова. – Чертova голова. Образлива назва українця. / чертовой головой, 339³; чертову голову, 339.

Що в голову зайде, так і на печі знайде. – Що в голову зайде, так и на печи знайде. 378.

ГОЛОВОНЬКА Головоньку крутіть у кого, *безособ.* – Головоньку крутять. Через лихоманку в кого-н. болить голова. / головоньку не крутять, 896.

Головоньку повертати. – Головоньку поворачать. Отримувати захист. – *Мий хазяину, мий дорогий, та куды мині головоньку поворачать* (878).

Головоньку прихиліти. – Головоньку прихилить. Отримати захист. – *..До кого ж нам, моя ненько, головоньку прихилить* (877); головоньку прихилью, 816.

ГОЛОВОЧКА Ох, ти, головочко грішна!, *вигук*. – Ох, ты, головочко грішна! Коли щось зроблено не так, як потрібно. 774.

ГОЛОВОСІКА На Головосіка. – На Головосіка. 29 серпня / 11 вересня. XIII, 464. *Не можна круглого різати.

ГОЛОВУШКА Буйна головушка, *фольк.* (П). – Буйная головушка. / буйною галовушку, 566.

ГОЛОД Морити голодом. – Морить голодом. Знущатися, ставити в нестерпні умови. 417.

ГОЛОСОК У його ангельський голосок, та чортова думка. – У його ангельський голосок, та чертова думка. 199.

ГОЛУБ Випускати голубів (П). – Выпускать голубей. Хре-

щенська обрядодія. / випускають голубей, 967. *Під час освячення води на Хрещення співають псалом „...і Дух в видн голубинн” й випускають принесених голубів.

ГОЛУБЕЦЬ Катрині голубці виведуть у купці. – Катрини голубці виведуть у купці. 371.

ГОЛЬ Голь хитра, голь мудра, голь на вигадках зросла. – Голь хитра, голь мудра, голь на выдумках зросла. 374.

ГОЛЯК Чортів голяк, лайл. – Чортів голяк. Образлива назва бідняка. – *И ты, бисив сын, чортів голяк, ривняєсья до мене!* (V).

ГОРА Гора з горою не сходиться, а чоловік з чоловіком повсигда. – Гора з горою не сходыцьця, а чоловік з чоловіком повсигда. 368.

Гори з горами, берега з берегами. – Гори з горами, бэрега з бэрегами. Фрагмент замовляння. – *Гори з горами, бэрега з бэрегами! Поверны з горы каминья, з бэрегів коринья, приверни нарождэного, молитвьяного, хрещёного до мэнэ* (1004).

Не враз на гору. – Не вдруг на гору. 376 – 377.

Як гори завбільшки. – Як горы завбільшки. Дуже великі. – ... *лежать* [закляті гроші] *пид таким каминням як горы завбільшки...* (400).

ГОРЕ Горе ж мені та біда, що вийшла заміж молода. – Горе ж мині та біда, що вийшла заміж молода. 527.

Кругом горе, хоч у бутылку лизь. – Кругом горе, хоч у бутылку лизь. 372.

Не тільки горе журить людей, а більше і люди самі себе журять. – Ни тико горе журе людей, а бильше и люде самі себе журять. 372.

Ну й горе. – Ну й горе. Вигук співчуття, жалю, розпачу. 398.

Що робити, як горю пособити. – Що робыты, як горю пособыты. Як зарадити. – ... *найшлы, що робыты, як горю пособыты* (390).

ГОРІЛКА Горілку пий та бережи, ума не пропий. – Горілку пый, та бережи, ума не пропый. 372.

Підносити горілки й закуски, обр. – Пидносыты горілки й закуски. Весільний звичай: пригощати, вітати гостей. 399.

У горілці смаку (цмаку), як у маківці маку. – У горільци смаку (цмаку), як у маківци маку. 372.

ГОРІЛОЧКА Горілочко-матіночко, не пихайся, а ти, дураче,

не напивайся. – Горілочко – маїночко, не пихайся, а ты, дуряче, не напивайся. 378.

ГОРИТИ Горить ясно, щоб воно погасло. – Горить ясно, щоб воно погасло. 336.

ГОРИХ Обсипати горіхами кого, *обр.* (П). – Обсыпать орґхами. Весільна обрядодія. / обсыпает орґхами, 106, 220, 639, 873; обсыпают орґхами, 623; осыпает орґхами, 606, 745.

ГОРЛО На все горло. – На все горло. Дуже голосно (ревіти). 420.

По горло. – По горло. Дуже багато. – *Тут діла по горло, аж крычить, а тут прїзднуй* (XIV – XV).

ГОРНИЦЯ Наша горниця з Бґгом не спорниця. – Наша горниця з Бґгом не спорниця. 371.

ГОРОБЕЦЬ В горобця. – В горобця. Народна гра. 483.

Як б'ється горобець у вікно, так буде лист. – Як бьещя горобець у викно, так буде письмо. Вірування. 307.

ГОРОД Що город, то й норов, що голова, то й розум. – Шо город то й норов, шо голова то й разум. 208.

ГОРОДОК В городки (П). – В городки. Гра. 616.

Обводити городком (П). – Обводить городком. Обводить межею ямку при грї в гилки. / обводять городком, 909.

ГОРОХ Кидати горохом в кого, *обр.* (П). – Бросать горохом. Весільний обряд. / бросают горохом, 797. *Так роблять гості нареченого, якщо гості молодї засидїлись та ще й дївчина „не честна”.

Обсипати горохом, *обр.* (П). – Обсыпать горохом. Новорїчний обряд. / обсыпают горохом, 537.

ГОРЩИК Бити горшки, *обр.* (П). – Бить горшки. Весільний обряд. / бьют горшки, 230. *Після обдаровування весільних гостей п'ють, їдять, танцюють, б'ють горшки та інший посуд.

Не святї горшки ліплять. – Не святї горшки ліплять. 369.

Свят, свят – горшки летять. – Свят, свят – горшки летять. 199.

ГОСПОДЬ Господи, благослови *етн.* (П). – Господы, благословы. 524.

Господи Ісусе,... благословіть, ми по чужїм жґнам покра́су ма́ем і собі бажа́ем, *обр.* – Господи Ісусе ... благословіть, мы по чужїм жґнам покра́су ма́ем і собі жела́ем. Словесна формула весільного обряду. 93.

Господи Ісусе,... благословіть молодого князя за стїл завес-

ти, *обр.* (П). – Господи Ісусе ... благословить молодого князя за стол завести. Словесна формула весільного обряду. 92.

Господи Ісусе, сине Божий, помилуй нас, *обр.* – Господы Ісусе, сине Божий, помилуй нас. Словесна формула весільного обряду. 91.

Господи Ісусе Христе, Боже, помилуй нас. – Господи Ісусе Христе Боже, помилуй нас. Молитва-привітання. 795 – 796.

Господи, Ісусе Христе, сине Божий. – Господи Ісусе Христе, сине Божий. 635.

Господи, Ісусе Христе, Сине Божий. Благословіть молодого на посади посадити. – Господы, Ісусе Христе, Сине Божий. Благословіть молодого на посади посадить. 631.

Господи Ісусе Христе, сине Божий, помилуй нас. – Господи Ісусе Христе, сине Божий, помилуй нас. Молитва-примовка. / Господи Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй нас!, 55; Господи, Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй нас!, 107; Господы, Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй нас!, 218; Господы Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй нас!, 218, 810; Господы Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй нас. 841, 842.

Господи, Ісусе, Сине Божий, помилуй нас. – Господы, Ісусе, Сине Божий, помилуй нас. Слова під час виготовлення короваю. 346.

Господи Ісусе Христе, Сине Божий; благословіть молодих із за столу вивести, *обр.* – Господи Ісусе Христе, Сине Божий; благословіть молодих из-за столу вывести. Словесна формула весільного обряду. 57.

Господи, Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй нас. – Господы Ісусе Христе, Сын Божий, помилуй нас. 519.

Господи, Ісусе Христе! Перехресна дорога! Дай, Боже, здоров'я в ручки, в ніжки і в живіт трішки. – Господы Ісусе Христе! Перехресна дорога! Дай, Боже, здоров'я в ручки, в ножки и в живіт трошки. Слова застереження проти всього злого під час переходу перехресної дороги. 271.

Господи, Ісусе Христе, Сине Божий! Господи, благослови. – Господы Ісусе Христе, Сине Божий. Господы, благослови. 241.

Господи Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй нас. – Господы Ісусе Христе (Христе) Сине Божий, помилуй нас. Молитва-примовка. 743. / Господы Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй

нас, 746; Господы, Исусе Хрысте, Сыне Божий, помылуй нас!, 221, 743, 795 – 796; Господы Сусе Хрысте, Сыне Божий, помылуй нас, 605; Господы Сусы Хрысте, Сыне Божий, помылуй нас, 608; Господы Исусе Хрысте, Сыне Божий, помылуй нас, аминь, 193.

Господи! Помилуй нас грішних і всіх православних християн од нещасного случая. – Господы! помылуй нас грішних і всіх православных християн од нещасного случая. Примовка, якщо бачать пожежу. 285.

Господи, поможи! – Господы, поможи! Примовка на початку або у кінці якоїсь справи. 192, 436, 438. / Господы поможи!, 436; 438, 439, 440; Господы поможы!, 438.

Господи, поможи від крові шептати і молитву читати: Отче наш. – Господы, поможы от крові шептаты и молитву чытаты: Отче наш. 35.

Господи, поможи від нічниць шептати, молитву читати: Отче наш. – Господы, поможы от нишныць шептаты, молитву чытаты: Отче наш. 36.

Господи, поможи від перелогів шептати, молитву читати: Отче наш. – Господы, поможы от перелогив шептаты, молитву чытаты: Отче наш. 38.

Господи, поможи від прозору шептати, молитву читати: Отче наш. – Господы, поможы от прозору шептаты и молитву чытаты: Отче наш. 35.

Господь буде заступать від чого. – Господь буде заступать. 850.

Господь пришлє кого. – Господь прышлэть. Хтось знайдеться. 768.

Господь тобі, дитя, благословить і я благословлю на вишне життя, обр. – Господь тоби, дытя, благословыть и я благословлю на вишне жытія. Поховальний обряд. 232. *Слова батьків над дитиною, яка помирає.

Дай, Господи. – Дай, Господы. 524; дай же, Господы. 523².

Зароди, Господи, на кривих, сліпих і на всю нищу братію (П). – Зароди, Господи, на хромых, слѣпых и на всю нищю братію. 572.

Поможи, Господи. – Поможы, Господы. Частина молитви. 37.

Помолитися Господу. – Помолиться Господу. Прочитати молитву. 824.

Пом'яни, Господи, в царстві небеснім нехрещєних дітей! –

Помьяны́, Господы, в царстви небесном нехрещёных дитей!
Примовка при переході або переїзді „перехресної дороги”. 271.

Пом’яни, Господи, царя Давида і кротість його. – Помьяны́, Господы, царя Давыда и кротость его. Молитва для приборкання худоби. 195.

Прийди́, Госпо́ди, помага́ти, від биши́хи шепта́ти. – Прийды́, Господы, помога́ты, от бышы́хи шепта́ты. 36.

Слава Тобі, Господи, слава Тобі. – Слава Тоби, Господы, слава Тоби. 194.

Спаси, Господи, і помилуй – Спасы, Господы, и помилуй. 194.

ГРА Гра в гілки. – Игра в гилки. 909. *Гілка (гілка) – дитяча гра, у якій знарядям є обрубок гілки, який „гилять”, тобто б’ють.

ГРАМОТА Нехай думають ті, що грамоти вчаються. – Нехай думаютъ ти, что грамоти вчаыця. 378.

ГРАМОТКА Подавати грамотки. – Подавать грамотки. Подавати записки із замовленням на виготовлення проскур, які забирають потім для членів родини та жебраків. / подают грамотки, 923.

*Проскура – білий прісний хлібець особливої форми, що використовується в православному богослужінні.

ГРАТИ Грати навбитка. – Играть навбытка. Про гру на Паску. / играют навбытка, 268². *Гра полягає в тому, що один держить у руці яйце, носком уверх, а другий б’є носком свого яйця. Навбитка – від *бити*.

ГРАЧ Я тобі ні грач, ні помагач. – Я тобі ни грач, ни помогач. 379.

ГРЕБІНКА Густий, як гребінка. – Густый, як гребинка. Дуже густий (про ліс). 856.

ГРЕБЛЯ Той, що під грэблею, евф. – Той, що пид грэблею. Сатана. 750.

ГРЕЦЬ На грэця, лайл. – На грэця. Нащо, для чого. 777.

Що воно за грэць?, лайл. – Що воно за грэць? Не зрозуміло, що відбувається. – Що воно за грэць? Выдмэжэ Ушко й кажэ: трэба полизты туды (777).

ГРИМ Як грим загримить на голий ліс, так буде на все неурожай. – Як грим загремыть на голый лис, так буде на все неурожай. Вірування. 313.

ГРИХ Биться не годиться, лаяться гріх, а кусається можна. – Быщця негодыщця, лаящця гріх, – а кусащця можна. 373.

Брати [на себе] гріх з кого. – Брать [на себе] грех. Неправедно жити. / беруть [на себе] грех, 457.

Великий гріх. – Вылькый грех. – *Мона́хы, ста́ло бытъ, пояснылы ёму, шо вин зробів вылькый грех...* (766), 767.

Гріх [собі] на душу ухотіти. – Грех [собі] на душу ухотиты. Неправедно жити. – *Божчіха була еретньця; за свий вик чималый грех собі на душу ухотила* (420).

Мовчі, глуха, менше гріха. – Мовчі, глуха, мёнъче греха. 369.

Непокутований гріх. – Непокутованый грех. Непрощена Богом провина. – ... *це ж моя жинка з непокутоваными грехамы, не лежицьця ий сердязи у доломыни...* (393).

Не то гріх, що в уста, а то, що з уст. – Ни то грех, шо в уста, а то, шо з уст. 375.

Принісити гріхи. – Прыносыты грехи. Сповідатися. – ... *у внутриню ты прыносыш вси свойи грехи, шо за тыждень наробыв...* (389).

Спокутувати [свій] гріх. – Зпокутоваты [свий] грех. Визнаючи свою провину, намагатись її виправити. / зпокутовав [свий] грех, 386.

Хіба як, хіба що, хіба гріх, чи що? – Хиба́ як, хиба́ що, хиба́ грех, чи що? 373.

ГРОБ **Забивати в гроб і могилу осикові кілки**. – Забивать в гроб и могилу осиновые колья. Запобіжний захід від того, щоб відьма не встала з могили. 290.

Мертвого з гробу не вертають. – Мёртваго з гробу не вертають. 369.

Мертвого од гроба не несуть. – Мертваго од гроба не несуть. 236.

Хоч живий у гроб лягай. – Хоч живый у гроб лягай. Про безвідну ситуацію. – ... *так що ж? ничого не подіе, хоч жива у гроб лягай* (419).

Як мертвий у гробі, а камінь у землі не ворухиться, так у новорожденного (ім'я) костяний зуб не болить, не щимить, не ворухиться. – Як мертвый у гроби, а каминь у земли не ворущицьця, так у новорожденны (имя) костяный зуб не болит не щимить, ни ворущицьця. Замовляння зубного болю. 946.

ГРОМАДА **Громада – великий чоловік**. – Громада – великий чоловік. 374.

Збира́ти грома́ду (П). – Собира́ть грома́ду. Запрошувати старих людей для вирішення якоїсь проблеми. / собира́ют грома́ду, 845.
ГРОШІ За свій грош скрізь хорош. – За свій грош скрізь хорош. 377.

Один грош, та й той став руба. – Оды́н грош, та й той ста́в руба. 377.

ГРОШІ Булі б то ми хороші, то й будуть гроші. – Булі б то мы хороши, то й будуть гроши. 374.

Виговорювати грошей в допомогу в кого, *обр.* (П). – Выговаривать денег в помощь. Весільний обряд. / выговаривает денег в помощь, 793. *Звичай торгуватися за дівку: її батько бере гроші від батька парубка „в помощь”.

Виговорювать гроші, *обр.* (П). – Выговаривать деньги. Весільна обрядодія. / выговаривает деньги, 969. *Батько молоді бере з жениха гроші як винагороду, які потім обіцяє повністю або частково повернути.

Грати на гроші (П). – Играть на деньги. / играют на деньги, 526.

Гроші всім ділом правлять. – Гроши всем делом правлят. 375.

Гроші діло наживне. – Гроши дело наживне. 370.

Гроші не Бог, а милують – пособляють. – Гроши не Бог, а мылюють – пособляють. 376.

Гроші не свій брат. – Гроши не свой брат. 368.

Гроші – черви, а люди без них – чорти. – Гроши – червы, а люды без их – черти. 527.

Дарити грішми, *обр.* (П). – Дарить деньгами. Весільний обряд. / дарят деньгами, 12, 844; дарит деньгами, 104; даруют деньгами, 58.

Де гроші, там і ум. – Де гроши там и ум. 378.

З грішми – купець, без грошей – міщанин. – З грішмы – купець, без грошей – мищанын. 377.

Кидати гроші, *обр.* – Кыдать гроши. Весільний обряд. – ... *молодый ...с правоу руки кыда гроши на обидви стороны* (521).

Класти гроші (П). – Класть деньги. Весільний звичай. / кладут деньги, 57.

Не то гроші, що в бабусі, а то гроші, що в па́зусі. – Не то гроши, шо в бабушки, а то гроши, шо в пазушки. 377.

Обдаровувати грошима, *обр.* (П). – Отдаривать деньгами. / отдаривает деньгами, 499.

Обсипати грішми кого, обр. (П). – Обсыпать деньгами. Весільний обряд. / обсыпает деньгами, 220, 639, 809; обсыпают деньгами, 623; осыпает деньгами, 606.

**У ко́го гроше́й багацько – купу́й млин, у ко́го хлі́ба в до-
ста́тку – купу́й сви́ней.** – У ко́го гроше́й багацько, – купу́й млин,
у ко́го хлі́ба в доста́тку – купу́й сви́ней. 378.

У ко́го гро́ші, той і хоро́ший. – У ко́го гро́ші той и хоро́ший. 368.

**Якщо Ви со́гласні, так дава́йте ж гроше́й 50 рублі́в, так
бу́демо свата́ми, обр.** – Як шо вы со́гласни, так дава́йте-ж
гро́шив 50 рублі́в, так бу́демо свата́ми. Словесна формула обря-
ду сватання. 53.

ГРУДИ У грудя́х спёрло, безос. – У грудя́х спёрло. Важко диха-
ти. 775.

ГРУДЬ Біла грудь, фольк. (П). – Бһлая грудь. / в бһлую грудь, 453.

ГРЯЗЬ Сій мене в грязь, так будеш князь. – Сий мене в грязь,
так будеш князь. 112.

ГУБА Він такий став, що й че́рез губу не плю́не. – Вин такий
ста́в, шо й че́рез губу не плю́не. 368.

Губи одквасити, перен. – Губы одквасыты. Про зовнішній ви-
гляд місяця. / губы одквасе, 461.

Товкни у губу та й кидатимеш як у грубу. – Товкны у губу, та
й кыдатымыш як у грубу. 186.

У губи цілу́є, а в пазусі ка́мініюку дёрже. – У губы цілу́є, а в
пазу́си ка́мініюку дёрже. 375.

ГУ-ГУ Ні гу-гу. – Ни гугу́. Мовчати, нічого не сказати. – ... *а про
ко́ней й ни гугу* (413).

ГУЖ Взявся за гуж, не кажи, що не дуж. – Взявся за гуж, – не
кажы шо не дуж. 336.

ГУЛЯ́ННЯ Збира́ти гуля́ння. – Збера́ты гуля́ння. Кликати гостей. 408.

ГУРТ В гурті й ка́ша їсться. – В гурті и ка́ша йісьцьця. 527.

В гурті широ́кії, а на самоті ніщо́. – В гурти широкии, а на са-
моти ныщо́. 368.

У гурті й ка́ша лу́чше їсться. – У гурті и ка́ша лу́чше йісьцьця. 368.

ГУСА́Р В гуса́ра (П). – В гуса́ря. Назва дитячої гри. 81.

ГУСИ В гусей. – В гусей. Весняна дитяча гра. 275, 751; в гусы, 59. *Серед граючих вовк, хазяйка, дочка-пастушка, а інші діти гуси. Вовк затаїться, а потім ловить гусей. Див. **в гусочки**.

ГУСОЧКА В гусочки. – В гусочки. Те саме, що **в гусей**. 275; в гусочки, 482.

ГУСЬ Гусь свині не товариш. – Гусь свині не товариш. 369.

ГУЩА Гуща дітей не розгонить. – Гуща дітей не розгони(ть). 325.

ГАНЖА Пішла ганж́а жито жати, та забула серпа взяти. – Пішла ганж́а жыто жаты, та забула серпа взяти. 272.

ГЛАЗУВАТИ Мов глазу́с. – Мов глазу́э. Насміхається. 390.

ГЛУЗИ Берé на глзу́и, мов, в ті рету́зи; як возьме й в шо́ри – кіне́ць во́лі. – Бирé на глзу́и, мов, в ти рету́зи; як возьме й в шо́ры, – кинéць во́ли. 370.

ДАЛИ Дáлі й нікуди. – Дáли й нікуды. Дуже, сильно. – *Оды́н помийщик та так вже немьлосты́во прикисьня́в свойи́х люде́й, що дáли й нікуды...* (416).

ДАМА В дами. – В дамы. Гра дорослих в шашки, або дами. 799.

ДАМКА В да́мки. – В да́мки. Гра в шашки. 281; в да́мки, 968.

ДАРУНОК Роздавати дарунки кому, обр. (П). – Раздавать дары. / раздает дары, 534.

ДАРУНКИ Шити дарунки, обр. (П). – Шить дары. 565.

ДАТИ Дати тя́гу на за́дні. – Даты тя́гу на за́дни. Втекти, побігти. – ... *схопывся з во́зу тай був такый, дав тя́гу на за́дни й ю́пья́т побиг ски́ко вы́дно у по́ле* (397).

ДБАТИ Хто дба́с, той і ма́с. – Хто дба́е, той и ма́е. XV.

ДВЕРІ Бити об двері горшки, обр. (П). – Бить об дверь горшки. Весільний обряд. / бьют об дверь горшки, 797. *Так роблять гості нареченого, якщо гості молодої засиділись, та ще й дівчина „не чéсна”.

Стукати в двері, обр. (П). – Стучать в дверь. Весільний обряд. / стучат в дверь, 797. *Так роблять гості нареченого, якщо гості молодої засиділись та ще й дівчина „не чéсна”.

ДВІР Виводити за двір, обр. (П). – Выводить за двор. Весільний обряд. / выводит за двор, 963. *Мати молодого перед від'їздом весільного поїзда власноруч виводить першу трійку коней.

Виходити на двір з хлібом-сіллю, обр. (П). – Выходит на двор

с хлѣбом, солью. Обрядова дія сватів другого весільного дня. / выходят на двор с хлѣбом, солью, 965.

До двору прийти́сь (про коня) (П). – Ко двору́ прийти́сь. Сподобатись. / ко двору́ пришло́сь, 753; не ко двору́ пришло́сь, 753. *Хазяїн тоді задоволений конем, коли, за повір'ям, тварину прийняв домовик.

З двору́ на двір. – С двора́ на двир. 517; з двора́ на двир, 518; з двора на двир, 518. *Про молоду й молодого, які ходять у кожний двір і запрошують на весілля.

Іти до двору. – Идти до двору. Приживатися в господарстві (про худобу). / идет ко двору, 300.

Іти по двору. – Иты по-двору. Підходити кому, чому-небудь (про худобу). – Як шо домови будуть заплитаты грыву шкапы, то та шерсть иде по-двору (462); идет ко двору, 300; идти по двору, 260.

Не до двору кому. – Не по двору. Не приживеться в господарстві (про худобу). 285. Див. **не йти в руку**.

Не пуска́ти у двір, *обр.* – Не пускать во двор. Весільний обряд. / не пускають у двир, 522.

Ходити по дворах, *обр.* (П). – Ходить по дворам. Обрядова дія. / ходят по дворам, 985. *Під час святкування заручин молодь із піснями відвідує оселі родичів.

Чужий двір не свій – обрушив та й в другий. – Чужий двір не свій, – обрушив тай в другий. 371.

ДЕННО Денно і ношно. – Денно и ношно. Цілодобово. 36.

ДЕНЬ Білий день (П). – Белый день. / до бѣлаго дня, 592.

Буденні дні (П). – Будничные дни. Дні, коли за християнськими канонами не дозволяється споживати скоромну (тваринного походження) їжу. / в будничные дни, 959.

Василевий день, *етн.* (П). – Василевый день. Новорічне вітання. / с Василевым днём! 538.

В день Нового року (П). – В день Нового года. 237.

В день Різдва Христового (П). – В день Рождества Христова. 816.

В день Симона Зилота. – В день Симона Зилота. 10 / 23 травня. 836. *Християнське свято Апостола Симона Зилота.

В день Хрещення. – В день Крещенія. 967.

Великий день русальчин. – Велький день русальчин. Свято, на сьомому тижні по Великодні. XIV. *Звірі „грають”, а тому небезпечно ходити в поле чи ліс.

В перші дні Різдва (П). – В первые дни Рождества. 993.

В перші дні Світлого празника (П). – В первые дни Свѣтлаго празника. У перші великодні дні. 993.

В перші дні Трійці (П). – В первые дни Троицы. 993.

Двадцятий день (П). – Двадцатый день. День після смерті, у який прийнято робити поминки. / в двадцятий день, 827.

Дев'ятий день (П). – Девятый день. День після смерті, у який прийнято робити поминки. / в девятый день, 79, 827.

День Богородиці (П). – День Богородицы. Другий день Великодня. / днем Богородицы, 113.

День Вознесіння (П). – День Вознесения. Сороковий день після Великодня. 749.

День Георгія Побідоносця (П). – День Георгія Побѣдоносца. День 23 листопада / 9 грудня. / на день Георгія Побѣдоносца, 749. *Святий великомученик Георгій є одним з найбільш шанованих у християнстві.

День Євдокії. – День Евдокии. 846.

День і ніч. – День и нич. Постійно, увесь час. 314, 326; день и ночь. 592.

День Паски (П). – День Пасхи. Християнське свято Воскресіння Христового. / ко дню Пасхи, 750. *Паскою завершується семижневий Великий піст, який готує віруючих до зустрічі свята.

День П'ятидесятниці (П). – День Пятидесятницы. День 23 червня / 6 липня. / в день Пятидесятницы, 828. *У цей день селяни ставили над загонами худоби гілки осини, щоб відігнати злих духів.

День Різдва (П). – День Рождества. День 25 грудня / 7 січня. / в день Рождества, 847.

День Різдва Христового (П). – День Рождества Христова. На день 25 грудня / 7 січня. 747.

День Світлого Христового Воскресіння (П). – День Свѣтлаго Христова Воскресения. Паска. / в день Свѣтлаго Христова Воскресения, 828. *Паскою завершується семижневий Великий піст, який готує віруючих до зустрічі свята.

День св. Пантелеймона (П). – День св. Пантелеймона. Православне християнське свято. / в День св. Пантелеймона, 749. *Понародному – **Палія**. Палій – легендарний герой, який народжується чудесним чином з попелу або з велетенської мертвої голови.

Єгорійв день, обр. (П). – Єгорьев день. / на Єгорьев день, 571.
З дня на день. – З дня на-день. Щодня, з кожним днем. 393.
Ідеш на день, а харчів бери на неділю. – Йдеш на день, а харчей бери на неділю. 186; йидыш на день, а харчей бери на неділлю, 269.
Ільїн день (П). – Ильин день. / на Ильин день, 571.
На день Світлого празника (П). – На день Свѣтлаго празника. На Великдень. 750. ***Великдень** – давнє свято весни, родючості.
На Покров день. – На Покров день. 1 / 14 жовтня. 926.
Не хвали в три дні, а похвали в три роки. – Не хвалы в три дни, а похвалы в три годы. 209. *Про невістку.
Перший день Масляної (П). – Первый день Масляницы. / с первых дней масляницы, 967; с перваго дня масляницы, 968.
Пісний день (П). – Постный день. / в постный день, 546², 735², 736²; постные дни, 5; посныи дни, 230; в постные дни, 51, 100², 122², 184, 185, 531, 547, 562, 577, 591, 603, 622², 783, 807, 822, 834², 835, 868², 893; 735², 736², 783, 836, 915, 921, 931, 946, 950, 978², 988, 991, 996; между постными днями, 950.
Празничні дні. – Праздничные дни. Дні, коли за християнськими канонами дозволяється споживати скоромну (тваринного походження) їжу. / в праздничные дни, 920, 946, 947, 959.
Прощений день (П). – Прощенный день. Останній день Масляниці, коли всі просять пробачення одне в одного, низько кланяючись і цілуючись. / на прощенный день, 968.
Різдвяний день. – Риздвяный день. День 8 / 21 січня, ним закінчуються святки. 240.
Русальний великий день. – Русальчин велький день. Субота перед Трійцею. / русальчиным вельким днем, 849.
Скоромний день (П). – Скоромный день. / в скоромный день, 531, 546, 735, 893, 915; скоромные дни, 735; в скоромные дни, 5, 32, 51, 100, 122, 184, 185, 562, 577², 591, 603², 622², 735, 784, 791, 806, 822, 834², 868², 882, 920, 931, 950, 959, 977, 978, 988, 991, 996; между скоромными днями, 950.
Сороковий день, обр. – Сороковой день. День поминання покійника. / в сороковой день, 79, 827.
Трійцин день. – Троицын день. День на свято Трійці. / Троицына дня, 83; в Троицын день, 935; во время Троицына дня, 969.
У день Воскресіння Христового (П). – В день Воскресения Хри-

стова. У день православного християнського свята, яке не має закріпленого числа й місяця. 748.

Цілий день хлопоче, а не робить. – Ци́лый день хлопоче, а не робе. Про видимість праці. XI.

Храмовий день. – Храмовой день. День освячення храму. 799 – 800, 940; в храмовые дни, 750.

Читати сорок днів (П). – Читать сорок дней. Читати молитви на 40-й день по смерті. 923.

ДЕРЕВ'ЯНИЙ Як дерев'яний. – Як дырывьяный. Ніби неживий. – ... *хотів пырыхрыстыцьця, руки ны пидийму, як дырывьяна...* (775).

ДЕСЯТОК Десяток овечок – в хазяйстві світка й кожушок. – Десяток овечок – в хазяйстві свитка й кожушок. XXIX.

Не з трусливого десятка. – Не з трусливого десятку. Сміливий, відчайдушний. 401.

ДЕНЕЖКА Дорога і денежка во вре́мня скúдності. – Дорога́ і денежка во вре́мня скúдности. 371.

І денежки єсть, та не про ва́шу честь. – И денежки єсть, та не про ва́шу че́сть. 375.

ДЖГУТ В джгута. – В джгута. Гра. 616.

ДЗВІН Дру́гий дзвін. – Дру́гий дзвин. Означає збір ангелів. 465.

Пе́рвий дзвін. – Пе́рвый дзвин. Означає чортам на розгін. 465.

Тре́тій дзвін. – Тре́тий дзвин. Означає людям на поклик іти до церкви. – *Пе́рвый дзвин – чорта́м на розгін; дру́гий – на збир а́нгелив, а тре́тий – лю́дям на поклик; от то́го и не кресе́тьюцьця тоди́, як бовку́ть тико́ раз* (465).

У всі дзвони дзвоніть по чому. – Во всі дзвони́ дзвоніть. / во всі дзвони́ дзвоня́ть, 30.

Як уда́рять у пе́рший дзвін. – Як уда́рють у пе́рвый дзвин. Як почнеться служба в церкві. 392.

ДЗЕРКАЛО Воно́ таке ну́жне, як сліпо́му дзе́ркало. – Воно́ таке ну́жне, як слипо́му дзе́ркало. Про щось непотрібне. 374.

ДЗИГА Дзи́гою покру́тяться. – Дзы́кою покру́тыцьця. Швидко обернутися, не всидіти на місці. / дзы́кою покру́тыцьця. 402.

Кру́титись, як дзи́га на льо́ду. – Кру́тыцьця, як дзы́га на ле́ду. Повертатися у всі боки, швидко бігати. 404.

ДЗИКА Як дзіка на льоду. – Як дзіка на лёду. Вертлявий, не-посидливий. – *А жінка коло йих, як дзіка на лёду* (421).

ДЗУСЬКИ Це вже дзуськи. – Це вже дзудзкі. Годі, зась. 412.

ДИВИНА Дивина, як нова копійка. – Дивина, як нова копійка. Щось незвичне. 375.

ДИВИТИСЯ Аж страшно дивітися. – Аж страшно дывыцьця. Дуже (страждати). 420.

ДИМ Окурювать димом з тряпки (П). – Окуривать дымом из тряпки. Лікувати рожу за допомогою диму. / окуривают дымом из тряпки, 980. ***Рѡжа** – хвороба, рожисте запалення шкіри.

ДИТИНА Визволити дитину від кого (П). – Вызволить ребенка. Допомогти народити. / вызволив ребенка, 739.

Найти дитину, евф. – Найты дытыну. Народити. – *И найшла собі попадя от того выдмедя дытыну* (775).

Пригорнути, як малу дитину. – Пригорнуты, як малу дытыну. Ніжно. / пригорне, як малу дытыну, 418.

Приймати дитину, обр. (П). – Принимать ребенка. Обряд народин. / принимают ребенка, 533.

Скупати дитину, обр. – Скупаты дытыну. Здійснити родильний обряд. 407.

Скурва дитина, лайл. – Скурва дытына, лайл. Уживається як лайливий чи добродушно-лайливий вислів на чію-небудь адресу, як звертання. – *Оттакé, кáже вона тоді, не ты ж ёго, скурва дитына, ба́ч, чо́го сама́ собі наробы́ла!* (405), скурви диты, 404.

ДИТЯ В дитяти. – В дитяты. Гра дітей, а часом і дорослих дівчат. 280.

ДИХАНІЄ Всяке диханіє да хвалить Гóспода. – Всякое дыхание да хвалыть Гóспода. Вислів із Святого письма. 386.

ДИХНУТИ Хоч би тобі дихнути. – Хоть бы тобі дыхнуты. Важко на душі; страшно. 775.

ДІВА Діва Марія. – Діва Марія. – *Пид тим дрéвом Діва Марія спала-спочивала, собі упокой мала* (1008).

Пресвята Діва Богородиця. – Пресвята Діва Богорóдыця. – *Йи-хала Пресвята Діва Богорóдыця на воро́ном коні. Кинь копы́том спыткнўся, у наро́ждєного, хрэ́цєного, мо́литвьяного (имя) сұстáв на сұстáв натяну́вся* (1003).

ДІВИЦЯ Крása дівиця, фольк. – Крása дывы́ця. – *Крása дывы́ця сыдыть у темныци, а косá на двори* (Загадка: буряк) (383);

красной дѣвицѣ, 452; красная дѣвица, 452, 453; красная дявица, 564; красныя дѣвицы, 454; к красной дѣвицѣ, 456.

ДІВКА А ось чого ми прийшли, у вас є дівка, а у нас парубок, так оце ми прийшли сватати за нього вашу дівку, обр. – А ось чого ми прийшли, у вас йе дивка, а у нас парубок, так оце ми прийшли свататы за его вашу дивку. 498.

ДІВЧИНА Дивись на мою дівчину, чи понравиться, чи ні. – Дывись на мою дивчину, чи понравицьця, чи ни. Традиційні слова обряду сватання. 53.

Дівчиною – повна вулиця, а жінкою – повна піч. – Дивчиною – повна вульця, а жинкою – повна пич. 179.

Ми чули, що у вас є дівчина, а у нас хлопець, так чи не будем ми сватами?, обр. – Мы чулы, шо у вас есть дивчына, а у нас хлопець, так чы не будем мы сватамы? Весільний обряд: слова діалогу під час сватання. 214.

Ми чули, що у Вас є дівчина, що можна віддати, ми прийшли сватати, обр. – Мы чулы, шо у вас е дивчина, що можно отдать, мы прийшлы свататы. Слова старостів під час сватання. 124.

Якби ваша дівчина нам не наравилась, так ми б і старостів не прислали, обр. – Як бы ваша дивчына нам не наравылась, так мы б и старостив не прысылалы. Весільний обряд: слова діалогу під час сватання. 215.

ДІД Переробиш, діду, хливець та й дістанеш дривець. – Переробиш, діду, хливець тай достанеш дривець. 373.

ДІЖА Бити діжею об стелю, обр. (П). – Бить дижею о потолок. Весільний обряд, коли печуть коровай. / бьют дижею о потолок, 638.

Брати діжу на голову, обр. – Брати дижу на голову. Обрядова дія при випіканні шишок. / берут дижу на голову, 999.

Водити круг діжі кого, обр. (П). – Водить вокруг дижи. Весільний обряд. / водят их вокруг дижи, 109.

Діжя, діжя! Треба тобі віхтя та ножя, а хазяйці батожя. – Дижя, дижя! треба тоби выхтя та ножя, а хазяйци батожя. Примовка до діжі, яку занехаяла хазяйка. XVI. *Батіж – батіг.

Діжю обнісити трічі кругом, обр. – Дижу обносятся трычи кругом. / дижу обносят трычи кругом, 520.

Діжу підкидати, *обр.* (П). – Діжу подбрасывать. Весільний обряд. / дижу подбрасывают, 91.

Носити діжу, *обр.* (П). – Носить дижу. Весільний обряд. / носят дижу, 90.

Обводити круг діжі кого, *обр.* (П). – Обводит вокруг дижи. Весільний обряд. / обводит вокруг дижи, 844; обводят вокруг дижи, 16.

Ставити діжу, *обр.* – Ставить дижу. Весільна обрядодія. / ставят дижу, 998; становят дижу, 1003.

ДІЛЕЦЬ З його ділець, як з г...а пуля. – З его дилець, як з г...а пуля. Ніякий, ні на що не здатний. 377.

ДІЛИТИСЯ Ділитися між собою (П). – Дѣлятся между собою. Розподіляти братам між собою батьківську спадщину. / дѣлятся между собой, 970.

ДІЛО Братися за діло. – Брацья за діло. Починати яку-небудь справу. 398.

Було діло. – Було діло. Сталося що-небудь. – ... колыѣж це воно тут було те діло, думаютъ? (388), 412; діло було, 416.

Було діло за рижого Бога, на піристих людей. – Було діло, за рижого Бога, на піристих людей. 374.

Було діло за царя Панька, як була земля тонка, що шильцем ткнеш та й води дістанеш. – Було діло за царя Панька, як була земля тонка, що шильцем ткнеш, тай воды достанеш. Дуже давно, ніколи. 374.

Було діло – поминай, як звали. – Було діло, – поминай, як звали. 370.

Він у таким ділі, як за копійку підстоліт. – Вин у таким діли, як за копійку підстоліт. 377.

Діла ніколи не буває, *обр.* – Діла ныколы не бува. 517. *Діло – тут домовленість про весілля. Ідеться про те, що сватам треба ходити „разів з десять”.

Діло не виходить. – Діло не выхóде. Не можна щось здійснити. 410.

Діло не діло, а без діла не бігай. – Діло не діло, а без діла не бйгай. 378.

Діло по ділах, а суд по формі. – Дило по дилам, а суд по форми. 325.

Діло робити, *обр.* – Діло робыть. Весільний обряд: готуватися

до весілля. – ... ходім в батькив куринь діло робить... (518).

Діло состоїться, обр. – Діло состоїтся. Про вдале сватання. 925.

Для доброго діла не гріх і вкрасти. – Бля доброго діла не гріх и вкрасты. 375.

Доброє діло зробити кому. – Доброє діло зробіты. Зробити корисну справу. / доброє діло нам зробыла, 407.

Пішло діло, як віз під вагою. – Пишло діло, як віз під вагою. 372.

Проміж ділом не без безділля. – Проміж ділом, не без безділля. 370.

Робити діло, обр. – Совершаты діло. Продовжувати весільну обрядодію. 609.

Своє діло. – Своє діло. Власне промислове або комерційне підприємство, яке приносить прибуток. XI.

Хіба те діло, що без могоричю. – Хіба те діло, що без магарыча. 515. *Звичай: без могорича ні купити, ні продати.

Хто за ділом слідить, воно само до того біжить. – Хто за ділом слидыть, воно само до того бижить. 378.

Це діло вже за нею. – Це діло вже за нею. Тільки вона це зробити. 407.

Це діло світовé. – Це діло свитовé. 375.

Це не діло. – Цэ ны діло. Це не годиться. 777.

Чортматиме діла, лайл. – Чёртматымэ діла. Не буде діла. 777².

Я в цьому ділі ні грач, ні помагач. – Я в цьому дили ни грач, ни помагач. 325.

Як чесно діло поведеш, то й з голоду пропадеш. – Як чесно діло поведеш, то й з голоду пропадеш. 377.

ДІЛЬЦЕ Пить – пий, а дільце помни. – Пыть-пый, а дильце помны. 372.

ДІМ Їхати додому, до молодого, обр. – Йихаты до дому, до молодого. Весільний обряд. / йихалы до дому, до молодого, 398.

Просити в дім, обр. (П). – Просить в дом. Обрядова дія. / просят в дом, 986. *Батьки жениха запрошують молодих до хати.

ДІТИ Дарувати дітей (П). – Дарить дїтей. Народний звичай. / дарят дїтей, 116.*На свято Меланки батьки дарують своїх дітей хто чим може.

Дарую я вас, діти, щастям-здоров'ям, а тобі, дочко, рогач та кочергу, обр. – Дарую я вас, диты, щастем-здоровьем, а тоби,

дочко, рогач та кочергу. Весільний обряд: традиційна формула, якою мати жениха супроводжує обрядодію дарування. 230.

Дарую вас, діти, щастям-здоров'ям, умом добрим і віком довгим, обр. – Дарую вас, диты, шастем-здоровьем, умом добрым и виком довгым. Весільний обряд. 230. *Традиційна формула, якою батько жениха супроводжує обрядодію дарування.

Дітей прижити. – Дітей прыжиты. Народити. – Долита́вся змий до не́йи, по́ки двох дите́й прыжив... (419).

Здравстуйте, діти, живі здорові, обр. – Здравстуйте, диты, – живы здоровы. Весільна примовка. 746.

Іродові діти, лайл. – Іродови диты. – Я вас, і́родовых дитэ́й, давно́ шукаю (780).

Нате, діти, хліб-сіль, дбайте і майте, до цього хліба прибавляйте, обр. – Наты, диты, хлиб-силь, дбайты и майте, до це́го хлиба прибавляйты. Слухайты батька й матери, и добрых людей; друг друга любить и почитатьты. Весільний обряд: батькова настановна молодим. 228.

ДМИТРО До Димітра дівка хітра, а після Димитра – сякій-такій, аби був та щоб хліба роздобув. – До Дымытра дивка хытра, а писля Дымытра, – сякій-такій, абы був, та щоб хлиба роздобув. 248. *Свято Дмитра 26 жовтня / 8 листопада. Від цього дня сезон сватання закінчувався.

Перед Димитрієм. – Перед Димитрієм. Напередодні дня Дмитра. 248.

ДНО Дна катма́. – Дна кат-ма́. Дуже глибокий. 777.

Й дна не видно. – Й дна ны выдно. Дуже глибокий. 777.

Й дна немає. – Й дна нымá. Дуже глибокий. – Та там, бра́цьци, такэ, що й дна нымá, страшно, цур ёму пэк, ходить дали (777); й дна ны мае, 777.

Пить до дна – не видать добра. – Пыть до дна, – не выдать добра. 209.

ДНЮВАТИ Днюва́ли собі. – Днюва́лы соби. Привітання вдень. 804.

ДОБА Нічної доби́. – Ношно́й добы́. Вночі. – Було це ношно́й добы́, та й ще й з просону (396), 385.

ДОБРИ-ВЕЧІР Добри-вечір! Пустить погріться!, обр. – Добры-вечир! пустить погрицьця! Слова-привітання старостів. 214.

ДОБРИДЕНЬ Чи то пак добридень! – Чи то пак добрыдень! Фо-

рмула вітання. – *Здорóв бу́в, Галя́па ка́же! Чи то па́к добры́день!* (414).

ДОБРО Бажа́ємо добра́!, *обр.* (П). – Жела́ем добра́! Словесна формула весільного побажання. 54.

Жити, поживати й добра наживати, *фольк.* (П). – Жить, поживати, да добра наживати. 584.

Йому́ добра́ жела́єш, в тюрму́ пха́єш (з кру́чі пха́єш), а він ще й спеньча́ється (супро́твиви́ться). – Ему́ добра́ желя́єш, в тюрму́ пха́єш (з кру́чы пха́єш), а він ще й спеньча́єцьця (супро́твиви́цьця). 373.

К добру́. – К добру́. 753²; к добру́, 541. *Такими словами домовик пророчить гарний рік.

К добру́ чи к ху́ду (П). – К добру́ или к ху́ду. 541. Повір'я: таким запитанням людина звертається до домовика, який її душить.

Роби́ добро́, добро́ й буде. – Робы́ добро́, добро́ й буде. 370.

Хто не зива́є, той собі добро́ ра́є. – Хто не зива́є, той собі добро́ ра́є. 377.

Чуже добро́ впрок не йде. – Чуже добро́ в прок не йде. 325.

Шукай собі добра́, а другому не желя́ зла. – Шукай собі добра́, а другому не жала́й зла. 208.

ДОГАД На дога́д бу́ряків, щоб дали́ капусты́. – На дога́д бу́ряків, щоб дали́ капусты́. 369.

ДОГОВОРЕЦЬ Догово́рець – бра́тець. – Догово́рець – бра́тець. 370.

ДОГОВОРИТИСЬ Договори́всь, як домолоти́всь. – Договори́всь, як домолоти́всь. 370.

ДОДИК Та мені́ й додик заку́є. – Та мині́ й додык заку́є. Слова у відповідь на побажання „Шоб ти зузу́лі не почув!” 307. *Додик – одуд.

ДОЗВІЛ Без Бо́жого до́зволу і во́лос з голови́ не впаде́ (П). – Без Бо́жяго до́зволє́ния и во́лос с голови́ не упаде́т. 97.

ДОЛГ Долг ві́зьмеш з мене́ на тім сві́ті вуги́лька́ми. – Долг ві́зьмеш з мене́ на тім сві́ті вуги́лька́ми. 379.

Як долг велить (П). – Как долг велит. Як треба. 427.

ДОЛІ Спати до́лі. – Спати до́лі. Спати на підлозі. / спят „до́лі”, 889.

ДОЛОМИНА Окропляти доломину святою водою, *обр.* (П). – Окроплять доломину святою водою. Поховальний обряд. / окроп-

ляють доломину святою водою, 234. ***Доломина** – домовина.

ДОЛОНЯ **В долоні пліскати.** – В ладоши плескаты. Радіти. / в ладоши плещуть, 408.

В долоню (П). – В ладонь. Про товщину складеної хустки. 31.

Тоді докажеш, як у мене на долоні виросте волос. – Тоді докажеш, як у мене на ладони виросте волос. Ніколи. 376.

Як на долоні (П). – Как на ладони. Видно дуже добре, ясно, зрозуміло. 27. / як на долони, 771.

ДОЛЯ **Доля гола, нещаслива** в кого. – Доля гола, нещастлива. Хто-н. бідний, нещасний. XXI.

Доля мохнатая, щаслива в кого. – Доля мохнатая, щастлива. Хто-н. заможний, благополучний. – У одних „доля мохнатая, щастлива”, у других „доля гола, нещастлива” (XXI).

***Мохнатий** – символ заможності.

Доля співає. – Доля поет. Вірування: хворий вилікується (якщо почує спів у сні). 284. Див. **доля плаче.**

Залишати для долі, обр. – Оставляют для доли. Залишати в Багатий свят-вечір трохи куті та узвару на щастя. / оставляют для доли, 250. *, „Ато може вона голодна, цілий год не йила”.

Знати свою долю. – Знать свою долю. Знати, що очікує в майбутньому. – Як бы я знала свою долю, не пішла бы заміж молодцю... (906).

Плаче доля чия за ким. – Плаче доля. Вірування: хворий помре, якщо почує уві сні плач. – ... то за ным плаче его доля... (284).

У кого одна, та долі нема, а в кого сім, та й щастя всім. – У кого одна, та доли нема, а в кого сим, тай щастья всім. 371.

Хто винний за долю, коли вона не так від Бога, як од добрих людей. – Хто винный за долю, колы вона не так вид Бога, як од добрых людей. 377.

ДОМАШНІ **Вип’єм, щоб домашні не журілись.** – Выпьем, щоб домашни не журылись. 375.

ДОМОВИК **Домовик за волосся потягне на горище.** – Домовой за волосся потягне на горище. Заміжня жінка не повинна ходити без платка, особливо в сні. 184.

Домовик зненавидів. – Домовый знынавидив. Про худого коня. – Домовый знынавидив: що ночи ганя (928).

Домовик плете гриву. – Домовый плете гриву. Про доброго коня. 928.

ДОМОВИНИ Запрошувати на домовини, *обр.* (П). - Приглашати на сговор. Запрошувати на сватання. / на сговор приглашаються, 932.

Йти на домовини, *обр.* - Йдти на домовини. Весільний обряд. / идут на домовини, 125.

ДОРІЖКА Нехай мруть та й нам доріжку тругь; а ми сухариків насушим та й собі туди рушим. - Нехай мруть та й нам доріжку тругь; а мы сухарыкив насушим, та й соби туды рушым. 236.

ДОРОГА Всю дорогу. - Всю дорогу. Весь час. 194.

Давати доро́гу кому. - Давать доро́гу. Поступитися. - ... *чого́ стойши? давай нам доро́гу...* (414).

Доро́га з Ки́єва в Єрусалим. - Доро́га з Ки́єва у Юрусалы́м. Народна назва великого скупчення зірок на небі (Чумацький Шлях). - *Млечный путь - доро́га з Ки́єва у Юрусалы́м, - по ний св. Ілля в о́зе свий грим...* (461).

Доро́гу гла́дити, *обр.* - Доро́гу гла́дыть. 521.

Доро́гу перебі́гти. - Доро́гу перебігты. Погана або гарна прикмета. - *Доро́гу перебіжитьь, перейде пип, соба́ка, ки́шка, з поро́жними ве́драми, з сметья́м - добра́ не жди́. З пов́ным чим перехо́де, або перейи́жджа́, - бу́ты щастю́* (464).

Доро́гу перейти́ з поро́жніми ві́драми. - Доро́гу перейты́ з поро́жними ве́драми. Те саме, що Доро́гу перебі́гти. / доро́гу перейде́ з поро́жними ве́драми, 464.

Заті́яти у доро́гу. - Затіяты́ у доро́гу. Задумати їхати, відправлятися. / затіялы́ у доро́гу, 412.

Перейде́ доро́гу кі́шка (П). - Перейдет доро́гу ко́шка. На невдачу (вірування). 287.

Перейти́ доро́гу з покі́йником кому, *обр.* (П). - Перейти́ доро́гу с поко́йником. Вірування-прикмета, що віщує невдачу. / перейдут доро́гу с поко́йником, 235.

Перейти́ доро́гу з пустими ві́драми (П). - Перейти́ доро́гу з пусты́ми ве́драми. На невдачу (вірування). / перейдет доро́гу з пусты́ми ве́драми, 287.

Пере́пнути доро́гу кому, *обр.* (П). - Пере́пнуть доро́гу. Весільний обряд. / перя́пните доро́гу, 566.

Пере́хрєсна доро́га. - Пере́хрєсна доро́га. Магічне місце в народному уявленні. / на пере́хрєсну доро́гу, 258, 260; пере́хрєсну

дорогу, 271; на перехрєсну доро́гу, 436; на перекрестную дорогу, 311, 312, 444.

Піти своєю дорогою. – Питы своєю доро́гою. 200. Відправитися, куди треба. / пишлы своєю доро́гою, 200.

Погладити доро́гу, *обр.* – Погладыть доро́гу. – ... *про́сьм покорно погладыть нашому сыну доро́гу* (606 – 607).

Середохрєсна доро́га. – Середокрєсна доро́га. Дорога, яку перетинає перехрєстя (магічне місце в народному уявленні). – *На середокрєсну доро́гу як зыйдеш, ... так треба хрєсты́цьця, бо там збигаецьця тудя вся не́чисть* (466); на середокрестную дорогу, 456.

У дорозі і батько за товариша. – У дорози и батько за товариша. 208.

Як підеш широ́кою доро́гою, а́ду не минє́ш, а підеш тісно́ю, – царство знайдє́ш. – Як пийдєш широ́кою доро́гою, – а́ду не минє́ш, а пийдєш тисно́ю, – царство знайдє́ш. 373.

ДОСАДА З досады та злє́сти. – З досады та злє́сти. Роздратовано. – ... *й нача́в [цар Давид] з досады, та злє́сти ... проклы́наты цю́ю помиху ...* (386).

ДОСВІТОК На до́світку. – На до́світку. Рано-вранці. – *На до́світку позлиталысь гости...* (408).

ДОЧ Сукина доч!, *лайл.* – Сукина дочь. – ... *та вжєж и сукына дочь! Мабудь годив на двя́ закрутьла* (193).

ДОЧКА Бісова дє́чка. – Бісова дє́чка. Лайка. 619.

Гляди́, дє́чко, щоб він був тобі чоловік, а тобі, сину́, щоб вона жінка була́, *обр.* – Гляды́, дє́чко, щоб вин був тоби чоловік, а тоби, сыну́, щоб вона жинка була́. Традиційна батьківська настанова під час весілля. 131.

Меті́, дє́чко, хату́, та сміття́ не викида́й за двір. – Мыты́, дє́чко, хату́, та смытты́ не выкыда́й за двир. 859.

Пропі́ти дочку́, *обр.* – Пропыть дочку́. Просватати. – *Тай пропою́, тай пропоичку́, тай пропы́в ба́тько дочку́ на соло́дком ме́дочку́, тай на зелє́ному гильи́ (в҃тках), тай не жє́ль дє́чки мині́* (962).

Спасибі́, дє́чко, що ранє́нко вставала та рушнички довгє́нькі прє́ля, *обр.* – Спасибо дочка, що ранє́нко вставала, та рушнички довгє́нькі прє́ля. Традиційні слова обряду сватання. 125.

Спасибі́, дє́чко, що рано вставала та тє́нко прє́ля, *обр.* – Спа-

сібо, дочко, що рано вставала та тонко пряла. Слова старостів до молодої під час сватання. 87.

Спасибі тобі, дочко, що раненько вставала та тоненько пряла, *обр.* – Спасибі тобі дочко, що раненько вставала, та тоненько пряла. 104. Слова свекра, який дякує молодій за отримані від неї рушники.

Спасибі тобі, батькова дочка, що ти раненько вставала, рушники напярля й нас перев'язала, *обр.* – Спасібо тобі, батькова дочка, що ты раненько вставала, рушныкі напярля и нас перевязала. Із промови старостів. 871. / спасибі тобі, дочко, що рано вставала, та рушныкы нам пряла, 12.

Чи згодні свою дочку віддати, *обр.* (П). – Чи согласны свою дочь отдать. Традиційні слова обряду сватання. 103.

ДРАКА В драці волосся не жаліють. – В дракѣ волосся не жаліють. 208.

Це не драка, а смертоубивство. – Це не драка, а смертоубийство. 208.

ДРИБУШЕЧКИ В дрібушечки. – В дрибушечки. Гра дітей, а часом і дорослих дівчат. 280.

ДРОКОВИЦЯ В дроковицю наче. – В дроковицю наче. У час, коли кусають дроки (оводи?). – ... *ззусіей слобідки, в дроковицю наче, бижать в поле на хліба волы, и коровы...* (411); у дроковицю, 450.

ДРУГ Благословляєм ми вас жити і друг другу повинуватися, *обр.* (П). – Благословляем мы вас жить и друг другу повиноваться. Примовка батьків до дітей. 746.

ДРУЖКА Водить дружок, *обр.* – Водыть дружок. Обрядова дія. *Гуляння подруг нареченої. 902.

Збирати дружок, *обр.* (П). – Собирать дружок. Весільний обряд. 836; собираєть дружек, 593; собираєть дружек, 593; собираєть дружок, 347, 809; собираєть дружек, 839; собирають дружек, 594.

Скликати дружок, *обр.* (П). – Сзывает дружек. Весільний обряд. / сзывает дружек, 742. *У суботу перед весіллям молода скликає подруг: починається „пидвисилок”.

Старша дружка, *обр.* (П). – Старшая дружка. Шафериця. 56, 89, 105, 107², 129, 216², 217², 224, 624², 743, 810, 811, 839², 840², 841, 873; старшая дружка, 825, 842, 843, 871, 873²; старшую дружку, 105; с старшей дружкой, 89, 91; з старшою дружкою, 524; с

старшею дру́жкою, 517; с старшо́ю дру́жкою, 521; с старшею дру́жкою, 54, 638; с старшими дру́жками, 566; ста́рша дру́жка, 138, 524; со старшею дру́жкою, 608, 610; со старшими дру́жками, 795; к старшей дру́жкѣ, 631, 809, 840, 903; старшей дру́жки, 840; старшія дру́жки, 567; в старшія дру́жки, 870; до старшей дру́жки, 1000; старшей дру́жкѣ, 1002.

Ходити з дру́жками по слободі, *обр.* – Ходить с дру́жками по слободѣ. Весільний обряд. / ходить с дру́жками по слободѣ, 826.

*Після обіду молода з дру́жками ходить слободою, а молодий збирається до нареченої.

ДРУЖЕЧКА Ста́рша дру́жечка, *етн.* – Ста́рша дру́жечка. Весільний чин. – *Чи усим боярам мисто йе? А которому нэ мае, нэхай сам шукае, старшои дру́жэчки пытае* (1002).

ДРУ́ЖКО Бити дру́жка по голові, *обр.* (П). – Бить дру́жка по головѣ. Весільний обряд. / бьют дру́жка по головѣ, 56. *Діти б'ють кийками дру́жка по голові, щоб він даром не водив молодого за стіл.

Вибирати дру́жка, *обр.* – Выбирать дру́жка. Весільна обрядодія. / выбирают дру́жка, 933.

Перев'язувати дру́жка *чим*, *обр.* (П). – Перевязывать дру́жка. / перевязывает дру́жка, 607.

Посилати дру́жка, *обр.* (П). – Посылать дру́жка. Весільна обрядодія. / посылает дру́жка, 935. *Жених відряджає дру́жка запросити батьків молодої для подальшого святкування весілля в його оселі.

Старший дру́жко, *етн.* – Старші́й дру́жко. Товариш молодого. 841.

ДРУ́ЖОК Для (бля) мілого дру́жка́ й сере́жка з вушка́. – Для (бля) мілого дру́жка́ й сере́жка з ушка́. 369.

Старший дру́жок (П). – Старші́й дру́жок. / с старшим дру́жком, 630.

ДУБ Дуба дати. – Дуба дать. Померти. ... *вин [домовик] так тебе в спыну перне, шо й дуба дасыи...* (297).

Дуб у полі, шу́ка в морі, місяць на небі, коли́ будуть ці три брати вкупі пити та гуляти, тоді у народженого, молітвеного, хрещеного зу́би будуть боліти. – Дуб у полі, шу́ка в морі, місяць на небі, коли́ будуть ці три брати у купы пи́ты, – та гуляты, тоді у нарожденаго, мольтвьяного, хрещеного зу́бы будуть боліты. Замовляння від зубного болю. 1003.

Здоровий дуб, та дуплістий. – Здоровый дуб, та дупнастый. 371.
ДУБИНА Прямий, як дубіна. – Прямый, як дубына. Зовсім прямий. 408.

Старшому наперш перша дубіна. – Старшому наперш перва дубина. 378.

ДУГА В дугу гне кого, *безос.* – В дугу гне. Важко помирає хто-небудь, корчиться. 420.

ДУДКА Перейти в дудку (П). – Перейти в дудку. Про цибулю, в якій росте не голівка, а стовбурці для цвітіння. / перейдет в дудку, 897.

Пускати дудки. – Пускать дудки. Про стовбурці для цвітіння на цибулі. / пускает дудки, 897.

ДУК В дука. – В дука. Весняна гра. 540.

ДУЛЯ Показав він йому вже давно дулю з кармана (з кишени). – Показав він йому вже давно дулю з кармана (з кишени). Відмовив кому-небудь у чомусь, нічого не зробив, не допоміг. 377.

Стулити й дати дулю кому. – Зтулыты й даты дулю. Обереговий засіб від уроків відьми. – *Замитьши видьму у викні ... – так тико тулы йий дулю й дай, ото й все* (461).

ДУМА На всі думи думать. – На вси думы думать. По-всякому гадати. – *...уже тут вин [косар] туды й сюды на вси думы думав* (412).

ДУМАТИ Думати, гадати. – Думаты, гадаты. Розмірковувати. – *... стали думаты, гадаты – кому перелоги даты...* (436).

Думати й гадати. – Думати й гадати. Розмірковувати. – *...Вин дума-гадае, ой вин дума й гадае, конюшни яднае, горы размиряе* (914).

ДУРАК В дурака. – В дурака. Гра дорослих і літніх людей в карти. 281; в дурака, 78, 616.

Дурака і в церкві б'ють. – Дурака і в церкви бьют. 373.

Дурак дураком о віки віком. – Дурак дураком о віки виком. Про дурнувату людину. 374.

П'яний проспиться, а дурак ніколи. – Пьяный проспыщя, а дурак никогда. 209.

ДУРЕНЬ Гарує, як дурень за батька. – Гаруе, як дурень за батька. 377. ***Гарує** – гальмус; **гарує** – підверта; **гальмус** – волочецьця.

Носиться, як дурень зі ступою. – Носыцца, як дурень з ступою. 376.

Як не живеш, а дурнем помреш. – Як не живеш, а дурнем помреш. 367.

ДУРНИЙ Дурний аж крутиться. – Дурный аж крутецца. Дуже дурний. 379.

Дурних не сіють, не орють, вони самі родяться. – Дурних ни сіють, ни орють, – воны сами родяцца. 375.

Пошли дурного, а за ним другого. – Пошлы дурного, а за ним другого. 204.

ДУХ В одін дух. – Вводын дух. Відразу, без зупинки (проказати, вимовити і т. ін.). 450.

До Св(ятого) Духа не скидай кожуха. – До Св(ятого) Духа не скидай кожуха. 114.

Дух клубком повалив з кого, міф. – Дух клубком повалив. Хто-небудь помер (про відьму). – ... *а з неїи [відьми] тоді ж зразу дух клубком й повалив на горыще в дырку* (421).

Дух святий. – Дух Святый; 463; Дух Святый, 538.

Духом почути. – Духом почути. Інтуїтивно відчути. / духом почув, 410.

Зібратися з духом. – Зібратыся з духом. Насмілитися. – *Ба́че ба́ба горе... зибралася з духом, повернулася до старшого й ка́же...* (408).

Злий дух, евф. (П). – Злой дух. Безтілесна істота, яка може показуватися людині в образі домовика, русалки, мавки, водяника тощо й чинити зло. 19, 180, 294², 296, 298 – 299, 910; в злых духов, 117; в злого духа, 245; злаго духа, 266; злого духа, 294, 298²; злые духи, 298²; злый дух, 314; от злых духов, 828; от злого духа, 828; злых духов, 828.

Злого духа насилати. – Злого духа насыла́ты. Робити уроки кому-небудь. 419.

[И] дух похоло́нув у кого. – Й дух похоло́нув. Хто-н. злякався. – ... *іде до мене, а в мене й дух похоло́нув, переляка́вся так...* (397).

Лукавий дух (П). – Лукавый дух. 8.

Нехрещений дух. – Нехрещёный дух. Русалки. – ... *Ба́ла бұх, бұх! Нехрещёный дух* (46). *Примовка русалок і водяників, у яких вірили місцеві жителі. Русалки – це діти, які померли неохрещеними.

Нечистий дух. – Нечысты́й дух. Те саме, що **злий дух**. – ... *Це я око выколов нечыстому духу* (294). / нечистый дух, 77; з нечыстым духом, 419; от нечистаго духа, 938.

Притаїти дух. – Притайи́ть дух. Причаїтися, припишкнути. – *На і́ншу нич не свитьв каганьця, лиг, притайи́в дух, та й прислухайи́щця...* (393); притаила дух, 433.

ДУША Віддати свою душу нечистому (П). – Отдать свою душу нечистому. Продатися кому-небудь. 293.

Вірни́ш попово́ю душі́. – Вирни́ш попово́ю душі́. 375.

Душа пішла в рай чия (П). – Душа пошла в рай. Народне вірування про переселення душі, 260; душа иде в рай, 261.

Душа сідає, етн. (П). – Душа садится. Ідеться про душу покійника, яка сідає на рушник протягом перших шести тижнів. 233.

Душа християнська, та совість циганська. – Душа християнська, та совість цыганська. 199.

Душі́ полегшення дава́ти. – Душі́ полéгкисть дава́ты. Полегшувати долю. 1008.

Ду́шу [свою́] прода́ти за гро́ші. – Ду́шу [свою́] продáты за гро́ши. Почати знатися з нечистою силою. 408.

Любить як душу, а трясє як грушу. – Любыть як душу, а трясєть як грушу. 208.

Не віддасі́ ду́шу в ад, не будєш багáт. – Не отда́ш ду́шу в ад, не будьш богáт. 831.

Не по душі́ книші́. – Не по души́ кныши. 336.

Однá душá при тiлi в кого. – Однá душá при тили. Хто-н. бідний. V.

Поболiти душeю i тiлом! – Побули́ты душeю и тiлом. Намучитися. – *И побули́ла ж сердeйная душeю и тiлом!* (419).

Полюбiти як свою́ ду́шу. – Полюбыть як свою́ ду́шу. Сильно покохати. – ...*Полюбыла Петренька, як свою́ ду́шу* (905).

Промочити ду́шу. – Промочиты ду́шу. Випити що-н. чи з'їсти. 412.

Прощáй, душá, потоп iдe! – Прощáй, душá, потоп иде! 375.
*Тост перед випивкою.

Ревiзька душа (П). – Ревизская душа. Особа, занесена в список для нарахування подушної податі. XXIII, XXIII; ревизских душ, XXIV, 971; ревизскія души, XXXI, XXXI; с ревизской души, 898.

Спасти душу чию. – Спасти душу. Урятувати кого-небудь. / спас душу, 294.

Терпи душа: в раю́ будеш. – Терпи́ душа: в раю́ будеш. 371.

У тебе б то душа, а в мене балабайка. – У тебе б то душа, а в мене балабайка. 377.

Як не бачить – душа мре, а як побачить – з душі пре. – Як не баче – душа мре, а як побаче – з души пре. 325.

Як не по душі книші́, так хоч ви тут що, так не піду́ за нього. – Як ны по душі кныші́, так хоч вы тут що, так ны пийду́ за не́го. 28.

ДЬОГОТЬ Лу́чче пропіти, чим дьогтю купіти. – Лу́чче про-
пыты, чим дегтю купыты. Правило не для середняка. X.

Обмазувати дьогтем що. – Обмазывать дегтем. Ганьбити чиюсь оселю і тим самим тих, хто в ній перебуває. / обмазывали дегтем, 214.

ДЯДЯ Зробив дядя, на себе глядя. – Зробив дядя, на себе глядя. Насмішка над лінивими й невмілими. 372.

Купив дядя на себе глядя. – Купив дядя, на себе глядя. Насмішка над лінивими й невмілими. 374.

Скёмзав дядя на себе глядя. – Скёмзав дядя на себе глядя. Насмішка над лінивими й невмілими. XV. *Скёмзати – зробити.

ДЯК Дяк тягне за хвіст хвалу́ Бо́жу. – Дяк тягне за хвіст хвалу́ Бо́жу. 376.

ЕКЗАМЕН Держати екзамен. – Держать екзамен. 76.

Не витримати екзамена. – Не сдержать кзамен́та. / не здержав кзамен́та, 76.

ЄВДОКІЯ На Євдокії курка нап'ється води́ці на порозі. – На Євдокії курица напьецьця води́цы на порозі. 112.

На Євдокію (П). – На Евдокію. У день св. Євдокії, 1 / 14 березня. 241, 283, 303.

Як на Вдокію півень нап'ється коло порога, так буде тепло і рання весна, а як будуть перемети, так буде пізня весна і уродиться гречка і просо. – Як на Вдокію півень напьецьця коло порога, так буде тепло і рання весна, а як будуть переметы, так будет пизня весна и уродыщья гречка и просо. 241.

ЖАБА В жаби. – В жабы. Гра. 751.

Позеленів, як жаба в Петрівку. – Позеленів, як жаба в пет-
ривку. 374.

ЖАБКА Жабка-бур'янка, фольк. – Жабка-бурьянка. 828³.
ЖАЙВОРОНОК Пекти жайворонків з чого (П). – Печь жаворонков. Народний звичай на свято Сорока Святих (9 / 22 вересня). / пекут жаворонков, 112; пекут жаворонки, 613.
ЖАР Як жар горить. – Як жар горить. 114.
ЖДАТЬ Ждать пождать. – Ждать пождать. Довго чекати. – Ждать пождать, аж ось и утро, а йийи [дівчини] немае... (407).
ЖЕНИТИСЯ Хто не женився, той і не журівся. – Хто не жинівся, той й не журівся. 368.
Хто рано жениться – ніколи не кається. – Хто рано женыщця, – ніколи не каецця. 232.
ЖЕНИХ Благословляти жениха, обр. – Благословлять жениха. Одна з весільних обрядодій. / благословляют жениха, 933.
Благословлять жениха і молоду, обр. (П). – Благословлять жениха и невесту. / благословляют жениха и невесту, 594.
ЗВОДИТИ жениха й невесту, обр. (П). – Сводит жениха и невесту. Весільна обрядодія. / сводят жениха и невесту, 985.
*Старости зводять молодих, які мають поклонитися батькам.
ЗДОРОВАТИСЯ з женихом, обр. – Здороваться с женихом. Обрядова дія. / здоровается с женихом, 963. *Наречена з друзками й жених із боярами гуляють селом, при кожній зустрічі вітаються й цілуються, а старший боярин дає нареченій шишку.
ЇХАТИ обідати до жениха, обр. (П). – їхать обідать к жениху. Весільна обрядодія. / їдут обідать к жениху, 985.
КЛАНЯТИСЯ жениху, обр. (П). – Кланяется жениху. / кланяется жениху, 608.
ОБСИПАТИ жениха, обр. – Обсыпать жениха. Весільний обряд. / обсыпает жениха, 873. *Відправляючи сина за молодою, мати посипає його горіхами, хмелем, дрібними монетами, цукерками.
ПЕРЕВ'ЯЗУВАТИ жениха, обр. – Перевязывать жениха. / перевязывает жениха, 502.
ПОЦІЛУВАТИ жениха й невесту, обр. (П). – Поцеловать жениха и невесту. Весільна обрядодія, що її виконують гості після пригосання горілкою. 984.
РОЗЗУТИ жениха, обр. – Раззуть жениха. Весільний обряд. 229.
*Обряд здійснює молода в першу шлюбну ніч.

Ховатися від жениха, обр. (П). – Скрываться от жениха. Весільний обряд. / скрываясь от жениха, 837. *Наречена ховається від жениха та його родичів.

ЖИВ Чуть жив, чуть жив. – Чуть-жив, чуть-жив. Так нібито плаче голка з ниткою в бідного кравця. VIII.

ЖИВИЙ Для живих. – Для живых. Васильки з синюватими квітами. 319. Див. для мертвих.

Захватити ще живого кого. – Захватить еще живого. Побачитися перед смертю. – *Вин вийшов, захватив Митрія ще живого* (768).

Не живий не мертвий. – Не живый, не мертвый. Дуже наляканий, заціпенілий. – *Стойть баба не жива, не мертва* (408).

Поминати живого умершим. – Помынаты живого умершим. Ім'я живої людини згадувати в молитві за упокій. 458.

Чи живий, чи мертвий. – Че живый, че мертвый. Злякатися. – *Я вжэ й ны знаю, че я жывий був тоди, че мертвый – злякавсь*. 775.

Чуть живий. – Чуть живый. У надзвичайно важкому фізичному стані. – *Прыйшов тоди вин у хату чуть живый...* (392).

ЖИВИТ Поганому животу і пироги в досаді. – Поганому животу и пироги в досади. 186.

Ухватило, як багатого за живіт. – Ухватило, як багатого за живит. 377.

ЖИД Ти жидові плюй у вічі, а він каже: роса Бóжа. – Ты жидови плюй у вичи, а вин каже: роса Бóжа. 373.

ЖИЖА Нехай покуштує жижи, щоб знав, од чого бувають штани рижі. – Нехай покуштує жижи, щоб знав, од чого бувають штаны рыжи. 378.

ЖИЛА Своїми жилами не тягнуть. – Своими жиламы не тягнуть. Про людей, що тяжко не трудяться. XI.

ЖИСТЬ В жисті ніколи. – В жисты нико́лы. Ніколи, ні за яких умов. – *... в жисты нико́лы не буде там някого добра* (458).

Нема жисті. – Нема жисты. Про безвихідь. 406.

ЖИТИ Живи, поки живеться: помреться – все минеться. – Живи, поки живецья: помреться, – все мынецья. 378.

Жити і поживати. – Жыть и поживать, 828.

Жити не причому. – Житы ны причём. Бідно жити. 855.

Стілько (скільки) не живи, а умирать треба. – Стилько (скилко) не живи, а умерать треба. 368.

Хто живé, а хто мучи́ться. – Хто живé, а хто мучи́цьця. 377.

ЖИТИЄ Вічне житіє, уроч. – Вічне житіє. Інобуття, смерть. 235.

ЖИТО За наше жито та нас і бито. – За наше жыто, та нас и бы-
то. 208.

Обсипати житом, обр. – Обсыпать житом. Новорічний обряд. /
обсыпают житом, 537.

Посипати житом в чому, обр. – Посыпать житом. Поховальний
обряд. / посыпают житом, 827. *Коли померлого винесли з хати,
то в ній посипають житом, щоб усі інші не помирали.

Сипати жито (і терен) на стіл і лавки, обр. – Сыпать жито (и
терен) на стол и на лавки. Поховальний обряд (коли винесуть по-
кійника з хати). / сыпет жито (и терен) на стол и на лавки, 235.
*На основі вірування „щоб живым гожо жылось”.

ЖІНКА Без жінки, як без кішки. – Без жинки, як без кишкы.
379; без жінки, як без кішки, 820.

Жінка не чоловік, а баба і бабський у неї розум. – Жинка не
чоловик, а баба и бабскій у неи разум. 205.

Не журись, що вмерла жінка: ще в стаді хóде дві. – Не журысь,
шо вмерла жинка: ще в стади хóде дви. 374.

Своя жінка, як не гарна, а все на чужу́ позиха́єш. – Свој
жінка, як не гарна, а все на чужу́ позиха́иш. 377.

Сердита жінка страшніша чорта. – Сердита жинка страшніша
чорта. 368.

Хто жінку слуха та правду їй ка́же, той недобрий чоловік. –
Хто жінку слуха, та правду йий ка́же, той недобрый человек.
368.

Що жінці сказав, почитай, що й всьому́ селу́. – Шо жіньци
сказав, почитай, шо й всему́ селу́. 368.

Як маєш що втайти, мовчи жінці. – Як маєш шо втаййти, мовчи́
жіньци. 368.

ЖМУРКИ В жмурки. – В жмурки. Зимова дитяча гра. 275³.
*Один жмуриться (закриває лице руками), а інші ховаються, а
потім, той що жмуриться, іде шукати інших.

В жмурки-кузьмірки. – В жмурки-„кузьмарки”. Народна гра.
480. *Жмурки – гра, в якій один з учасників із зав’язаними очима
ловить інших.

ЖНИВА Ідуть жнива – жінка, наче нежива. – Идутъ жныва, –
жинка наче не жива. 114.

У жнивá. – У жнывá. Під час збирання зернових. 461.

ЖОНА Умна жона, як бóчка пшо́на, а дві са́ла, то й дура́к так ка́ші нава́ре, а як же пшо́но в вузлі́, то й ум ззаді́. – Умна жо́на, як бóчка пшо́на, а дви са́ла, то й дурак так каши наваре, а як же пшоно́ в узлі́, то й ум ззadı́. 369.

Умна жона, як бочка пшона, а ще б була умніша, якби – повніша. – Умна жона, як бочка пшона, а щєб була умніша, як бы – повніша. 187.

ЖУК Копáється, як жук в г...і́. – Копáецьця, як жу́к в г...і́. Повільно робить що-небудь. 374.

ЖУРБА Журба напáла. – Журба́ напáла. Хто-небудь зажурився, засумував. – ... *плачуть вси тоди по ёму, сумують. Журба напáла и сосід (?)...* (399).

Журба́ приклячається од чого. – Журба́ прыкляча́йецьця. Хто-небудь засмучується. – *Журба́ прыкляча́йецьця од несомы́ру...* (461).

З журб́и околі́ти. – З журб́ы околі́ты. Померти, сумуючи. – *Й так зажуры́лась, що трохи з журб́ы не околи́ла* (417).

ЖУРИТИСЯ Що б то й гирьовай (?) журилась. – Чтóб то й гирёвай (?) журилась. 378.

ЖУТ В жу́та́. – В жу́та́. Гра дітей, юнаків і нерідко й одружених чоловіків. 281. *Жут – скручений пояс або інший предмет.

ЗАБРАТИСЯ Я за ва́ми, а ти тут, забра́лися та й сиди́ш. – Я за ва́мы, а ты тут, забра́лыся та й сыды́ш. 373.

ЗАВАРЮВАННЯ Заварювання сояшниць (П). – Завариваніє сояшниць. Приготування народних ліків для хворого живота. 33.

ЗАВІЙНА Шептати від завійної (П). – Шептать от завійнои. Народний спосіб лікування. / шепчут от завійнои, 32. *Завійна – різкий пекучий біль у грудях або животі.

ЗАГОВИНИ Заговини на пили́півський піст. – Заговини на пы́лыпивскій пист. День 14 / 27 листопада, у день Пилипа. 249.

За́говини на піст. – За́говини на пист. 256. *Увечорі в цей день молодь „закопує козла”.

На за́говини й у горобця́ піво. – На за́говыны й у горобця́ піво. 371.

На загові́ння (П). – На загові́нньє. Напередодні посту. 967.

Ни́жкові за́говини. – Ни́жковы́ за́говини. Останній день „рябого”

тижня. / нижковými заговинами, 253. *Так називається тому, що до цього дня готують „холодці” із свинячих ніжок.

ЗАГОВОРЮВАННЯ Заговорювання зубів (П). – Заговариваніє зубов. Спосіб лікування зубів. 192². *Вірування: якщо вимовити певні слова, то хворий зуб перестане боліти. Див. місяце Адаме!..

ЗАГОРОДА В чужій загороді скотини не разведеш. – В чужій загороди скотыны не разведеш. 180.

ЗАГУБИТИ Де що загубиш, там оп'ять і шукай. – Де що загубыш, там опьять и шукай. 371.

ЗАДАТОК Віддати в задаток (П). – Отдать в задаток. Зробити передплату послуг або товару. / отдали в задаток, 898.

ЗАДНІЙ Нехай тебе задні [гуси] візьмуть. – Нехай тебе задни возьмуть. Усталена казкова формула з казки про Івасика. 143.

ЗАЄЦЬ В зайця. – В зайця. Гра дітей, а часом і дорослих дівчат. 280.

Ганяють, як солоного зайця. – Ганяють, як солоного зайця. Ганяють без перепочинку. 374.

Засць перебіжить дорогу кому. – Зяец перебижыть дорогу. На невдачу (вірування). – *Як зяец кому перебижыть дорогу, так буде ёму быда, або невдача в тим дили, за якым йиде* (303); заяц перебѣжит дорогу, 849.

ЗАЗОВИ Улаштувати зазови, обр. (П). – Устраивать зазовы. Післявесільна обрядодія. / устраивают зазовы, 966. ***Зазови** (зазівини) – запросини.

ЗАЗОВИНИ Робити зазівини, обр. – Производить зазівыны. Весільний обряд. / производят зазівыны, 230. *Ходити за запрошенням до сватів, друга, до свашок.

ЗАЙМАТИСЯ Хто чим займається, те йому й ввижається. – Хто чим занимаецця те ёму й ввыжаецця. 378.

ЗАЙЧИК Зайчик-братик, фольк. – Зайчык-братык. – *Зайчыку, братыку, як мині ны плакаты...* (852).

Зайчик-побігайчик, фольк. – Зайчык-побигайчык. 828².

ЗАКОН Закон надіти, обр. – Закон надиты. 610.

Не по закону жити. – Не по закону жыты. / не по закону жылы, 849. *Так говорять про тих людей, які, за повір'ям, перетворилися у вовкулаків.

Який там закон – зачепивсь за кол. – Який там закон, – зачипывсь за кол. Про відсутність дії закону. ХХ.

ЗАКОСКИ На закоси́. – На закоси́. На заробітки на Дон. 69.

ЗАКРУТ Закрути́ попалити. – Закруты́ попалыты. Зняти уроки. – ... *дасть воды напытысь, й закуты́ попале* (420).

ЗАКРУТКА Закрутка завыта на кого, на що. – Закрутқа завыта. Пороблено кому-небудь. – ... *вона́ зразу ска́же, на яку прычину заку́тка завыта: на хозяйина, чи двир...* (420). ***Закрути, закрутки, заломы, завивки** і под. – закручування волосків (пір'я) з метою завдати шкоди господарю. Їх робить знахар або злий сусід.

Робити закрутки, дем. (П). – Делать закрутки. / дһлают закрутки, 541. *Вірування: про відьом, які псують посіви.

ЗАЛИЗО Негрите залізо не зігнеш. – Негрите зализо не зогнеш. 336.

ЗАМІЧАТИ Хто заміча, той і одвіча. – Хто замича, той и одвича. 209.

ЗАМІШКА Пішки – нема замішки. – Пишки – нема замишки. 336.

ЗАМОВЛЯННЯ Замовляння зубів (П). – Заговариваніє зубов. Спосіб лікування. / заговариванія зубов, 192; при заговариваніє зубов, 192. *Вірування: якщо вимовити певні слова, то хворий зуб перестане боліти. Див. **місяце Адаме!**..

Замовляння крові (П). – Заговариваніє крові. Спосіб лікування. / при заговариваніє крові, 192; заговор крові, 564.

Лікувати замовляннями (П). – Лһчить заговорами. Народний спосіб лікування. / лһчат заговорами, 170, 835.

ЗАМОК Повісити замо́к на губу. – Повысыты замо́к на губу. За-мовкнути. / оповысылы замо́к нагубу, 377.

ЗАПАЛИТИ Запали́ й не трісне. – Запали́ й не трісне. 376.

ЗАПОВІДЬ Одина́дцята за́повідь: не зівай. – Одина́дцята за́повідь: – не зивай. 370.

ЗАСМАЛЬЦЬОВАНИЙ Чорний, аж засмальцьований. – Чорный, аж засмальце́ванный. Дуже чорний. 409.

ЗАСМІЧЕННЯ Засмічення шлунка, вет. (П). – Засореніє желу́дка. 792. *Про хворобу худоби.

ЗАСПІВАТИ Не тієй заспіва́ти. – Не тиейи заспыва́ты. Різко змінити поведінку, свої дії. / не тиейи заспыва́ла, 419.

ЗАСТУП За́ступом світу скро́ів. – За́ступом свыту скро́ив. Про невмілого. VIII.

ЗАХВОРАТИ Од чо́го захво́ра́в, тим і ліку́йсь. – Од чо́го захво́ра́в, тим и личи́сь. 371.

ЗАХІД До захо́ду сонця. – До захо́да соннца. Ще завидна. 284.

На захід сонця. – На захид со́нця. У напрямі на захід. 465.

Після заходу сонця (П). – По захо́дн соннца. 967.

ЗАЦПИТИ А хоч би вам заціпи́ло, лаял. – А хоч бе вам заціпи́ло. Недобре побажання, уживається для вираження сильного незадоволення ким-, чим-небудь. 379.

ЗАЧАТТЯ На Аннині Зача́ття. – На Анныно Зача́ття. 9 / 22 грудня. – На Анныно Зача́ття вовки зачинають бігати тичкамы... (470).

ЗАЮШКА В заюшки. – В заюшкы. Весняна дитяча гра. 277.

ЗАЯЧИЙ Заяча капу́ста, бот. – Заяча капу́ста. Назва трави. 862.

Заячий горо́шок, бот. – Заячий горо́шок. Назва трави. 862.

Заячі горішки, бот. – Заячи ори́шки. Низькі куці, на яких ростуть продовгуваті, пласкі й мохнаті горішки, які їдять діти. 316.

ЗБИР Послати по збо́ру (П). – Посла́ть по сбо́ру. Збирати гроші для зведення якоїсь громадської будівлі (церкви, школи). / послали по сбо́ру, 898.

ЗВАННЯ Обертати в козацьке звання (П). – Обра́щать в каза́че званіе. Залучати селян до військових формувань, що беруть участь у боях. / обра́щено в каза́че званіе, 992.

Обертати в однодві́рне звання (П). – Обра́щать в однодворческо́е званіе. Повертати селян із військових формувань до традиційного (селянського) способу життя. / обра́щено в однодворческо́е званіе, 992.

ЗВИЧАЙ На зви́чай не потура́й, а мерці́й в кишéню дбай. – На зви́чай не потура́й, а мирці́й в кишéню дбай. 372.

ЗВИР Жити, як зві́рі (П). – Жи́ть, как звѣри. Не по-людському, відлюдно. / живут как звѣри, 430.

Хто вміє охотитися, так до того й сам зві́р біжи́ть (на охотника й зві́р біжи́ть). – Хто вміє охоты́цьця, так до того й сам дзвир бижи́ть. (На охотника й дзвир бижи́ть). 376.

ЗГЛАЗ Умивати зглаз (П). – Умыва́ть с глаз. Лікувати від хвороби, яку наче б наврочили. / умывают с глаз, 922.

ЗДАВИТИ Як здавлю́, так напля́шешся. – Як здавлю́, так напля́шешся. Погроза. V.

ЗДВИЖЕННЯ На Здви́ження. – На Здвы́женье. Свято Здви́жен-

ня 14 / 27 вересня. – *Ходы́ла, ходы́ла* [дівка], *та й впала в ту яму, що гадю́ки злаза́ють на Здви́женье вси до міста на зи́му* (ХІІІ), ХІІІ; на Здви́женья, 448, 464². ***Здви́ження** – Християнське свято Воздви́ження чесного і животворя́щего Хреста Господнього.

ЗДОРОВ Будьте здорові! – Будьте здорови, 516; бувайте здорови, 435; бувайте здоровы, 408; будьты здорови!, 523; будьты здорови!, 523³; будьты здоровы! 523; будьты здорови, 523; будь здоров, 524; будьте здоровы, 524. *Усталена формула прощання.

Здоров був! – Здоров був! Усталена формула вітання, уживається для вираження побажання здоров'я, добра. – *Здоров був! У яру був. Тю, чи ты дурный! Терну й рясно, та зелений и терпкий* (Брехенька) (384), 414, 421, 775; здоров був?, 776.

Здоров пив! – Здоров пив! Усталена формула вітання, уживається для вираження побажання здоров'я та добра. 435.

Здорова була! – Здорова була! Усталена формула вітання, уживається для вираження побажання здоров'я добра. 400.

Здорові були! – Здоровы были. Усталена формула вітання, уживається для побажання здоров'я та добра. 415; здоровы были, 776².

Здорові були-днювали собі!, *обр.* – Здоровы были-днювалы себе! 604.

Здорові були! Прислали батько-мати куті, узвару. – Здоровы были! прислалы батько-мате кути, узвару. 613.

Почували-здорові! – Почувалы-здоровы! Вітання. 623.

ЗДОРОВЕНЬКИЙ Здоровенькі були. – Здоровеньки были. Усталена формула вітання. – ... *ну, здоров був и ты сынашу!* – *Здоровеньки были, тату* (421).

ЗДОХНУТИ Бодай вона тобі здохла!, *лайл.* – Бодай вона тобі здохла! 384.

ЗЕЛО Семенове зело. – Семенове зело. День 10 / 23 травня. 243. *У цей день збирають цілощі трави.

ЗЕЛЬЦ Зельцем пахне, перцем посвариться, *ірон.* – Зельцем пахне, перцем посварищца. Про просту страву. VI.

ЗЕМЛЯ Аж земля затрусилась. – Аж земля затрусилась. Дуже здригнулася, затряслася. 390.

Будь сит, як земля водою, і здоров, як вода землею. – Будь сит, як земля водою, и здоров, як вода землею. Примовка при купівлі крупної худоби, волів або коней. 287. *Покупець приймає

їх від продавця „з поли”, а затим бере рукою землю, розтирає її на спині купленої тварини й промовляє наведену примовку.

Землі під собою не чути. – Землі під собою не чути. Дуже швидко (бігти). – *Кони не бижають, а летять й землі під собою не чують* (408).

Землю держать. – Землю держать. Мати багато землі й одержувати прибуток з неї. – *...той из шинка, а той землю держав, а у того батько чумакував...* (XIX).

Землю їсти. – Землю їсти. Присягатися, гаряче запевняти. – *Пишли хлопці всім табуром волив викупати, – торбувались, зпіньчались, землю їли, що шкода негадана; ни що не в угоду...* (411).

Земля всім нам мати. – Земля всім нам мати. 457.

Земля не прийме кого. – Земля не прийме. Хто-н. не може бути похованим по-християнськи. – *... а того й земля не прийме, хто на неїи плює* (457). *На основі вірування, що земля „викидає” із себе грішника.

Земля терпить, поки спить, як проснеться, комусь учнецьця. – Земля терпить, поки спить, як проснецьця, комусь учнецьця. 373.

Із землі вийти, міф. – Із землі вийти. Несподівано, незвичайно з’явитися. – *... знайшли там откритую скриню, звісно, из землі вийшла, а в ній були самі золоті гроші...* (404).

Кланятися в землю, обр. – Кланяється в землю. Весільний обряд. / кланяється в землю, 54, 55; кланяються в землю, 494.

Кланятися до землі. – Кланяється до землі. Виявляти пошану. / кланяється до землі, 87, 630; кланяються до землі, 594, 904; кланяєсь до землі, 596.

Класти на землю кого, обр. (П). – Класть на землю. Поховальний обряд. / кладут на землю, 79, 827. *Померлого кладуть на землю, щоб легше йому було розстатися з душею.

На землю з полу класти кого, обр. – На землю з полу класть. Полегшувати агонію (про відьму). / на землю з полу клалы, 421.

Не приймає земля кого (П). – Не приймає земля. Не можна поховати в землі істоту-покійника, вона її викидає (ідеться про гадюку, що вкусила людину). 308.

Почорніти як земля. – Почорнить як земля. – *Шоб я почорнив як земля, як шо неправду я кажу!* (341); почорнели, как земля, 341.

Прийняла земля кого. – Прийняла земля *кого*. Комуś простилися гріхи. 260.

Сира земля, *фольк.* – Сыра́ земля́. Пісенний образ землі. / к сырий землі, 862.

У землю піти. – У землю пийты́. Померти. – ... *мы вси з землі, з землі й живём и знов у землю пийдем...* (457).

Увійти у землю, *міф.* – Увійты́ у землю. Несподівано зникнути, провалитися. – *Хлопнула, закрылась [скриня] ... й увишла́ опьять назад у землю* (405). *Ідеться про скарби, „закляті клади” (скриня зі скарбами), які можуть раптово виходити із землі чи увиходити назад у землю.

ЗЕМЛЯНИЙ В земляного. – В земляного. Гра дітей, а часом і дорослих дівчат у м’яча. 280.

Земляна груша, *бот.* (П). – Земляная груша. Ріпа. 318.

ЗЕМСЬКИЙ Як земський скаже, так і буде. – Як земській скаже, так и буде. Остаточне рішення, право якого визнавалося за земським начальником. 929. ***Земський начальник** – посадова особа у волостях і повітах Російської імперії, наділена адміністративною й судовою владою.

ЗЕРНО Зерно зерно доганя. – Зерно зерно догоня́. Про рідку кашу. – ... *каша „хазяйська, а не прыкаіцицька: така крута́, що зерно зерно догоня”* (VI).

Посипати зерном в чому, *обр.* – Посыпать зерном. 748; посыпают зерном, 817. *Під новий рік хлопці в хатах посипають зерном.

Сипати зерно, *обр.* – Сыпать зерно. Щедрувати. / сыпят зерно, 926.

ЗИМА Зима з літом стрічається. – Зима з литом стричаецця. Народне вірування. 240. *Стрічення припадає на 2 / 15 лютого.

Зима з літом стрічається: сонце на літо, зима на морозі. – Зима з литом стричаецця: сонце на лито, зима на морозі. 111. *Приказка актуальна на свято Стрічення (2 / 15 лютого).

У скупого і серед зими льоду не випросиш. – У скупого и серед зими леду не выпросыш. 336.

ЗІЛЛЯ Саджати на зілля. – Сажать на зилля. Народний спосіб лікування сифілісу. / сажают на зилля, 188. *Цей спосіб полягає в тому, що роблять гніздо з різних трав, настояних на горіліці, котре й дають пити хворому.

Соло́дке зі́лля. – Соло́дке зі́лля. Назва народних ліків від золотухи. 6.

ЗІРКА Вечі́рня зі́рка (П). – Вечерня́ звезда. Планета Венера. / на вечерню́ю звґзду, 592.

До зі́рки (П). – До звґзды. Допоки не з'явиться перша зірка. 116.

Зі́рка врані́шня ось-ось. – Зі́рка врані́шня ось-ось. Скоро світа-тима. 412.

ЗЛИВКИ **Збиратися на зливки**, *обр.* – Собираться на зливкы. Родильний обряд. / собираются на зливкы, 211. *Обряд полягає в тому, що на другий (третій день) після родів жінки приходять до породіллі, які присутні при тому, що баба з глечика ллє непочату воду на руку породіллі, а та підхоплює другою рукою цю воду і п'є. Див. **збиратися в рай**.

ЗЛИДЕНЬ **Зли́день же йо́го зна**, *лайл.* – Злы́день же ёго зна́. Не-відомо. 398.

ЗЛИДНІ **При зли́днях та ще й з пе́рцем.** – При злы́днях, та ще й з перцем. 368, 377.

ЗЛО **Зла не мати** на кого. – Зла ны ма́ты. Не злитися. / зла ны маю, 778.

Зло мно́житья разом з людьми. – Зло́ мно́жицьця умысьци з людьми. 379.

Мати зло на кого (П). – Имґ зло. Злитися. / имґя зло, 849.

Як на зло. – Як на зло́. Наче навмисно; недоречно. – ... *а жа́бы, як на зло́, розкры́чалысь навпро́тыв ёго ха́ты у о́зери и зовсім мишалы...* (386).

ЗЛОБА **Зайде злоба́ та гнів.** – Зайде злоба́, та гнив. Розсердитися. – ... *ото зайде злоба́, та гнив, о тим, шо ёго зплюздрова́лы – не попросы́лы-б то, бач, або не наня́лы дружкува́ты...* (398).

ЗЛОДІЙ **На злодію ша́пка горить.** – На злодию ша́пка горы́ть. 368.

ЗЛОЖИТИ **Зложити докúпи.** – Зложы́ты до кúпы. Скласти. 389.

ЗЛЯК **Зляки напáли.** – Зляки напáлы. Хто-небудь злякався. – *Як крiпко забьєцьця об шо дытьна, так трéба на те місце, об шо бач вдарылось, лынуты холоднои водыци, шоб зляки не напáлы...* (466).

ЗМІЙ **Змій Шевельда́, мiф.** – Змий Шевельда́. Міфічний персонаж, до якого звертаються при замовлянні від змій. 1004.

Огнений змій (П). – Огненный змґй, *мiф.* Міфологічний пер-

сонаж: нечистий. 417, 418²; огненные змѣи, 417, 418³, 453; огненнаго змѣя, 418; огненный змій, 453². *За народними уявленнями, змії насилають людську недугу, всіляку шкоду, бувають коханцями жінок і т. ін.

ЗМОВИНИ Відбуваються змовини, *обр.* (П). – Происходят змовыны. Один з етапів довесільного обряду. 925; дѣлают уговор, 630.

Збирати на змѣвини кого, *обр.* – Собирать на змѣвини. Весільний обряд. 499.

ЗМОЛОТИСЯ Кому, а тобі змелеться. – Кому, а тоби змелеться. 175.

ЗНАТИ Багато будеш знати – скоро зістаришся. – Богато будеш знати, – скоро состаришся. 204.

Знає він, як їдять, та йому не дають. – Знаеть вин, як йидять, та ёму не дають. 204.

Не знати, де їх і посадити й чим погостити. – Не знаты, де ййх и посадыты й чим погостыты. Зрадіти. – ... *быв такий рад, шо не знав, де ййх и посадыты й чим погостыты ...* (386).

Не знати й не гадати. – Не знати й не гадаты. Не знати. – *Мы ж, звісно, про це нихто нічого не знав й не гадав, налякальсь...* (403).

Хто його зна й скільки. – Хто ёго зна й скілько. Дуже багато. 395.

Якби менше знали, то дали (надовше) б стали. – Як-бы меньше зналы, то дали (на дольше) б стали. Про неприхильність до школи, ворожість до грамоти. VII.

ЗНАТТЯ Чи знаття, що в кумі буде пиття, то й дітей би забрала. – Чи знаттѣ, шо в кумі буде питьтѣ, то й дитѣй бе забрала. 378.

ЗОЗУЛЕНЬКА Плачуть, неначе зузуленька кує. – Плачуть, нынече зузуленька кує. 236.

ЗОЗУЛЯ Зозуле, зозуле! Скажи, скільки мені год жить? – Зузуле, зузуле! скажи, – скіко мини год жыть? Такими словами звертаються до зозулі, зачувши її крик у перший раз. 307.

Зозуля кує тільки до Петра, а після Петра ще неділю покричить, так це означає, що осінь тепла буде. – Зузуля кує тилько до Петра, а після Петра ще недиллю покрычыть, так це означає, шо осинь тепла буде. 245. Див. Петра і Павла.

Щоб ти зозулі не почув! – Щоб ты зузулі не почув. Лайливе побажання померти. 307.

ЗОЛА Сій мене хоч в золу, та впору (про ячмінь). – Сий мене хоч в золу, та в пору. 271.

ЗОЛОТНИК Мал золотник, та дорог, а велика фігура (фидура), та дура. – Мал золотнык та дорог, а велька фыгура (фыдура) та дура. 204.

ЗОЛОТО В зóлота. – В зóлота. Народна гра. 485.

Крїзь зóлото сльози ллютьсѧ. – Скрїзь зóлото слѧзы ллююцьѧ. 370.

ЗОРЯ Вечірна зоря (П). – Вечерняя зарѧ. / на вечерней зарѧ, 492.

Від зорі до зорі (П). – От зари – до зари. Дуже довго, увесь день. 825, 904.

Вранішня зоря (П). – Утренняя зарѧ. / на утренней зарѧ, 492.

До зорі (П). – До зари. Дуже рано. 542.

Зоря загорілась. – Зарѧ загорилась. Настав ранок. 412.

Зоря погоріла (П). – Зарѧ погорѧла. Зоря зробилася червоною. 797. *Прикмета: бути вітру.

Зоря зориться. – Зарѧ зорится. Крайнеба ясніє. 327; зарѧ зорыть, 327.

На вечірній зорі (П). – На вечерней зарѧ, 492.

На вранішній зорі (П). – На утренней зарѧ, 492.

На зорі (П). – На зарѧ. Ранком. 6, 188, 565²; на зорі. – *Глядь, на зорі вже, аж воно вмісто клубка стоить прыбыта жінка за нѧжню губу...* (394).

Тільки – зоря (П). – Только – зарѧ. Рано-вранці. 808.

ЗУБ Замовляти зуби. – Заговаривать зубы. Лікувати зуби замовлянням. / заговаривают зубы, 191; заговорюють зóбы, 461. Див. замовляння зубів.

Зóби знáти. – Зóбы знáты. Помітні сліди укусів на чомусь. – *...колы кинувсь оце весною, а він [леміш] з дирками, – так зóбы и знáты...* (XX).

Зуб на зуб не попаде́. – Зуб на-зуб ны попаде́. Злякався. – *Так пырылякавсь, трайцьци, – зуб на-зуб ны попадав...* (774); зуб-на-зуб ны попадаючи, 775.

Крїзь зóби. – Скризь зóбы. Неохоче, з незадоволенням. – *... и так нѧхотѧ, скризь зóбы проточила: „быйте ж ёго [козеня], диты, ложскáмы, не бийтесъ ничого!* (402).

Ті́льки зуби блищать. – Ті́ко зуби блестять. Темний, чорний. / ті́ко зуби блестят, 298. Див. **ті́льки очі блищать.**

ІВАН Івана Воїна. – Івана Воина. День 30 липня / 12 серпня. 246.

Івана Златоуста (П). – Івана Златоуста. День 13 / 26 листопада. 249.

Івана Купала. – Івана Купала. Свято з 23 на 24 червня. 244. *, „В цей день до схід сонця косять траву и нею заготовують скотину, як ставлять на загороду, щоб вона не худала”.

Івана Христителя. – Івана Хрыстытеля. 7 / 20 січня, останній день святків. 240; Івана Крестытеля, 111.

На Івана Купала. – На Івана Купала. – ... *Там дивчина потопала, на Івана Купала* (116), 116, 614, 909.

На пісного́го Іва́на (Головосі́ка). – На пісно́го Іва́на (Головосі́ка). 11 вересня. – *Шоб не текло́ з викон, треба́ вставляты́ йих на пісно́го Іва́на (Головосі́ка)* (468).

На Чорного Іва́на. – На Чорного Іва́на. XIII. *Не все можна робити, бо робота „почорніє”.

Під Івана Купала. – Пид Івана Купала. 298, 318; под Івана Купала, 571, 916.

Пісний Іван. – Писный Іван. День 29 серпня / 11 вересня. 246. *Інша назва – Головосі́ка. У цей день не ріжуть предметів, схожих на голову.

ІКОНА Благословлять іконою, обр. (П). – Благословлять іконою. Весільна обрядодія. / благословляют іконою, 499, 876.

Вішати до ікон свої рушники, обр. (П). – Вішати к іконам свої рушники. Весільний обряд другого дня. 229. *Прикрашати ікони своїм посагом і тим самим заявляти про свої права в новій оселі.

Зустрічати з іконами кого, обр. (П). – Встречать с іконами. Весільний обряд. / встрѣчают с іконами. 550.

Зустрічати з іконою й хлібом, обр. (П). – Встрѣчать с іконою и хлѣбом. Обрядова дія, що її виконують батьки молодого. / встрѣчают с іконою и хлѣбом, 986.

Зустрічати іконою кого, обр. (П). – Встрѣчать іконою. Весільний обряд. / встрѣчают іконою, 109.

Кланятися іконам, обр. (П). – Кланяются іконам. Весільна обрядодія. / кланяются іконам, 870.

Поклонитися іконам, обр. (П). – Поклоніться іконам. Весільний обряд. / поклонившись іконам, 840, 841.

Цілувати ікону, обр. (П). – Цілювать ікону. Дія молодих після благословіння. / цілюють ікону, 109, 963.

Ілля До Іллі. – До Ильлі. До 19 липня / 2 серпня. – *До Ильлі тучи ходять проты вітру, з Ильлі – за вітром* (462).

З Іллі. – С Илли. Після 19 липня / 2 серпня. 245, 462.

Іллі Грізного. – Илли Грізного. Свято 20 липня / 2 серпня. – *(День) Илли Грізного, що по небу грим розвозыть* (114).

Іллі на бороду, обр. (П). – Ильн на бороду. 539. *Залишають частину нескошеного хліба на розплід.

На Іллю (П). – На Илью. 542.

Після Іллі. – Після Ильлі. Те саме, що з Іллі. – *Після Ильлі негодыіцьця купаіцьця, буде боліты голова...* (463).

Прийде Ілля – наробить гнилля. – Прийде Илля – наробы[ть] гнылля. Із цього часу частіше починають перепадати дощі. 245; прийде Илья, наробе гнылля, 831. ***Іллі день** – 20 липня / 2 серпня.

Св(ятий) Ілля горшки везить. – Св(ятыі) Ильля горшки везе. Грім (народне вірування). – *Гром гремыть – св. Ильля на колесныци з Богом розйиджа; – св. Ильля горшки везе* (462).

Св(ятий) Ілля, завывай голов'я. – Св(ятыі) Илья, завывай головья. Так примовляють у день пророка Іллі, коли вдосвіта йдуть на город та пригинають молоді листочки капусти. 42; Святыі Илья, завывай головья, 614.

Як прийде Ілля, наробить гнилля. – Як прийде Илля, наробе гнылля. 114.

Ім'я Во ім'я Отця (П). – Во имя Отца. Початок молитви. 492.

Во ім'я Отця і Сина, аминь (П). – Во имя Отца и Сына, аминь. Частина молитви. 194.

Во ім'я Отця, і Сина, і Св(ятого) Духа. – Во имя Отца, и Сына, и Св(ятого) Духа. 493.

Во ім'я Отця і Сина і Св(ятого) Духа. Аминь. – Во имя Отца и Сына и Св(ятого) Духа. Аминь. 39. / во имя Оця и Сына, и Святаго Духа, аминь. 492.

Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа і нині, і присно, і во віки віків, аминь, обр. (П). – Во имя Отца, и Сына, и Святаго Духа и нынн, и присно, и во внки внков аминь. Молитва од відьом. 541.

Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа, не допусти, Господи, до мене злого духа. – Во имня Отца и Сына, и Святого Духа, не допусты, Господы, до мене злого духа. Частина молитви. 298.

Імена приспівувати, обр. (П). – Имена припѣвать. Називати імена молодих поряд у весільних піснях. / имена припѣвают, 107.

Ім'ям хрестити. – Меньнем крестыты. Давати при хрещенні ім'я. 458.

Окликати на різні імена, обр. – Оклыкаты на разни мѣнья. Родильний звичай: на якоесь ім'я дитина озветься. – *Як родыцьця дитына нежива, так треба йийи оклыкаты на разни мѣнья, и вона на чийе небудь й озовецьця...* (458).

Приговорювати імена жениха й нареченої (П), обр. – Приговаривать имя жениха и невѣсты. Називати у весільних піснях імена молодих. / приговаривают имя жениха и невѣсты, 86.

ІНДИК Думають тільки (тіки) одні індіки та люди дікі. – Думають тильки (тики) одні индыки, та люды дики. 369.

ІНТЕРЕС На інтерес (П). – На интерес. Вид гри в карти. 616.

ІОАНН На Іоанна. – На Иоанна. 846. *Існує прикмета: якщо в день святого Іоанна туман, повісь на деревах, ожеледиця, то буде врожай на просо.

ІОРДАН На Іордані. – На „Иордани“. У день Хрещення 6 / 19 січня. 111.

ІСКРА Лиха іскра по́ле спале і сама́ згіне. – Лиха іскра по́ле зпале и сама́ згине. 371.

ІСНУВАННЯ Закінчити своє існування (П). – Окончить свое существование. Померти. / окончил свое существование, 924.

ІТИ Іди собі. – Иды соби. Геть; відправляйся куди-небудь. – *...иды ж тепѣр соби у цийи шкури...* (388), 414.

Іти заміж (П). – Идти замуж. Одружуватися. / идут замуж, 734.

Іти ховатися, обр. (П). – Идти прятаться. Весільний обряд. / идет прятаться, 105.

ЇЖА Скоромна їжа (П). – Скоромная пища. Їжа тваринного походження. / скоромную пищу, 947.

ЇСТИ Щоб ти їла й не наїлась. – Щоб ты йила и не найилась. Зле побажання. 84. *Слова Спасителя, звернені до коня (рос. лошадь), який поїв усе сіно й тим видав Христа.

ЇХАТИ Їхати кататись, обр. (П). – ѣхать кататься. Обрядова дія, яку виконує жених в день весілля. / ѣдет кататься, 986.

Їхати обідать (вечерять), обр. (П). - **Һхать обҺдатель (ужинать).** Під час святкування заручин подружки нареченої обідають в оселі жениха. / **Һдут обҺдатель или ужинать,** 985.

Їхати снідати до кого, обр. - **Һхать снідатель.** Весільний обряд. / **Һдут снідатель,** 796. *Молоді з дружками їдуть до батька нареченої снідати.

Який їхав, таку стрів. - **Який йїхав, таку встрів.** 61. / **який йи-хав, таку й встрив,** 232.

КАГАНЕЦЬ Блищати, як каганці. - **Бльщать, як каганьци.** Яскраво блищати. - ...а *о́чи бльщя́тъ, як каганьци́* (408).

Зацідив аж каганці засвітілись. - **Зацидыв аж каганци засвительысь.** Сильно вдарив. 886.

КАЗАТИ Аж острашно казати, вставн. - **Аж острашно казаты.** Страшно. 419.

Хоч не кажіть. - **Хоть ны кажить.** Щоб не казали, але не переконаш. 28.

Чия б казала, а твоя б й мовчала. - **Чия б казала, а твоя-б й мовчала.** 370.

Що тут будем казати? - **Що тут будым казаты?** Невідомо, що робити. 776; **що тут казаты?**, 779.

КАЗКА Ні здумать, ні згадать, ні в казці сказать. - **Не вздумать, не згадать, не в сказци сказать.** Дуже красивий, гарний. 141.

Ось тобі казка, а мені бубликів в'язка, тобі кошельок, а мені грошей мішок. - **Ось тобі казка, а мині бублыкив вязка, тобі кошелек, а мині грошей мишок.** 619.

КАЗОЧКА Вам казочка до кінця, нам по чарці винця, кому рюмку, кому дві, кому нема однієї. - **Вам казочка до кінця, нам по рюмци вынця, кому рюмку, кому дви, кому нема однии.** 619.

КАЛАЧ Знімати калач з голови, обр. (П). - **Снимать калач с головы.** Весільний обряд. / **снимает калач с головы,** 811. *Старша дружка знімає з голови нареченої калач, коли молодого заведуть за стіл.

Калач прикрашати калиною, обр. (П). - **Калач украшать калиной.** Весільний обряд. / **калач украшают калиной,** 92.

Ліпити калач, обр. (П). - **ЛҺпить калач.** Весільний обряд. 838;

л҃҃пят калач, 55; л҃҃пят калач, 90, 838. ***Калач** – хлібець, велика шишка.

Пекти калач, *обр.* (П). – Печь калач. Весільний обряд. 217; пекут калач, 126, 217; пекут калачи, 872. *Відбувається за день до весілля.

Розрізувати калач, *обр.* (П). – Разр҃зывать калач. Весільний обряд. 813. *Особа з боку нареченої розрізає калач, що лежав на голові в молодій, і роздає шматки присутнім.

Ставити калач, *обр.* (П). – Ставить калач. Весільний обряд. / ставят калач, 501.

КАМІНЬ Закам'яніти, як камінь у воді. – Закамьяніты, як камінь у воді. Стати міцними, здоровими. / закамьянили, як камінь у воді, 439.

І камінь на вогні тріскається. – И камень на огні тріскаецця. 370.

На добрий камінь що не скинь, так гаразд (добре) буде. – На добрий камінь що не скинь, так горазд (добре) буде. 378.

Стати каменем. – Статы каменем. Зупинитися (про кров). / стань каменем, 437.

КАНУН Захотів кануну з мертвих бджіл. – Захотив кануну з мертвых бджил. Про щось неможливе. 198. ***Канун** – кутя і медовий напій для поминання небіжчиків.

Поминати кануном, *обр.* – Поминать кануном. Поховальний обряд: поминати померлого. / поминают кануном, 236.

КАНЦУР До канцура. – До канцура. Зовсім, повністю. 390, 771.

КАПОТ Капот наробив хлопот. – Капот наробыв хлопот. 184.

***Капот** – вид одягу.

КАПУСТА Варити капусту, *обр.* – Варить капусту. Весільний обряд. / варит капусту, 128.

Попасти на капусту кому (П). – Угодить на капусту. Бути вбитим. / угодил на капусту, 435.

КАРМАН В однім кармані воша на аркані, в другім – блоха на цепі. – В однім кармани вош на аркани, в другом, – блоха на цепи. 370.

КАРТА В карти. – В карты. Гра дорослих і літніх людей. 78, 281, 540, 616, 752, 799, 848².

Ставить на карту (П). – Ставить на карту. Ризикувати всім у якійсь справі. / ставящие на карту, IX.

КАТАТИСЯ Поїхати кататися, *обр.* – Поєхать кататся. Весільний обряд. / пойіхали кататця, 522.

КАТОК В катка. – В катка. Гра, як правило, для дорослих. 750.

КАТЮГА Катюзі по заслугі. – Катюзи по заслугі. 373.

КАША Варити кашу (П). – Варить кашу. Народний звичай зустрічати свято Мая (1 / 14 травня). / варят кашу, 113.

КАЮК Положити каюк кому. – Положить каюк. Присудити смерть. / положили каюк, 394.

КАЯТТЯ Є каяття, та нема вороття. – Есть каяття, та нема вороття. Про безвихідне становище. 379.

КВАРТА Буде й кварта. – Буде й кварта. Вистачить. 374.

КВАС Часом – з квасом (сирівцем), порою – з водою, аби з бородюю. – Часом – з квасом (сирівцем), порою – з водою, аби з бородюю. 377.

КВАША Кваша – мати наша. – Кваша – мати наша. 186.

Кваша у того удається, у кого п'яти довгі. – Кваша у того удається, у кого п'яти довгі. 186.

КВИТ Й квіт. – Й квіт. І все. 391.

Та й квіт. – Тай квіт. І все. 396.

Тоді квіт. – Тоди квіт. Кінець. 399.

КВИТИ Знімати квіти, обр. (П). – Снимать цвѣты. Весільний обряд. / снимают цветы, 875. *Готувати зачіску молодої до надівання жіночого головного убору.

КВИТКА З квіткою на шапці. – З квіткою на шапкѣ. Убір жениха. 292.

Пришивати квітки, обр. – Пришивать китки. Свашки пришивають квітки на шапки боярам. / пришивают китки, 15; пришивают китки, 1000; пришивши китки, 1000.

Пришивати квітку, обр. (П). – Пришивать цвѣток. Обрядова дія. / пришивают цвѣток, 624, 874; пришивая китку, 93. *Жениху на шапку свашка пришиває квітку.

Пришивати квітку до шапки, обр. – Пришивать китку к шапкѣ. Весільний обряд. / пришивают китку к шапкѣ, 130.

КЕБЕТА Кебети нема. – Кибѣты нема. Про нерозумного, невмілого. – ... *берецьця за діло, а кибѣты нема, й у носи не хвата...* (398).

Як нема кебети, то й низ плещеш. – Як нема кебѣты, то й низ (?) плещеш. 376.

КИДОК В кидка́. – В кыдка́. Гра крашанками. 268. *Гра відбувається на Паску. **Кидок** – від *кидати* (яйце) й попадати в інші.

КИЗЯКИ Усі кизяки перевернув та все вашої милості шукаю, а ви осьдечки собі розбандьорились. – Уси кизяки перевернув, та все вашої мылосты шукаю, а вы озьдечки соби разбандёрьлысь. 527.

КИЙОК Бити кийка́ми кого, *обр.* – Бить кийка́ми. Весільний обряд. / бьют кийка́ми, 810. ***Кийка́ми** називають палки, на кінці яких міцно прив'язані віхті соломи. Ними хлопчики б'ють дружка, вимагаючи викупу.

Махати кийко́м на кого, *обр.* (П). – Махать кийко́м. Весільний обряд. / машут кийка́ми, 842. ***Кийки** – палиці, обмотані соломою і зі встромленими зверху реп'яхами. Ними махають хлопці, щоб отримати викуп за молоду.

КИНУТИ Куды не кинь. – Куды не кинь. Скрізь. – *Нема́ ходу, куды не кинь, самы плетни, крутьцьця, серде́шный* (412).

КИПТИ Кипить, та нікому пить. – Кыпыть, та нікому пыть. 336.

КИП'ЯТОК Кипить кип'яток попарить животок. – Кыпыть кыпьяток попарыть жывиток. 336.

КИРПИЧ Торгува́ли й кирпичо́м та й зоста́лись ні при чом. – Торгува́лы й кирпичо́м, та й оста́лысь ни причо́м. Насмішка над лінивими та невмілими. XV.

КИСЕЯ Накривати кисею кого, *обр.* (П). – Накрывать кисеей. Поховальний обряд. / накрываю́т кисеей, 570.

КИСЛИЦЯ Кому́сь сня́ться кислиці, та не зна пе́ред чим. – Кому́сь сня́цьця кислицы, та не зна пе́ред чим. 372; сня́цьця ко́мусь кыслыцы, та не зна, проти́в чо́го, 860.

КИШЕНЯ Заложити в кишеню дулі. – Заложыты в кишёну ду́ли. Обереговий захід від уроків відьми. – *Будеш де проходи́ты між баба́мы, сту́лы дви ду́ли й заложы́ их в кишёну...* (461).

КИШКА Кишку од пупика одрубати сокирою до порога кому, *обр.* – Кишку од пупыка одрубаты сокирою до порога. Родильний звичай. 457. *Щоб новонароджений хлопчик був плотником.

КІБЧИК Кобчыку, кобчыку! Сплети мені лапті – не великі, не малі, щоб були од неба до землі. – Кобчыку, кобчыку! сплети мины лапти, – не вельки, не мали, щоб булы од неба до землі. 306. *Цими словами діти намагаються зупинити кібчика в повітрі.

КІЛ Бити осиковим колом що (П). – Бить осиновым колом. За-
сіб знешкодження відьми. / бьют осиновым колом, 290.

Забивати осиковий кіл на чому. – Забивать осиновый кол. Обе-
ріг. / забивают осиновый кол, 294. *Щоб умерлий чаклун не ход-
див ніччю до живих людей (294).

КІЛОК Забити осиковим кілком що. – Забыты осыковым кил-
ком. Зробити обереговий захід. / забыв осыковым килком, 397;
забый осыковым килком, 465.

Лічити кілки, *обр.* (П). – Считать колья. Ворожити під Новий
рік. / считают колья, 537.

Прибивати осиковими кілками. – Прибивать осыковыми кил-
камы. Остаточно кінчати з нечистим. / прибивают осыковыми
килкамы, 293.

КІЛОЧОК Вбивати кілочок, *обр.* (П). – Вбивать колышек. / вби-
вают колышек, 573 – 574. *Вірування: забивають осиковий кіло-
чок проти відьми.

Поки знову січчик (?) на кілочку. – Поки знову січчик (?) на
килочку, 375.

КІМНАТА Парадна кімната (П). – Парадная комната. Краще із
житлових приміщень, місце для прийому гостей. 952.

Холодна кімната. – Холодная комната. Чулан. 917.

КІНЕЦЬ Все б нічого, та кінці з кінцями не сходяться. – Все б
ничого, та киньці з киньямы не сходяцяця. 374.

**Кінець і Богу слава, царю корона, а нам жарена (печена) во-
рона**. – Кінець и Богу слава, царю корона, а нам жарена (печена)
ворона. *Так примовляють по закінченні справи. 379.

На сім різних кінців світу. – На сим разных киньцев свѣта. Да-
леко, у різні сторони. 398.

Ховати кінці, *обр.* – Ховать кинци. Завершувати весільне свят-
кування. 966.

КІННИЙ Кінного не вворожиш. – Конного не вворожыш. 312.

КІНЬ Був кінь та з'їздивсь. – Був кинь та зьїздивсь. 370 – 371. /
був кинь, та зйиздився. 376.

В коня. – В коня. Дитяча гра. 848, 968.

Іржати як кінь. – Иржать як кинь. / иржé як кинь, 306. *Іржун –
сова, вона „иржé, як кинь”.

Кінь іде в руку. – Кинь идэ в руку. Добрий кінь. 928.

Ліченим конем недовго їздитимеш. – Личинным конем недовго йиздытымыш. 196.

На коня, обр. – На коня. Весільний обряд. 231. *Подарунки братам грішми, що називається „на коня”.

Не по коню, а по оглоблі. – Не по коню, а по оглобли. 312.

Нічого лісими кіньми й сіні (?) травити (?). – Нічого лісыми кіньмы й сіни (?) тровыты (?). 378.

Суженого конем не об’їдеш. – Суженого конем не обьидеш. 232.

Чужий кінь не охне, поганяй, не здохне. – Чужий кінь не охне, поганяй, не здохне. 369.

КІСТЬ Тут вам не стоять, жовтої кості не ломить, червоної крові не смоктать. – Тут вам не стоять, жовтої косты не ломыть, червонои кровы не пыть. 172.

Тут тобі не стоять, жовтої кості не ломить, червоної крові не смоктать. – Тут тобі не стоять, жовтои косты не ломыть, червонои кровы не смоктать. Слова замовляння від хвороби. 170².

КИТ В коті і мишки. – В коті и мышкы. Весняна дитяча гра. 278; в ката и мышкы. 278.

Виміняв коті у мишку. – Выменияв коті у мышкы. Придбав щонебудь, не бачачи й не знаючи його якостей. 374.

Не все коту Масниця – прийде і Великий піст. – Не все коту масныця, – прийде и велькый пист. 257.

Що коту, те й попу. – Шо коту, то и попу. 370.

Як кіт наплакав. – Як кит наплакав. Зовсім мало. 391.

КІШКА В кішки-мишки (П). – В кошки-мышки. Гра. 751.

І кішці хвоста не зав’яже. – І кишци хвоста не завьяже. Лінивий і невмілий. – ... *Вона нехлюя и кишци хвоста не завьяже* (XV).

Кішка перебігла дорогу кому. Кишка перебигла дорогу. На невдачу (вірування). – *Як кишка перебигыть кому дорогу, так тому буде неудача, або кинь здохне...* (302).

Кішки нема в хаті в кого. – Кишки нема в хати. Хто-н. дуже бідний. – *У тебе одна душа при тили, кишки нема в хати, а я хазяин* (V).

Нявкати, як кішка. – Мяукать, як кішка. / мяука, як кишка, 849.

КЛАНЯТИСЯ Кланятися всім і кожному, обр. (П). – Кланятыся всѣм и каждому. Весільний обряд. / кланяются всѣм и каждому, 797. *Молоді кланяються кожному з гостей, коли ті дають подарунки.

Кла́нятися ко́жному, обр. (П). – Кла́няться ка́ждому. Весільний обряд: ідеться про молоду або / і молодого. / кланяєцьця ка́ждому, 518; кланяються ко́ждому, 518.

КЛИН Куди не кинь, так клин. – Куды не кынь, так клын. 336.

Устро́мити осі́ковий клин кому у що, *міф.* – Устро́мыты осы́ковый клын. Запобіжний захід (проти мерця). 393.

КЛОЧОК В клочкі розірва́ти кого. – В клочкі розирва́ты. Розправитися з ким. – ... *як же ты кому́ небу́дь ска́жыши, по́кы я жы́ва, там мы всі (то́бто відьми) тебе́ в клочкі розирвымо́* (44 – 45).

КЛОЧЧЯ Кло́ччя і во́вна, аби́ кішка по́вна. – Кло́ччя и во́вна, – абы́ кішка по́вна. Про невібагливість у харчах. VI.

КЛЮЧ В ключ битись. – В ключ бы́тысь. Закипати, кипіти (про воду). – ... *ти́ко дывы́сь, як закипы́ть, шо в ключ бы́тысь стане, й мурьці́й одставля́й...* (419).

КЛЮЧКА Приколюва́ти ключкою́ (П). – Прикальва́ть ключко́й. Лікувати, прикладаючи ключку до хворих місць. / прикальва́ет ключко́й, 931. ***Клю́чка** – забитий у стіну кілочок або гачок для вішання одягу тощо.

КНИШ І га́рні й книші́ та мені́ не до душі́. – И га́рні й книши́ та мині́ не по душі́. 369.

Мовчі́ та диш, то й бу́де книш. – Мовчі́ – та ди́ш, то й бу́де кны́ш. 370.

КНЯГИНЯ Благосло́вить молоді́й княгіні́ Богу́ помолі́ться і не́нци в но́ги покло́нїться тричі́ разом і благосло́вить моло́ду кня́гїню за сті́л заве́сти, обр. – Благосло́вить молоді́й кня́гїни Бо́гу помолї́цьця и не́нци в но́ги покло́нїцьця три́чи разом и благосло́вить моло́ду кня́гїню за сто́л заве́сты. Словесна формула весільного обряду. 128.

Благосло́вить молоді́й кня́гїні і молодому́ кня́зю гільце́ вить тричі́ разом, обр. – Благосло́вить молоді́й кня́гїни и молодому́ кня́зю гильце́ вить три́чи разом. Словесна формула весільного обряду. 127. ***Гільце** – невелике соснове весільне дерево, прикрашене гарусом, паперовими стрічками, квітами.

Благосло́вить моло́ду кня́гїню за сті́л заве́сти, обр. (П). – Благосло́вить моло́ду кня́гїню за сто́л заве́сты. Словесна формула весільного обряду. 92.

Благосло́вить моло́ду кня́гїню покрити́ тричі́ разом, обр. –

Благословить молодую княгиню покрыть тричи разом. Словесна формула весільного обряду. 130.

Молода княгиня, етн. – Молодая княгиня. Наречена. / молодій княгынѣ, 235.

КНЯЗЬ Благословіть молодого князя за стіл посадить, обр. – Благословіте молодого князя за стил посадить. Словесна формула весільного обряду. 107.

Благословіть молодого князя у цей дім увести, Богу поклоніться і нєнци тричі разом, обр. – Благословіть молодого князя у сей дом увести, Богу поклоницьця і нєнци тричи разом. Словесна формула весільного обряду. 129.

Князь і княгиня, обр. – Князь и княгиня. Молоді. / князя и княгиню, 985.

Молодий князь, етн. (П). – Молодой князь. Жених. / молодому князю, 216.

КОБЕЛЬ Чорного кобеля не вимєш добіла. – Чорного кобеля не вимєши до біла. 378.

КОБИЛА Зверчав (?) рябої кобили сон. – Зверчав (?) рябой кобылы сон. Сказав (?) нісенітницю, безглуздя, дурницю. 373.

Знала кобила, нащо голоблі біла. – Знала кобыла, на що оглобли была. 378.

Кобілу раз, а жінку двічі. – Кобылу раз, а жінку двічі. 376.

Нехай кобила за ділом, а лоша зовсім без діла. – Ныхай кобыла за дилом, а лоша вовсе без дила. 527.

Нехай (хай) кобила дума: у неї здорова голова. – Нехай (хай) кобыла дума: у неї здорова голова. 369.

Рябої (білої) кобили сон. – Рябои (билои) кобылы сон. Нісенітниця, безглуздя, дурниця. 376.

Хоч не по кобилі, так по голоблі. – Хоч не по кобыли, так по оглобли. 527.

Це вже ти розказуєш рябої кобили сон. – Це вже ты расказуєш рябои кобылы сон. 860.

Як кобила. – Як кобыла. Дуже великий. 308.

КОБИЛКА Як пить, так і кобилку пропить. – Як пить, так и кобылку пропить. 61.

КОВАЛИК Ковалику, ковалику, скуй мені голосок такий, як у Івашчиної матері. – Ковалику, ковалику, скуй мини голосок та-

кий, як у Іва́шчиний ма́тери. Усталена казкова формула з казки про Івасика. 142.

КОВАЛЬ На те кова́ль і кліщі дёрже, щоб рук не пекти́. – На те кова́ль і кле́щи дёрже, щоб рук не пекты́. XI.

Як не коваль, то й кліщів не пога́нь. – Як не коваль, то й клищей не пога́нь. 369.

Якщо не кова́ль, так і кліщів не пога́нь. – Як шо ны кова́ль, так и клещив не пога́нь. 859.

КОВБАСА Дайте ковбасу – я додому понесу, дайте ки́шку – я з’їм у зати́шку! – Дайте ковбасу, – я додому понесу, дайте кы́шку, – я ззим у заты́шку! Усяку щедрівку, як і колядку, часом закінчують таким додатком. 253.

КОВИ́НКА В кови́ньки. – В кови́ньки. Гра. 616.

КОВТУН Прилип та й б’ється, як собачий ко́втун. – Прилип, та й бье́цьця, як собачий ко́втун. 375.

КО́ЖА Ні ко́жі, ні ро́жі – як піп в ро́жі. – Ни ко́жи, ни ро́жи – як піп в ро́жі. 370.

КО́ЖУХ Виверта́ти ко́жух на кого. – Выверта́ть ко́жух. Лякати кого-небудь. – ... *ба́би, у яких йе корови, виверта́ють на себе ко́жух, йду́ть у за́городу до коро́вы и ляка́ють йийи́...* (470).

Класти на ко́жух кого, *обр.* (П). – Класть на ко́жух. Обряд народин. / кладет на ко́жух, 344; кладут на ко́жух, 344. *Перед тим, як похрестити, малюка кладуть на ко́жух.

Класти на ко́жух перед свя́тими іконами кого, *обр.* (П). – Класть на ту́луп перед свя́тими іконами. Обряд хрещення. / кладет на ту́луп перед свя́тими іконами, 533.

На ко́жух саджати поро́діллю, *обр.* (П). – На ко́жух сажать ро́женицу. Обряд народин. / на ко́жух сажають ро́женицу, 507.

Садовля́ти на ко́жух кого, *обр.* – Садовля́ты на ко́жух. Родильний, весільний обряд (щоб бути багатим). – *Як роде яка ро́дьільня, ... заводя́ть и садовля́ть йийи́ за стил на той ко́жух, щоб бу́ла бага́та* (458).

Слати ко́жух, *обр.* (П) – Стлать ко́жух. Обряд народин. / стелет ко́жух, 507. ***Ко́жух** – тут, власне, шерсть як символ багатства.

Як ко́жух та свита, так і душа сита. – Як ко́жух та свита, так и душа сы́та. 184.

Як ко́зинячий ко́жух та осикові дрова, так неначе й смерть

готова. – Як козынячий кужух та осыкови дрова, так неначе й смерть готова. 237.

КОЗА До його й на козі не під'їдеш. – До ёго й на козі не пид-їдеш. Дуже гордовитий, пихатий. 378.

Коза-дереза. – Коза, дереза. Казковий образ кози. – Я, коза, дере-за пив-бока дуплена, за тры копы куплена; тупу, тупу ногамы, сколю тебе рогамы, лапками выгребу, хвостыком вымету (852), 852², 853.

Нагадав козі смерть, а вона хode та й шось, та й шось, евф. – Нагадав козі смёрть, а вона хode тай шось тай шось. Примусив кого-небудь згадати те, що для нього дуже важливе й болюче, а всім іншим уже набридло. 374.

Не хоче коза на торг іти, та її ведуть. – Не хоче коза на торг иты, та йи[йи] ведуть. 288.

Попа́в туди, де коза́м ро́ги пра́влять. – Попа́в туды́, де коза́м ро́гы пра́влять. Дуже далеко, де важкі умови життя, де перебувають переважно не з власного бажання. 374.

Як так пить, то нічого б козами й сіно травить. – Як так пить, то ничого б козамаы й сіна травить. 378.

КОЗАК Не на те козак п'є, що в кишені є, а на те, що буде. – Не на те козак пьє, що в кишені йє, а на те, що буде. 368.

Тим козак і гладок, що найвсь-напивсь та й на бок. – Тым ко-зак и гладок, шо найивсь-напывсь та й на-бок. 186.

КОЗЕЛ В козла. – В козла. Жіноча гра. 848.

Водити козла. – Водыть козла. Народний обряд-гра. 254; водит козлы, 748; вodyт козла, 17, 42, 612; водыть козла, 908; водить козла, 968. *Протягом трьох тижнів, починаючи зі Всеїдної, молодь вечорами „водить козла”. Так називається гра зі співами, яка полягає в тому, що дівчата стають у ряд або коло, беруться за руки, ідуть по вулиці або стоять на місці й співають: „Та вскочыв козел у город, у город, та поив козел лук-часнок, лук-часнок”.

Грати в козла. – Играють в козла. Водити хоровод, співаючи пісню про козла. / играют в козла, 935.

Закопувати козла. – Закопувать козла. Народний звичай-обрядодія. 256. *Вечором у цей день [заговини на піст] молодь „закопує козла”. Беруть дівчата якесь поліно, несуть його на вигін, закопують у сніг і співають: „Пора козла брать за хвист, / Шоб не водыть увесь пист: / В пист не будемо спивать, / Будем

козла забувать. / Тепер козла закопалы / И вулицю розигналы”.

Козла водити, *обр.* (П). – Козла водить. 525.

КОЗИР В свого козиря (П). – В свого козыря. Про гру дорослих і літніх людей в карти. 78, 281.

КОЛЕСНИК Колесник – дурний ремісник: вертигь, довба та знов і забива. – Колеснык, – дурный ремеснык: вертыгь, довба, та впьять и забыва. Так хлібороби підсміюються над ремісниками. VIII. ***Колесник** – колісний майстер.

КОЛЕСО Такий нужний, як п'яте колесо до воза. – Такий нужный, як пяте колесо до воза. Непотрібний. 375.

КОЛИСКА З чим у колиску, з тим і в могилку. – З чим у колыску з тим и в мугылку. 374.

КОЛИСЬ Як колісь, так і зараз. – Як колысь, так и зараз. Нічого не змінилося. 783.

КОЛИНО До колін (П). – До колѣн. Про довжину сорочки. 547.

КОЛОДА Зробитись, як колода. – Зробыгьсь, як колода. Тугий, хворий (про живіт). – ... *на другий день живіт зробыгьсь, як колода...* (448).

Лежати, як колода. – Лежать, як колода. Лежати нерухомо. – ... *а вона [баба] врагова лежить, як колода, и неворушищья...* (395).

КОЛОДКА В'язати колодки. – Вязать колодки. Звичай на Масниці. / вяжут колодки, 254; вязать колодку, 799; вязать колодку, 968. *У перший день Масниці ходять по домах і в'язуть „колодки” вдівцям і батькам, які мають дорослих неодружених дітей.

Прив'язувати колодку кому (П). – Привязывать колодку. Народний звичай: прив'язувати неодруженій молоді „колодку” на Масницю. / привязывают колодки, 111. *Як покарання, що вчасно не одружились.

Тягати колодку, *обр.* – Тягать колодку. Святувати Масницю. 968.

КОЛОССЯ Колосся викидати. – Колосься викидаты. Достигати (про посів на ниві). – *Ти зирк на ныву, а вона вже зеление и затого збераецья колосься викидаты...* (388).

КОМИН За комін рукою взягься, *обр.* – За комин рукою взягься. Поховальний звичай: щоб не боятися покійника. – *Шоб не буягься мертвеця,.. не забудь (треба), як прыйдеш з кладовыща, так пери всего зараз за комин рукою взягься* (466).

КОМОРА Вести в комору кого, *обр.* – Вести в комору. Весільна обрядодія. / ведут в комору, 870. *Показувати сватам, скільки є хліба.

КОНФЕКТА Обсипати конфетами, *обр.* (П). – Обсыпать конфетами. Весільна обрядодія. / обсыпает конфетами, 106, 873; обсыпают конфетами, 623; осыпать конфетами, 606, 745. *Мати молодого обсипає цукерками бояр та свашок.

КОНЧИНА До кончини. – До кончины. До смерті. 941.

Кончина життя (П). – Кончина жизни. Смерть. / кончину жизни, 941.

КОПА Більш копів ліха не буде. – Більш копы ліха не буде. 367.

Здаватися з копів (П). – Здаваться с копы. Здаватися в оренду за плату „з копи” (?). / сдается с копы, X. ***Копа** – стіжок із 60 снопів хліба.

КОПИТО Обкурювати кінськими копитами (П). – Окуривать лошадиными копытами. Лікувати за допомогою диму, що утворюється при спалюванні кінських копит. / окуривают лошадиными копытами, 997.

КОПІЙКА Все по копійку. – Все по копейку. Усі гроші; дочиста. 432.

Дати по декілька копійок кому, *обр.* (П). – Дать по нѣсколько копѣек. Весільний обряд. 796. *Дружок дає дітям декілька копійок, щоб вони пропустили його й молодого до нареченої.

Давати по копійці кому, *обр.* (П). – Дать по копѣйкѣ. Весільний обряд. / дасть по копѣйкѣ, 810. *Дружко дає по копійці, щоб діти поступилися молодому.

Жива копійка. – Жива копѣйка. Грошовий прибуток з продажу, торгівлі і т. ін. / живий копѣйци, XXI.

Копійка не трудовá в кого. – Копѣйка не трудовá. Гроші, не зароблені важкою працею або зароблені чужою працею. XI.

Обсипати копійками кого, *обр.* (П). – Осыпать копѣйками. Весільний обряд. / осыпает копѣйками, 745. *Мати молодого обсипає копійками бояр та свашок.

Оставатися без копійки (П). – Оставаться без копейки. Витрачати всі гроші. / оставался без копейки, 432.

Телень, телень – три копійки. – Телень, телень – три копійки. 375.

КОРЖ Гарні коржі у нашої тітки. – Гарні коржі у нашої тітки. 379.

КОРЗИНА Закручувати корзиною що. – Закручують корзиною. Спосіб заплітати волосся. / закручують корзиною, 764.

КОРІВКА Божа корівка (П). – Божья коровка. Невеликий червонуватий жучок. / божьей коровкой, 310.

КОРИННЯ Яке коріння, такé й насіння. – Яке коріння, такé й насіння. 369. / яке коріння, такé и насіння, 527.

КОРИНЬ На корені. – На корені. Місце, де жив батько; батьківщина. 818.

КОРОВА Будьте здорові, як сірі корови. – Будьте здорові, як сіри корови. 376.

Відвозити на коровах кого, *обр.* (П). – Отвозить на коровах. Поховальний обряд. 79. *Покійника на кладовище відвозили на саях, запрягаючи в них корів або волів.

Корова чи буде теліться, а він стоїть уже з довбнею. – Корова чи буде телицьця, а він стоїть уже з довбнею. 369.

Плаче, неначе корова реве. – Плаче, нынче корова реве. Голосно плаче, тужить. – *Як мате плаче за дитьмы, так нынче корова реве...* (236).

КОРОВАЙ Благословіте коровай замість, *обр.* – Благословите коровай замысьте. 346.

Збиратися на коровай, *обр.* (П). – Собирається на каравай. Святкувати переддень весілля. / собираются на каравай, 985. ***Коровай**, *етн.* – великий круглий пухкий хліб із прикрасами з тіста, який печуть на весілля.

Класти коровай на стіл, *обр.* – Класть коровай на стіл. Одна з весільних обрядодій, яку виконують в оселі нареченої. / каравай... кладется на стіл, 933.

Коровай дбати, *обр.* – Коровай дбаты. Обрядова дія. – *Іванова нэнька по сусидочкам хэде та сусидочек прэсэ: сусидочки, мой голубочки, приходітэ до мэне, до мо́го дытяты коровай, шишечек дбаты* (998).

Коровай країти, *обр.* – Каравай країть. Обрядова дія: різати коровай на знак завершення весілля. – *Дружко каравай крае*,

се́меро дите́й ма́е та вси с костью́ми, ввесь карава́й забра́лы, та в михи похова́лы... (906).

Ліпити коровай, *обр.* (П). – Ліпити каравай. Виготовляти коровай. 500, 933; каравай ліпят, 500; ліпят коровай, 13, 90, 346, 535, 637; ліпят карава́й, 55, 105, 126, 596.

На чужий коровай очей не поривай, а собі дбай. – На чужий коровай очей не поривай, а собі дбай. 186.

Пекти коровай, *обр.*(П). – Печь коровай. Весільний обряд. / пекут коровай, 217, 998; пекут карава́й, 872; пекут каравай, 596; пекут коровай, 596, 872; пычуть коровай, 519.

Подавати коровай кому, *обр.* (П). – Подавать каравай. / подаєт каравай, 843.

Різати коровай, *обр.* (П). – Різати коровай. Весільний обряд. 225; ріжет коровай, 16, 225; режет каравай, 843; ріжет каравай, 844, 934; ріжут каравай, 108; ріжут коровай, 966.

Різати коровай на шматочки, *обр.* (П). – Резати каравай на кусочки. / ріжут каравай на кусочки, 624.

Розрізати коровай, *обр.* (П). – Розривати коровай. Весільний обряд: пригощати гостей короваєм. / розриваєт коровай, 875.

Саджати корова́й, *обр.*(П). – Сажати каравай. / сажають коровай, 520; посадивши коровай, 520; сажати коровай, 346.

Саджати коровай в піч, *обр.* (П). – Сажати каравай в печь. / сажають каравай в печь, 595².

Садити коровай, *обр.* (П). – Садити каравай. Весільний обряд. / саджаєт каравай, 872.

КОРОВКА Як будуть корівки, то будуть і бички – не голодні й діточки. – Як будуть корівки, то будуть і бички, – не голодні й діточки. ХХІХ.

КОРОГОДИ Водити корого́ди, *обр.* (П). – Водити корого́ди. / водять корого́ди, 537. ***Корого́ди** – танки; хороводи.

КОРОЛЬ В короля. – В короля. Гра дорослих і літніх людей в карти. 281.

КОСА Заплітати в коси. – Заплетать в косы. Про зачіску дівчат. / заплетають в косы, 764.

Заплітати косу кому, *обр.* (П). – Заплетать косу. Весільний обряд. / заплетаєт косу, 840; заплетет косу, 89.

Заплітати одну косу, *обр.* (П). – Заплетать одну косу. / заплетають одну косу, 568.

З косою за плечі́ма хóдить у кого. – **З косою за плечі́ма хóде.** Про близьку смерть. – ... *я й ба́чу ийі́, як вона́* [смерть] *з косою за плечі́ма в мене хóде...* (390).

Коса заплітається, обр. (П). – Коса заплетається. Весільний обряд. 840.

Косою ма́яти. – Косою ма́яти. Дівувати. 1000.

Наско́чила коса́ на ка́мінь. – Наско́чила коса́ на ка́мінь. 409; наско́чыла коса на ка́мінь. 272.

Переганяти через косу, обр. (П). – Перегоняють чрез косу. Обряд-вірування. / перегоняют чрез косу, 19. *Ідеться про худобу, яку виганяють перший раз в поле. Див. **переганяти через пояс.**

Прикрашати косу кому (П). – Убирать косу. / убирают косу, 217; убрать косу, 88.

Продавати косу, обр. – Продавать косу. Весільний обряд. / продает косу, 873; продают косу, 535. *Вимагати викуп за місце поруч з молодою.

Розплітати косу кому, обр. (П). – Расплетать косу. Весільний обряд. 16, 839; расплетает косу, 596; расплетают косу, 94, 108, 130, 549, 610, 639, 813, 875; расплетут косу, 94. *Готувати зачіску молодої до одягання жіночого головного убору.

Розпускати косу кому, обр. (П). – Распускать косу. Весільний обряд. 839; распускают косу, 631.

КОСИТИ Косить коси, а їсти не проси. – Косить косы, а йисты не просы. 272.

КОСОВИ́ЦЯ Пройшла косови́ця і жнивови́ця, стала жінка красови́ця. – Пройшла косовы́ця и жнывовы́ця, стала жинка красовы́ця. 272.

КОСТЕР Перестрибувати через палаючі костри, обр. (П). – Перепрыгивать через горящие костры. Святковий обряд на Івана Купала (24 червня / 7 липня). 244. *Парубки і підлітки несуть з дому солому, розстилають її на вигоні, підпалюють і починають перестрибувати через палаючі костри, „шоб дивчати и хлопци любылысь”.

Розкладати костер, обр. (П). – Раскладывать костер. Весільний обряд. / раскладывают костер, 876.

КОСТЮМ Одягнені в напівадамівські костюми, ірон. (П). – Разодѣтые в полуадамовские костюмы. Напівголі. / разодѣтых в полуадамовские костюмы, 365.

КОСЬМА Косьми і Даміана. – Косьмы и Даміана. Свято 1 / 14 листопада. 115.

КОТОК В котка. – В котка. Гра, коли котять крашанки. 268². *Гра, відбувається на Паску. **Коток** – від *котити*. Див. **грать навбитка**.

Гра в коток. – Игра в коток. Великодня розвага. 936.

КОХАНОЧКА Не втайся, коханочко, як у мишку шило. – Ны втайся, коханочко, як у мишку шило. 28.

КОШТ Вали на винного кошт. – Валы на винного кошт. 372.

На винного кошт. – На виннаго кошт. За рахунок того, хто програв у суді. 846.

КРАЙ Глухий край. – Глухой край. Місце, де стоять рогачі. / глухий край, 522.

На всі краї світа. – На вси крайи світа. Куди хоч. 388.

КРАПЛЯ Крапля в морі (П). – Капля в морѣ. Дуже мало. 888.

КРАСКА В краски. – В краскы. Весняна дитяча гра. 278.

КРАСОЧКА В красочки. – В красочки. Народна гра. 484.

КРАШАНКА Мінятися крашанками. – Мһняются крашенками. Великодній звичай. / мһняются крашенками, 936.

КРАЩИЙ Здрастуйте й ви, коли кращих нема́. – Здрастуйте й вы, колы кращих нема́. 372.

КРЕЙМАХИ В креймахи. – В креймахи. Назва дитячої гри. 19; в креймахи, 60.

КРЕЙМУХА В креймухи. – В креймухи. Гра для дівчат. 848.

КРЕЙМУШКА В креймушки. – В креймушки. Народна гра. 404; в кремушки, 616.

КРИКЛИВЦІ Нападуть крикливці на кого. – Нападуть крыкльы-вци. Хтось буде плакати. 213. *Вірування: якщо дитину піднімати вище голови після заходу сонця, то „нападуть крикльовци” (*крикльовці* – від *кричати*).

КРИЛО Очухрати із крил пір'я кому. – Очухраты из крил пирья. Покарати, знеславити. – ...*Вин* [Бог] *наперш всего очухрав ёму* [Янголу] *из крил пирья...* (385).

КРИЧАТИ Аж кричіть. – Аж крычыть. Про щось нагальне, яке треба виконати. XIV.

Хоч кричи караул. – Хоч крычи каравул. Уживається для вира-

ження дуже скрутного або безвихідного становища, відчаю і т. ін. 399.

КРИША Дерти кришу й потолок над ким, *обр.* – Дерты крышу й потолок. Зривати верх хати, щоб полегшити агонію (про відьму). – ... *дерить мирьци надо мною крышу наскризь й потолок, а то, бачу, без цього я не буду вмераты...* (421).

КРОВ Випили кров, так і м'ясце з'їжте. – Испылы кров, так и мясце ззийжте. 527.

Від крові шептати. – От кровы шептаты. Замовляння. 493.

Замовляти кров (П). – Заговаривать кровь. Народний спосіб лікування кровотечі. / заговаривают кровь, 38, 39, 563, 937.

Крoв бросить вміти. – Кров бросыть вмыты. Кров пустити вміти. – ... *тут знайшовся ще й такий, що й кров бросыть вміе* (413).

Кров відкривати (П). – Кровь открывать. Пускати кров худобі при захворюванні. / кровь открывают, 922.

Кров замовляти. – Кров замовляты. Унаслідок замовляння зупинити кров людям і худобі. / кров замовля, 8; кров замовыть, 192; кров замовыты, 437; кров замовля, 437; кровы замовляты, 439; кров замовыть, 170.

Кров напала на кого. – Кровь напала. Про хвору худобу. 960.

Налягає кров (П). – Налягает кров. / налягла кров, 493.

Нападає кров на кого. – Нападае кров. 195. / нападает кровь. 532. *Ідеться про хворобу худоби.

Пускати кров (П). – Пускать кровь. / пускают кровь, 532².

Пустити кров (П). – Пустить кровь. Лікувати худобу. 961.

Спили кров, так і м'ясце ж з'їжте. – Зпылы кров так и мясце ж ззийжте. 379.

КРУГ Заведений круг чого (П). – Заведенный круг. Усталене коло робіт у хазяйстві. ХІІ; заведен круг, ХVІІ.

КРУГОВИЙ В кругового. – В кругового. Гра дітей, а часом і дорослих дівчат у м'яча. 280.

КРУЖОК В кружок. – В кружок. Вид підстрижки. 771.

У кружку не без душкy. – У кружку не биз душкy. 371.

КРУТИТИ Круте й верте, а треба вмерти. – Круте-й-верте, а треба вмерты. 368.

КРУТИТИСЯ Крутісь, не крутісь, як без чо́го нільзя, так ні-

льзя обійтись. – Крутысь, ни крутысь, як без чо́го нльзя, так нльзя обийтись. 368.

КРУТЬ Хоч так – круть, хоч так – верть. – Хоч так, – круть, хоч так, – верть. 368.

КРУТЬ-ВЕРТЬ Хоч круть – верть, хоч верть – круть. – Хоч круть – верть, хоч верть – круть. 368.

КРУЧА Здуру хоч у кручу. – Здуру хоч у кручу. – Вона́ [відьма], бач, з дуру хоч у кручу, а як то не тямуши, лучче й неберысь (396).

КУВШИН Ставити кувшини (П). – Ставить кувшини. Один із прийомів народної медицини: замість банок використовували глечик. / ставит кувшини, 931.

КУЗЬМА Кузьмі і Дем'яна. – Кузьмі и Дем'яна. День 1 / 14 листопада. 248.

КУЗЬМАРКИ В кузьмарки (кузьмірки). – В „кузьмарки”. Народна гра: те саме, що в жму́рки. 480. / в кузьмиркы, 275. Див. в жмурки.

КУКИШ Підносити кукиш. – Подносить кукиш. Лікувати „ячмінь”, очну хворобу. / подносит кукиш, 938.

КУКЛА В кукли. – В куклы. Про дитячу гру. 275.

КУЛАК Він і в кулак собі не шепче (дме). – Вин и в кулак собі не шепче (дуе). Нічого не робить. 373.

КУЛАЧКИ На кулачки, обр. – На кулачки. 539, 573. *Ігри юнаків і дітей.

КУЛИК Кожен кулік своє болото хвале (П). – Жадный кулык своё болото хвале. 370.

Кулік куліка́ бачить здалека́. – Кулік куліка́ баче здалека́. 370.

КУЛИНА Відно Куліну, що пироги пекла́, й ворота в тісті. – Вьідно Куліну, шо пыроги пекла́, й ворота в кісьти. 369.

Й зовсім Кулина б то, та го́лос не її́. – Й зовсим Кулына б то, та го́лос не йийи́. 417.

Не Кулина й го́лос не її́. – Не Кулына й го́лос не йийи́. Про дурнувату людину. 374; ны Кулына и го́лос ны йийи́. 175.

КУЛИНЯ Не Куліня – і го́лос не її́. – Не Кулыня – и го́лос не ии́. 859.

КУЛІШ Куліш з мня́сом. – Куліш з мня́сом. Вид каші. 784.

Куліш-ласунець. – Кулішь-ласунець. Вид кулешу. 735.

КУЛЬ Видно й по кулю́, що чéтверть. – Видно й по кулю́, що чéтверть. 370.

КУЛЬША Розпра́вити ку́льші (кле́шні). – Распра́выты ку́льши (кле́шні), жрм. Встати на ноги. – Распра́вылы хло́пци ку́льши (кле́шні), погреблы́ слідом (414).

КУМ Куме, куме, дурно́уме, за сім миль пыва пíti. – Куме, куме, дурно́уме, за сим мыль пыва пыты. Марно робити що-небудь. 374.

Стрі́чний кум, *етн.* – Стрі́чний кум. Той, хто перший на очі зустрівся, і буде кумом. / стри́чным кумом, 457.

КУМА Пішла кума по масло і в пічі погасло. – Пишла кума по масло, и в пичи погасло. 336.

Стрі́чна кума, *етн.* – Стрі́чна кума. Та, хто перша на очі зустрілась, і буде кума. / стри́чною кумою, 457.

То й не кума, що під кумом не була́, жарт. – То́ й не кума́, що під кумом не була́. 377.

КУМИ Стрі́чні куми́, *етн.* – Стрі́чни кумы́. Ті, хто перші на очі зустрілись. – *...як возьмёш стричных кумив, и диты будуть росты́* (457); стри́чных кумив, 457².

КУПЕЦЬ Першого купця не цура́йсь. – Пе́рвого купця не цура́йсь. 372.

Рильські купці, *евф.* (П). – Рыльские купцы. Свині. / рыльскими купцами, 287.

Хто чим собі дба: купе́ць – торго́м, піп – го́рлом, а мужик – го́рбом. – Хто чим собі дба: купе́ць – торго́м, піп – горлом, а мужик – горбом. 375.

КУПИЛО Вонó й купів би, так купило притупило. – Вонó й купів бе, так купило притупило. 377.

КУПИНА Неопалима Купина (П). – Неопалимая Купина. Ікона Божої Матері. 285; неопалимой купины, 752.

КУПИТИ За що купів, за те й продаю́. – За́ що купів, за те́ й продаю́. 369.

Як нема, так купив би, а як є, так убив би. – Як нема, так купыв бы, а як є, так убыв бы. 208.

Я тебе куплю́ і прода́м. – Я тебе куплю́ и прода́м. Погроза. V.

КУРИ Водити під кури. – Водить під куры. Спосіб лікування від нічниць. / воят під куры, 189. ***Під кури** – туди, де вони но-чуть.

Носити під кури. – Носить під кури. Спосіб лікування від нічниць. / носят під кури, 189; носят под кури, 738.

Убивати курей, *обр.* (П). – Убивать кур. Весільний обряд. / убивают кур, 844. *Бояри ходять дворами, убивають курей і готують собі окрему вечерю.

КУРИЦЯ Куриці, куриці! Натє вам нічниці, а рабу (ім'я) дайте сонниці. – Курыци, курыци! нате вам нишныци, а рабу (ім'я) дайте сонныци. Шептання від нічниць. 190. *Вірили, що при „нішници” (безсоння вночі) перейдуть на курей. Див. ще **огниці, огниці!..**

КУРКА Набив на п'ятсот, а помирять на курку. – Набыв на пьятсот, а помыряют на курыцю, 379.

Щоб тебе курка брикнула. – Щоб тебе кúрыця брыкнула, 379.

Як співає курка, так це вона вищує нещастя. – Як спивае кúрка, так це вона вищує нещасте. Вірування. 304.

КУРЯЧИЙ Куряча сліпота¹, *мед.* – Куряча слѣпота. Весняна хвороба. 188; куриная слѣпота, 187, 614; куриной слѣпоты, 260, 267; от куриной слѣпоты, 614.

Куряча сліпота², *бот.* – Куряча слипота. Рослина. 321; кúряча слипота, 862.

КУСОК Красти куски короваю, *обр.* (П). – Красть куски корова. Весільний обряд. / крадут куски корова, 16.

На два куски зазіхнеш, ні одного не з'їси. – На два куска польстяться, ни одного не ззисы. Про жадібу людину. 374.

На ласий кусок знайдеться куток. – На ласый кусок найдецьця куток, 336; На ласый кусок найдецьця куток, 371.

КУТ Головний кут (П). – Главный угол. Покуть. 602.

Красний кут (П). – Красный угол. Святий кут. 949. / в красный угол, 87; в красном углу, 98, 841; красным углом, 790; угол называется красным, 959.

Передній кут (П). – Передний угол. Почесне місце; покуть. 30, 177, 238, 343, 490², 576, 732, 781, 783, 790², 798, 821, 832, 864, 889, 890, 930, 944², 952, 959², 972, 987, 995; передняго угла, 490; от передняго угла, 4², 782²; в переднем углу, 30, 116, 121, 490, 495, 560, 602, 624, 766, 783, 805, 821, 881, 889, 908, 915, 944, 949²; в передній угол, 620, 781–782, 836, 864, 890; в переднем углу, 838, 908, 992; около передняго угла, 490.

Саджати в передній кут (П). – Сажать в передній угол. Виявляти гостинність або пошану. / сажают в передній угол, 890.

Святий кут (П). – Святой угол. Передній кут, причілковий. / в святой угол, 533; в святом углу, 110, 570; святым углом, 732; в святой угол, 836; в святом углѣ, 847; к святому углу, 542; под святой угол, 536, 542.

У передньому куті (П). – В переднем углу. У святому куті. 30, 177, 490, 495, 805, 915.

КУТНІЙ [Заспівати] на ку́тні. – [Заспіваты] на ку́тні. Відчаються, заплакати. 419.

КУТОК Як маєш куто́к, живі потихе́нку та їж мо́вчки кусо́к. – Як маєш куто́к, живі потыхе́нку, та їиж мо́вчки кусо́к. 368.

КУТЯ Багата кутя (П). – Богатая кутя. Свято в переддень Різдва. / богата куття, 249; богатою куттею, 249; богатою кути, 111, 238; богата кутя, 116. *Див. **багатий свят-вечір**. У цей день не дотримуються посту, від чого й називається „багатою кутею”.

Варити кутю (П). – Варить кутю. Народний звичай. / варят кутю, 110; варят кутью, 612.

Варити кутю й узвар, *обр.* (П). – Варить кутью и узвар. Готувати різдвяну вечерю. 967. ***Кутя** – обрядова каша з ячмінного або пшеничного зерна, **узвар** – вид компоту з сушених фруктів та ягід.

Геть, кутя, з покутя, а узвар на базар!, *обр.* – Геть, кутя, з покутя, а узвар на базар! Слова, якими проганяють кутю. 239. Див. **проганять кутю**.

Голодна кутя. – Голодна кутя. Припадає на 5 / 18 січня. 110, 238. / голодной кутьей, 926. *У цей день суворо забороняється кому б не було їсти до освячення води. Див. **голодний Свят-вечір**.

Готувати кутю, *обр.* (П). – Готовить кутью. Готувати урочисту різдвяну вечерю. 798; готовят кутью, 907.

Готується кутя, *обр.* (П). – Готовиться кутья. 798.

Иди, кутя, із покутя, а узвар на базар, *обр.* – Иды, куття, из покутя, а узвар на базар. Примовка до споживання їжі в голодний Свят-вечір, коли на вечерю були лише кутя й узвар. 908.

Носити кутю, *обр.* (П). – Носить кутью. Різдва́ний звичай. / носят кутью, 798, 967.

Поминати кутею кого, *обр.* (П). – Поминать кутьею. Поховальний обряд. / поминают кутьею, 845.

Проганяти кутю, *обр.* – Прогонять кутю. Святковий обряд на Голодну кутю. – ... а ну, хлопци, берить мако́ны, та прогоняй-

те кутю (239); *Эй, чуши? говорят, цэ, кутью вже прогоня* (926).

Соб, куття, на покуття, а узвар на базар. – Соб, куття, на покуття, а озвар на базар. 250. *З такими словами ставлять кутю на покуть у Багатий свят-вечір. 250.

КУЧА Мала куча! – Мала куча! Народна гра; слова, які викрикують під час цієї гри. 359; мала куча!, 486; мала куча, 752². *Після цього падають один на одного й утворюють „велику кучу”.

КУЧЕРЯВИЙ Кучерява м’ята, бот. – Кучерява мнята. / кучеряву мняту, 318.

КУЧКА Кипіти, як у кучці комашня. – Кипіти, як у кучці комашня. Безперервно, жваво. – *Люды скривъ вѣштальсь та шнырляы и дило кипило, як у кучци комашня* (416).

Колись заробляли та в кучки складали, а тепер заробляють та діток квічають. – Колись заробляли, та в кучки складали, а тепер заробляють, та діток квічають. 375.

КУШАТИ Күшайте собі. – Күшайте собі. Так говорить гість до хазяїна, коли той пригощає його горілкою на свято Іоанна Богослова. 749.

ЛАВА Класти на лаві, обр. – Класты на лаве. Поховальний обряд. / кладут на лавѣ, 233, 508. *Тіло покійника (дорослого) поміщають на лаву для підготовки до поховання.

ЛАВКА Класти на лавку кого, обр. – Класть на лавку. Поховальний обряд. / кладут на лавку, 79, 536, 570.

Сідати на лавці біля порога, обр. (П). – Садиться на лавкѣ возлѣ порога. Весільний обряд. 86.

Ставати на лавку, обр. (П). – Становиться на лавку. Етап обрядодії покривання молодої. / становятся на лавку, 1002.

ЛАВОЧКА Мелочні лавочки. – Мелочныя лавочки. Крамниці, що торгують господарським дріб’язком. 979.

ЛАД Іти на лад. – Идти на лад. / идет на лад. 578.

Не в ладу. – Не в ладу. Погано, без взаєморозуміння (жити). 19.

ЛАДАН Приймати ладан (П). – Принимать ладон. Уживати як ліки ладан від церковної служби. / принимают ладон, 923.

ЛАСКА Щоб тобі ласки не було?, лайл., вигук. – Щоб тобі ласкы ны було? Коли щось зроблено не так, як потрібно. 774.

Як буде ваша ласка. – Як буде ваша ласка. Чемне звертання при проханні. 390.

ЛАСТИВКА Як ластівка змобить під хатою гніздо, так щастя буде тому домові. – Як ластівка змобить під хатою гніздо, так щастя буде тому домові. Народне вірування. 307.

ЛАТА Лата на латі. – Лата на латі. – Залатаний в багатьох місцях. – *Лата на лати, ще й голкою не зшита* (Загадка: капуста) (384).

ЛАТКА Дать латку. – Дать латку. Елемент народної гри. 487.

Получити латку. – Получить латку. Елемент народної гри. / получивший латку, 487.

ЛЕБЕДА Їсти лебеду (П). – Питаться лебедою. Голодувати. / питался лебедою, 940.

ЛЕВКО Їж, Левко, хоч і глєвко. – Їж, Левко, хоть и глевко. 860.

ЛЕДАЩО Пило б і лєдащо, якби було за що. – Пило б и лєдаще, як бы було за что. 371.

ЛЕЖЕНЬ Ліпити лежень, обр. – Ліпять лежень. Весільний обряд. 500, 838; ліпят лежень, 90, 105, 637; ліпят лєжинь, 55; ліпят лєжень, 13, 838. ***Лежень** – великої форми хліб з прикрасами з тіста, подібний до шишки.

На стіл класти лежень, обр. (П). – На стол класть лежень. Весільний обряд. / кладут лежень, 14.

Пекти лежень, обр. (П). – Печь лежень. Весільний обряд. / пекут лежень, 217, 872; печуть лежень, 519.

Різати лежень, обр. – Різать лежень. Весільний обряд. / ріжуть лежень, 229.

Розрізати лєжень, обр. – Разрїзать лєжинь. Весільний обряд. / разрїзывают лєжинь, 58.

ЛЕЛЕЧКО Аж лєлєчко. – Аж лєлєчко. Уживається для вираження здивування, страху, жалю, захоплення і т. ін. – ... *подывілись на слобідку, аж лєлєчко – льхо...* (411).

ЛЕМЕНТ Стривожити лємент. – Стревожиты лєминт. Зчинити лємент. – *Кони... стревожилы такий лєминт, суматоха зправди; хто побіг з кийком шукаты, хто журыцьця, хто нудьгує...* (413).

ЛЕТІТИ Летіти шкарєбєрть. – Летиты шкарєбирт. Рушитися. / летить, шкарєбирт, 397.

ЛИМАН На лиман Грициків дурити, *евф.* – На лиман Грицикив дурити. Відповідь на запитання „Куди йдеш?“, коли не хочуть признаватися. 378.

ЛИСИЧКА Лисичка-сестричка, *фольк.* – Лысычка, сестрычка. Казковий образ. – ...лысычко, сестрычко, чёго ты плачеш? (852), 852; лисичка-сестричка. 542, 543².

ЛИСТИК В три листики (П). – В три листика. Гра дорослих і літніх людей в карти на гроші. 281.

ЛИТОВИЙ-ПРОСТИЙ В литового-простого м'яча. – В литового-простого мяча. Гра дітей, а часом і дорослих дівчат у м'яча. 280.

ЛИХО Аж лихо! – Аж лыхо! Емоційний вигук розпачу. – *Колы дальше кынульсь, аж лыхо, – нема коня!* (326).

Враже лихо. – Враже лыхо. Щось погане. – *Побудыло враже лыхо й навернуло думок...* (406).

Казало лихо: не буде добра. – Казало лыхо: – не буде добра. 374.

Казало лихо, що не буде добра. – Казало лыхо, що не буде добра. 175, 208.

Московське лихо. – Моськовське лыхо. Москаль-злодій (?). – *А воно, моськовське лыхо, на ривний поляни крутыцьця из киньмы...* (414).

Навчить лихо коржі з сáлом їсти. – Навчить лыхо коржі з сáлом йїсты. 369.

На те воно і лихо, що не йде тїхо. – На те воно і лыхо, що нийде тїхо. 373.

Ні ти ж його печене лихо!, лайл. – Ни тыж ёго печене лыхо? Вигук обурення. 396.

Оттаке лихо, хоч танцюй. – Оттакé лыхо, – хоч таньцюй. Про безвихідну ситуацію. 374.

Печене лихо. – Печéне лыхо. Прикрість. – *Як заведéцьця в ко́го, такé печéне лыхо, то бижи швыдьче до Божчихи, вона вам помóже* (420).

Хай тобі лихо, лайл. – Хай тобі лыхо. 774.

Чуже лихо за сахарь. – Чуже лыхо за сахарь. 196; чужé лыхо за сахар. 369.

ЛИХОМАНКА Вас (лихоманок) сімдесят сім, от вам плáта всім. – Вас (лихорадок) сімдесят сим, óт вам плáта всим. Заключні слова замовляння лихоманки. 997.

ЛИЦЕ Закривати лице серпанком, *обр.* – Закрывать лицо серпанком. Поховальний обряд. / закрывают лицо серпанком, 234.

Лице біле, *фольк.* (П). – Лице бһлоє. 455; с лица бһлаго, 455.

ЛИЧИНА Лиха личина, *лайл., грубо.* – Лыха лычына. Недобра, підступна людина або інша істота. 180; лыха личына, 46².

ЛИЧКО Возьмеш личком, а оддаєш ремінцем. – Возьмеш личком, а оддаєш реминцем. 370.

Украдеш личко, а ремінцем не одбудеш. – Украдыш лычко, а ремишком не одбудеш. 325.

ЛИШАЙ Нехай тоді мене лишай нападє, як кинь лоша приведе. – Нехай тоди мене лышай нападє, як кинь лоша прыведе. Ніколи. 300.

ЛІД Ковзатися по льоду. – Повзатись по льду. Зимова розвага. / „пóвзається” по льду, 908.

ЛІКАР Народний лікар (П). – Народный лһкар. Знахар. / народные лһкари, 786.

ЛІС Із ліса, як із біса. – Из ліса, як из біса. Про того, хто нажився, працюючи полісовщиком чи торгуючи лісом. – ... *цей нажився из ліса, а из ліса, як из біса* (XIX).

Із лісу в ліс не ходять по дрова (П). – Из лһса в лһс не ходят по дрова. 364.

У темні ліси, *фольк.* – У темни лиса. 492.

ЛІТА Літа не виходять. – Лһта не выходят. Не досягла шлюбного віку (про дівчину). 870.

ЛІТО Все літо хліб роби, а зимю з мішкóm на базár ході. – Все литó хлиб робы, а зимю з мишкóм на базарь ходы. IX.

Прийшло літо – помєрла наша шєвська або кравєцька мáти. – Прийшло лито, – помєрла наша шєвська или кравєцька мáты. Настала пора хліборобів. VIII.

Сім літ не пила баба, а похмєлялась до самої смєрті. – Сім лит не пила баба, а похмилялась до самои смєрты. 376.

Як в двадцять літ ума нит, то й вік його не бúde. – Як в двадцять лит ума нит, то й ви́к ёго не бúde. 371.

ЛОБ Дивись в оба, щоб не вилізли з лоба. – Дивись в оба, щоб не вилизлы з лоба. 369.

Поцілуй мене в лоб і лісенку – дам тобі яйце й пісанку, *жарт.* – Поцилуй мене в лоб и лысенку, – дам тобі яйце й пысанку. Жартівлива великодня примовка в розмові з дітьми і з рівними собі. 268.

Тріснути по лобі кого. – Тріснути по лоби. Сильно вдарити. – ... пидийшов [хлопець] до ёго [кота] блыжче та як учеше – трісне ёго по лоби, а вин чикбрик з усіх чотырех... (402).

Це все рівно, що в лоб, що по лобу. – Це все равно, шо в лоб, шо по лобу. 368.

ЛОВИТИ Хто лове, тому й ловиться. – Хто лове, тому й ловыщця. 378.

ЛОДИШКА В лодишки (П). – В ладышки. Гра. 540.

ЛОЖКА Дорога ложка до обід, а після обід хоч закинь її. – Дорога ложка до обид, а пияля обид хоч закинь йи. 336.

ЛОЗА В довгої лози. – В довгои лозы. Про гру дітей, юнаків і нерідко й одружених чоловіків. 81, 281; в довгои лозы, 848; в довгои лозы, 848.

Довгі лози (П). – Длинныя лозы. Гра дорослих, якою розважаються дорогою. 910.

ЛОСКУТОК Нашивати лоскутків кому на чому (П). – Нашивать лоскутков. Ганьбити. / нашивают разных лоскутков, 213.

*Якщо парубок, який не має коханої, самовільно залишається ночувати на вечорницях, то дівчата для сміху нашивають йому на спині лоскутків, з якими він і додому йде.

ЛУКАВИЙ Од лукавого. – Од лукавого. Слова молитви. 450; од лукавого, 451.

ЛУПАТИ Лупати, мов не своїми. – Лупаты, мов, не своїмы. Здивовано дивитися. / лупа, мов, не своїмы, 410.

ЛЮДИ А коли добрі люди – ідіть, обр. – А колы добри люды, – йдять. Традиційна словесна формула весільного обряду. 11.

А що ви за люди, чий ви, відкіля ідете?, обр. – А шо вы за люды, чии вы, видкиля идете? Традиційне запитання до старостів під час обряду сватання. 123 – 124.

Війдять, люди добрі, обр. – Войдять, люды добри. Словесна формула обряду сватання. 124.

Вона таки є, та ми ще не радились; приходьте, люди добрі, завтра, ми порадимся, обр. – Вона таки е, та мы ще не радылись; приходьте люди добри завтра, мы порадимся. Відповідь сватам про дівчину. 124.

Вонó, бач, людьми діється. – Вонó, бач, людьми диється. 376.

Добрі люди. – Добри люды. Ввічлива форма звертання чи називання. – *Поможить, каже, добри люды, нам вытаскаты яйчик, –*

нийк не вы́тягнем (XVIII), XVIII, 767, 604, 617², 618⁴; добри люды, 200; добри люде, 393.

Добрі люди, пустіть на квартиру, *обр.* – Добры люды, пустіть на кватырю. Привітання сватів. 629.

Ідіть, добрі люди, та й не приходьте, бо все одно діла не буде, дочки я не віддам, *обр.* – Ідить, добри люды, тай не прыходьте, бо все равно діла не буде, дочки я не отдам. Формула відмови при сватанні. 86. *Слова матері до старостів, якщо батьки не згодні на одруження дочки.

Люди, не помнящі родства (П). – Люди, непомнящи родства. / людей непомнящих родства, 353.

Найматися до людей (П). – Наниматься до людей. Іти в найми, наймитувати. / нанимающиеся до людей, XI.

Не без добрих людей. – Не без добрих людей. – *Ну, тай не без добрих же й людей, найшлись такі, що дойшли й до цього...* (390).

Не копай під людей ями, бо сам попадеш. – Не копай пид людей ямы, бо сам попадеш. 208.

Не так, як людям. – Не так, як людям. Незвичайно. 420.

Не так, як у людей. – Не так, як у людей. Вираз незадоволення чимось, кимось. – *...чогó такий плохий хлиб, не так, як у людей?* (XVI).

Ну що ж, добрі люди, затіяли, так давайте ж, мабуть, кончать, *обр.* – Ну що-ж, добри люды, затиялы, так давайте-ж, мабуть, кончать. Традиційні слова обряду сватання. 53.

Питайте, добрі люди, чого ми до вас прийшли, *обр.* – Пытайты добри люды, чого мы до вас пришлы. 498.

Пишуть, мусують – з людей глузують. – Пышуть, мусують, – з людей глузують. 377.

Тепер люди такі, шо й нашим і вашим. – Тепер люды такі, шо й нашим й вашим. 375.

Тепер такі люди настали, шо з ними не проживеш: та ні, воно то й можна, та вже не так, як треба. – Тепер такі люде настали, шо з ними не проживеш; – та ни, воно той можно, та вже не так, як треба. 372.

ЛЯК Ляку набратися. – Ляку набраться. Злякатися. / ляку набрався, 777.

ЛЯЛЬКА В ляльки (П). – В куклы. Гра для дівчат. 848.

ЛЯПОВКА Скажи́ ляповці, скрізь розля́па. – Скажи́ ляповци, скрізь разля́па. Про балакучу людину (переважно жінку). 374.

МАЗНИЦЯ Білолиця, як мазниця, чорноброва, як сметана. – Білольця, як мазныця; чорноброва, як сметана. Про некрасиву жінку. 374.

Мазнице, мазнице! Візьми собі у раба (ім'я) нічниці, а йому дай сонниці. – Мазныце, мазныце! возьмы собі у раба (ім'я) нишныци, а ёму дай сонныци. Шептання від нічниць. 190. Див. **огниці, огниці!..**

МАЙ Зустрічати Мая (П). – Встречать „Мая”. Свято 1 / 14 травня. / встрѣчают Мая, 113.

Набравсь малий, як май груш. – Набравсь малый, як май груш. Про п'яного або того, хто багато несе. 175; набравсь, як май груш, 375.

Як при́де май, то хлі́ба дбай, бо при́де ю́нь, хоч плю́нь. – Як при́йде ма́й, то хлі́ба дба́й, бо при́йде ю́нь, – хоч плю́нь. 371.

МАЙНУТИ Майну́ти махі́ндра́ла. – Майну́ты махі́ндра́ла. Швидко піти, побігти. – ... *та й так, нічого ни сказа́вши, й майнула* [сусідка] *махі́ндра́ла* (391).

МАК Згаду́й ма́к та й ї́ж та́к. – Згаду́й ма́к, та́й ї́ж та́к. Про несмачну страву. 378.

Не все з ма́ком, до́бре й та́к (до́бре й з та́ком). – Ни все́ з ма́ком, до́бре й та́к (до́бре й з та́ком). 376.

Хто це́й ма́к подзьо́ба, то́й і мою́ коро́ву издзьо́ба. – Хто це́й ма́к позо́ба, то́й и мою́ коро́ву иззо́ба. Примовка-вірування. 828.

*Відьма не зможе дістати мак у розі корови, а, значить, не зможе й знівечити саму корову.

МАКАР На бі́дного Мака́ра все ли́хо обру́шилось. – На бі́дного Мака́ра все лы́хо обру́шилось. 373.

МАКОВІЙ На Макові́я. – На Макові́я. У день свята Маковія (1 / 14 серпня). 303.

МАЛИЙ Від ма́лого до вели́кого (П). – От мала до вели́ка. 541.

За ма́лим. – За ма́лым. Ледве-ледве. – *Чу́ть-чу́ть, за ма́лым бу́ло, ка́жуть, не здогна́ла* [відьма] *ока́янна* (396), 387, 410.

З ма́лого до вели́кого (П). – С мала́го до большо́го. 570.

І ма́лий і ста́рий. – И ма́лый и ста́рый. Кожен, усі. 798.

Лови́ і ма́лу, і вели́ку, фольк. – Ловы́ и ма́лу и вельку́. *Казкова формула. 377.

Хто не був малим, той не був і дурним. – Хто не був малим, той не був і дурним. 371.

МАРКО Товчеться, як Марко по пеклу. – Товчецьця, як Марко по пеклу. 299; товчецьця, як Марко в пекли. 373.

МАРТИН Сьорбай, Мартине, мати ще підкине. – Сербай, Мартине, мати ще підкине. 186.

МАСЛО Коров'яче масло (П). – Коровье масло. Вершкове масло. / коровьим маслом, 978; с коровьим маслом, 991.

Пісне масло (П). – Постное масло. Олія. 979², 996; с постным маслом, 991; постнаго масла, 978³.

МАСЛЯНА До Масляної (П). – До Масляной. 967.

На Масляній. – На Масляной. Під час Масляного тижня, напередодні Великого посту. 116, 571, 633, 739, 748, 917, 935; на Масляной, 749.

МАСЛЯНИЦЯ На Масляниці (П). – На масляницѣ. 253 – 254²; на масляницю, 538.

МАСНИЦЯ Масниця, Масниця! Яка ти мала, якби тебе сім неділь, а посту одна. – Масныця, Масныця! яка ты мала, як бы тебе сим неділь, а посту одна. 254. *На Масниці ходять „циганки”, тобто жінки, одягнені по-циганськи..., ворожать, дивлячись на долоню руки, просять сиру, масла й муки на вареники й кричать: *Масниця, масниця...*

На Масниці. – На масляницѣ. 80.

На Масницю. – На масныцю. – *У перьвый понедѣлок на масныцю застав бабу пекты млыньци...* (392).

МАТ Не своїм матом. – 1. Не своїм матом. Скажено, гучно (ревіти). 420 – 421. 2. Ны своїм матом. Голосно, перелякано (закричати). 775.

МАТВІЙКО Заплач, Матвійку, дам копійку. – Заплач, Матвійку, дам копійку. Дитяча дражнилка, коли хтось плаче. 374.

МАТИ Божя Мати (П). – Божія Матерь. / Божіей Матери, 928; Божя Маты. 823.

Ішла Божя Мати зі своїм сином Ісусом Христом, їхали в Єгипет на осляті. Осел спотикнувся, сустав на сустав наткнувся. – Шла Божя Маты з своим Сыном Иисусом Христом, ййихали во Египет на ослати. Осел спотыкнувся, суостав на суостав наткнувся. Заключні слова замовляння переламу кісток. 997.

Матері твоїй ковінька. – Матери твой ковинька 1. *лайл.* Недо-

бре побажання, уживається для вираження сильного незадоволення, обурення, досади. 2. Уживається для вираження захоплення з якого-небудь приводу. 379.

Мати Бóжа. – Мати Бóжа. 861².

Не плач – мати спече калач. – Не плач – мате спече калач. 186.

Хоч Мать Божу пой. – Хоч Мать Божу пой. Про безвихідну ситуацію. 378.

Хрещена мати (П). – Крестная мать. / к родной и крестной матерям, 873.

Що за нечиста матір?, фам. – Що за нечиста матір? Вигук здивування, обурення. 396.

МАТЬ Мать сира земля. – Мать сыра земля. 8; мать – сыра земля. 570.

МАХАТИ Махай нашим, нехай косять. – Махай нашим, нехай косять. 377.

МАША Гуляй, Машо, коли воля наша; як заміж оддадуть, тоді волі не дадуть. – Гуляй, Маша, коли воля наша; як заміж оддадуть, тоді воли не дадуть. 61.

МЕД І я там був, мед-пиво пив, у роті не було, а по вусах текло. – І я там був, мед, – пиво пив, у роті не було, а по вусам тькло. Примовка до казки. 619.

На мед кому. – На мед. Погано, зле. – ... *нігде в мене Тобі захова́тись, а знайдуть й мені не мед буде* (388).

Помазали, як медом по губах. – Помазали, як медом по губах. 370.

МЕДОК Хто казав, той медок лизав, а хто слухав, той медок нюхав. – Хто казав, той медок лызав, а хто слухав, той медок нюхав. Примовка до казки. 619.

МЕКАТИ Ні мекне. – Ни мекне. Мовчить, слова не промовить. – *А той висолопыв очи тай ни мекне* (399).

МЕЛАНІЯ На Меланію. – На Меланію. 525.

МЕЛАНКА Меланка ходила, Василька просила, обр. – Миланка ходыла, Василька просыла. Щедрівка. 926.

Меланка ходила, Василька просила: Василько, мій батько, пусти мене в хатку, я жита не жала, чесний хрест держала. Богу свічу ставте, а нам пиріг дайте. – Миланка ходыла, Васылька просыла: Васылько, мый батко, пусти мене в хатку, я жыта не жала, честный крест держала. Богу свѣчу ставте, а нам

пиріг дайте. Слова під час меланкування перед Новим роком. 748, 908.

На Меланки. – На Миланки. Вечір напередодні Нового року, 31 грудня, „Миланки”. – ... *на Миланки підєм щедрувати* (748); на Мыланки, 252; на Мыланки, 465. *Молодь ходить під вікнами „щедрувать”.

МЕЛЬНИК В мельника. – В мельника. Гра дорослих і літніх людей в карти. 78, 281.

МЕРТВИЙ Балака, як мертвий діше. – Балака, як мертвий дыше. Дуже тихо, нечутно. 379.

Горить, як мертвий дивиться. – Горить, як мертвий дивицьця. 368.

Для мертвих. – Для мертвых. Васильки з білими квітками. 319. Див. для живих.

Мертвий живого заставить. – Мертвый живого заставитъ. 236.

Мертві усі хороші – гарні. – Мертви уси хороши, – гарни. 367 – 368.

Як мертвий. – Як мертвый, виходыть. Стомлений, блідий, нерухомий. – ... *мые [покійна жінка] твоим дитям головы й до того их варе, шо вони, як мертви, виходять з купылю...* (393); як мертви, виходять, 393.

МЕТЕЛИЦЯ Метелиці давати кому. – Метелыци даваты. Бити кого-небудь. XVII.

МЕЧ Держати меч (П). – Держать меч. / держат меч, 606.

Обводити мечем навколо кого, *обр.* (П). – Обводитъ мечем. Весільний обряд. / обводит мечем, 826. *Свашка обводить навколо голів молодих мечем, який зроблений з квітів-безсмертників, щоб відігнати від молодих зло.

Обводити мечем над головами молодих, обр. – Обводитъ мичем над головами молодых. Здійснювати весільний обряд. / обводит мичем над головами молодых, 222. ***Меч (міч)** – прикрашена квітами, стрічками шабля, яку тримала в руках світилка (свашка).

МИКОЛА До Миколи ні сяти гречки, ні стригти овечки. – До Миколи ни сияты гречки, ни стригты овечки. Свято Миколи – 8 / 22 травня. 376. *Весняний Микола.

На Миколу. – На Миколу. 846. *Існує прикмета: якщо на Миколу сніг чи дощ – буде врожай.

МИКОЛАЙ Весняний Миколай. – Весняный Мыколай. День

Весняного Миколая 9 / 22 травня. 243. / весенний Миколай, послѣ весенняго Миколая, 198.

Зимовий Миколай. – Зимній Мыколай. День 6 / 19 грудня. 249.

На зимового Миколая (П). – На зимняго Миколая. У день 6 / 19 грудня. 265.

МИКРУШКИ Не про те тобі говорять, що багато їдять, а про те – де микрушки дівають. — Не про те тобі говорять, що по-много йидять, а про те – де мыкрушки дивають. 186.

***Микрушки** – шматки.

МИЛИСТЬ А я вашої милості прошу, обр. – А я вашей милосты прошю. Словесна формула весільного обряду. 87.

Зробіть мільсть. – Здідайте мылость. Будь ласка. – Зділайте мылость, не балуйте его, заставляйте учитьця всему (76).

Милості просим в отецький дім!, обр. – Мылосты просым в отецкій дом! Весільний обряд. 217. *Такими словами батьки молодого запрошують молоду увійти в дім.

Милості просим в отецький дім! – не виборно, а всіх покорно, обр. – Мылосты просым в отецкій дом, – не виборно, а всех покорно. Весільний обряд: формула весільного запрошення (перезва). 230.

Милості просим, люди добрі!, обр. – Мылосты просым, люди добри! Ввічлива форма запрошення сватів. 214.

Милості прósим на сватання, обр. – Мылосты прósим на сватанья. Словесна формула під час сватання. 104.

Милості прósимо. – Мылосты прósым. Запрошення до хати. 869; мылосты прósым, 85, 498; мылосты просим, 124; мылосты прósым, 623, 629

Милості прósимо до ба́тьківської оселі, обр. – Мылосты прósым в отцо́вський дом. Запрошення до хати під час весільної процесії. 507.

Милості прósимо до нашого ба́тька в го́сті, обр. – Мылосты прósым до нашого ба́тька в го́сти. Запрошення до хати. 518.

Милості прósимо до нашого ба́тька в хату, обр. – Мылосты прósим до нашего ба́тька в хату. Словесна формула весільного обряду. 129.

Милості прósимо на прохоло́д!, обр. – Мылосты прósимо на прохоло́д! Словесна формула весільного обряду. 55.

Мі́лості про́сим, якщо Ви до́брі лю́ди, обр. – ...мьлосты просым, як шо вы до́бри лю́ды. Традиційні слова запрошення під час сватання. 52.

Мі́лості про́шу!, обр. – Мі́лосты про́сю! Весільне запрошення. 740. *Батько молодої запрошує старостів до хати.

Мі́лості про́шу по́пробувати, обр. (П). – Мі́лосты про́сю отку́шать. Словесна формула весільного обряду. 87. *Так говорить батько молодої молодому, підносячи йому рюмку горілки.

Ну, ще мі́лості просим, по одній: од по́па з це́ркиви, а од по́паді з ха́ти. – Ну, ще мі́лосты просим, по одній: од по́па з це́ркиви, а од по́паді з ха́ты. 376. *Так припрохують при випивці.

Про́симо мі́лості у ба́тьківський ку́ринь, обр. – Про́сым мьлосты, – в ба́тьківський ку́ринь. 516.

Скажіть на мі́лість. – Скажіть на мьлость. Уживається для вираження подиву, розгубленості, незадоволення і т. ін. 399.

МИЛОСТИНЯ Мі́лостині про́сити. – Мьлостыни про́сыть. Жебракувати. – *Прышлы́ до ніх старці́ мьлостыни про́сыть...* (143).

По́давати мі́лостиню (П). – По́давать мьлостыню. / по́дают мьлостыню, 536, 923.

МИ́ЛЯ Мелі́, Мі́ля: тво́я неді́ля. – Мелы́, Мьля́: тво́я неді́ля. 370.

МИ́Р Бу́ти між ми́ром. – Бу́ты мыж мы́ром. Бути серед людей. / бу́дытэ мыж мы́ром, 767.

З ми́ру по ни́точці, а голо́му сорочка. – З мы́ру по ны́тоцци, а голо́му сорочка. 336.

Ми́р при́йме ко́го. – Мыр пры́ймэ. Хто-н. знайде згоду з людьми. – *... як бу́дэ вас мыр пры́нымать, так и Бог пры́ймэ, а як мыр ны пры́ймэ, то и Бог ны пры́ймэ* (768).

МИ́ТУТА Сьо́годні Миту́та – ні до́ма, ні ту́та. – Сё́годня Миту́та – ни до́ма, ни ту́та. 372.

МИ́ЧКА Обчу́рала́сь ми́чка, що й лі́чка не ва́рте. – Обчу́рала́сь мы́чка, шо й лы́чка не сто́е. 375.

МИ́ША Без ми́ші хлі́ба не з'і́си, а без жа́би води не нап'є́шся. – Биз мы́ши хлі́ба не зйі́сы, а биз жа́бы води не нап'є́шся. Життєве переконання. 273.

Чого наду́вся, як ми́ша на крупі́. – Чого наду́вся, як ми́ша на крупі́. 369.

МИШКА Ми́шка-курпи́шка, фольк. – Ми́шка-курпи́шка. 828².

Ми́шка, ми́шка! На то́бі костя́ний зуб, а мені́ дай залі́зний! – Ми́шка, ми́шка! на то́бі костя́ний зуб, а мині́ дай залі́зний! Примовка дітей, коли випаде зуб. 464; ми́шка, ми́шка! на то́бі костя́ний зуб, а мині́ дай залі́зний!, 213.

МИРА Мі́ра – ві́ра, мішо́к – дура́к. – Ми́ра – ві́ра, мишо́к – дура́к. 370.

МИРКА Підвести́ під мірку́ (П). – Подвести́ под мїрку́. Урівняти. 899.

МИСТ Бага́тому ті помага́ють, що́ під мо́стом сидя́ть, евф. – Бага́тому ти помага́ють, шо́ під мо́стом сядя́ть. XVII. *В основі виразу евфемістичне позначення слова *чорт*.

Кали́нів міст, фольк. – Калы́нів мист. Полісемантичний фольклорний образ, уживаний при замовляннях. – *Йїхав гість через калы́нів мист погане́нкою кобы́лкою, кобы́ла стала и кров стала...* (170).

Хоч з мосту́ та в во́ду. – Хоч з мо́сту та в во́ду. Кому́сь дуже тяжко, хтось у відчаї. 416.

МИСЦЕ Бу́ти не на місці́. – Бу́ты не на мисьці́. Не там, де треба; у непідходящому, нещасливому місці́. – *... а як шо́ ж поворо́шене, то хати́, бач, там бу́ты не на мисьці́, и ото́ посувайсь да́ли...* (458). *На основі вірування, що хату треба будувати на нерушеному місці́.

Відкупати́ місце́ кому́, обр. (П). – Откупать́ место́. Весільний обряд. / откупит мїсто́, 549; откупить мїсто́, 508; откупать мїста́, 567; откупив мїсто́, 624; выкупаєт мїсто́, 535.

Гнойове́ місце́. – Гноє́ве мисьце́. Гноянка. – *...тоді́ ві́рый у гноє́вому мисьці́ я́мочку й загорны́ туды́ туо́у ны́тку з узламы́...* (451).

Дитяче місце́. – Дьтское мїсто́. Плацента. 210.

З місця́ не зворухну́ться. – З мисьця́ не зворухну́тыся. Остовпіти. – *А Зинець мий, сьдыть, притулы́вся до плитня́ и з мисьця́ не зворухне́цьця од зля́ку* (391).

З місця́ підско́чити. – З міста́ підско́читы. Швидко встати, схопитися від здивування, переляку і т. ін. – *Ма́ты не́хотя зиркну́ла й взна́ла черво́нці, та так з міста́ й підско́чила...* (404).

Місце біля порога (П). – Мһсто у порога. Нешановане місце. 890.

Місце до порога (П). – Мһсто к порогу. Непочесне місце. 947.

Місце одвести кому. – Місце одвести. Визначити місце поховання. – ... *отам бы й місце одвести еретницьким всим тилам* (421).

Місце поваги й шани (П). – Мһсто почета и уваженія. Святий кут. 952.

Місце приниження й підкорення (П). – Мһсто униженія и подчиненія. Місце біля печі й на порозі. 952.

Не нагрівши місця, не всідити. – Не нагрівши мисья, не всідити. 368.

Ні з місця. – Не з мисья. Хто-небудь лишається у тому ж стані, не посувається вперед. – ... *тоді не з мисья кинь и вин...* (415).

Перше місце (П). – Первое мһсто. Покуть. 944; на первом мһстѣ, 211.

Почесне місце (П). – Почетное место. Місце в кутку під іконами, покуть. / почетным мһстом, 732.

Старе місце (П). – Старое мһсто. Батьківська частина наділу, що при розподілі землі між братами дістається молодшому сину, який доглядатиме батька. 913.

Щасливе місце. – Щасливе місто. Місце, де покачався кінь і де можна будувати стайні. 287.

МІСЦИНА Глуха місцина. – Глуха мисьяна. Місце, де ніхто не ходить. – ... *то була глуха мисьяна, степ не степ, болото тай годи* (405).

МІСЯЦЬ Місяце Адаме! Був ти на тім світі? – Був. – Бачив мертвих людей? – Бачив. – Що, в їх зуби болять? – Не болять. – Так щоб і в раба (ім'я) не боліли, не шеміли, а як у камені стриміли – суд судом, вік віком. Цьому слову аминь. Поможі, святий Антоній. – Місяце Адаме! був ти на тим свити? – Був. – Бачив мертвих людей? – Бачив. – Що, в их зуби болять? – Не болять. – Так щоб и в раба (имя) не болилы, не шимилы, а як у камини стрымили – суд судом, вик виком. Цёму слову аминь. Поможы, святий Антоній. Замовляння-молитва від хвороби зубів. 192.

Місяць ясний, князь прекрасний (П). – Мнсяц ясный, князь прекрасный. Из замовляння. 938.

На всповні місяця. – На всповни місяця. У час повного місяця. – *На всповни місяця добре всяку всячину сольоти, щоб повненька удалась...* (461).

На місяці Кавиль Вавиля убив та й на вила настромив. – На місяци Кавиль Вавыля убыв, тай на выла настромыв. Народний переказ біблійної легенди. 461.

МІХ Дметься як міх. – Дмецьця як міх. 384.

МІШОК Дірявого мішка не наповниш. – Дырявого мишка не наповныш. 336; дырявого мишка не наповниш, 369.

Мішкóm прибитий. – Мишкóм прыбытый. Лінивий і невмілий. / мишком прыбытыми, XV.

Мішком прибитий із-за угла (П). – Мншком прибитый из за угла. Дурнуватий. 427.

Набалакав сім мішків гричаної вóвны. – Набалакав сім мишк-кив гричанои вóвны. Наговорив багато зайвого, безглуздового. 376.

Одно мішо́к на базáрь тягне. – Одно мишо́к на базáрь тягне. Про міщан, які живуть „з базару”. X.

МІЩАНИН Досіявся, дооравсь, поки у міщани попавсь. – До-сіявся, дооравсь, поки у мищане попавсь. 373.

Міщанин без землі, що циган в шатрі. – Мищанын без землі, що цыган в шатри. 376.

Міщанин – запасний дворянин: як переведуться всі дворяни, то їх місце займуть міщани. – Мищанын – запасный дворянын: як переведуцьця вси дворяне, то йих місце займуть мищане. 373.

Міщани од Сіма, мужики од Хама, а попи од Яфета. – Мищане од Сыма, мужики од Хама, а попы од Яфета. 376.

Міщани – сім днів в горшку пищали. – Мищане – сим дeнь в горшку пыщали. 376.

Міщани, цигани та жи́ди, як деся́тий гріх на душі. – Мищане, цыгане, та жи́ды, як деся́тый грих на души. 373.

МЛИНЕЦЬ Пекти млинці, обр. (П). – Печь блины. 525. *Ідеться про Масницю.

Просити на млинці до кого, обр. (П). – Просить на блины. 596.

Скликати на млинці, обр. (П). – Созывать на блины. / созывают на блины, 580.

МОВЧАТИ Хто більш мовчить, той двох навчить. – Хто більш мовчить, той двох навчить. 368.

МОГИЛА Спати, як у могилі мертві. – Спать, як у могили мертвечи. Міцно, безпробудно спати. / спа́тыме, як у могили мертвечи, 459.

МОГОРИЧ Домовлятися про могорич (П). – Выговаривать магарыч. / выговаривают могорыч, 548.

Запити могорич, обр. – Запить могорыч. Весільний обряд: завершення весільного договору. / запивши могорыч, 215; запивши могорич, 321; запив могорыч, 985.

На могоричі, обр. – На могоричѣ. Передвесільний обряд. 321, 322²; на могорычѣ, 224. *При цьому батьки молодих домовляються про подарунки й придане.

Пити могорич, обр. – Пить могорыч. Весільний обряд. 215, 794; пьют могорычи, 75; пить могарыч, 86; пьют могорыч, 103, 984; п'ють могорыч, 517; пить могорыч, 124. *Під час сватання присутні п'ють принесену женихову горілку, що означає згоду дівчини вийти заміж.

Ставити могорич. – Ставить могорич. Купувати горілку й пригощати народ. / ставят могорич, 75; ставится могарыч, 883.

МОЛЕБЕНЬ Молебень одслужити. – Малєбин одслужиты. Потурбуватися за когось, побажати всього доброго. – ... *давайте або малєбин одслужим, або що* (403).

Одслужити заклятний молебень. – Отслужиты заклятный малєбинь. Церковною службою позбавитися лиха. – ... *Отслужи, голуб сывый, заклятный малєбинь, бо по ночах, як тебе нема́ дома, приходе до тебе твоя покійна жінка з кладовища...* (393).

Служити молебень над ким. – Служить молебен. / служат много молебнов, 102; служат молебен, 242, 270, 614, 749, 927; служат молебны, 101, 242, 494², 571, 923; служить молебны, 285, 752, 899; служили молебны, 824; служит молебны, 246.

МОЛИТВА Молитва зглаз. – Молытва сглаз. Замовляння від хвороби. / молытву сглаз, 194.

Моли́тву створи́ти. – Молы́тву створы́ты. Помолитися. 408.

Прочитати молитву Господню (П). – Прочитать молитву Господню. 592; прочитавши молитву, 195.

Твори́ти моли́тву. – Творы́ты молы́тву. Молитися. 406.

Твори́ти хрєсну моли́тву. – Творы́ты крєсную молы́тву. Моли́тися. – *Скори́ш, Йва́н, перекрєсты́ брата, дай напы́тыся воды́ци, тай на пы́ку брызны; творы́ скории́ крєсную молы́тву!* (413).

Читати молитву. – Читати молитву. / молитву читают, 193; читають молитву, 194, 541; читать молитвы, 194; молитву чытаты, 199; читая молитву, 19.

Читати молитву Господню (П). – Читать молитву Господню. / читается Молитва Господня, 592; читають молитву Господню, 192, 194, 592.

Читати молитву Господню на молодиці (П). – Читать молитву Господню на молодых. Спосіб лікування зубів. / читають молитву Господню на молодых, 191.

МОЛОДА Бити молоду, обр. (П). – Бить невѣсту. Обрядова дія. / бьет невѣсту, 876; бьет молодую, 884. *Після весілля молоду саджають на віз, а молодий тричі обходить його й б'є пліттю молоду.

Благословіть молоду в цей дім увести, Богу помоліться, батькові, неньці поклоніться, обр. – Благословіть молоду в сей дом увести, Богу помолышца, отцю, неньци поклонышца. 608.

Благословіть молоду за стіл завести. – Благословыть молоду за стіл завести. 841.

Благословіть молоду за стіл посадить, обр. – Благословыть молоду за стил посадыть. 56.

Благословляти молоду, обр. (П). – Благословлять невѣсту. Одна з весільних обрядодій. / благославляют невѣсту, 934.

Вести молоду, обр. (П). – Вести молодую. Обрядова дія: проводити молоду після вінчання. / ведут молодую, 999.

Вести молоду за стіл, обр. (П). – Вести молодую за стол. Весільний обряд. / ведет молодую за стол, 92.

Викликати молоду, обр. (П). – Вызывать невѣсту. Весільна обрядодія, яку виконує молодий. / вызывает невѣсту, 984.

Гнати молоду, обр. (П). – Гнать молодую. Весільний обряд. / гонит молодую, 55.

Готувати молоду, обр. (П). – Оправляют невѣсту. 569.

Дарувати молодій, обр. (П). – Дарить невѣстѣ. Обдаровувати молоду другого весільного дня. / дарят невѣстѣ, 935.

Дарувати молоду, обр. (П). – Дарить невѣсту. Весільний обряд. 815.

Заганяти молоду, обр. (П). – Загонять молодую. Весільний обряд. 826.

Заганяти молоду на поса́д, обр. (П). – Загонять молодую на по-

сад. Весільна обрядодія. / загоняет молодую на посад, 963.
*Усаджувати молоду до екіпажа жениха, щоб їхати до його батьків, якщо вони мешкають в іншому селі.

Катати молоду, *обр.* (П). – Катать невѣсту. Весільний обряд. / катает невѣсту, 746; катают невѣсту, 503. *Молодий катає наречену слободою, якщо вони одружуються в тій самій слободі або недалеко.

Молода обносить, *обр.* (П). – Молодая обносит. Весільний обряд. 500.

Молоду благословляти, *обр.* (П). – Невесту благословлять. / невѣсту благословляют, 596.

Надівати на молоду очіпок, *обр.* (П). – Надевать на невесту очипок. / надѣвают на невѣсту очипок, 632.

Найматися під молоду, *обр.* (П). – Наниматься под молодую. Позичати коней на весілля для молодої. / нанимается под молодую, 231.

Не сама я йду – ведуть мене молоду. – Не сама я йду – ведуть мене молоду. Весільна формула. 220.

Платити за молоду, *обр.* (П). – Платить за невѣсту. Весільний обряд. 827.

Повивати молоду, *обр.* (П). – Повивать невесту. / повивают молодую, 596; повивают невѣсту, 580; повыют невѣсту, 596.

Покривати молоду, *обр.* – Покрывать молоду. Весільний обряд. 227. / покроют молодую, 624; покрывают молодую, 16, 624, 884.
*Знімати з молодої платок і надівати очіпок як символ заміжньої жінки.

Покривати молоду платком, *обр.* (П). – Покрывать молодую платком. Весільний обряд. / покрывают молодую платком, 57; покрывши молодую, 57.

Посадити молоду за стіл (П). – Посадить невѣсту за стол. / посадивши невѣсту за стол, 501.

Поштовувати молоду, *обр.* – Поштовывать молодую. Обрядова дія, яку виконує мати молодого, пригощаючи наречену та її подруг в своєму домі. / поштуе молодую, 999.

Цілувати молоду, *обр.* (П). – Цѣловать молодую. Весільна дія молодого. / цѣлует молодую, 1002.

Шукати молоду, обр. (П). – Искать молодую. Весільна обрядодія, що її виконують староста й дружка. / ищут молодую, 1001; искать невѣсту, 91, 607².

МОЛОДЕЦЬ Молодець проміж овець, а на молодця – й сам вівця. – Молодець проміж овець, а на молодця – й сам вивця. 369.

МОЛОДИЙ Благословіть молодого Богу помоліться, батькові, неньці в ноги поклоніться й за стіл завести. – Благословіть молодого Богу помолыцца, отцю, неньци в ноги поклоныцца и за стил завысты. 606.

Водити молодого, обр. (П). – Водить молодого. Весільна обрядодія. / водит молодого, 1003. *Дружка водить молодого навколо возу, на якому сидить молода.

Заводити молодого за стіл, обр. (П). – Заводить молодого за стол. Весільна обрядодія. / завести молодого за стол, 870.

МОЛОДИК На молодиках. – На молодыхах. Те саме, що на молодикі. 442.

На молодикі. – На молодыку. У час, коли молодий місяць. / на молодыци, 313, 441, 461.

МОЛОДИЦЯ Наряджати молодіцю, обр. – Наряжать молодыцю. Весільний обряд. / наряжают молодыцю, 815. *Будь-яку жінку одягають нареченою замість справжньої молодої.

МОЛОДИ Благодарити молодих, обр. – Благодарить молодых. Завершувати весільне святкування. / благодарят молодых, 966.

Благословіть молодих з-за стола вивести. – Благословыть молодых зза стола вывесты. Весільна примовка. 844.

Благословіть молодих покрити, обр. – Благословіть молодых покрыть. 609.

Благословляти молодих, обр. – Благословлять молодых. Весільний обряд. / благословляют молодых, 635, 963².

Будити молодих, обр. – Будить молодых. Весільний обряд, який виконують після першої шлюбної ночі. 964.

Вести молодих за стіл, обр. – Вести молодых за стол. Один з етапів весільного обряду. / ведет молодых за стол, 964.

Вести молодих спати, обр. – Вести молодых спать. Весільний обряд. / ведут молодых спать, 964.

Виводити молодих, обр. – Выводить молодых. Етап весільного обряду. / выводит молодых, 963.

Відправляти молодих спати, обр. (П). – Отправляют молодых спать. Обрядова дія. / отправляют молодых спать, 986.

Водити молодих, обр. (П). – Водить молодых. Обрядодія, при виконанні якої молодих обводять навколо діжі. / водят молодых, 1003.

Дарувати молодих, обр. (П). – Дарить молодых. Весільний обряд. 17, 797; дарят молодых, 131, 580, 844, 876, 904, 965².

Заводити молодих за стіл, обр. (П). – Заводить молодых за стол. Обрядова дія. / заведут молодых за стол, 986.

Зустрічати молодих, обр. (П). – Встрѣчают молодых. Зустрічати молодих у домі жениха. / встрѣчают молодых, 934.

Молодих вести спати, обр. (П). – Молодых вести спать. Весільний обряд. / молодых ведут спать, 15.

Молодих за стіл завести, обр. – Молодых за стил завести. Одна з весільних обрядодій. 964.

Обдарити молодих, обр. – Обдарыты молодых. Весільний обряд дарування. / обдарыты молодых, 398.

Обдаровувати молодих, обр. (П). – Обдаривать молодых. Весільний обряд. / обдаривают молодых, 58.

Обдарувати молодих, обр. – Одарить молодых. Весільний обряд. / одарив молодых, 844.

Одаряти молодих, обр. (П). – Одаривать молодых. Весільний обряд. / одаряют молодых, 816.

Піднімати молодих, обр. (П). – Поднимают молодых. Будити молодих ранком після шлюбної ночі. / поднимают молодых, 903.

Подарувати молодих, обр. – Подарить молодых. Обдарувати молодих другого весільного дня. / подарят молодых, 965.

Покривати молодих, обр. – Покрывают молодых. 609.

Покрити молодих, обр. (П). – Покрыть молодых. Весільний обряд. / покроют молодых, 875.

Пригощати молодих, обр. (П). – Подчивать молодых. Весільний обряд. / подчивают молодых, 796². *Батько й мати молодої пригощають молодих горілкою, а ті відмовляються.

Саджати молодих за стіл, обр. (П). – Садить молодых за стол. Весільна обрядодія. / садит молодых за стол, 964.

Уводити молодих у хату, обр. (П). – Вводит молодых в хату. Обрядова дія, виконувана дружком після першої шлюбної ночі. / вводит молодых в хату, 986.

МОЛОДЧИНА Молодчина! Дать йому два чина – дурак і дурачина. – Молодчына! Дать ёму два чына – дурак и дурачына. 204.

Молодчына, дать тобі два чина – дурак і дурачына, ще й третього половина. – Молодчына, дать тобі два чина – дурак и дурачына, шей третёго половина. 374.

МОЛОКО Зашкварчати, як молоко на сковороді. – Зашкварчаты, як молоко на сковороді. Дуже (зашкварчати). – ... *Мабуць, и в неі [сусідки] на душі так зашкварчало, як тее молоко на сковороди...* (391).

Не було на молоці, не буде й на сироватці. – Не було на молоці, не буде й на сировацьци. 369.

Одібрано молоко в кого, *безос.* – Одібрано молоко. Вірування. – ... *вона [корова] вже спорчена, одібрано у неі молоко* (288).

МОЛОТИ Мели та не промелюйся. – Мели та не промелюйся. 370.

МОЛОЧАЙ Гусячий молочай, *бот.* – Гусячий молочай. Назва рослини. 321. *Від нього гуси жиріють.

МОНЕТА Обсыпати мідними монетами кого, *обр.* (П). – Обсыпать мідними монетами. Весільний обряд. / обсыпают мідними монетами, 826. *Мати молодого обсыпав мідними монетами, щоб той був багатим.

Обсыпати монетами, обр. (П). – Обсыпать монетами. Весільна обрядодія. / обсыпает монетами, 873.

Ув'язувати мідну монету, обр. (П). – Увязывать мідную монету. Поховальний обряд. / увязывают медную монету, 233. *Монету ув'язують у хустку для того, „щоб було чым откупышця на тим свити, як ходытыме душа по мытарствам”.

МОРДА Повісив морду, як свиня ріло. – Повісыв морду, як свиня ріло. 369, 379.

МОРЕ На м'орі-океані, на острові Буяні. – На м'орі-окияні, на острові Буяні. Фрагмент замовляння. – *На землі Осіяні, на м'орі-окияні, на острові Буяні лэжыць камінь лінтваріна, на каміні лінтваріні лежыць змій Шевельда́ (1004); на м'орі, на окияні, на острові Буяні,* 8².

Разливне море. – Разливное море. Багато випивати. 796.

Синє море, фольк. (П). – Синее море. / к синему морю, 453; у синяго моря, 453.

Хто на морі не бував, той і гора не видав. – Хто на морі не бував, той і гора не видав. 370.

Хто на морі не бував, той не вмис й Богу молиться (батька й матір не згадав). – Хто на морі не бував, той не вмис й Богу молиться (батька й матір не згадав). 370.

МОРОЗ Кликати мороза вечеряти. – Клькаты мороза вечеряти. Народний звичай. / кльче мороза вечеряти, 110; кльче мороза вечерять, 239. *На день Богоявлення Господнього старший у домі, повернувшись обличчям до вікна, кличе мороза вечеряти, примовляючи: „Морозе, морозе! Иды до нас вечеряти! Та не морозь у нас ни людыны, ни скотыны, ни хлиба, ни травы!” Відбувається на Голодну кутю (5 січня за ст. ст.).

Морозе, морозе! Иди до нас вечерять, та не поморозь нам ні людей, ні скотини, ні хлиба, ні трави, ні овочи!, обр. – Морозе, морозе! иды до нас вечерять, та не поморозь нам ни людей, ни скотыны, ни хлиба, ни трави, ни овочи! 239. *Такими словами кличуть мороза вечеряти на Голодну кутю.

МОСКАЛЬ Всі москалі одним миром мазані. – Всі москалі одним мыром мазани. Усі однакові. 379.

Москаль знає дорогу та пита все пита. – Москаль знає дорогу, та все й пита. Про хитрість і обережність москалів. 339.

Москаль на сльози не вірить. – Москаль на слези не віре. 377.

Москаль скільки не їздить, а все дорогу питає. – Москаль скільки не йїзде, а все дорогу пита. 375.

Москаля хоть в росблі вари, все він, стэрво, москаль. – Москаля хоть в росблі вары, все вин, стэрво, москаль. Про життєву стійкість, викрутливість москаля. III. *Москаль – росіянин.

У москаля душа, як повстанка: він і Бога не боїться. – У москаля душа, як повстанка: вин и Бога не боицьця. 339.

Як москаль почне балакати, то бий скоріш по пиці, а то вибалакається. – Як москаль начнэ балакать, то бый скориш по пици, а то выбалакаецьця. 957.

МОСКВА Москва крўгла – на чотири вўгла! – Москва крўгла – на чотыри вўгла! У відповідь на образливі слова москаля українець (хохол) відповідає такими словами. 339.

МОТУЗОК Мотузком (мотузкою) хліб ріже, а панство наблюдає (а по-панському чхає). – Матузком (матузкою) хлиб риже, а панство наблюдає (а по-панському чхає). 372.

МУЖИК Мужі́к мужико́м во ві́ки віко́м. – Мужі́к мужико́м во ві́ки віко́м. VII; мужик мужыком (говорят „дурак дураком”) во выкы выком. 204.

У багатого мужика не визнаєш сина дурака. – У багатого мужыка не визнаєш сина дурака. 204.

Чорний мужик (П). – Черный мужик. Бідний хлібороб. / черным мужиком, VIII.

Що мужі́к бага́тий, що чорт рога́тий – між собо́ю бра́ття рідні. – Що мужі́к бага́тий, що чорт рога́тий, – між собо́й бра́тья рідні. XVII.

МУКА На муку брати. – На муку браты. Мучити. / на муку брады, 199.

МУРАШКА Як мурашки позлазилися (П). – Как муравьи позлазились. 358.

МУРМУЛЬ Мурмулю́ ту-лю-лю́, ста́рший брат капра́лю, ся́кий, та́кий, перета́кий. – Мурмулю́ ту-лю-лю́, ста́рший брат капра́лю, – ся́кий, та́кий, перета́кий. Так ремісники підсміюються над „чорним мужиком”. VIII.

МУСИТИ От то́бі й “Су́се”, а хто му́се, той ви́п’є й заку́се, жарт. – От то́бі й “Су́се”, а хто му́се, той ви́п’є и заку́се. 393.

МУХА Муха не спортить брюха, а вичистить. – Муха не спорте брюха, а вычистить. 312.

Як му́ха. – Як му́ха. Зовсім мале. 395.

МУЧЕНИК Мученика Антипія. – Мученька Антыпія. Свято 11 / 24 квітня. 242.

40 му́чеників. – 40 му́чиныкив. – На 40 му́чиныкив печу́ть со́рок жа́йворонкив (467). *9 / 22 березня жайворонки прилітають з вирію, до схід сонця пекли „сорок пташків”.

МУЧЕНИЦЯ Мучениці Катерини (П). – Мученицы Екатерины. Свято 24 листопада / 7 грудня. 116.

На муч(ениці) Меланії. – На муч(еницы) Меланьи. День 31 грудня / 13 січня. 916.

М’ЯСО Соба́че м’ясо, зневажл. – Соба́че мясо. Кінь. – (Кінь) хоть я́кє доро́ге мя́со, а все та́ки соба́че (XXIX).

М’ЯСОЇД Осінній м’ясоїд (П). – Осенний мясоїд. Проміжок часу від Успіння (15 / 28 серпня) до Пилипівського (Різдвяного) посту, який розпочинається 15 / 28 листопада. / осенняго мясоїда, 923.

Різдв'яний м'ясоїд. – Риздвя́нный мя́сойид. Кілька тижнів після Різдва. – *Скіко неділь Риздвя́ного мя́сойиду, стіко й вовків самців буде за вовчихою бігаты* (470); Рождественскаго мясоїда, 923.

М'ЯЧ В дучков́ого м'яча. – В дучков́ого мя́ча. Народна гра дітей, а часом і дорослих дівчат у м'яча. 280.

В їздового м'яча́ (П). – В їздового мя́ча́. Юнацька гра. 848.

В м'яч. – В мя́ч. Народна гра дітей, а часом і дорослих дівчат. 19², 81, 486, 616, 751², 799, 828², 848², 968. / в мя́ча, 280², 540, 573, 848.

НАБИТИЙ Битком набитий. – Битком набитий. Повністю заповнений. / битком набита, 75.

НАБІР В набір. – В набір. Народна гра. 486.

НАВЧИТИСЯ Чому навчійся, того з собою не носить. – Чому навчійся, того с собою не носыть. 204.

НАГАЯ Утерти нагасю. – Утерты нагаёю. Побити. – ... *геть собі бижі мирицій, а то ось-ось незабарём як прыйде мий чоловік додому, то вин тебе утре нагаёю!* (400).

НАГОВІР Наговір води. – Наговор воды. Вид замовляння. 441.

Не пристали худі наговори. – Не прыстала худі наговоры. Хто-небудь не був зурочений. 458.

НАГОВОРЮВАННЯ Наговорювання води (П). – Наговаривание воды. / наговаривания воды, 192; наговариванием воды, 196. Див. **наговорена вода**.

НАЙМАТИ Найняти дружкувати, обр. – Наняты дружкуваты. Весільний звичай: запросити бути на весіллі дружком. / нанялы дружкуваты, 398.

НАЙНЯТИСЯ Найнявсь – як продавсь. – Нанявсь – як продавсь. 208.

Найнявсь, як продавсь, одслужівсь – вікупивсь. – Нанявсь, як продавсь, отслуживсь – выкупивсь. IX.

НАКАЗ Наказ давати кому. – Приказ даваты. Наказувати, командувати. 390.

НАМИСТО Добре намісто. – Добре намысто. Намисто, оздоблене монетами. – ... *Добре намысто, та ще с гришмы* (920).

НАПАСТЬ Жениться не напасть, та як би, оженившись, не пропасть. – Женыця не напасть, та як бы, ожныившысь, не пропасть. 232.

Людська́ напáсть. – Людська́ напáсть. Негаразди, хвороба. – *Ша́пки не слид кла́сти на столи́, бо не оберéсья людська́оїи напáсты* (460).

Невелика́ й напáсть, та спáти не дасть. – Не вели́ка й напáсьть, та спáты не дасть. 378.

Ожени́ться не напáсть, так як би, ожени́вшись, не пропа́сть. – Ожени́щця не напáсьть, так як бы, оженéмше, не пропа́сть. 372.

НАПИТОК **Наговорува́ти на напита́ках** (П). – Наговари́вати на напита́ках. Замовляти. / наговари́вають на напита́ках, 337.

НАРИСОВАНИЙ **Як нари́сований.** – Як нари́сований. Гарний. – *Конь у ёго такий, як нари́сований...* (140).

НАРЯД **По наряду зустрі́чають, а по гро́шах провожа́ють.** – По наряду зустрі́чають, а по гро́шах провожа́ють. 378.

НАСЯ́ТИ **Нася́в наволо́ком і вродило, як наро́ком.** – Нася́в наволо́ком и вроды́ло, як наро́ком. XXX. ***Наволо́ком** – перед посівом не орють землю, а лише ралять; **наро́ком, присл.** – навмисне; жартома.

НАУКА **При́няти в нау́ку** кого (П). – При́нять в нау́ку. Розпочати навчання якогось ремесла. I.

НАУМ **На свято́го Нау́ма.** – На свято́го Нау́ма. 1 / 14 грудня, у день, коли раніше дітей відводили до школи. – *Шоб ді́ты бу́ли умне́ньки й учи́лись гра́моти бо́йко, то тре́ба одво́дыты йих у шко́лу на свято́го Нау́ма...* (460).

НАЧАЛО **Од нача́ла до кінця́.** – Од нача́ла до киньця́. Усе, не пропускаячи нічого. – *... розказа́лы [попу], як бу́ло од нача́ла до киньця́* (406).

НЕБІЖ **На тобі́, небо́же, що мені́ него́же.** – На тобі́, небо́же, що ми́ни него́же. 368.

НЕБО **Високий до неба, а дурний, як треба.** – Высокі́й до неба, а дурный як тре́ба. 204.

Не можна ті́льки на не́бо злі́зти. – Нильза́ тико́ на не́бо злі́зты. 378.

Не мо́жна ті́льки на не́бо злі́зти, а то диві́сь, яка он висо́ка дзвіни́ця, й на не́ї, бач, ла́зять. – Низзя́ тико́ на не́бо злі́зты, а то дыві́сь, яка он висо́ка дзвіни́ця, й на не́ї ж бач ла́зють. 527.

Під са́ме не́бо. – Пид са́ме не́бо. Дуже високо, 619.

НЕВИННІСТЬ Не зберегти невинності (про наречену), *евф.* (П). – Не сохранишь дѣвства. Мати статеві стосунки до заміжжя. / не сохранила дѣвства, 845.

НЕВІСТА Невіста без міста, а жених без ума. – Невіста без міста, а жених без ума. 232.

НЕГАДАНО Негадано й неждано. – Негаданно й неждано. Не сподіваючись. – ... *довелось поїхати негаданно й неждано, й не солоно хлѣбавши* (416).

НЕДІЛЕНЬКА До святої неділеньки. – К святой неділиньци. До Трійці. 878².

Свята Неділенька. – Свята Неділенька. Неділя. 264. *В неділю нічого не роблять, „ато чым небудь, а покара́ свята Неділенька”.

НЕДІЛЯ Вербна неділя (П). – Вербное восресенье. Тиждень перед Паскою. / в вербное восресенье, 112; в вербное восресение, 828.

Від Всеїдної неділі до Масляної (П). – От всеядной недѣли до масляной. Тиждень, на якому дозволено вживати різноманітну їжу. 42.

Всеїдна неділя (П). – Всеядная недѣля. / со всеядной недѣли, 847; на всеядной недѣлѣ, 850.

Зелена неділя. – Зелена неділя. Літнє свято, під час якого житло прикрашається „квичало” (віти дерев) та зеленню. / на зелєнии неділи. – *На зелєнии неділи не треба купацьця, бо русалки залоскочуть: тоді бува русальчин вельік-день* (114), 113, 114.

Квичальна неділя. – Квичальна неділя. Літнє свято, під час якого житло прикрашається „квичалом”. 113.

Клечальна неділя. – Клечальна Неділя. Неділя на Зелених святках, на Трійцю. 262. *Клечальна, або Свята неділя. В суботу під цей день „до схід сонця” рвуть „любысток” і полин.

На вербній неділі. – На вербний неділи. – *На вербний неділи не годьцьця сять огиркив, а на клечальний – полоть, ато вони будуть гиркы* (319).

На всеїдній неділі. – На всеїдний неділи. 253.

На клечальній неділі. – На кльчальний недільци. Під час троїцьких свят. – *Ту ж траву й любыток, що на кльчальний недільци кладуть ба́тющи на стільчик...* (448), на клечальний неділи, 319.

На середохрѣсній неділі. – На середохрѣсний недѣльли. – *На середохрѣсний недѣльли, у середу, бабы учиняють кисто...* (467); на средокрѣстной недѣлѣ, 270; на средокрѣстной недѣлѣ, 318; на средокрѣсній недѣльли, 463. *У середу на цій неділі сіють мак, „шоб нечервивий був”.

Похвальна неділя (П). – Похвальная недѣля. П’ята неділя посту, звичайно найтепліша з усіх тижнів посту. / недѣля называється похвальною, 258.

Ряба неділя. – Рябая недѣля. Те саме, що **ніжкові заговини.** / рябой недѣли, 253.

Світла неділя (П). – Свѣтлая недѣля. / Свѣтлой недѣли, 850².

Свята неділенька. – Свята Недиленька. Неділя. 264.

Свята неділя. – Свята Неділя. Те саме, що **Клечальна неділя,** Трійця. 262. *Відзначається на 50-й день після Паски. Тому ще **П’ятдесятниця.**

Средохрѣсна неділя (П). – Средохрѣсная недѣля. Четверта неділя посту. / недѣля называється средохрѣсною, 258.

Сирна неділя (П). – Сырная недѣля. Масниця. Свято 11 / 14 лютого. 111. / перед сырною недѣлей, 850.

Страсна неділя (П). – Страстная недѣля. Тиждень перед Великоднем. / на страстной недѣлѣ, 112.

Страшна неділя. – Страшна недилля. Останній тиждень перед Великоднем. 258; на страшній нѣдѣли, 850.

Троїцька неділя. – Троицька недѣля. Упродовж тижня після Трійці. / на Троицкой недѣлѣ, 935, 936.

У вербну неділю (П). – В вербное воскресенье. У великодну неділю. 258.

У нього на неділі сім п’ятниць. – У ёго на недѣли сим пятныць. 208.

НЕЗНАЙКА Незнайка лежить, а знайка біжить. – Незнайка лежить, а знайка бижить. 204.

НЕМА Скрізь гарно, де нас нема́. – Скрізь гарно, де нас нема́. 370.

НЕНЬКА У кого ненька рідненька, у того й головка гладенька. – У кого ненька ридненька, у того й головка гладенька. 208.

НЕПЕРЕЛИВКИ Йому щось непереливки. – Ему щось не переливки. 377.

НЕПРАВДА Неправдою можна світ пройти, та назад не вер-

нешся. – Неправдою можна свит пройты, та назад не вернешся. 325.

НЕХРЕЩЕНИЙ У Вас брали нехрещеного, немолитвеного, а Вам принесли хрещеного і молитвеного, *обр.* – У вас брали некрещена, немолитвена, а вам принесли крещенного и молитвенного. Словесна формула обряду хрестин. 77.

НЕЧИСТА Та що за нечїста. – Та що за нечїста. Вигук здивування. 405.

НЕЩАСТЯ Півтора нещастя. – Півтора нещастя. 375.

НИВА Були ниви, стали яри та облоги; були колись друзі-приятелі, тепер стали вороги та вороги. – Були ниви, стали яри, та облоги; були колись, друзи приятели, тепер стали врагы, та ворогы. 371.

НИВКА Нівко, нівко! Верні мою силку! – Нівко, нівко! верні мою сылку! Примовка по закінченні роботи на ниві. 271.

Нівко-нівка, віддай мою силку, обр. (П). – Нівка-нівка, отдай мою силку. 539. *Пожинковий обряд.

НИЗ Ходім на низ, щоб ніхто голови не гриз. – Ходим на низ, щоб ныхто головы не грыз. 208.

НИТОШНИЦЯ За неї треба дорожче, вона нитошниця, *обр.* – За нєи треба дорогше, вона нытошныця. 924. *Викуп за наречену був більше, якщо вона мала досвід торгівлі дріб'язковим товаром, що високо цінувалося.

НИГОТЬ Кусаючи нігті (П). – Кусая ногти. Будучи у відчай. 363.

НИЖ Без ножа ріже. – Без ножа ріже. Завдає кому-небудь неприємностей. 375.

Перерізати ножем між ногами землю, обр. – Перерізати ножем між ногами землю. Родильний обряд (щоб дитина швидше почала ходити). 457. *Подібний обряд означає, ніби перерізали путо.

Протягувать кінччастий ніж скрізь що. – Протягувать киньчастый ниж. Обереговий захід. / протягують киньчастый ниж, 458.

НИЖКА Заробиш крєвно, проп'єш пєвно – нікому ні в ніжку. – Заробыш крєвно, пропьеш пєвно, – нікому ни в ніжку. Кредо найбіднішого селянства – „голі”, коли не треба кланятися „в ніжку”. X.

НИС З носу по грошу, *обр.* (П). – С носа по грошу. Весільний об-

ряд. 230. *Складка для продовження весілля в середу, у четвер, а деінде і в п'ятницю.

У носі знати було. – У носі знати було. – ... *А від людей він та чув про кой які каверзы, у носі знати було* (395).

У носі не хвата в кого. – У носі не хвата. Про нерозумного, невмілого. 398.

НІЧ Горобина ніч. – Горобына ноч. Ніч із сильною грозою. / горобыной ночи, 245. *Вона буває в Спасівку, у сім років один раз.

До самісінької ночі. – До самісінької ночи. Допізна. 392.

Під Іванову ніч (П). – Под Иванову ночь. Під ніч на свято Івана Купала. 20.

У глуху́ ніч. – У глуху́ нич. Дуже пізно. – *Оттак ходыты бабуваты до незнакомых, та ще й у глуху́ нич* (408).

НІЧНИЦІ Помагайбі! – Здоров! – Чи дома ваші нічниці? – Пішли на вечорниці. – Нехай же маленькі діти сплять! – Помагайби! – Здоров!.. – Чы дома ваши нишныци? – Пишлы на вечерныци. – Нехай же маленькі диты сплять! Діалог матері (із кимось із хатніх), який супроводжує шептання від нічниць. 190.

НОВИНКА Хто новинки не видав, той і ветоші рад. – Хто новинки не видав, той и ветоши рад. 368.

НОВОБРАЧНІ Благословляти новобрачних, обр. – Благословлять новобрачных. Одна з весільних обрядодій. / благославляют новобрачных, 934.

Вести новобрачних снідать, обр. – Весты новобрачных с니다ть. Весільний обряд другого дня. / ведут новобрачных с니다ть, 229.

НОВОРОЖДЕННИЙ Брала у вас новорожденного, а вам принесла хрещеного, обр. – Брала у вас новорожденнаго, а вам принесла крещеннаго. 123.

Брали у вас новорожденне, а принесли молитвенне і хрещене, обр. – Брали у вас новорожденне, а вам принесли молитвенне и крещене. Слова, з якими куми повертають батькам охрещену дитину. 344.

Брали у вас новорожденного, а вам принесли молитвенного і хрещеного, обр. – Бралы у вас новорожденнаго, а вам прынесли молитвеннаго и крещенаго. Слова, з якими куми повертають ба-

тькам охрещену дитину. 210.

Даю Вам новорожденного, а Ви принесіть мені хрещеного,

обр. – Даю вам новорожденнаго, а вы принесите мини крещеннаго. Словесна формула обряду хрестин. 123.

Нате вам новорождѣнне, а нам принесіть моли́твенне і хрещене, обр. – Нате вам новорождѣнне, а нам принесите моли́твенне и хрещене. Слова, звернені до кумів з проханням охрестити дитину. 210.

Нате вам новорождѣннаго, нехрещѣннаго, а нам принесіть хрещѣннаго й моли́твеннаго, обр. – Нате вам новорождѣннаго, нехрещѣннаго, а нам прынысыть хрещѣннаго и моли́твяннаго. 507.

Ось вам новорождѣнне, а нам прино́сьте моли́твенне і хрещѣне, обр. (П). – Вот вам новорождѣнне, а нам прино́ситъ моли́твенне и хрещѣне. 344.

Щоб новорождене підсакувало. – Щоб новорождене підсакувало. Слова-побажання новонародженому після того, як випили горілки, а частину вихлюпнули на стелю. 211.

НОГА Боліти на ноги (П). – Болѣтъ на ноги. Про хворобу худоби. / болѣет на ноги, 101, 195.

Бух в но́ги. – Бух в но́ги. Дякуючи, упасти на коліна. – *А це, чуєш, являєцьця до знахурьки, та – бух в ноги: „спасы́би, бабусю!..”* (419 – 420).

В ноги поклоніться кому, обр. – В ноги поклоніцьця. Весільний обряд: засвідчити пошану. – ... *вывесты дитей из за стола, Богу помолыцьця, отцю-нѣнъци в ноги поклоніцьця* (227); в но́ги поклоніцьця, 606.

Зв'язувати ноги кому, обр. (П). – Связывать ноги. Поховальний обряд. 233. *Ноги зв'язують покійнику, щоб вони не розходились.

Кланятися в ноги кому, обр. (П). – Кланяться в ноги. Весільний обряд, а також обряд народин. / кланяется в ноги, 104, 127, 215, 217², 257, 345, 501, 606, 743², 877, 934, 935; кланяются в ноги, 125, 131, 230, 256, 499, 506, 611, 934, 962, 964, 968; кланяясь в ноги, 298.

Кланятися в ноги по три рази, обр. (П). – Кланяться в ноги по три раза. Весільний обряд. / кланяются в ноги по три раза, 11; кланяется в ноги по три раза, 104.

Крутить ноги кому, безособ. (П). – Крутит ноги. Зазнавати болю в ногах. 969.

Ледве но́ги со́вати. – Ледве но́ги со́вать. Іти важко й повільно. – *И тишов дидусь, изигнувся и ледве но́ги со́ва...* (400).

Не тією ногою ступити. – Не тийею ногою ступыты. Бути невдачі, якійсь халепі (прикмета). – Не тийею ногою (не правою, бач) на поріг або через поріг ступыш – *бу́ты бу́чи* (470).

Ні ногою. – Ни ногою. Більше не ходити, не з'являтися де-небудь, не появлятися десь. –... *та й с тих пир и ни ногою, – квыт, шабаи вже красты* (412).

Но́ги біти. – Ноги быты. Марно ходити. – *Нема́ діла, тіко дурно, но́ги были...* (413).

Підбити під но́ги. – Пидбыть пид но́ги. Повалити, збити з ніг. / пидбыла пид ноги, 396.

Піднятися на ноги (П). – Поднятыся на ноги. Подорослішати. / поднялись на ноги, 40.

Поверну́ти догорі но́гами. – Поверну́ты догоры́ но́гами. Перевернути на спину, змінити положення. / повернеш догоры́ но́гами, 466.

Поклонитися в ноги кому, *обр.* (П). – Поклонитыся в ноги. Весільний обряд. / поклонившысь в ноги, 12, 814; поклонитыся в ноги, 742.

Праву ногу треба вперед вбувати, щоб чоботи не кривились. – Праву ногу треба вперед вбуваты, щоб чоботы не кривылысь. Вірування: усе праве гарне, щасливе. 184.

Упасти в ноги кому. – Упасть в ноги. Уклінно просити когось. / упала в ноги, 44.

Як но́гу вломити. – Як но́гу вломыты. Не бувати де-небудь, зникнути. – ... *З тих же й пир, як но́гу вломыла, и тепер, до случного часу, все благополушно* (391).

НОСОК В носка. – В носка. Гра дорослих і літніх людей в карти. 281, 616.

НОЧУВАТИ Ночували собі. – Ночувалы собі. Привітання зранку. 804.

НУДЬГА **Буде нудьга́ їсти** кого. – Буде нудьга́ йисты. Хто-небудь сумуватиме. 458.

НУЖДА **Нужда́ й зако́н зміня́с.** – Нужда́ й зако́н зминя́е. 372; нужда зако́н зминя́, 392.

Нужда́ му́чить, нужда́ й у́чить. – Нужда́ му́че, нужда́ и у́че. 372.

Нужда учить розуму. – Нужда учить розуму, 204.

По нужді і в воді як по сухому. – По нужди и в воді як по сухому, 372.

ОББИГАТИ **Тричі оббігати кругом**, *обр.* – Трычи оббигать кругом. / трычи оббижить кругом (церкви), 521; оббига кругом (молодої з дівчатами), 521. *Ідеться про весільний поїзд.

ОБИЧАЙ **Увійти в обичай.** – Войти в обычай. Стати звичним. / вошли в обычай, 991.

ОБІД **Робити обід**, *обр.* – Дһлать обһд. Накривати поминальний стіл. / дһлают обһды, 923; дһлают обһд, 612.

Святий обід, *обр.* – Святый обид. Обід після обряду хрещення. 102.

Як доспиш до обід, так присниться і ведмідь. – Як доспыш до обид, так прысныцца и видьмидь, 312.

ОБКЛАДКА **Обкладка душить кого** (П). – Обкладка душит. Хтось хворіє на дифтерію. 882. ***Обкладка** – дифтерія.

ОБРАЗ **Зустрічати з образом і хлібом** кого, *обр.* (П). – Встрһчатъ с образом и хлһбом. Весільний обряд. / встрһчают с образом и хлһбом. *Батько й мати нареченого зустрічають молодих з хлібом-сіллю.

Кланятися перед образами, *обр.* (П). – Кланяется перед образами. Весільний обряд. / кланяется перед образами, 744. *Коли молодю привели в хату, вона тричі кланяється перед образами.

Під образами. – Под образами. У святому куті. 934.

Сідати під образами, *обр.* (П). – Садиться под образами. Весільний обряд. / садится под образами, 92.

Цілувати образ, *обр.* (П). – Цһловать образ. Цілувати ікону, весільна обрядодія молодих. / цһлуют образ, 934.

ОБХВАТ **В обхват людини і двох** (П). – В обхват человһка и двух. Товстий (про дуби). 789.

ОВЕС **Обсипати вівсом** кого, *обр.* (П). – Осыпает овсом. Весільний обряд. / осыпает овсом, 745; обсыпает овсом, 809. *Мати молодого обсипає вівсом бояр та свашок.

Сій овес та ячмінь у кал (грязь), **так він тебе наряде у жупан.** – Сий овес та ячминь у кал (грязь), так вин тебе наряде у жупан. 271.

ОГЛЯДИНИ **Їхати на оглядини**, *обр.* (П). – һхать на оглядины.

Весільний обряд. / Һдут на оглядіны, 870; Һдут на оглядыны, 605; на оглядыны, 12; на оглядинах, 12. *Оглядіны, *обр.* – обряд знайомства батьків молодої з житлом, господарством своїх майбутніх сватів; розглядіны.

Просити на оглядіны, *обр.* – Просить на оглядыны. / просит на оглядыны, 499.

ОГЛЯДІТИСЯ Огляділась як наїлась. – Огляділась як найилась. 187.

ОГНИЦЯ Огниці, огниці! (або димниці, димниці!) нате вам нічниці. – Огныци, огныци! (или дымныци, дымныци!) нате вам нишныци. Шептання від нічниць. 190. *Нішніці – „безсоння”. Форма нішныця (від нічниця) – наслідок дисиміляції звукосполучення [чн] > [шн].

ОГОНЬ Огнем очищати кого. – Огнем очищаты. Народне вірування про очисну силу вогню. – ... – вона [громова стріла] огнем себе очища (461).

Як огня боятись. – Як огня буютьсь. Дуже боятись. – ... усі люди, як огня буюльсь Божчихи (420).

ОГОРОД В огороді літом покопаєшся, то й зимюю в овоцах не понуждаєшся. – В огороди літом покопаєсья, то й зимюю в овоцах не понуждаєсья. XXVIII.

Огород – бабин дохód. – Огород – бабын дохód. XXVIII.

Огород для сім'ї підмога. – Огород для семьи підмога. XXVIII.

ОГУДИНА Такий з'їдимий, як гарбузяча огудина. – Такий зйидимий, як гарбузяча огудына. 375.

ОДДАТИ Оддаты заміж кого. – Оддаты замиж. Одружити дочку. / оддав замиж, 767.

ОДЕЖА По одежі стрічають – по уму проводжають. – По одежи встрічають. – по уму провожають, 204.

ОДИН Один з-пéред одного. – Один з-пéред одного. Не дотримуючись порядку, черговості. 402.

ОДЧАЙ На одчай Божий. – На одчай Божий. Як прийдеться. 394.

ОЖЕНИТИСЯ Оженивсь та й зажуривьсь. – Ожинивсь тай зажуривьсь. 368.

ОЗЕРО Мертві озера (П). – Мертвые озера. Озера з болотяними рослинами. 879.

ОКО Аж у óчах метéлики граіють. – Аж у óчах метéлики

грають. Дуже злякався. – *Побудыло враже лыхо й навернуло думок, аж у очах з переляку метелики грають* (406).

Блимати очима. – Блымати очима. Здивовано дивитися. Почувати себе ніяково, відчувати сором; мовчати, нічого не розуміючи. / блыма очима, 413; блымае очима, 415.

Висолопити очі. – Висолопыты очі. Пильно дивитися, широко розкривши очі. – *А той [вовкулака] высолопыв очі тай ни мекне* (399), 410.

Всякі очі є. – Всякі очі йє. Про того, хто має урочливі очі, хто здатний зурочити. – ... *треба браты з собою ниж и держаты его под пеленою, бо всяки очі йє* (458).

Дивитися одним оком, *етн.* – Дывыщця одним оком. Про покійника. / дывыщця одним оком, 468; дывыщця одним оком, 234. *Вірування: якщо померлий „дывыщця одним оком”, то в цьому сімействі буде ще один покійник.

Закривати очі кому, *обр.* (П). – Закрывать глаза. Поховальний обряд. / закрывают глаза, 233. *На основі вірування: покійник не повинен видивлятися нової жертви, щоб не забрати її з собою.

Звести очі. – Звесты очі. Задрімати. – *Тико звель очі, слухают – стучить: „верны мое мину назад!..”* (406).

З очей сталось. – З очей сталось. Пояснення хвороби, яку наче б наврочили. 922.

Очей не змика́ти. – Очей не змыка́ты. Не спати. – ... *ждутъ, сидятъ й очей не змыкають* (406).

Очі завису́щі, руки загребу́ші. – Очи завису́щы, руки загрибу́щи. Про жадібну людину. 376.

Очі надві́р лізу́ть. – Очи на двир лізутъ. Важко мучиться хто. 420.

Очі пови́верта́лись з ло́ба. – Очи пови́верта́лысь з ло́бу. Комусь стало неприємно від чогось. 410.

Полу́да в ві́чі заступі́ла у кого. – Полу́да в ві́чи заступы́ла. Хто-небудь не усвідомлює чогось. 414.

Свій сво́єму о́ка не ви́коле. – Свий сво́єму о́ка не вы́коле. 368.

Ті́льки очі бли́щать. – Тико очі блестятъ. Темний, чорний. – *Я бачыв на машины чорта? Вин чорный як вугиль, тико очі та зубы блестятъ!* (298).

Ті́льки о́чі неситі́. – Тико о́чи несыти. 376.

Уперѣтись очіма. – Уперѣтись очіма. Пильно дивитися. / уперѣсь очіма, 397.

Як в око вліпити. – Як в воко вліпѣты. Усе точно передбачити, вгадати. – ... *а цыганка, було, ... як в воко вліпе: все розкриє, що було...* (409).

ОКУП Взяти окуп, *обр.* (П). – Взять окуп. Весільний обряд. / взявши окуп, 15. ***Окуп** – викуп.

ОЛЕКСІЙ Теплий Олексій. – Теплый Олексій. День 17 / 30 березня. 242; Теплый Олыксий, 112; на теплага Алексѣя, 614.

*Трете весняне свято.

ОНОВЛЕННЯ Оновлення Царяграда (П). – Обновление Царяграда. День 11 / 24 травня. 113.

ОПЕНЬКИ Просити на опеньки, *обр.* – Просить на опеньки. Обряд народин. / просит на опеньки, 877. *Запрошення бабою-повитухою кумів і гостей на компот із фруктів.

ОПОЛОНИК В нещасний ополбник. – В нещасный ополбник. Про дівочу гру. 279.

ОРАТИ Ори, мели – їж. – Оры, мели, – йиж. Про спішну роботу. 273. *Із народного оповідання про цигана, який скаржився, як він тяжко працює, а мужику практично нічого робити – лише орати, молоти та їсти.

ОРЕЛ В орла. – В орла. Про гру: підкидають монету й дивляться, яким боком упаде. 268. *Нагорода – крашанка. Відбувається на Паску.

Як орел. – Як орел. Гарний, сильний, красивий (про коня). – *Стоять кони, як орлы; шерсть на них так и сѣе...* (408).

ОРИШКИ Пекти оришки (П). – Печь оришки. Виготовляти для вечорниць виробу з прісного тіста, варені в олії. / пекут оришки, 961.

ОСАУЛЬНЯ На всю [свою] осаульню. – На всю [свою] осаульню. Голосно, на весь голос. – *Крыкнув царь, крикнула царыця, крыкнув и царевич на всю свою осаульню...* (440).

ОСИКА Дрижати як дрижить осика. – Дрожать як дрозьть осыка. – ... *ато вся симья дрозьтатме день и нич од хворобы, так як дрозьть осыка* (314).

Клечальна осика. – Клечальная осыка. Осика, вирубана першою в суботу під Трійцю. / клечальной осыки, 290; клечальной осыки, 300; клечальной осыки, 305. *Має берегову силу.

ОСІНЬ Настала осінь – ожилá на́ша кравецька-ше́вська ма́ти.
– Настала осінь, – ожилá на́ша кравецька-ше́вська ма́ти. Восени настає час ремісників. VIII.

ОСКОМА Оско́ма берé. – Оско́ма берé. Дуже чогось хочеться. – Оско́ма бра́ла спробо́уваты паньски вы́тывки... (417).

ОСТАНОК Який змалку, такий і до останку. – Який змалку, такий и до останку. 325.

ОТЕЦЬ Кля́нйтись отцю́, нё́нці, обр. – Кля́нйтись отцю́, нё́нці. Обрядова дія молодої. – Кля́нйся, Марійко... отцю́, нё́нці ... тай в ниженьки, тай нызенько, тай серденьку, тай близенько, ниженькам ...тай ще ныжче, а серденьку тай ще бльіжче (962).

Святі отці́ (оці́) карбо́ванці. – Святі́ отці́ (оці́) карбо́ванці. 378.

ОТЧЕНАШ¹ Отче наш. – Отче наш. Початкові слова молитви. 270, 285, 563, 578, 737; отче наш, 308; оче наш, 439, 775. Пор. ще: оченаш, 442; оччинашу, 450; оччинашу, 451.

ОТЧЕНАШ² На отче наш. – На отче наш. На обід. 623.

ОХОТА Якби я не з охотою вашу дочку брав, я б і старостів не присилав, обр. – Як бы я не з охотою вашу дочку брав, яб и старостив не прысылав. Традиційні слова обряду сватання. 11.

ОХОТНИК Ми охотники, вислідили лисицю до вас у двір та й заблукали, не знаємо, де вона ділась, хоч по сліду й видно, що вона у вас сховалась, чи не можна її у вас пошукати? – Мы охотныки, выслыдылы лысыцю до вас у двир, та й заблудылыся, не знаём, де вона дилась, хоч по слиду и выдно, що вона у вас сховалася, чи не можно ййи у вас пошукати? 604.

Охотник – коня на зайця. – Охотник – коня на зайця. 375.

Та ми охотники, ходили лисиць слідить та й збилися з дороги. Пустіть обігріться, обр. – Та мы охотныки, ходылы лысыць слидыть, тай збылысь з дорогы. Пустыть обогрыцьця. Традиційна словесна формула обряду сватання. 11.

ОЧЕРЕТ Зсилати на очерета. – Ссылати на очерэ́та. Позбавлятися чогось. / ссылаю на очерэ́та, 1003.

Ідіть [сосяшниці] в очерета́, в болота́, де люди́ не ходять, куди христия́нський глас не захо́де! – Идыть в очерета́, в болота́, де люды не ходять, куды хрыстыя́нський глас не захо́де! 171.

ОЧПОК **Знімати очіпок**, *обр.* (П). – Снимають очіпок. Весільний обряд. / снимаєт очіпок, 130.

Надівати очіпок, *обр.* (П). – Надѣвають очіпок. Весільний обряд переведення молодої до стану жіноцтва. 16; надѣвши очіпок, 16; надѣнут очіпок, 94; надѣвають очіпок, 108, 130, 227, 233, 843², 884, 934; надѣвають очіпок, 964, 1002.

ОЧКУР **Рвати очкуру**. – Рвать очкуры. Бити парубків, які прийшли з іншої вулиці. / рвали очкуры, 214.

ОЧКУРЕЦЬ **Збирати в очкурець** (П). – Собирать в очкурец. Зав'язувати очіпок так, щоб можна було затягнути стрічку й закріпити його. / собираєтсѣ в очкурец, 882. ***Очкурець (очкур)** – мотузка, яку затягують в одяг (наприклад, у штани) для його підтримки.

ОЧКУРНЯ **Очкурня́ голопупенку рідня́**. – Очкурня́ голопупенку ридня́, 371.

ПАЙКА **Пайки́ для бідних**. – Пайки́ для бідных. Недокошений у полі хліб або скошений, але не згромаджений – для прохожих і бідних. / пайка́ми для бідных, XIX. *Див. **для прохóжого**.

ПАЛЕЦЬ **В палець**. – В пальць. Народна міра товщини. – *А я бацьбла ясний, ясний клубочок и его качають червы товщиною в пальць и с краснымы головками* (44).

Ковиряти пальцями глину в стіні комина, *обр.* (П). – Ковырять пальцами глину в стѣнѣ комина. Весільний обряд: дія, яку здійснює молода під час сватання. / ковыряєт пальцами глину в стѣнѣ комина, 215.

Не висмоктав же я цього́ з пальця. – Не вы́сосав я це́го́ з пальця, 373.

Не кладі задалегідь йому́ пальців у рот, а то поодку́шує. – Ни кладѣ задалегидѣ єму́ пальцив у рот, або поодку́суює, 373.

ПАЛІЙ **На Палія́**. – На Палія́. У свято Палія (Паликопи, Пантелеймона), яке припадає на 27 липня / 9 серпня. – *Не дай Бог робыты на Палія́, – непременно хлиб погорыть* (XIII), XIII².

***Палій** (Паликопа) – вартовий святкових днів (у християн Св. Пантелеймон). У цей день не можна жати, звозити в копи.

ПАЛКА **Бити палкою кого**, *обр.* (П). – Бить палкой. Весільний обряд. / бьют палкой, 131.

Мірятися на палки (П). – Мерятыся на палкѣ. / мѣряются на палкѣ, 572.

ПАЛЯНИЦЯ Віддава́ти паляни́цю, *обр.* – Отдава́ть паляны́цю. Весільний обряд. / отдаю́т паляны́цю, 516.

Обмінюватися паляницями, *обр.* (П). – Обмѣниваются паляницами. Весільний обряд. / обмѣниваются паляницами, 810.
*Свашки цілуються й обмінюються паляницями.

Паляницею благословлятися ким, *обр.* – Паляницею благословляются. Весільний обряд. / паляницею благословляются, 53.

Різати паляни́цю, *обр.* – Риза́ть паляны́цю. / ри́жуть паляны́цю, 517. *Знак згоди вийти заміж.

ПАН **Видно па́на по походу́,** як і **пан** **хо́дить.** – Видно па́на по походу́, як и пан хо́де. VII.

Де пан, там і **підпа́нки.** – Де па́н, там и пидпа́нки. 368.

Земський пан. – Земский пан. Начальник земського управління, органу місцевого самоврядування. / к земському пану, 929. *Начальник земського управління – посадова особа у волостях і повітах дореволюційної Росії, наділена адміністративною й судовою владою.

Казав пан, **дам жу́пан,** **йо́го й сло́во тепле.** – Казав пан, дам жу́пан, ёго й слово тепле. 184.

Ко́ли не пан, то й не **чва́нся.** – Ко́лы не па́н, то й не чва́нся. 375.

Не так па́ні, як **пане́н҃ята.** – Не та́к па́ны, як пане́н҃ята. 368.

Пан **п'є** – **розу́м є;** **купець** **п'є** – **гро́ші є;** **му́жик** **п'є** – **доки** **вода́ є.** – Пан пье. – ум йе; купецъ пье. – гроши йе; музыкъ пье. – по́кы воды́ йе. 513.

Па́ні б'ю́ться, а в **му́жиків** (**підле́глих**) **чу́би боля́ть.** – Па́ны бью́цца, а в му́жыків (пидчине́нных) чу́бы буля́ть. 368.

Па́ні п'ю́ть, а у **му́жиків** з **похмі́ллі го́лови боля́ть.** – Па́ны пью́ть, а у му́жыків з похмилли́ го́лови буля́ть. 378.

Прийшло́сь, **па́ноче,** – **нади́вай дру́гі о́чі.** – Прийшло́сь, па́ноче, – нади́вай дру́ги о́чи. 377.

Хто не́ буде па́ном, той не́ **бу́де й да́ром.** – Хто́ не́ бу́де па́ном, то́й не́ бу́де й да́ром. 378.

Хто не́ ста́не па́ном, той не́ **бу́де да́ром.** – Хто́ не́ ста́не па́ном, то́й не́ бу́де да́ром. 372.

Якби я **був** **па́ном,** та **все** **б** **їв** **сало** з **салом.** – Як бы́ я був па́ном, та все б йив сало с салом. 336.

ПАНАС **В** **па́наса.** – В па́наса. Зимова дитяча гра. 275³. *Одному

з дітей зав'язують очі, ставлять біля порога й говорять: „Панас, Панас! не лови нас. На тоби коробочку груш, та мене не воруш”. Після цього Панас, розставивши руки, намагається піймати кого-небудь.

ПАНИХИДА Відслужити панихиду, *обр.* (П). – Одслужить панихиду. Виконати певні обрядові дії з померлим. 769.

Замовляти панихиду, *обр.* (П). – Заказывать панихиду. Замовляти церковну службу по померлому. / заказывают паннихиды, 923.

***Панихіда** – церковна відправа по померлому.

Здійснювати панихиди по кому, *обр.* (П). – Совершают панихиды. Виконувати певні обрядові дії з померлим. / совершают панихиды, 769.

Служити панихиду, *обр.* (П). – Служить панихиду. Виконувати поминальний обряд по покійнику. / служат панихиду, 236, 769, 877; служат панихиды, 526; служит панихиды, 249; служить панахиду, 923; служба панихиды, 612.

ПАНОТЕЦЬ Прийшло́сь, панот́че, надіва́й дру́гі о́чі. – Прийшло́сь, паноче, – надива́й дру́гі о́чи. 377.

ПАНЯНКА Покритись панянкою. – Покрыться панянкою. Покритися хусткою. / покрылась панянкою, 735.

ПАПКА Потро́шку та з па́пкою. – По тро́шки та з па́пкою. 377.

ПАПОРОТЬ Добувати цвіт папороті. – Добывать цвѣт папороти. Шукати чудодійний засіб. 244. *На Івана Купала уночі, біля 12 год., говорять, ходять добувати цвіт папороті, що має чудодійну силу.

ПАПОШНИК Пекти папошники (П). – Печь папошники. Пекти спеціальний хліб до Великодня. / пекут папошники, 926.

***Папошник (папушник)** – великодній м'який, схожий, пухкий домашній пшеничний хліб, пиріг.

ПАРА¹ Аж па́ра йде. – Аж па́ра йде. Жарко комусь від втоми, страху. Про сильну втому. 396.

ПАРА² До-па́ри числа. – До-па́ры числа. Парне число. 754.

*Вірування: не садять капусту до – па́ри числа, напр., 24 травня.

Давати пару шишок кому, *обр.* – Давать пару шишок. / дают пару шишок, 218.

ПАРИЖ Подарі ж поїхав у Пари́ж, а на́м оста́вив „купі́ ж”. – Подары ж пойихав у Пари́ж, а нам оста́вив – „купы́ж”. 377.

ПАСКА **Здоровий, як паска.** – Здоровый, як паска. – ... *щоб ка-
пуста була здорова, як паска* (259).

Не говівши па́ску з'їв. – Не говивши па́ску зжив. 336.

ПАСХА **На Пасху.** – На Пасху. 250, 260², 261, 267², 304², 571.

ПЕКЛО **Багатому і в пеклі по́честь воздають.** – Багатому і в
пеклі по́честь воздають. 371.

[Й] з пекла ви́скоче. – Й з пекла ви́скоче. Спритний, досвідче-
ний, винахідливий. 398.

ПЕНЬ **Пень пнем.** – Пень пнем. Образ замовляння. 456.

ПЕРЕБОРЕЦЬ **В переборця** (П). – В переборца. Гра. 59.

ПЕРЕВ'ЯЗКА **Робити перев'язку** (П). – Делать перевязку. /
дѣлают перевязку, 568.

ПЕРЕЇЗД **Переїзд молодих через вогонь, обр.** (П). – Переїзд
молодых через огонь. Весільна обрядодія. 947. *Молоді
переїзять через вогонь, розкладений перед воротами.

ПЕРЕЛОГИ **Замовляти перелогі** (П). – Заговаривать перелогі.
Лікувати перелогі за допомогою замовлянь. / заговаривают
перелогі, 894; / перелогі замовля, 436. ***Перелогі** – корчі, судо-
ма.

Нападуть перелогі кого. – Нападуть перелогі. Погіршає кому-
небудь, приключиться хвороба. 450.

Перелогі зганять. – Перелогі зганять. Формула замовляння
проти хвороби. 436.

Перелогі здіймати. – Перелогі здіймати. 439.

Шептати від перелогів. – Шептать от перелогов. / шепчут от
перелогов, 38.

ПЕРЕМИНАТИ **Перемина, як не своїми.** – Перемина, як не
своїми. Повільно й невпевнено йде. 377.

ПЕРЕПЕЛИЦЯ **В перепелиці.** – В перепельці. Про дитячу гру.
281. *Грають виключно пастухи в степу.

ПЕРЕПІЄЦЬ **Пити з перепійця, обр.** – Пить из перепійця. Весі-
льний обряд. 221. ***Перепієць** – полив'яний кувшин, який у сім'ї
зберігається для весільного обряду і вважається святинею.

Пригощатся перепійцем, обр. (П). – Угощатся перепійцем. /
угощаются перепійцем, 841.

ПЕРЕПІЛКА **В перепілці.** – В перепелці. Про весняну дитячу
гру. 277; в перепелці, 59; в перепелці, 277.

ПЕРЕПОЛОХ **Виливати переполох.** – Выливать переполох.

Лікувати від переляку, виливаючи розплавлений віск на холодну воду. / пырыполох выливается, 786; выливают переполох, 895.

***Переполох** – хвороба, викликана переляком; переляк.

Шептати від переполоху. – Шептать от переполоху. Народний спосіб лікування переполоху. / шепчут от переполоху, 32.

ПЕРЕСТУПИТИ Переступи б'ють і не доступи б'ють. – Переступы бьют и недоступы бьют. 372.

ПЕРЕЦЬ Красний, як перець. – Красный, як перець. – *Хто буде йисты стрючковатый перець, той не буде бояцьця морозу и хворобы, и на лытци буде красный, як перець* (318).

ПЕРО Що написано пером, того не вирубаєш топором. – Що написано пером, того не вырубаеш тупором. 204.

ПЕТЕЛЬКА Гребтисся прямо до петельок. – Грибтыся прямо до петелёк. Намагатися схопити за одяг (з тим, щоб побити). / грибецья прямо до петелёк, 392.

ПЕТРІВ Петрів батіг, бот. – Петрів батіг. Народна назва рослини; цикорій. / петроваго батого, 192; петрів ботиг, 862; петрова батого, 6.

ПЕТРІВКА В Петрівку (П). – В петровку. 263.

Петрівка – голодівка, мала нічка. – Петрівка – голодівка, мала нічка. Приказка про Петрів піст, коли найменша ніч і суцужно з харчами. 114.

Тепер не Петрівка, подвічі не кажуть. – Тепер не петрівка, подвічі не кажуть. 373.

ПЕТРІВОЧКА Петрівочка – мала нічка. – Петрівочка – мала нічка. 263. ***Петрівка**, або *Петрів день* – у християн свято **Петра і Павла**, 29 червня / 12 липня. Ніч у Петрівку дуже коротка. У піснях ще: *Маленька нічка – петрівочка, Не виспалась наша дівочка*.

ПЕТРО Оставить Петрові на бороду. – Оставыть Петрови на бороду. – *Буде вже вам косыть, оставте Петрови на бороду* (245). *Женці звичайно залишали частину збіжжя нескошеною, що й називалось „бородою”.

Петра і Павла. – Петра и Павла. Свято 29 червня / 12 липня. 114, 245.

ПЕТУХ До петухів. – До петухив. Допізна. – *Так вони спорылы до петухив, а як тико петухы проспывалы, зараз же видьма счезла и били вже не являлась* (292).

Коли прокричали петухи (П). – Когда прокричали пѣтухи. Опівночі. 290.

ПЕЧАЛЬ Без печалі і воздыханія. – Без печали и воздыханья. – Гарний, без особливих турбот. – ...*тоді тико в тий хати жисть буде без печали и воздыханья* (458).

ПЕЧІНКА Найісти печінкі кому. – Найісты печинки. Дошкулити. / найіла печинки, 394.

ПИВО Не раді п'іва, а раді д'іва. – Не рады п'іва, а рады д'іва. 372.

ПИВО-МЕД І п'іво-мед п'є, а не має, то й так перекотуляє. – И п'іво-мед п'є, як хто дає, а не має, то и так перекотуляє. 527.

ПИЖ В пижа. – В пыжа. Народна гра. 484², 540; в пыжа, 19.

На піці (на виду) чистий. – На пыци (на выду) чистий. Здоровий вигляд обличчя. – *Шоб буты на пыци (на выду) чистому, так... повернысь на захид соньця й утрысь спынкою сорочки...* (460).

ПИКА Мазну́ти по піці. – Мазну́ты по пыци. Вдарити по обличчю. – ...*я тебѣ як мазну по пыци* (97).

Підняти знішка пику. – Пидняты знышка пыку. Нишком поглянути, подивитися. – ... *Галяпа пиднїме знышка свою пыку, очима бльїмне скрызь на шлях, тай знов до воза, – ладе виз...* (413).

ПИЛИПІВКА З початку Пилипівки (П). – С начала Филиповки. З Пилипівського посту, який триває з 13 / 28 листопада по 24 грудня / 6 січня включно, передріздвяний піст. 983.

ПИРИГ Їж пиріг з крупами, та держи язик за зубами. – Йиж пириг с крупами, та держы язык за зубамы. 208.

Їсти пироги, обр.(П). – ѣсть пироги. Поховальний обряд: поминати покійника. / ѣдят пироги, 236. *Повернувшись з кладовища, їдять пироги, лапшу, борщ і узвар або горох.

Пекти пироги (П). – Печь пироги. Готувати урочисту вечерю, однією зі страв якої були пироги. / пекут пироги, 612, 907.

Пироги – обіду вороги. – Пирогы – обиду ворогы. 186.

ПИРІЖОК Ах, ти мазаній пиріжок, ірон. чи лайл. – Ах, ты мазаный пирижок. 379.

Витру́шувати пиріжки́ з кого, *обр.* – Вытру́сывать пирожки́.

Весільний обряд. 743. *Хлопці бігають за дружками й б'ють їх.
ПИСАТИ Не тільки все те пишуть, що є. – Ни тільки все те пишуть, що є. 376.

ПИТИ Добре й пити, як маєш годіти. – Добре й пыты, як маєш годыты. 376.

Хоч пить – умира́ть, хоч не пить – умира́ть. – Хоч пы́ть – умерать, хоч не пы́ть – умерать. Все одно. 375.

Як пить дати. – Як пы́ть дати. Точно, без сумніву. – *Укоко́шкав, як пы́ть дав* (778).

ПІВЕНЬ Уже й півні співають. – Уже́ й пивні співають. Рано, світає. – *Чуе, – уже́ й пивні співають, а воно знай собі в комини: „дж... ж...дж...ж”* (395). *Нечиста сила зі співом півня повинна б щезнути.

ПІДВЕСІЛОК В підвесілок, обр. – В підвесілок. Перед весіллям. 839.

Гуляти підвесілок, обр. (П). – Гулять підвесилок. Весільний обряд. / гуляет підвесилок, 839.

До підвесілка, обр. – До підвисілка. До весілля. 745.

Запрошувати на підвесілок кого, обр. (П). – Приглашать на подвесілок. Весільний обряд. 825; приглашать на підвисілок, 127; приглашает на підвисілок, 630.

Збиратися на підвесілок до кого, обр. (П). – Собираться на подвесілок. Збиратися на передвесільне гуляння. / собирается на підвесілок, 826.

Празнувати підвесілок, обр. (П). – Празднують підвесилок. Весільний обряд. / празднуют підвесилок, 839.

Просити на підвесілок, обр. – Просить на підвесилок. Весільний обряд. / просит на підвесилок, 217; просит на подвисілок, 630, 795. *Підвесілок – дівич-вечір; обрядова вечірка молодої напередодні весілля.

ПІДКОВА Найдена підкова (П). – Найденная подкова. Символ щастя. / найденную подкову, 301 – 302.

Прибивати підкову на чому (П). – Прибивать подкову. Бажати щастя. / прибивают подкову, 179, 300.

ПІДЛОКОТНИК Купецький підлокотник, зневажл. – Купецький подлокотнык. Помічник купця. / купецького подлокотныка, X.

ПІДМОЖНЕ Домовлятися про підмोजне, обр. (П). – Договариваться о подможном. Весільний звичай. 11. *Допомога на весілля з боку жениха батькові молодої (5 – 10 крб).

ПІДНЕСЕННЯ Піднесення подарунків кому, *обр.* (П). – Поднесеніє подарков. Весільний обряд. / для поднесенія подарков, 837; при поднесеніі подарка, 838.

ПІДПАЛИТИ Не підпали й не буде й горіти. – Не підпали́ й не буде й горіты. 370.

ПІДПОВЗЕНЬ В підповзня. – В підпóлзня. Гра. 60.

ПІДСЛУХАТИ Орьо (?), підслухала – підіть, лишень, продзвоніть. – Орє (?), підслухала, – підить, лышень, продзвонить, 373.

ПІДСТОЖНЕ Виговорювати підстожного (П). – Выговаривать підстожнаго. Весільний звичай. / выговаривает підстожнаго, 132. *Підстожне – гроші зі свата для весільних витрат.

Давати підстожного, *обр.* (П). – Давать підстожнаго. Весільний звичай. / дают підстожнаго, 103.

ПІП Відно попа́ й у жупані. – Відно попа́ й у жупані. 371.

Возить попа. – Возыть попа. Іти сповідатися. 257.

Гудили попа́, а пип, як ягода. – Гудили попа́, а пип, як ягода. 371.

Пип – золотий сніп. – Пип – золотій сніп. 373.

Попа́ й в рого́жі відно. – Попа́ й в рого́жі відно. Достоїнства людини не залежать від одягу. VII.

Що кому́ наравитьсѧ: кому́ пип, кому́ попада, а кому́ й паняночка. – Що кому́ наравицьѧ: кому́ пип, кому́ попада, а кому́ й паняночка. 376.

Який пип, таке й благословення. – Якый пип, таке й благословення. 199.

Як не пип, так у ризи не со́вайся. – Як ны пип, так у ры́зы ны со́вайся. 859.

ПІСНЯ З пісні слова не викидають. – З пісьни слова не выкидають. 374.

Співай пісні, хоч трісни, а їсти не проси. – Пой пісни, хоч трисны, а йисть не просы. 282.

ПІСОК Краще у пісок умочить кусок та в тихомирстві з'їсти. – Лучше у писок умочыть кусок, та в тыхомырстві зыйисты. 186.

ПІСТ Великий піст. – Велькій пист. Піст, який продовжується до Паски. – Первый понедельник у велькій пист зовецьѧ „жиловый”, – тоді йидять редьку (466); Великаго поста, 42, 80, 111, 275, 536, 581; в великій пост, 573, 988, 998; на Великій пост, 111; Великій пист, 257; великаго поста, 613, 848, 968, 969; до Ве-

ликаго поста, 514; до великаго поста, 968, 515. Див. заговини на піст.

В піст. – В пост. 318, 736, 882; в посты, 185.

Петрівський піст. – Петривській пист. Перший тиждень по Зелених святах, нетривалий літній піст. 263; Петров пост, 114.

Різдвяний піст (П). – Рождественській пост. Пилипівка. Починається з 14 / 27 листопада. 115.

У піст редьки хвіст. – У пист рѣдьки хвист. 257. *У перший тиждень посту харчуються хлібом, хроном, редькою, капустою, огірками, кавунами й картоплею без масла.

ПІТ До по́ту роби́ш, а бо́сий ходи́ш. – До по́ту робы́ш, а бо́сий ходы́ш. IX.

Роби́ до по́ту, а несóлоно їж. – Робы́ до по́ту, а не со́лоно йиж. Так скаржаться хлібороби. IX.

У піт брóсило кого, безос. – У пит брóсьыло. Про хворобливе відчуття жару, гарячковитий стан переживання від радості і т. ін. – *Од радості бабу у пит брóсьыло, й вона́ захворала...* (408).

ПІТИ Й пішов тоді жити. – Й пишов тоді житы. Одужав, продовжив жити. – *Як скоты́на обдыма́ецыя, ...пробыва́ють зду́хи ножэ́м, и ото́ дух вы́йде, й пишов тоді житы* (467).

Піти наперекі́р. – Питы́ на перекі́р. Сказати чи вчинити щось проти. 399.

Пішов без двох за sóрок. – Пишов бѣз дво́х за sóрок. 377.

ПІТИМІЯ Накла́сти піти́мію на кого (П). – Наложы́ты пыты́мию. Винести вирок. / наложы́лы пыты́мию, 766.

ПІЧ Білити піч (П). – Бѣлить печь. Весільна обрядодія, що її виконує молода. / бѣлит печь, 876.

В піч саджати шишки, обр. (П). – В печь сажать шишки. / в печь сажают шишки, 595.

Вариста піч (П). – Варистая печь. 952.

Гризти піч, обр., жарт. – Грызты пич. Весільний обряд: здійснювати розглядини. 215. Див. **просити на розглядини.**

Забиратися на піч, обр. (П). – Забираться на печь. Весільний обряд. / забирается на печ, 840. *Молода забирається на піч після обіду, чекаючи поїзду нереченого.

Лягати на піч, *обр.* (П). – Ложиться на печь. Весільний обряд. / ложится на печь, 840. *Молода лягає на піч, коли молодий з гостями ідуть кататися.

На мені тільки піч та ступа не була. – На мини тилко пичь та ступа не була. 179.

Піч вимітати, *обр.* – Печь выметать. Готувати піч для випікання весільного короваю. 346.

ПІЧКА Ховатися на пічку, *обр.* (П). – Прятаться на печку. Весільний обряд. / прячется на печку, 809. *Молода ховається на пічку від нареченого та його друзів і там ніби „спить”.

ПЛАКАСНИК Робити плакасник, *обр.* (П). – Делать плакасник. / дѣлают плакасник, 535. *Плакасник – пиріг, над яким молода плаче.

ПЛАТОК Брати за платок кого, *обр.* (П). – Брать за платок. / берет за платок, 503.

Давати платки (П), *обр.* – Давать платки. Весільний обряд: подавати подарунки старостам. 215, 321. / дает платок, 932. Див. **давати рушники**.

Давати платок за пояс кому, *обр.* (П). – Давать платок за пояс. Весільний обряд. / давай платок за пояс, 843.

Дарувати платки кому. – Дарить платки. Весільна обрядодія. / дарят платки, 925.

Дарувати платками кого, *обр.* – Дарить платками. Весільний обряд. / дарят платками, 15.

Дарити платком кого *обр.* (П). – Дарить платком. / дарит платком, 594.

Зав'язувати в платок, *обр.* – Завязывать в платок. Обрядова дія. / завязываются в платок, 984. *У разі вдалого сватання від хліба сватів і хліба нареченої відламують по шматку й зав'язують у хустку нареченої, після чого батько молоді віддає це батькові жениха.

Затягувати платок за пояс кому, *обр.* (П). – Затягивать платок за пояс. Весільний обряд. / затягивает платок за пояс, 871.

Класти платок на тарілку, *обр.* (П). – Класть платок на тарелку. Весільний обряд. / кладет платок на тарелку, 499.

Накривати платком кого, *обр.* – Накрывать платком. Весільний обряд. / накрывают платком, 16; накрывают платком, 843.

Одаряти платками кого, *обр.* – Одарять платками. Весільний обряд. / одаряет платками, 58.

Отримати платок від кого, *обр.* (П). – Получить платок. Весільний обряд. / получив платок, 843².

Перев'язувати платками, *обр.* (П). – Перевязать платками. Обрядова дія. 216, 220, 838, 883, 965; перевязывають платками, 106, 220, 612, 624, 795, 826, 985; перевязывает платками, 58, 605, 742, 794, 844. *На весіллі під час обдаровування молоді мають перев'язати хустками всіх гостей, вартість хустки залежить від ступеня спорідненості.

Перев'язувати платком, *обр.* – Перевязывать платком. / перевязывает платком, 54, 108, 216, 812, 883; перевязет платком, 742; перевязав платком, 58.

Перев'язуватися платками, *обр.* (П). – Перевязываться платками. Обрядова дія. 220; перевязывается платком, 795; перевязываются платками, 963. *У день весілля жених і бояри перев'язуються хустками через плече, роблять це лише в заможних родинах.

Підносити з платком що, *обр.* (П). – Подносить з платком. Весільний обряд. / подносит с платком, 842. *Геща пригощає зятя горілкою з хмелем, її рука покрита хусткою. Жених приймає також не голою рукою, а покритою хусткою.

Підносити платок кому, *обр.* (П). – Подносить платок. Частина обрядодії сватання. / подносит платок, 104², 216.

Підносити платок жениху, *обр.* (П). – Подносить платок жениху. Весільний обряд. / подносить платок жениху, 871.

Пов'язувати платками кого, *обр.* (П). – Повязывать платками. Весільний обряд. / повязывает платки, 12; повязывают платком, 934.

Подавати платок кому, *обр.* (П). – Подать платок. Весільний обряд. / подав платок, 844.

Подайте платок прослати, де бити поклони, *обр.* – Подайте платок прослать, де быть поклони. 520.

Покривати платком кого, що, *обр.* (П). – Покрывать платком. Весільний обряд. / покрывали платком, 57; покрывают платком, 92, 632, 746, 814, 843, 884.

Приймати з платком що, *обр.* (П). – Принимать с платком. Весільний обряд. / принимает с платком, 842.

Просити платок, *обр.* (П). – Просыть платок, 524.

Стати на платок, *обр.* – Стать на платок. Весільний обряд. / стане на платок, 219. Див. **стати на рушник**.

ПЛАТОЧОК Брати платочком під вуздечка коней, *обр.* (П). – Брать платочком под уздцы лошадей. / берет платочком под уздцы лошадей, 502.

Вести за платочок кого, *обр.* (П). – Вести за платочек. Весільний обряд. / ведет за платочек, 106 – 107, 221; водит за платочек, 109. *Дружко веде молодого за платочок в сіни.

Давати по платочку кому, *обр.* (П). – Давать по платочку. Весільний обряд. 742. *Молода дає хустку молодому та старшому боярину.

Подавати платочок, *обр.* (П). – Подавать платочек. / подает платочек, 502.

ПЛАЩАНИЦЯ Обносити плащаницю, *обр.* (П). – Обносить плащаницю. / обносят плащаницю, 536. ***Плащаниця** – християнський предмет культу: полотнище із зображенням Христа. Виноситься для поклоніння у Страсну п'ятницю.

ПЛЕТЕННЯ Плетення лаптів (П). – Плетеніе лаптей. Зависання кібчика в повітрі, коли він вистежує здобич. / плетенієм лаптей, 306.

ПЛЕЧЕ Здвигну́тися плечі́ма. – Здвигну́тыся плечі́ма. Здивуватися. – Здвигну́лись вси плечі́ма, здывувальсь сий прычини й налякальсь добре... (405).

Лупити по плечах кого. – Лупы́ты по плечах. Бити. – Повызлі бублыкы, в город продаваты, хто купе – ны купе, а бабу по плечах лупе (29).

Перев'язаний через плече рушниками, *обр.* (П). – Перевязанный через плечо полотенцами. Весільний обряд. / перевязанные через плечо полотенцами, 87.

ПЛЕЧИЦІ Плечиці побити кому. – Плечыци побыты. Побити кого-небудь. / плечыци побыла, 335.

ПЛІД Не давати од себе плоду. – Не даваты од себе плоду. Не народжувати, не давати потомства. – Йе такі люде и скотына, шо не дають од себе плоду... (467).

ПЛІТЬ Пліттю не перешибеш обуха. – Плітьтю не перешибеш обуха, 369.

ПЛЮНУТИ Хоч плюнь та й свісни. – Хоч плюнь, та й свісни, 371.

ПОБИТИЙ Стояти, мов побитий. – Стоять, мов побытый. Стаяти незрушно, зняковіло. – ... *и ти, шо з заду дожидалы грошей, стоять усі, мов побыты* (415).

ПОБИГТИ Побігти на чотирьох. – Побигты на чотырѣх. Перетворитися на тварину. / побиг на чотырѣх, 399.

ПОВНИЙ З повним переходити або перейжджати. – З повным переходыты, або перейжджаты. На щастя. / з повным переходе, або перейжджа, 464.

ПОВОЗКА Обводити круг повозки кого, обр. (П). – Обводити вокруг повозки. Весільний обряд. / обводит вокруг повозки, 844.

САДИТИ НА ПОВОЗКУ МОЛОДУ, *обр.* (П). – Садити на повозку молодую. Готувати молоду від'їхати до оселі молодого. / садит на повозку молодую, 1003.

ПОВОЛОЧКА Поволочки давать кому. – Поволочки давать. Бити, волочити по хаті кого-небудь. – *Схватыла [жінка] опять св. Петра и ну ему поволочки давать* (201).

ПОВСТЬ З повстю ввійти, обр. – С повстю ввійты. Весільний обряд. 218. *Звичайно піддружій (дружко) бере повсть і просить дозволу з повстю ввійти; після чого розстилає повсть на посаді для молодих („для багатства”).

ПОГОДА Яка погода буде на Благовіщення, така і на Великдень. – Яка погода буде на Благовищення, така і на Велькдень. 242.

ПОДАРУНОК Брати подарунки, обр. – Брать подарки. Весільний обряд. / берут подарки, 220; берет подарки, 129.

ДАВАТИ ПОДАРУНКИ кому, *обр.* (П). – Давать подарки. Весільний обряд обдаровування. 88², 230. / дают подарки, 215, 216, 321²; давать подаркы, 224; дать подарков, 321; давши подарки, 321 – 322. *Обдаровують звичайно весільних гостей (платки, хусточки, рушники, чоботи матері, стрічки, гроші тощо).

ДАРУВАТИ ПОДАРУНКИ кому, *обр.* (П). – Дарить подарки. Весільний обряд. / дарят подарки, 826.

ДАЮТЬСЯ ПОДАРУНКИ кому, *обр.* (П). – Даются подарки. Весільний обряд. 813.

КЛАСТИ В ПОДАРУНОК ГРОШІ, *обр.* (П). – Класть в подарок деньги. / кладет в подарок деньги, 500.

ОБДАРИТИ ПОДАРУНКАМИ кого, *обр.* – Обдарить подарками. Весільний обряд. / обдаривши подарками, 230.

Одержувати подарунки від кого, обр. (П). – Получать подарки. Весільний обряд. / получить подарок, 838; получивший подарок, 838; получив подарки, 225, 747.

Підносити подарунки, обр. (П). – Подносит подарки. У весільному обряді: обдаровувати родичів молодих. / подносят подарки, 984, 985.

Подавати подарунок, обр. (П). – Подавать подарок. Весільний обряд. / подает подарок, 838.

Подарунки давати, обр. – Подаркы давать. 517.

Подарунки роздавати, обр. (П). – Подарки раздавать. Весільний обряд. / подарки розданы, 838.

Подарунок на віночки, обр. – Подарок на виночки. Весільний обряд. / подарком на виночки, 216. *Молода дає подарунки боярину і близьким родичам, котрі кидають їй по декілька копійок, що називається „подарком на віночки”.

Приймати подарунки, обр. (П). – Принимать подарки. Весільний обряд. / принимая подарки, 225.

Прийняти подарунок, обр. (П). – Принять подарок. Весільний обряд. / приняв подарок, 838.

Робити подарунки, обр. (П). – Дѣлать подарки. / дѣлают подарки, 612.

Роздавати подарунки, обр. (П). – Раздавать подарки. / раздают подарки, 549.

ПОДАТЬ Виляй, не виляй, а по́даті дай. – Выляй, не выляй, а по́дати дай. 370.

ПОДАЯННЯ Попросити подаяння (П). – Испросить подаяние. Збирати пожертвування. 942.

ПОДРУГА Подруга життя (П). – Подруга жизни. / подругу жизни. Дружина. 869.

ПОДУШКА Бити по подушках, обр. (П). – Бить по подушкам. Весільна обрядодія. / бьет по подушкам, 1003. *Дружко водить молодого навколо возу, на якому сидить молода, та б'є по подушках, що лежать під молодою.

Він собі тепер з подушкою не дума. – Вин собі тепер з подушкою не дума. 373.

Давать подушки, обр. (П). – Давать подушки. Весільний обряд. / дают подушки, 103.

До пóдушки кóмир пришив. – До пóдушки кóмир прышив. Зробив нісенітницю (про невмілого). VIII.

ПОЖАР Пожáром пiднiмeтьcя що. – Пожáром пiднiмeцьця. Щось пропаде, згине. – *Пропадеш ты, и все твоe багацьтвo згине, або пожáром пiднiмeцьця...* (V).

ПОЖИТКИ Обкурювати пожитки, обр... – Обкурювати пожитки. Обереговий обряд. – *Треба ... страшну свiчку рaс-тoплювати у кагáнчику и обкурювати нею вси пожитки* (468).

ПОЗДИХАТИ Нехай тобі поздыхають. – Нехай тобі поздыхають. Зле побажання. – *Нехай тобі ти й вивци поздыхають* (342).

ПОЇЗД Весільний поїзд, обр. (П). – Свадебний поїзд. / в свaдeб-ном поїздi, 933.

Виряджати поїзд, обр. – Выряжать пóйизд. Весільний обряд. 15.

Готувати поїзд, обр. (П). – Приготовлять поїзд. Споряджати весільний поїзд. / приготовляют поїзд, 105, 926.

Дождитися поїзда, обр. (П). – Дождатся поїзда. Весільна обрядодія. / дожидается поезда, 903.

Збирається поїзд, обр. (П). – Собирается поїзд. Весільний обряд. 809. *Збираються гості молодого їхати до нареченої.

Збирати поїзд, обр. (П). – Собирать поїзд. Споряджати весільний поїзд за молодою. / собирается поїзд, 985; сбирают поїзд, 520.

Зустрічати поїзд, обр. (П). – Встречать поїзд. Весільний обряд. / встрiчаєт поїзд, 56.

Обводити навколо поїзда кого, обр. (П). – Обводить вокруг пóйизда. Весільний обряд. / обводит вокруг пóйизда, 502, 506 – 507; обводе кругом пóйизду, 521.

Обсипати поїзд, обр. (П). – Обсыпать поїзд. Весільний обряд. / обсыпает поїзд, 220; обсыпает поїзд, 502; обсыпают поїзд, 623. *Мати жениха з фартуха три рази обсипає весільний поїзд хмелем, горіхами, ріжками й старими мідяками, що молоддю зараз же й підбирається. 220.

Посипати поїзд, обр. (П). – Посыпать поїзд. Споряджений за молодою весільний поїзд мати жениха посипає хмелем, горіхами, грошима. / посыпает поїзд, 1001.

Пригощати поїзд, обр. (П). – Подчувать поїзд. Пригощати учасників весільного поїзда. / подчуєт поїзд, 934.

Проводжати поїзд, *обр.* (П). – Провожать поїзд. Проводжати весільний поїзд з молодою. / провожают поїзд, 985.

Споряджати поїзд, *обр.* (П). – Снаряжать поїзд. Весільний обряд. / снаряжают поїзд, 902, 986; снаряжает поїзд, 903; снаряжается поїзд, 1000.

ПОЇДЖАНИ Обсипати поїджан, *обр.* (П). – Обсыпает поїджан. Обрядова дія. / обсыпает поїджан, 15, 963. *Мати молодого перед від'їздом весільного поїзда обсипає всіх його учасників хмелем.

ПОЇХАТИ Він би поїхав, так тпру́ка ме́ку з'їла. – Вин бы поїхав, так тпру́ка ме́ку з'їла. 372.

ПОКІЙНИК Купати покійника, *обр.* (П). – Омывают покойника. Поховальний обряд. 444.

Обмивати покійника, *обр.* (П). – Омывают покойника. Поховальний обряд. 444.

Покійника виносити, *обр.* – Покойника выносят. Поховальний обряд. / покойника выносят, 508; вынося покойника, 508.

Покійника виносити з хати, *обр.* (П). – Покойника выносят из хаты. Поховальний обряд. / покойника вынесут из хаты, 235.

Причитати над покійником, *обр.* (П). – Причитает над покойником. Поховальний обряд. 41.

Тужити над покійником, *обр.* – Тужит над покойником. Поховальний обряд. / Тужат над покойником, 79.

Убрати покійника, *обр.* (П). – Убрат покойника. Поховальний обряд: приготувати покійника до поховання. / убравши покойника, 234.

ПОКІЙНИЦЯ Говорила покійниця до самої смерті. – Говорыла покойныця до самой смерти. 236.

ПОКІС Гладить покоси. – Гладыть покосы. Влаштувати святкування в честь початку сінокосу. 244. *У першій половині червня починають косити траву... Випровадивши вперше косарів на степ, баби в літах ... починають „гладыть покосы”, тобто влаштовують пирушку, під час якої п'ють горілку, співають пісні, їдять яєшню, узвар і под.

На покіс (П). – На покос. Косити. 52.

ПОКЛІН Бити поклони. – Быть поклоны. Кланятися. – ...*Ты ч'уєш, жінко? – Эге, – мольсь, чоловіче, та бый поклоны*. XVI; бить поклоны, 984; быть поклоны, 520.

Бити чотири земні поклони (П). - Бить четыре земных поклона. Обрядодія першого дня сівби. / бьет четыре земных поклона, 998.

Здороваться земним поклоном з ким (П). - Здороваться земным поклоном. Виявляти пошану, низько кланяючись до землі. / здоровается земным поклоном, 215.

Здороваться поясным поклоном з ким, *обр.* (П). - Здороваться поясным поклоном. Виявляти пошану до весільних гостей, згинаючись у поясі. / здоровается поясным поклоном, 215.

Земні поклони. - Земные поклоны. Поклони, при яких торкаються землі рукою. 984.

З поясным поклоном. - С поясным поклоном. Низько кланяючись, згинаючись у поясі. / кланяются с поясным поклоном, 904.

Їхати на поклін, *обр.* (П). - Ихать на поклон. Другого весільного дня молоді їдуть до батьків молодії. / Идут на поклон, 965.

Їхати на поклони до кого, *обр.* - Ихать на поклоны. Весільний обряд. / Идут на поклоны, 796. *Молоді їдуть кланятися до батька нареченої.

Класти земні поклони, *обр.* (П). - Класть земные поклоны. Весільний обряд. / кладут земные поклоны, 124.

Класти поклони (П). - Класть поклоны. Шанобливо вклоняться. 194.

Класти три земних поклони, *обр.* (П). - Класть три земных поклона. Весільний обряд. / кладет три земных поклона, 15, 89; кладут по три земные поклона, 42; кладут три земных поклона, 86, 128; кладут по три земных поклона, 91.

Класти три поклони, *обр.* (П). - Класть три поклона. Весільний обряд. / кладут три поклона, 125.

Передавати поклін кому, *обр.* (П). - Передавать поклон. Похвальний обряд: передавати поклін померлим. / передают поклон, 79.

Покласти три поклони (П). - Положить три поклона. Віддати шану. 285.

Робити поясний поклін кому, *обр.* (П). - Дхлаять поясной поклон. Весільний обряд. / дхлают поясной поклон, 811. *Така дія означає, що молоді відмовляються від горілки й пропонують її батьку й матері.

Робити три земних поклони кому, *обр.* (П). – Дхлать три земних поклону. Весільний обряд для молодого й старшого боярина. / дхлают три земних поклону, 826.

Трикратний поклін, *обр.* (П). – Троекратный поклон. Весільний обряд. / послх троекратнаго поклону, 838. *Звичай, за яким наречені кланяються тричі спочатку батькам, а потім іншим родичам.

Ударити три земних поклони, *обр.* (П). – Ударить три земных поклону. Весільний обряд. 53.

ПОКРАСА Увійти з покрасою, *обр.* (П). – Войти с покрасою. Весільний обряд. 218. *При цьому підружжй бере пучок житньої соломи (покраси), входить до хати й скрізь розвішує солому (на гвіздках, затикає пляшку горілки, ставить на стіл тощо), де вже лежать інші атрибути весілля.

ПОКРАЩАТИ Ажé не покращасш, як з'їси́ лúчче. – Ажé не покращасш, як з'їси́ лúчче. Про невибагливість у харчах. VI.

ПОКРОВ=ПОКРОВА До Покрова (П). – До Покрова. До 1 / 14 жовтня, дня православного свята Покрова Пресвятої Богородиці. 444.

До Покрова Пр(есвятої) Богородиці (П). – До Покрова Пр(есвятой) Богородицы. 39.

До Покрови. – До Покровы. До дня 1 / 14 жовтня. – *До Покровы ненужно топить в грубках, а то зимою холодно буде, а на Покрову треба вытопить до свита* (248), 248; до Покрова, 198.

З Покрови (П). – С Покрова, 633.

К Покрові (П). – К Покрову. 533.

К святій Покрові. – К святей Покрови. 816.

На Покров. – На Покров. 248, 542, 935.

На Покрова. – На Покрова. *З цього дня земля „вкривається” на зиму і „лягає спати”. 846.

Під Покрову. – Пид Покрову. 449.

Після Покрови (П). – Послх Покрова. 303.

Після Покрови Пресвятої Богородиці (П). – Послх Покрова Пресвятыя Богородицы. 85.

Покрова Пр. Богородиці (П). – Покрова Пр. Богородицы. 793, 799; Покрова Пресв. Богородицы, 961.

Прийде Покрова, заревé дівка, як корóва. – Прыйде Покрова, заревé дивка, як корова. 831. *Після Покрови святкували весілля. Якщо ж дівчину не засватали, то вона ніби „ревла, як корова”.

Прийшла Покрова, дівка заревла́ як корова. – Прийшла Покрова, дівка заревла як корова. 115. *З цього дня починаються сватання.

Прийшла Покрова – заревла дівка як корова. – Прийшла Покрова, зарывла дівка як корова. 248. *У цей день „збирають старостив на пора́ду, – куда йти сватацьця”.

ПОКУТА Поку́ту здійма́ти. – Поку́ту здійма́ты. Покаяння слухати. – *Прийшов ти́ поку́ту здійма́ты...* (421).

ПОКУТЬ Геть з по́куті!, *обр.* (П). – Долой с по́куті! Словесна формула весільного обряду. 56.

Класти на по́куті що. – Класть на поку́тти. / кладет на поку́тти. 249.

На по́куті. – На по́кути. У передньому, найпочеснішому ку́ті. 238, 239, 796; на поку́ти, 114, 177, 229, 746.

На поку́ті – коли не кутя, так дурак без пуття. – На покути – колы не кутя, так дурак без пуття. 177. *Тут ставлять паску й кутю, а під час весілля світилку і сторожів (хлопчиків з палками, обмотаними соломою й реп'яками) – звідси, очевидно, і „приказка пішла”.

На по́куті ста́вити, *обр.* – На по́кути ста́выты. Поміщати на почесному місці. – *На покути ста́вляють на сини озвар и кутю пид Риздво...* (463).

На по́кутях. – На по́кутях. У святому ку́ті хати. 56.

Посадити на по́куті. – Посадить на поку́ти. Посадити на почесне місце. / посадят на поку́ти, 944.

Саджати на по́куті кого, *обр.* (П). – Сажать на поку́ти. / сажаєт на поку́ти, 606.

Саджати на по́куть кого, *обр.* (П). – Сажать на по́куть. Обряд народин: саджати на почесне місце. / сажают на поку́ть, 877. ***По́куть** – священне, найпочесніше місце в хаті, справжній домашній вівтар.

Садовіти на по́куті, *обр.* (П). – Садовы́ты на по́кути. / садовы́ть на поку́ти, 520; садовы́цьця на поку́ти, 524.

Сидіти на по́куті, *обр.* – Сидеть на поку́ти. Обряд народин. 211.

Сідати на по́куть, *обр.* (П). – Садиться на поку́ть. Весільний обряд. / садитєся на поку́ть, 127.

Стелити на по́куті кожух вóвною вгóру, *обр.* – Стельы́ты на по́кути кожух вóвною вгору. Родильний, весільний звичай. – *Як*

роде яка родыльня, то зараз же стелють на покути кожух вонною вгору, 458.

Стояти на покуті, *обр.* (П). – Стоять на покути. Весільний обряд. / стоят на покути, 796. *Ідеться про хлопчиків, родичів молодії, які розмахують палками й не пускають без викупу дружка й молодого до молодії.

ПОКУТТЯ На покутті. – На покутті. Те саме, що на покуті. 177, 221, 222, 249, 303, 305.

На покуття. – На покуття. У передній, найпочесніший кут. 250², 303.

ПОЛА Брати за полу кого, *обр.* (П). – Брать за полу. / берє за полу, 521.

Брати полою кого, що, *обр.* (П). – Брать полою. Весільний обряд. / берет полою, 220. *Мати бере коня молодого полою за повід і виводить за двір. На основі вірування, що брати голою рукою худобу чи поводи не можна, оскільки тоді не передається й усе гарне, що пов'язане з худобою.

Брати полою за поводи або за віжки, *обр.* (П). – Брати полою за поводи або за віжки. / берє полою за поводи або за вижки, 521. *Вірування: поводи під час весільного обряду беруть через полу, а не голою рукою.

Приймати з поли кого (П). – Принимать с поли. 287. *На основі вірування: приймати худобу під час купівлі треба „з поли”. Див. **брати полою**.

Утирати полою сорочки кого, *обр.* (П). – Утирать подолом сорочки. Родильний обряд. / утирают подолом сорочки, 738.

ПОЛЕ Вивозити в поле хрест, *обр.* (П). – Вывозить в поле крест. Виїздити в поле в перший день сівби з хлібиною у вигляді хреста. / вывозит в поле крест, 968.

Стояти в полі (П). – Стоять в полѣ. У грі „в гілки” перебувати поза проведеною межею. / стоят в полѣ, 909.

Чисте поле, *фольк.* (П). – Чистое поле. / в чистое поле, 452, 453², 566; чисте поле, 507; в чистом полѣ, 453; у чисте поле, 492;

ПОЛОВИНА Половина зими, половина зимівки – бережі з'їди корівки. – Половина зими, половина зимовки, – бережі зйиды коровки. 111.

ПОЛОВИНКА Ставати з перерізними половинками хліба, *обр.* (П). – Становиться с перерѣзанными половинками хлѣба.

Весільний обряд. / становиться с перері́занными половинками хлѣба, 985. *Зустрічаючи поїзд з молодими, перед воротами оселі жениха стає подружня пара з числа родичів жениха, тримаючи в руках розрізаний навпіл хліб, що потім віддають дружку, який очолює поїзд.

ПОЛОТЕНЦЕ Вистели, вистели полотенце! – Выстелы, выстелы полотенце! Так нібито сміються солов'ї з лінивої господарки. 308.

Перев'язуватися полотенцями, *обр.* (П). – Перевязываются полотенцами. Поховальний обряд. / перевязываются полотенцами, 79.

ПОЛОТНО Перев'язувати полотном кого, *обр.* – Перевязывать полотном. Обряд при будуванні хати: теслів перев'язують полотном. / перевязуют полотном, 458.

ПОЛУДА Полуда в вічі заступила в кого. – Полуда в вічи заступыла. Хтось нічого не бачить. 414.

ПОЛЬОВИЙ Польовий лук. – Полѣвый лук. Трава. 862.

ПОМИЙНИЦЯ Умивати з помийниці кого, *обр.* (П). – Умывать из помыйницы. Родильний обряд. / умывают из помыйницы, 738. *Дитину миють із цебра, щоб вона не була „урикльва”.

ПОМИСТ В помоста. – В помоста. Гра дітей, а часом і дорослих дівчат. 280.

ПОМІЧ Давати помочі кому. – Давать помочи. Весільний звичай. / дадут помочи, 103. *Батькові дівчини родина нареченого дає за молоду поміч.

ПОНЕДІЛОК Жилявий понеділок. – Жылявый понедельник. Перший день Великого посту. / жылявым по недилком, 257; в жылявый понедельник, 313². ***Жилявий** – від *жила*: дехто не їсть у цей день, від чого у них тягне жили.

Здорові були, з понеділком, будьте здорові!, *обр.* – Здорови были, с поныдѣлком, будьте здоровы! Традиційні слова привітання під час сватання. 86.

Понеділок – самий важкий день. – Понедилок – самый важкый день. Народне вірування. 264. *У нього не починають ніякої важливої справи. Вівторок, четвер і субота визнаються легкими днями.

ПОНЮХ Пропав ні за поню́ху табаку́. – Пропав ни за поню́ху табаку́. Пропав нізащо, даремно. 374.

ПОПІВНА Пишається, як попівна на хрестінах. – Пышаецця, як попівна на крестынах. Гордовито поводиться хто-небудь. 372.

ПОРА Ні пори, ні чуру не знать. – Ни поры, ни чуру не знать. Утратити почуття міри, дуже довго затримуватись у гостях. / ни поры, ни чуру не знають, 904.

ПОРИГ Біля порогу (П). – У порога. Нешановане місце. 782.

Перелити поріг, *обр.* (П). – Перелить порог. 573. *Вірування: якщо відьма перелле поріг, то той, що його перейде, стане „порченим”.

Сідати на порозі, *обр.* (П). – Садиться на порогh. Здійснювати названий обряд під час посипання. / садится на порогh, 238. *, „Щоб були курчата ранні”. Див. **сідати на лавці.**

Сідати на порозі хати (П). – Садиться на порогh хаты. Народний звичай. / сhсть на порогh хаты, 110. *На Новий рік баби примушують першого посівальника сісти на порозі хати й квоктати по-курячому, щоб курчата в тому році були ранні.

Ставати біля порога, *обр.* (П). – Становиться у порога. Одна з дій парубка й дівчини при сватанні. / становится у порога, 925².

Стояти за порогом, *обр.* (П). – Стоять за порогом. Весільний обряд. / стоящим за порогом, 225.

Тільки через поріг. – Тіко через поріг. Відразу, тільки в хату. – *Вона як тіко було через поріг, – й ось тобі й Бог посилає...* (407).

Через поріг не треба руки давати. – Через поріг не треба руки давати. Прощатися. – *Через поріг не треба руки давати, як прощаєсья, ато полаєтесь* (466).

ПОРОДІЛЛЯ Визволити від породіллі дитину, *евф.* (П). – Вызвольте от родильницы ребенка. / вызволив от родильницы ребенка, 739.

Дарувати породіллю, *обр.* – Дарить роженицу. Обрядодія народин. / дарят роженицу, 507.

Передавати породіллі, *обр.* – Передавать породили. При святкуванні народин породіллі передають по шматочку від усієї їжі, що є на святковому столі. / передается породили, 998.

ПОРОЖНИЙ Не порожній був. – Не порожний був. Розумний, догадливий. – *Ду́мав-ду́мав (ма́буть, не порожний був), та тоди взяв тай положив йийи тіло знов на тее мисьце, як и зпершу лежало...* (395).

ПОРОСЯ В скаженого порос'яти. – В скаженога порос'яты. Гра дітей, а часом і дорослих дівчат. 280.

ПОРЯДОК Порядки давати. – Порядки давать. Вправно господарювати. / порядки дае, 235²; порядок даваты, 878.

ПОСАД Саджати на посад кого, обр. (П). – Сажать на посад. Весільний обряд. / сажаєт на посад, 219, 222. *Урочисте заведення молоді (молодого) на посад – на почесне місце за столом. Див. завести за стіл.

Сидіти на посаді, обр. (П). – Сидеть на посаде. / сидит на посадѣ, 639.

Сідати на посад, обр. (П). – Садиться на посад. 631; сядят на посад, 631.

ПОСИДЕНЬКИ Ходить на посиденьки. – Ходить на посыденькы. Збиратися й говорити про все від нічого робити. 206.

ПОСИПАННЯ Посипання зерном, обр. (П). – Посыпаніє зерном. Поховальний обряд. 947. *Ложе покійного посипають зерном.

ПОСИПАТЬ Ходити посипать, обр. – Ходить посыпать. Здійснювати новорічний обряд: кидати зерно в передній кут хати й бажати гарного врожаю. / ходят посыпать, 238.

ПОСЛАТИ Він сам сімох послав та й досі не вертаються. – Він сам семерѣх послав, та й досі не вертаюцьця. 373.

Ми самі семерих послали та й досі не вертаються. – Ми самы семерых послали та й досі не вертаюцьця. Про безрезультатну справу. 375.

ПОСТІЛЬ Гріти постіль, обр. (П). – Греть постѣль. Готувати першу шлюбну постіль молодим. 985. *Цей обряд виконує подружня пара, яка стоїть на воротах, коли везуть постіль молодих (посаг).

ПОСУДА Бити посуду, обр. – Бить посуду. Весільний обряд. / бьют посуду, 230. Див. бити горшки.

ПОТИЛИЦЯ Почесати [собі] потилицю. – Почесаты [собі] потылицю. Подумати. – Выслунав це Святий Петро, почесав соби потылицю, тай хили назадки... (385). / почисав потылицю, 387.

ПОХОРОНИ Що то за похорони, що не плачуть, і що то за весілля, що не співають? – Що то за похорони, що не плачуть, і що то за свайба, що не співають? 237.

ПОЧАТОК Покласти початок (П). – Положить начало. Розпочати справу. 928.

ПОЧИВОК Стати на почи́вок. – Стать на почи́вок. Зупинитися, отаборитися. – *Йшо́в табу́р чумаки́в, та й став на почи́вок при якийсь слобидьци* (411).

ПОЧИНАТИ Починати випивать, *обр.* (П). – Начинать выпивать. Один з етапів обряду сватання. / начинают выпивать, 925.

ПОЧИНОК Тік і притік, починок приволік. – Тик и притик, починок приволик. До дня 8 / 21 січня. 111; Тик и прытик и починок прыволик. *У Різдвяний день жінки починають прясти, „від чого й склалася приказка”. 240.

Як будем савити да варварити та не будем почи́нка кувба́нити, то й остане́мся без соро́чки. – ... Як будем савыты да варварыты да не будем почи́нка кувба́ныты, то й остане́мся без соро́чки. Протест проти численних свят, у які гріх працювати. XIV. ***Савити і варварити** – відзначати святкові дні Сави (5 / 18 грудня) і Варвари (4 / 17 грудня).

ПОЯС Вклонитися в пояс (П). – Поклониться в пояс. Низько вклонитися. 964.

До пояса. – До пояса. Довгий. – ... *бороды́ще до пояса, й на выду́ черво́ный...* (414).

За пояс затикати платок, *обр.* (П). – За пояс затыкать платок. / за пояс затыкают платок, 570.

За пояс класти платочок, *обр.* (П). – За пояс класть платочек. Поховальний обряд. / за пояс кладут платочек, 536. *Пові́р'я: на тім світі покійник буде ховати різні згадки.

Затикати в пояс хустку кому, *обр.* – Затыкать в пояс хустку. Весільний обряд. / затыкает в пояс хустку, 54.

Затикати за пояс що, *обр.* (П). – Затыкать за пояс. 1. Поховальний обряд. / затыкают за пояс, 508. 2. Обжинковий обряд. / затыкают за пояс, 539. *Ідеться про перший скошений снопик.

Заткнути за пояс платок кому, *обр.* – Заткнуть за пояс платок. Весільний обряд. / затыкает за пояс платок, 12.

Кланятися в пояс (П). – Кланяться в пояс. Віддавати шану молодшим, згинаючись у поясі. / кланяется в пояс, 257, 503, 635; кланяются в пояс, 104, 494, 902; кланяйсь у пояс, 399; кланяясь в пояс, 579, 999.

Переганяти через пояс, *обр.* (П). – Перегонять чрез пояс. Обряд вірування. / перегоняют чрез пояс, 19. *Ідеться про худобу, яку виганяють перший раз в поле.

По пояс. – По пояс. Дуже довгий. – *Як-бы не дидово утююха, не бабина лахва, по пояс заросла* (Загадка: ножиці) (380), 384.

По пояс. – По пояс. Про висоту трави. 3.

У пояс. – У пояс. Дуже довгий. – *Стойи́ть... стары́й дидуга́, у пояс біла борода...* (401).

ПРАВДА Була правда, та вмерла. – Була правда, та вмерла. 372.

Була правда, та заіржавіла. – Була правда, та заржавила. 527.

Коли правду робиш, то в правді й кохайся. – Колы правду робыш, то в правди й кохайся. 378.

Начни правду кохати, скусять трекляті. – Начны правду кохаты, скусять трекляты. 372.

Попаде правду та й бреше. – Попаде правду, тай бреше. 370.

По правді говори, по правді й очі вилізуть. – По правди говори, по правди й очи вылизуть. 208.

Правдою не задражнеш. – Правдою не задражнеш. 325.

Свята правда. – Святая правда. 1008.

ПРАЗНИК Великий празник. – Большой праздник. Найбільш значуще релігійне свято. / к большим праздникам, 978; в большие праздники, 949; ради Великаго праздника, 538.

Великий празник Воскресіння Христова (П). – Великий праздник Воскресения Христова. / к великому празднику Воскресения Христова, 972.

Великий празник Різдва (П). – Великий праздник Рождества. / к великому празднику Рождества, 972.

Годовий празник. – Годовой праздник. Одне з дванадцяти найбільших християнських свят, що відзначають протягом року. / к годовым праздникам, 916.

Грішний празник. – Гришный праздник. Загальноприйняті великі свята й деякі з малих, коли гріх робити. – *Чи воно за́втра дуже гришний пра́зник, – чи будуть звоні́ты, чи ні?* (XIV); к грѣшным праздники, XII; праздники гришныи, XII; грѣшныи праздники, XIII², XIV, XIV.

Здрастуйте, з празником, з Новим го́дом, з Василем, обр. – Здравствуйте, с праздником, з Новым го́дом, з Васылем. Словесна формула привітання у посівальників. 109.

Коров'ячий празник Власа. – Коровьячий праздник Власа. День 11 / 24 лютого. XIII. *Влас (Власій) вважався „коров'ячим богом”.

Малий прáзник. – Малый празднык. / малых прáздныкив, XIII; малых прáздников, XIV.

На Свѣтлий прáзник (П). – На Свѣтлый Праздник. На Великдень. 444; на Свѣтлый прáзник, 542, 747; На Свѣтлый Праздник. 536, 541.

Під Свѣтлий прáзник (П). – Под Свѣтлый прáзник. Напередодні Паски. 748, 749, 753.

Празник Воскресіння Христова (П). – Праздник Воскресенія Христова. / в прáзник Воскресенія Христова. 936.

Прáзник годóвий. – Прáзднык годóвий. Великдень. 878.

Празник Різдва Христова (П). – Праздник Рождества Христова. / прáзника Рождества Христова, 968.

Різдвяний прáзник (П). – Рождественскій прáзник. / на Рождественскіє прáзники, 926; в рождественскіє прáзники, 950.

Свѣтлий Празник (П). – Свѣтлый Праздник. Великдень. / к Свѣтлому Празднику, 41.

Свѣтлий прáзник (П). – Свѣтлый прáзник. Свято Паски. 750; от Св(світлого) прáзника, 261; к свѣтлому прáзнику, 265, 907; Свѣтлаго прáзника, 750.

Сердитий прáзник (П). – Сердитый прáзник. Сердиті прáзники ті, святі котрих відзначаються мстивістю за непошану до них. / сердитые прáзники, XIII³; сердытыи прáзники, XII, XV; сердитых прáздников, XIV. *У такі свята утримуються від деяких видів робіт, часто постять.

Храмовий прáзник (П). – Храмовый прáзник. День освячення храму. 887; храмовой прáзник, 249, 749², 799; перед храмовым прáзником, 912; в храмовые прáзники, 949; на храмовой прáзник, 979; к храмовому прáзнику, 979.

Хто прáзника пита, той штани латá. – Хто прáздныка пыта, той штаны латá. 184.

ПРЕДАНІЄ Преданіє свіже (П). – Преданіє свѣжо. Щось добре зберігається в пам'яті. 948.

ПРЕЧИСТА Друга Пречиста. – Друга Пречіста. Свято 8 / 21 вересня. 115. / Друга Прычыста, 247. *Це останній період, коли можна заготовляти лікарські та чарувальні трави. Із цього дня починають свататися.

Перша Пречіста. – Перва Пречіста. Свято 15 / 28 серпня. 115. /

Перва Прычыста, 246. *Християнське свято на честь Пречистої Богородиці. Хазяйки намагались дати свиням вареників, „щоб вони гладки булы”.

Пры́йде Пречіста, принесе́ старості́в нечіста. – Пры́йде Прычыста, прынесе́ старості́в нычыста. 831.

Прышла Пречіста – принесла старості́в нечіста. – Прышла Прычыста, – прынесла старості́в нечыста. 247. *З цього часу починають свататися.

ПРИГОДА В прыго́ді ста́ти. – В прыго́ді ста́ты. Знадобитися, виявитися потрібним. – ... *тай чужо́му чоловіку – косарю́ тож в прыго́ді б ста́ты* (412).

ПРИДАНЕ Везти придане, обр. (П). – Везти приданное. Одна з весільних обрядодій. / везут приданное, 934.

Давати придане, обр. – Давать придане. / дать приданого, 321.

Привозити придане, обр. (П). – Привозить приданное. Весільний обряд. / привозят приданное, 219. *Перевозити посаг молоді до хати жениха, де й буде жити молоде подружжя.

Приданого не давати, обр. (П). – Приданого не давать. / приданого не даю́т, 624.

Ходити з приданим (бесе́да) по ха́тах (по гостя́х), обр. – Ходы́ты з прыданным (бесе́да) хатах (по госьтя́х). Весільний обряд. – *Як ходя́ть молоді́ з прыданым (бесе́да) по ха́тах (по госьтя́х), то беру́ть у жа́дным двори́ по мы́цци...* (450).

ПРИЗНАННЯ За чисте признання буває помилування. – За чисте прызнання, буває помылування. 325.

ПРИЙМАТИ Прыня́ти по-християнському. – Прыня́ты по-хрыстыяньському. Пригостити як належить. / прыня́в по-хрыстыяньському, 386.

ПРИЙНЯТТЯ Прыня́ття хлі́ба, обр. (П). – Прыня́тіе хлѣ́ба. Весільний обряд. 11.

ПРИПІЧОК Колупати припічок, обр. (П). – Колупа́ть припечек. Весільний обряд: обрядодія дівчини під час сватання. / колу́па припечек, 124.

ПРИПУСК У пры́пуск. – У пры́пуск. Вільно, без пастуха (про тварин). – *Скоты́на ходы́ла у пры́пуск...* (391).

ПРИСІДАТИ Про се́бе прысі́сти, евф. – Про се́бе прысі́сты. Здійснити фізіологічну потребу. – *Одний из них схотилося про се́бе прысі́сты, зосталася під куце́м, а ти знай побі́глы* (405).

ПРИСЯГА **Приймати присягу** (П). – Принимать присягу. / пріймет присягу, 578.

ПРИЧАСТЯ **Однести прича́стя.** – Однести прыча́стя. Усякий, хто гові́в, повинен піти на вечірню службу, що так і називається. 257 – 258. Див. **украсти причастя.**

Украсти причастя. – Украсть прычастя. Не піти на вечірню службу в суботу під час Великого посту. / украв прычастя, 258. Див. **однести прича́стя.**

ПРИЧТА **Пры́чта случі́лась** з ким. – Пры́чта случі́лась. Трапився випадок. 774.

ПРИШЕЛЕПА **Пришелéпа недотéпний.** – Прышелéпа недотéпный. Лінивий і невмілий. XV.

ПРИЩ **Не почухавши й прищ не нарядиться.** – Не почухавши й прыщ не наряды́цца. 368.

ПРИСЦЕ **В присця́.** – В присы́ця. Народна гра. 485.

ПРИСЬКА **Наша Пріська все тріска, і бублики лупе, як хто купе, а не купе – обійдеться, воно і так минеться.** – Наша Пріська все тріска, и бублыки лупе як хто купе, а не купе обйде́цца, воно и так мыне́цца. 527.

ПРОБКА **Дурний як пробка.** – Дурный як пробка. 204.

ПРОВДИ **На проводи.** – На проводи. У першу неділю після Великодня. 261. ***Провди** – звичай поминати померлих на могилах протягом післявелокоднього тижня.

ПРОЗІР **Від прозору шептати** (П). – От прозору шепта́ть. Народний спосіб лікування людини, яку зурочили. – *Господы, поможы от прозору шепта́ты и мо́лытву чита́ты: Отче наш* (35); шепчут от прозору, 32.

ПРОЙТИ **Ні пройти, ні проїхати, ні перелетіти.** – Ны пройты́, ны проі́хаты, ны пыры́литыты. Дуже великий, густий. – *Сто́жить лис, висо́кий, та товстый, та густый, – вико́вый. Ны пройты́, ны проі́хаты, ны пыры́литыты* (776).

ПРОКІП'Я **Як прийде Прокіп'я, не буде без кіп'я.** – Як пры́йде Проки́пя, не буде биз кипья́. День 8 / 21 липня, Прокіп'я. 245. *Коло цього дня починають вибирати „плоскінь”, переганяють пчіл і косять ячмінь, від чого склалась і приказка.

ПРОМИСЕЛ **Відхожий промисел.** – Отхожі́й промысел. Робота (найчастіше сезонна) поза межами свого населеного пункту. 956; отхожіе промыслы, 990.

ПРОПАДАТИ Де наше не пропадало. – Де наше не пропадало. 368.

Хоч пропадай. – Хоч пропадай. Про безвихідну ситуацію. – ... *а це стала кругом стінка, хоч тутычка й пропадай* (414); хоть пропадай, 432.

ПРОПАСТИ Щоб ви пропали, *лайл.* – Щоб ви пропали. Недобре побажання. 386.

ПРОПАСТЬ Пропасть тебе возьми, *лайл.* – Пропасть тебе возьми. Недобре побажання. – *Шо воно за привиденьня? Тьху! пропасть тебе возьми* (395).

ПРОПОЙКА Робити пропойки (П). – Делать пропойки. Весільний обряд. / дѣлают пропойки, 578.

ПРОРОК Пророк Наум наставляє на ум (П). – Пророк Наум наставляет на ум. 116. *У цей день посилають дітей до школи.

Пророка Наума. – Пророка Наума. Свято 1 / 14 грудня. 116.

ПРОСО Обсипати просом, *обр.* (П). – Обсыпать просом. Новорічний обряд. / обсыпают просом, 537.

ПРОСТОВОЛОСИЙ Простоволосими ходити (П). – Простоволосими ходити. Не носити хустку на голові. 764.

ПРОСФОРА З'їсти просфори (П). – Съѣсть просфори. Звичай з'їсти шматочок церковного хлібця перед обідом у велике християнське свято. 749.

ПРОСИТИ Просити присісти, *обр.* (П). – Просить присѣсть. Запрошувати весільних гостей для частування. / просят всѣх присѣсть, 963.

ПРОСЬБА Просьба місце має. – Просьба місце має. 376.

ПРОХОДИТИ Проходь далі та сідай, ми на тебе подивимось, *обр.* – Проходь дали, та сидай, мы на тебе подывимось. Запрошення батьками молодої жінки до хати при сватанні. 925.

ПРОХОЖИЙ Для прохожого (П). – Для прохожого. Для будького (звичайно про недокошений хліб або про скошений, але не згромажений). XIX.

ПРОЩАТИСЯ Ну, так з тим прощай. – Ну, так з тым прощай. Формула прощання. 388.

ПРОЩЕННЯ Просити прощення в кого, *обр.* – Просить прощєнїя. 260. *На Великдень до схід сонця на кладовищі – звичайно в батька, матері.

ПРЯНИК Обсипати пряниками кого, *обр.* (П). – Осыпать пряниками, 606.

ПРЯСТИ **Тонко прясти – довго ждати.** – Тонко прясты, – довго ждаты. 184; Тонко прясты, довго ждати. 371.

ПРЯХА **Видно пряху по підтеці.** – Видно пряху по підтеці. На-смішка над лінивими та невмілими. XV. *Підтека (підтечка) – 1) поділ у жіночій сорочці, вишитий каймою; 2) вовняний пояс червоного кольору з китицями на кінцях; 3) поділ у сорочці (у нижній частині) з грубого полотна. Пор. сучасні записи: **видно пряху по підтеці** (с. Півнівка Міловськ. р-ну); **видно пряшку по підтеці** (с. Новобіла Новопсковськ. р-ну).

ПРЯХИ **На пряхи** (П). – На пряхи. Назва зборів дівчат для прядильної роботи та розваг в осінньо-зимовий період. 11.

ПСАЛТИР **Читати псалтир** по кому, над ким *обр.* – Читать псалтирь. Поховальний обряд. 234, 235; читать псалтырь, 508; читают псалтирь, 234.

ПТИЦЯ **Проклята птиця.** – Проклята птыця. Горобець. 753. *Він кричав над хрестом Суса Христа: жив, жив.

ПУЗИР **Грюкотить, аж бичачі пузирі полопались у вікні.** – Грюкотыть, аж бычачи пузыри полопалысь у викні. Сильно грюкотить. – *Це як йе вже о пив ноци, приходе шось до хижини й стукотыть и грюкотыть, аж бычачи пузыри полопалысь у викни...* (405 – 406).

ПУЗО **Вісне пузо.** – Вісне пузо. Про тупорогий місяць, який віщує сніг або дощ. 846.

Пузо не дзеркало, чим не напхні, не видно: хоч клоччя та вовна, аби кишка повна. – Пузо не дзеркало, чим ни напхны, ни видно: хоч клочча, та вовна, а бы кышка повна. 369.

Хоч пузо роздайсь, а Божий дар не останьсь. – Хоч пузо роздайсь, а Божій дар не останьсь. Усяку страву на Масниці треба з'їсти в той же день. 253.

ПУП **Одрізати пуп до гребінки** кому, *обр.* (П). – Отрѣзать пуп до гребинкы. Родильний обряд. / отрѣзает пуп до гребинкы, 210.

*Якщо народиться дівчинка, то баба-пупорізка відрізає пуп до гребінки, щоб пряха була. Див. **одрізати пуп до сокири.**

Одрізати пуп до сокири кому, *обр.* (П). – Отрѣзать пуп до сокиры. Родильний обряд. / отрѣзает пуп до сокиры, 210. *Якщо народиться хлопчик, то баба-пупорізка відрізає пуп до сокири, щоб майстер був. Див. **одрізати пуп до гребінки.**

Пуп дочці різати, *обр.* – Пуп дощці різати. Родильний обряд. – ...одай ніжниці, пуп дощці різати, щоб она у тебе була швачка (739).

Пуп зав'язую, а ум розв'язую, *обр.* – Пуп зав'язую, а ум розв'язую. Словесна формула, яка супроводжує обряд зав'язування пуповини дитині. 40.

Пуп землі. – Пуп землі. Центр, основа всього. – *Юрусалым – пуп землі* (461).

Пуп сину рубати, *обр.* – Пуп сыну рубати. Родильний обряд. – ...польни на руки та подай сокиру, пуп сыну твоєму рубати, щоб вин умив майструвати (739).

ПУПОВИНА Розв'язати пуповину, *обр.* (П). – Развязать пуповину. Родильний обряд. 212. *Пуповину бережуть і дають розв'язати її дитяті, „щоб ёму було щастя в цим дили и в других дилах”.

ПУСТИТИ Добрівечір! Пустіть погріться!, *обр.* – Добры-вечир! пустить погрицьця! Весільний обряд: традиційні слова сватів. 214.

Пусті, вирвусь. – Пусты, вырвусь. 373.

ПУСТИТИСЬ Пуститись навздогін за ким. Пустытысь наздогін. / пустылысь наздогін, 388.

ПУТО Блукати, мов спутаний пүтом. – Блукать, мов спутанный пүтом. – *Блукá Ромах в вогудыни, мов, спутанный пүтом...* (412).

Перерізати пүто. – Переризаты пүто. Вірування: звільнити; дати можливість ходити. – *Шоб дитына скории ходыла, треба ийийи поставыты нижкамы на зёмлю й переризаты ножём миж ногамы зёмлю, – це-б то знача то, шо переризалы пүто...* (457).

ПУТЬ В путь у доріжку. – В путь у доріжку. У далеку дорогу; далі. – ... повпргалы [чумаки] волив в ярма та й в путь у доріжку за сільлю у Крым (411).

Молочний путь. – Млечный путь. Чумацький Шлях (скупчення зірок на небі). 461.

ПУШКА В пушки (П). – В пушки. Гра. 573.

ПШЕНИЦЯ Обсипати пшеницею, *обр.* (П). – Обсыпать пшеницей. Новорічний обряд. / обсыпают пшеницей, 537.

ПШИК Зробити пшик. – Зробыты пшык. Щось вартісне перевести в нінащо. – *А то як коваль з пүда зализа зробыв пшык* (XVI).

*З народного оповідання про коваля-невдаху.

П'ЯВКА Кривава п'явка покажеться на спині, *обр.* – Кровавая пьявка покажеться на спинѣ. Місце від батога, яким б'є наречений свою молоду, якщо він нею незадоволений. 814.

Пий, п'явко, нап'єшся, прийде порá – схаменєшся. – Пий п'явко, нап'єсься, прийде порá – схаменєсься. 376.

П'ЯНИЙ До п'яна (П). – До п'яна. Сильно напиться. 747.

П'ЯНИЦЯ П'яниці й капля дорога. – П'яныци й капля дорога. 374.

П'ЯНСТВО П'янство до добра не доведе. – П'янство до добра не доведе. 209.

П'ЯТАК Стук-гряк і п'ятак. – Стук-гряк и п'ятак. Так нібито легко заробляє коваль. VIII.

П'ЯТДЕСЯТНИЦЯ На П'ятдесятницю (Трійцю) (П). – На П'ятдесятницю (Троицу). 495.

П'ЯТІНКА Свята П'ятінка. – Свята П'ятинка. Те саме, що **десята п'ятниця**. 263.

П'ЯТІНКИ Другі п'ятінки. – Други п'ятинки. Свято 28 жовтня / 10 грудня. 115.

Перші п'ятінки. – Перви п'ятинки. Свято п'ятниці 14 / 27 жовтня. 115.

П'ЯТНИЦЯ Десята п'ятниця. – Десята п'ятныця. Релігійне свято на десяту п'ятницю від Великодня. 263. *Хто працює в цей день, того „карає свята П'ятинка”.

Свята п'ятниця. – Свята П'ятныця. Те саме, що **десята п'ятниця**. 264.

РАБ Поминати раба Божого, *обр.* (П). – Поминать раба Божія. Поховальний обряд. 236.

Раб Божий. – Раб Божий. / раба Божого, 896; к рабу Божію, 938; раба Божія, 938.

Сама себе раба б'є, що нечисто жне. – Сама себе раба б'є, що нечысто жне. 208.

РАДА Приложити раду. – Прыложить раду. Порадитися. – *Ни, постривай: покльыкав сусид, прыложили раду й положили йий [відьми] каюк...* (394).

РАЗ Дев'ять раз відмір, а десятый – одріж. – Дев'ять раз одмирь, а десятый – одриж. 336.

Кланятися по три рази кому, *обр.* (П). – Кланяться по три раза. / кланяется по три раза, 840; кланяются по три раза, 624, 925.

Кланятися три рази (П). - Кланяється три рази. / кланяється три рази, 841; три рази кланяються, 963.

Обводити три рази круг стола кого, *обр.* - Обводить три рази вокруг стола. Обряд народин. / обводять три рази вокруг стола, 210.

Поклонитися три рази чому, *обр.* (П). - Поклониться три рази. / поклонившись три рази, 841.

Прости мене! І в другий раз, і в третій раз. - Прости мене! и в другий раз, и в третій раз. Слова прощення в заговини в піст. 256.

Сплюнути 3 рази, *обр.* (П). - Сплюнуть 3 рази. 738.

Три рази поклонитися, *обр.* (П). - Три рази поклониться. Весільний обряд. 795. *Молодий кланяється три рази до церкви, навіть якщо вона зачинена.

Як лишній раз попóлем, то лишній раз і за óвощами схóдим. - Як лишній раз попóлем, то лишній раз и за óвощами схóдем. XXVIII.

РАЙ Збиратися в рай, *обр.* (П). - Собираться „в рай”. Обряд народин. / собираються в рай, 78, 211. *Збори заміжніх жінок у породіллі на другий день хрестин.

Не зивай та дбай, отó і буде тобі рай. - Не зивай, та дбай, отó и буде тобі рай. 377.

Посадити в рай кого, *обр.* (П). - Посадить в рай. Обряд народин. 507.

Сідати в рай, *обр.* (П). - Садиться в рай. Обряд народин. / сядяться в рай, 877. *На лавці за столом стелять кожух, на нього сідає мати новонародженого, п'ють горілку й закушують.

Як в раю (П) . - Как в раю. Гарно, красиво. 361.

РАК Тоді ж то лучіться, як рак свісне. - Тоді ж то лучицьця, як рак свісне. Ніколи. 377.

Тоді полéгшас, як рак свісне. - Тоди полéгша, як рак свісне. 527.

Хоч ра́к-ри́ба, то дура́к-канди́ба, хоч ри́ба-ра́к, то канди́ба дура́к. - Хоч ра́к-ры́ба, то дура́к-канди́ба, хоч ри́ба-ра́к, то канди́ба дура́к. 372.

РАНО Рано і ве́чiр. - Ра́но и ве́чeр. Цілодобово. - *Щоб зба́вцьця од ворів и розбийныкив, читай рано и ве́чeр са́льму...* (441); рано й вечер, 199; ра́но й ве́чeр, 442².

Рано чи пізно (П). – Рано или поздно. Обов'язково (про те, що неодмінно здійсниться). 212, 286, 293, 512.

РАХУБА У цієї рахуби не всі дома, ще є й на полі. – У цієї рахуби не всі дома, ще є й на полі. Про дурнувату людину. 377.

РАЧИК Рачик-братик, фольк. – Рачек, братык. Казковий персонаж. / рачеку, братыку, 852², 853.

РЕМЕСЛО Віддати в ремесло кого (П). – Отдать в ремесло. Віддати учити якомусь ремеслу кого-н. / отдает в ремесло, І.

РЕМЕСНИК В ремесники віддять кого. – В ремесныкы виддять. Віддати учитися якомусь ремеслу. – Дукач скорийш здохне, а сына в ремесныкы не виддасть (П).

РЕМИНЕЦЬ Найшов (знайшов), де ремінь розжиться, де собаки й лика поїли (ліко з'їли). – Найшов (знайшов), де римицьця рожжицьця, де собаки й лыка поїли (ліко зїили). 369.

РЕМІШОК Беруть ремішками, а оддають личком. – Беруть римишкамы, а оддають лычком. 370.

РСБЬОНОК Нате вам ребьонка нехрещеного і немолитвеного, а нам принесіть хрещеного й молитвеного, обр. (П). – Нате вам ребенка некрещенаго и немолитвеннаго, а нам принесите крещенаго и молитвеннаго. Із промови повитухи під час обряду народин. 876.

Нате вам ребьонка хрещеного і молитвеного, обр. (П). – Нате вам ребенка крещенаго и мольтвеннаго. Із промови повитухи під час обряду народин. 876.

РИБА Безгласна, як риба. – Безгласна, як рыба. Мовчазна. 377.

Битися як риба об лід. – Быцьця як рыба об лид. Жити в тяжких матеріальних умовах, переборюючи злидні. / бьецьця як рыба об лид, 295.

Він зі мною, як риба з водою: риба на дно, а він в добро. – Він зо мною, як рыба з водою: рыба на дно, а він в добро. 369.

Ми з тобою, як риба з водою. – Мы с тобою, як рыба з водою. 336.

РИГ Риг не дістанеш. – Риг не достаниш. Великий, ситий (про домашніх тварин). – ... а коровы хйба таки, мабуть, булы, як тепер? – Эге, мабуть, – риг було не достаниши (391).

РІД До свого роду хоч через воду. – До свого роду хоч через воду. 860.

Еге, воно, бач, панського роду, та занехаяне. – Эге, оно, бачь, паньського роду, та занехаяне. 373.

Із роду. – Із роду. З початку, від народження. 439.

Тільки й роду, що Хімка. – Тіко й роду, шо Хімка. 376.

РІДНІ Як з рідними поводитися (П). – Как с родными обращаться. Добре ставитися. / обращаются как с родными, 932.

РІДНЯ Кланятися рідні, обр. (П). – Кланяється родне. Весільний обряд. / кланяются роднѣ, 534.

РІЖКИ І ріжків не відно. – И рожкив не відно. Високий (про траву). – Погнала баба (козу) в таку траву, шо и рожкив не відно (851).

Обсипати ріжками кого, обр. (П). – Обсыпать рожками. Весільний обряд. / обсыпает рожками, 220.

РІЗДВО Вітати з Різдом Христовим (П). – Поздравлять с Рождеством Христовым. / поздравляют с Рождеством Христовым, 251.

До Різдва. – До Риздвѣ. До християнського свята Різдва Христового 25 грудня / 7 січня. 462.

До Різдва Христова (П). – До Рождества Христова. 318, 768, 806.

З Різдва (П). – С Рождества. 250.

З Різдва Христового (П). – С Рождества Христова. 542.

К Різду (П). – К Рождеству. 252, 816².

К Різду. – К Риздвѣ. 816², 878².

К Різду хоч сирову, та аби нову, а к Великодню хоч стареньку, та аби біленьку. – К Риздву хоч сырову, та абы нову, а к Великодню хоч стареньку, та абы биленьку. 184. *Ідеться про сорочку.

Напередодні Різдва (П). – Наканунѣ Рождества. 926.

На Різдо. – На Риздво. 312; на Риздво, 465; на Рождество, 893, 908².

На Різ(во) Христове (П). – На Рождест(во) Христово. 250.

Перед Різдом Христовим (П). – Перед Рождеством Христовым. 249, 951.

Під Різдо. – Пид Риздво. – Скотына понима́ лучче чоловіка, та тіко не балака; вона то й балака, та тіко у ночі пид Риздво і Велькдень (465), пид Риздво, 304, 459, 463.

Під Різдо (П). – Под Рождество. 907.

Під Різдо Христове (П). – Под Рождество Христово. 580, 612, 613.

Різдо Христове (П). – Рождество Христово. / Рождества Христова, 79, 80, 570, 792, 798; Рождеству Христову, 80; к Рождеству

Христову 122; 769, 816, 949; перед Рождеством Христовим, 951.
Хоч дми, хоч не дми – не к Рїздвў (їде), а к Великодню, циган уже і кожух продав. – Хоч дуй, хоч не дуй, – не к Рїздвў (їде), а к Великодню, – циган уже и кожух продав. 250. *Половина зими вже пройшла.

РІЗКА Покарати рїзками. – Наказать рїзками. Побити, покарати. / наказав рїзками, 326; наказали розгами, 626.

РІК В роки (П). – В года. Гра для дївчат. 848.

Високос-рїк. – Высокос-год. 29 лютого / 13 березня. День Касьяна (у високосний рїк). 241³.

В Новий рїк (П). – В новый год. 817.

Голодний рїк (П). – Голодный год. 96, 940.

До Нового року (П). – До Новаго года. 116, 542, 571.

До Нового року (П). – К Новому году. 614, 754. ***День Нового року** – перше число першого місяця року (1 / 14 січня).

З Новим роком. – З Новым годом. 41.

З Новим роком та з Васїллям! – З Новым годом, та з Васїллям. Вітання посипальників. 238.

На Новий рїк. – На Новый год. У день 01 / 14 січня. – *Шоб булы плодючи куры, так загодобують на Новый год кутею...* (469). / на Новый год, 42, 80, 109, 110, 238³, 252, 315, 469², 537, 542², 571, 580, 613, 753, 847; на новый год. 525.

Новий рїк (П). – Новый год. / Новаго года, 237.

Новий рїк, прїзник Васїлія. – Новый год, прїзник Васїлія. 1 / 14 січня, свято Васїлія. 237; 748.

Під Новий рїк (П). – Под новый год. 18, 300. / под Новый год. 41, 80, 537, 613, 748², 847, 849.

Після Нового року (П). – Послѣ Новаго года. 850.

Чорний рїк. – Черный год. Нещасливий рїк. 294. / чернаго года, 2.

РІКА Бистра ріка, фольк. (П). – Быстрая рѣка. / на быструю рѣку, 455; на быстрыя рѣки. 564; рѣка быстрая, 455.

РІЛЛЯ Петрівня рїлля. – Петривня рилля. Назва розораної в Петрівку землі під озимину. 114.

Чорний, як рїлля. – Черный, як рылля. Дуже чорний. – *Нывы потолочились и зробылись чорни, як рылля...* (410).

РІСТ У рїст чоловічий. – У рист чоловічий. Високий. – *Кругом росли пишициї у рист чоловічий* (410).

РІЧ Жіноцька річ коло припічка. – Жиноцька ричь коло прыпичка. 179.

Минуться мої річі. – Минúцьця мої річі. Пройде певний час. 878.

Не вір чужим річам, а вір своїм очам. – Не вірь чужим ричам, а вірь своїм очам. 371.

Рєчі одняло, *безос.* – Рєчи одняло. Втрачено здатність говорити; оніміти. – ... *сам так и одубив зразу, й рєчи одняло, й ничим ни волода* (403).

Рєчі одпустило, *безос.* – Рєчи одпустыло. Став говорити. – *Ему полєгшало, – рєчи одпустыло, став балакаты и ворочацьця...* (403).

РІЧЕНЬКА Бистра річенька (П), *фольк.* – Быстрая рнченька. 455.

РІЧКА Ой на річці, на Йордані, щедрий вечір, добрий вечір, *обр.* – Ой, на рицьци на Йордани, щедрый вечир, добрый вечир. Колядка. 926.

РОБАК В робака. – В робака. Народна гра. 482. *Робак – черв'як (?).

РОБИТИ Робиш, робиш і ні ззаду, ні зпереду. – Робыш, робыш и ни ззаду, ни зпереду. IX.

РОБІТНИК Повний робітник (П). – Полный работник. З 16 до 50 літ – косар. III.

Робітника посилати. – Роботныка посылав. Посилати замість себе. / роботныка посылав, 272. *Коли вродиться поганий хліб, то кажуть не сам Бог походив по ниві, а „робітника послав”.

Чужий робітник. – Чужій работник. Наймит, батрак. / чужіе работники, XI; чужий робитнык, XVII, XVII.

РОБОТА Морити роботою кого. – Морыть роботою. Знущатися, ставити в нестерпні умови. 417.

Найшлась (знайшлась) робота і для рта. – Найшлась (знайшлась) робота и для (бля) рта. 378. *Коли хто бреше.

По роботі й денєжки в роцот. – По роботі й денєжки в роцет. 376.

РОГАЧ Приколювати рогач (П). – Прикальвать рогач. Лікувати від кольок. / прикальвают рогач, 946. *Рогач – довгий дерев'яний держак з двома металевими заокругленими ріжками на кінці, якими беруть і ставлять у піч або виймають з неї горщички, чавуни; палиця з розвилкою на кінці.

РОДИНИ Кликать на родини, *обр.* – Клыкать на родыны. Збирати гостей відзначати родини. 408.

РОДИЧ Просити родичів і сусідів, *обр.* (П). – Просить родственников и сосѣдей. Обрядова дія молодих. / просят родственников и сосѣдей, 965.

Шоб поминались грішні родичі на тім світі і шоб Бог дав їм хліба і води. – Шоб помынальсь гришни родычи на тим свити и шоб Бог дав им хлиба и воды. 274. *Вірування: витягши хліб з печі, верхівку змочують водою, промовляючи таке побажання.

РОЖА В рожі. – В рожи. Гра дітей, а часом і дорослих дівчат. 280.

Шептати від рожі, *обр.* – Шептать от рожи. Спосіб лікування знахарів. / шепчут от рожи, 791.

РОЗБІР Без розбору не лизь в воду, або окунешся. – Без разбору не лизь в воду, або окунешься. – *Ну, братыце, косарь каже, бильш ты так не дилай: без разбору не лизь в воду, або окунешься* (412).

РОЗГІН В розгін. – В розгін. Спосіб оранки, коли починають орати з межі свого пайка й доходять до його середини. ХХХ.

РОЗГЛЯДИНИ Просити на розглядини, *обр.* – Просить на разглядыны. Весільний обряд: запрошувати оглянути господарство молодого. / просят на разглядыны, 215. Див. **гризти піч**.

РОЗДИВИТИСЯ Қрасивий, що не можна й роздивітися. – Красыый, що нельзя и раздывыщя. Дуже красивий. – *Як вылиз [Роман] из молока, та такой стал красыый, що нельзя і раздывыщя* (141).

РОЗДОЛ Шукати роздóлу. – Шукати роздóлу. Шукати волю. 914.

РОЗЕТКА Пришивати розетку, *обр.* – Пришивать розетку. Весільний обряд. 93. / пришивая розетку, 93.

РОЗІЙТИСЯ І з тим розійшлися. – И з тим розийшлыся. Закінчили яку-небудь справу. 405.

РОЗ'ІЗД Бути вроз'їзді (П). – Быть в разьѣздѣ. Торгувати поза своїм селом. / была в разьѣздѣ, 924.

РОЗМИВАННЯ Розмивання рук, *обр.* (П). – Размывание рук. Обряд народин. / размыванія рук, 17².

РОЗОРИТИ Усім не зможем, а себе розóриш. – Усім ни зможем, а себе розорыш. 372.

РОЗПЛІТ В розпліт. – В расплёт. Спосіб заплітати волосся. 764².
Заплітати в розпліт. – Заплетать в расплёт. Про дівочу зачіску. / заплетают в расплёт, 764; в расплет, 562; в расплёт носят, 764.

РОЗПРАВА Розправа з молодою, обр. (П). – Расправа с невѣстою. Весільний обряд. / расправу с невѣстою, 845.
*Розправа з молодою відбувається у випадку, коли вона мала ставтеві стосунки до заміжжя.

РОЗУМ Заплететься розум у кого (П). – Заплетется разум. Хтос. н. утратить глузд. 71. *Вірування: заміжня жінка не заплітає волосся в коси.

РОЗУМНИЙ На птї, щоб дивувались на це всі такі розумні, як ти. – На пты, щоб дывувались на це всі такі розумні, як ты. Відповідь-кривляння на питання „Нащо це ти робиш?” – *На що це ты робиш? На пты, щоб дывувались на це всі такі розумні, як ты* (384).

РОСА Бóжа роса́. – Бóжа роса́. Молоко; їжа. 854.

Збирати росу, обр. (П). – Собирать росу. 536, 571. *Повір'я: роса, зібрана на свято Георгія Побідоносця, допомагає при хворобі очей.

РОСИЦЯ Бóжа росі́ця (П). – Божья росы́ця. Молоко з-під чорної корови, яким заливають вогонь пожежі. / Божьей росыцей, 285.

РОТ Закривать рот кому, обр. – Закрывать рот. Поховальний обряд. / закрывают рот, 233. *Покійникові звичайно закривають рот.

Полоскати рот. – Полоскать рот. Здійснювати відповідний обряд у день заговин. / полощут рот, 256, 257. *Після вечері в заговини полощуть рот (водою або горілкою, щоб він очистився від скоромного).

Хворати на рот (П). – Болѣть „на рот”. Назва хвороби ротової порожнини в худоби. / болѣет на рот, 101.

Хворати на рот і ноги (П). – Болѣть на рот и ноги. Про хворобу худоби. / болѣет на рот и ноги, 195.

Хворати на роти. – Хвораты на роты. Про хворобу худоби. – *Ще часто хворає скотына на роты, так це така роса падає на траву* (284); захвора на рот, 284.

Хворий на роти. – Хворый на роты. Хворий на ящур. – ... *скотына хвора на роты* (73).

РОТОК На чужий роток не накинеш платок. – На чужой роток не накинеш платок. 184.

РУБ Єсть руб, єсть і ум (П). – Єсть руб, єсть и ум. Багатий чоловік і дурний стане розумним і веселим. XX.

РУБЛЬ Єсть рубль – єсть і ум, а два рубля і два ума. – Єсть рубль, – єсть и ум, а два рубля и два ума. XIX – XX.

РУКА Аллє (алє) тобі: хвали руку, товар виден. – Аллє (алє) тобі: хвалы руку, товар выден. 377.

Бити по руках кого, *обр.* – Бить по рукам. Весільний обряд. / бьют по рукам, 53.

Білі руки – чужий труд. – Билы руки, – чужий труд. XV.

Брати не голою рукою, а з платочком, *обр.* (П). – Брать не голой рукой, а с платочком. Весільний обряд. / берет не голой рукой, а с платочком, 106.

В руки піки взявши. – В руки пьики взявши. Зняковівши, засоромившись; зазнавши невдачі. – *Пойихали розбойники, в руки пьики взявши...* (416).

В умілого руки не болять. – В умілого руки не болят. 204.

Важка рука. – Важка рука. Хто-небудь дуже сильний. – *Важка рука дилаецьця одтого, шо шо небудь убывають, а особлыво скаженюку* (468).

Взятися за руки, *обр.* – Взяться за руки. Весільний обряд. 103.

Давати в руки хліб кому, *обр.* – Давать в руки хлѣб. 549.

З довгими руками під церкву. – З довгыми рукамы пид церкву. 375.

Зливати на руки, *обр.* (П). – Сливать на руки. Обряд народин. / сливает на руки, 877. *Породілля й баба-повитуха ллють одна одній на руки відвар квітів.

Зливати на руки породіллі воду, *обр.* – Сливать на руки роженице воду. Обрядодія народин. / сливает на руки роженицѣ воду, 507; слив на руки воду роженицѣ, 507.

З порожніми руками (П). – С пустыми руками. Ні з чим (прийти на вечорниці чи повернутися із заробітків). 78, 807.

Ламати [собі] руки (П). – Ломать себѣ руки. Бути у відчаї. / ломал себѣ руки, 363.

Мити руки кому, *обр.* (П). – Мыть руки. Родильний обряд. 739. *Батько дитини зливає на руки бабці, яка допомогла в пологах, а та мие руки й наговорює молитви.

Не йти в руку кому. – Нейти в руку. Складатися не на добро. 285.

Переминати в руках шапку (П). – Переминаять в руках шапку. Ніяковіти, хвилюватися. / переминая в руках шапку, 215.

Помити руки, обр. – Помыты руки. Весільний обряд. / помывши руки, 14.

Розста́вив ру́ки, як шулі́ка кри́ла. – Роста́вив ру́ки, як шулі́ка кри́ла. Широко розкинув. 375.

Рука легка́ в кого. – Рука́ легка́. Вправність, умілість, висока професійна майстерність. – *М'я́со уку́сне бува́ після́ то́го, у ко́го рука́ легка́...* (468).

Рука ру́ку ми́с, щоб бі́ла була́. – Рука́ ру́ку ми́е, щоб бі́ла була́. 368.

Руки ми́ти, обр. – Ру́ки ми́ты. Весільний обряд. – *...дава́йте нам во́ды ру́ки ми́ты: ми здале́ко йшли, па́дали, та ру́ки зама́зали* (14). / моют руки, 14.

Руки розмивати, обр. (П). – Руки размыва́ть. Обряд народин. / руки размываю́т, 944. *Для швидшого одужання руки породілля миють, ставлячи її однією ногою в корито, яке має стояти на порозі.

Своя рука владика. – Своя рука владыка. 336.

Складати руки кому, обр. (П). – Складыва́ть ру́ки. Поховальний обряд (про покійника). / складывають ру́ки, 233.

Умити руки, обр. (П). – Умы́ть ру́ки. Весільний обряд. 14.

У нього золоті руки, та дірявий рот. – У ёго золоти руки, та дыря́вый рот. 209.

У ру́ку піти. – У ру́ку пи́ты. Принести прибуток. / у ру́ку піду́ть, 460.

У свої́ ру́ки ві́жки взя́ти. – У свої́ ру́ки ві́жки взя́ты. Керувати. – *Як Бог змитив, що Ёго са́мый ста́рший Я́нгол заду́мав Е́го зми́сты́ты, щоб у свої́ ру́ки ві́жки взя́ты, то Вин на́перш всёго очухра́в ёму́ из кри́л пи́р'я...* (385).

Це на його́ ру́ку кові́нька. – Це на ёго ру́ку кови́нька. Саме це тільки й треба кому-небудь. 373.

Через руку викидати хміль, обр. (П). – Через руку выбрасыва́ть хмель. Весільний обряд. / через руку выбрасывае́т хмель, 56.

Чужими руками тільки жар загри́бать. – Чужы́ми ру́ками тилко жар загри́бать. 179; Чужы́ми ру́ками тико жар загры́баты, 368.

Чужі рúки без приглядку (доглядку) мúки. – Чужі рúки без приглядку (доглядку) мúки. 368.

Як без рук. – Як без рук. Не можна обійтися без кого-, чого-небудь. – *Горе без свого тягла, без скотыны, як без рук* (XXIX).

Як руками здійметься. – Як рукамы здіймецьця. Щезне (про хворобу). – *Писля нейй [наговореної води] як рукамы здіймецьця все льхо* (420).

Як руками зніме. – Як рукамы зніме. Щось негайно припинеться. – *... як хто дуже убываецьця и туже за мертвым, так треба взять земли з ёго ямы и положить ему за комирь: от цёго, як рукамы зніме, перестане плакать и убываецьця* (236).

РУФА На Руфа. – На Руфа. На свято 8 / 21 квітня. – *На Руфа все из земли рушыцьця: и трава и всяка зелень...* (242); на Руфы, 248.

На Руфу. – На Руфу. У день свята Руфи. – *... На Руфу, коли травы рушацьця и гадюки выползают,.. нельзя в лѣс ходить...* (XIII).

РУЧЕНЬКА Рúченьки зложілися чий. – Рúченьки зложілися. Помер хто-н. / рученьки мои зложілися, 905.

РУЧИТИСЯ Хто ручиться, той мучиться. – Хто ручыцьця, той мучыцьця. 325.

РУЧКА Бить рúчку. – Бить рúчку. Цілувати руку на знак пошани. VI.

Болять ручки, і ножки, і в животі трошки. – Болять ручки и ножки и в животи трошкы. 196.

Хоч рúчка в гнойку, так душка в лойку. – Хоч рúчка в гнойку, так душка в лойку. 369.

Як рúчка зробе, так тільце й зносе. – Як рúчка зробе, так тільце й зносе. 371.

РУШНИК Брати рушники, обр. – Брать рушныки. Весільний обряд. / берут рушныки, 87.

Вішати рушники. – Вѣшать рушники. Прикрашати ікони. / вѣшают рушники, 98; вѣшают 3 – 2 рушника, 98; вешают рушныкы, 121, 177; вѣшают рушники, 229; вѣшают рушники, 944.

Давати рушники, обр. – Давать рушныкы. Весільний обряд: давати подарунки старостам. / давать рушныкы, 838; даєт рушныкы, 11; даєт рушники, 12, 623, 962; дають рушныкы, 215; дають рушники, 321; даєт по рушнику, 932.

Дарувати рушники кому, обр. (П). – Дарить рушники. Весільний обряд. 125.

Накривати рушником діжу́, обр. (П). – Накрывать рушником дижу́. Весільний обряд. / накрывают рушником дижу́, 16.

Перев'язувати рушником кого, *обр.* (П). – Перевязывать рушником. Весільний обряд. / перевязывают рушником, 220; перевязывает рушниками, 742, 794; перевязывают себя рушниками, 871; перевязывают полотенцями, 883; перевязывают рушниками, 985; перевязуют рушныками, 520.

Перев'язувати рядняними рушниками кого, *обр.* – Перевязывать рядняными рушныками. Весільний обряд. / перевязывают рядняными рушныками, 221. *Весільних гостей (старостів, друга, піддружого) перев'язують рядняними рушниками під час весілля.

Підносити рушник кому, *обр.* – Подносить рушнык. Весільний обряд сватання. / подносят рушныки, 104; подносит рушныки, 871².

Підперезати рушником кого, *обр.* – Подпоясать рушныком. Весільний обряд. 840; підперизує рушныком, 217; підпиризують рушныком, 233; подпояшет рушныком, 840.

Подавати рушники, *обр.* – Подавать рушныки. Весільний обряд. / подают рушныки, 883.

Получати рушники, *обр.* – Получать рушныки. Весільний обряд. / получивши рушныки, 12.

Прикрашати рушниками що (П). – Украшать рушныками. Народний звичай. / украшают рушныками, 67.

Стати на рушник, *обр.* – Стать на рушнык. Весільний обряд. / станет на рушнык, 219. *Хто з молодих при вінчанні раніше стане на „рушник” або платок, той буде старшинствувати в домі.

РУШНИЦЯ **Замовляти рушниці**, *міф.* (П). – Заговаривать ружья. Здійснювати чаклунські дії над рушницею. 428.

Стріляти з рушниці, *обр.* (П). – Стрѣлять из ружья. Весільний обряд. / стрѣляют из ружья, 814. *Стріляють з неробочої рушниці й свистять, коли знають, що наречена була „дурного поведеня”.

РЮМКА **Розпивати рюмку водки**, *обр.* – Распивать рюмку водки. Весільна обрядодія, яку молоді виконують разом. / распивают рюмку водки, 984.

РЯБИЙ **Вони обое́ рябо́є**, *зневажл.* – Воны́ обойи рябойи. Однакові в чомусь. 369.

РЯБОТИННЯ **Ластів'яче ряботиння**. – Ластивья́че ряботы́нния.

Вірування: веснянки, спричинені ластівкою. – Хто розорить ластівку и забере яечка, того нападе ластивьяче ряботыння... (307); ластивьяче ряботыння, 307; ластивьяче ряботыння, 316.

РЯДНО Качати в рядні кого, обр. (П). – Качать в ряднѣ. Весільний обряд. 797. *Качають в рядні дружка, за що той купляє горілку.

Класти в рядно кого, обр. (П). – Класть в рядно. Весільний обряд. / кладут в рядно, 816. *Дружка кладуть в рядно, щоб його купати, а той відкупляється горілкою.

САВКА По Савці свита зщита. – По Савци свита сшыта. 184.

По Савці свита, по старцеві торба. – По Савци свита, по старцеві торба. 61.

По Савці свитка, а по Кулині ковпак. – По Савци свитка, а по Кулини колпак. 184.

САД Скоро сад садять, та не скоро плоди їдять. – Скоро сад садять, та не скоро плоды йидять. 321.

САЛО Їсти з салом борщ (П). – Їсть с салом борщ. Жити заможно. / їдят с салом борщ, 893.

Ласий до сала, а м'яса не хочеш? – Ласый до сала, а м'яса не хочеш? 378.

Моїм же салом та по моїй же й шкірі. – Моїм же салом та по мойй же й шкіри. 378.

Моїм салом та по моїх же й губах. – Моїм салом, та по моїх же й губах. 370.

Нема сала, сама кістка. – Нема сала, сама кістка. Про дуже худу людину. 374.

Тим салом та по тій же шкірі. – Тим салом, та по тий же и шкіри. 527.

САМ Сам не свій. – Сам не свий. Здивований, розгублений. – *А дид стойить тоді над своєю нивою й сам не свий од тако́го чуда* (388).

САНИ Покинь сани, візьми віз! – Покинь саны, возьми виз! Так нібито виспіває синиця ранньою весною. 308. *, „Пора бросать саны та справлять возы: уже и сыныця про це спивае”.

САНИ Які самі, такі й сани. – Які сами, такі й сани. 370.

САПОЖНИК П'яний, як сапозжник. – Пьяный, як сапозжник. 209.

САРАФАН Дарувати на сарафан кому, *обр.* (П). – Дарить на сарафан. Весільний обряд. / дарит на сарафан, 104.

СВАДЬБА Грати свадьбу, *обр.* (П). – Играють свадьбу. Святкувати весілля. / играють свадьбу, 884, 903.

Свадьбу гуляти, *обр.* (П). – Свадьбу гулять. / свадьбу гуляють, 345.

СВАЙБА Свайба по-міщанськи, *несхвальн.* – Свайба по мищанському. 926. *Якщо наречену відразу після вінчання привозять до хати жениха, а не катають цілий день селом.

Свайба сорочку знайде. – Свайба сорочку найде. 232.

СВАЛЬБА Найде (знайде) свальба сорочку. – Найде (знайде) свальба сорочку. 369.

Поки свальба скоїться, а воно їй загоїться. – Поки свальба скоїтьця, а воно їй загоїтьця. 369.

СВАТ Будемо й сватами, *обр.* – Будем и сватами. 517.

Головаті свати, *обр.* (П). – Головатые сваты. Найпочесніші чоловіки-свати. / головатыми сватами, 985.

Дарити сватів, *обр.* (П). – Дарить сватов. Весільний обряд. / дарят сватов, 225.

Засилати сватів, *обр.* (П). – Засылають сватов. Весільний обряд. / засылаються сваты, 883.

Звати у свати кого, *обр.* – Звать у сваты. Весільний обряд. / зовет у сваты, 125.

Ой свату, свату, пускай нас у хату, *обр.* – Ой, свату, свату, пускай нас у хату. 1001.

Питай нас, свату, чого ми до тебе прийшли? Хоч сват – не сват, а так добрий чоловік, *обр.* – Пытай нас, свату, чого мы до тебе прыйшли? Хоч сват – не сват, а так добрый чоловік. Весільний обряд: слова діалогу під час сватання. 214.

Посилати сватів, *обр.* – Посылають сватив. Здійснювати весільну обрядову дію з метою сватання. / посылают сватив, 115.

Саджати сватів за стіл, *обр.* – Сажать сватов за стол. Одна з весільних обрядодій. / сажают сватов за стол, 932.

Свати зговорилися, *обр.* (П). – Сваты сговорились. Весільний обряд: свати дійшли згоди. 793.

Сваті і свахи! Чи всім хліба-солі досталося?, *обр.* – Сваты и свахи! Чи всем хліба-солы досталося? Весільна примовка молодого. 843.

Спасибі сватові, свасі і молодій княгині, що рано вставала та подарки пряла і нас дарувала, обр. – Спасыби сватови, сваси и молодой княгыни, шо рано вставала та подаркы пряла, и нас дарувала. Слова, якими свати дякують за весільні подарунки. 225.

Спасибі сватові, свасі і молодій княгині, що раненько вставала та подаруночки пряла, обр. – Спасыби сватови, сваси и молодой княгыни, шо раненько вставала, та подарочки пряла. 505.

Становіться, свату, хай діти кланяються. – Становыцца, свату, хай диты кланяюцца. Словесна формула обряду сватання. 53.

У мого свата ще в кишені теліпається. – У мого свата ще в кишені тилипаецця. 375.

Цілуватися із сватами, обр. (П). – Цнловаться со сватами. Весільна обрядодія. / цнлюются со сватами, 965.

Чи не будем ми сватами?, обр. – Чы не будем мы сватамы? Формула звертання старостів до батьків молодої. – *Мы чулы, шо у вас есть дивчына, а у нас хлопец, так чы не будем мы сватамы?* (214).

СВАТАННЯ Грати сватання, обр. (П). – Играць сватанье. 635.

Гуляти сватання, обр. – Гулять сватання. Весільний обряд. / гуляют сватання, 215; гулять сватанья, 517; гуляют сватаніе, 623.

*Воно розпочинається тим, що молода збирає „дружок” й запрошує родичів і знайомих на сватання.

Звати на сватання, обр. (П). – Звать на сватанье. Запрошувати подруг, родичів на сватання. / звать на сватанье, 962; зовет на сватанье, 962.

СВАШКА Є нашої свашці по ковбасці. – Есть нашей свасци по ковбасци. 61.

СВЕКОР Іти до свекра, обр. – Идти до свекора. Обрядова дія нареченої й дружок напередодні весілля. / идет до свекора, 999.

Кланятися свэкру, обр. – Кланяются свэкру. Обрядова дія молодої після вінчання. / кланяется свэкру, 1000.

Приходити до свэкра, обр. – Приходить до свэкра. Обрядова дія молодої після вінчання. / прійдя до свэкра, 1000.

СВЕКРУХА Купати свекруху, обр. (П). – Купать свекруху. Весільний обряд. / купают свекруху, 230. *Кладуть свекруху в рядно, виносять у двір і обливають водою.

СВИНКА В свинки. – В свынкы. Зимова дитяча гра. 275. / в свинки, 19, 616, 751, 848; в свынки, 848, 927, 936; в свинку, 968. *Свинку (дерев'яна куля) ганяють вулицями „кйками” (палками з головою) і „ковызками” (палками, зігнутими у вигляді трубки).

Грати в свинку (П). – Играць в свынку. / играют в свинку, 909.

Як своя свинка – своє сальце. – Як своя свынка – своє сальце. ХХІХ.

СВИНЯ Булі б свині, а корито буде. – Булі б свини, а корыто буде. 371.

Гарний, як свиня в дощ, *ірон.* – Гарный, як свиня в дощ. Уживається для повного заперечення змісту слова *гарний*. 374.

Добрався, як свиня до калу. – Добрався, як свиня до калу. 377.

Зарікалась свиня калу їсти до самої смерті. – Зарикалась свыня калу йисты до самыи смерты. Про того, хто не виконує обіцянок. 374.

Не бачити свині неба, хоч деколи й треба. – Ни бачиты свини неба, хоч кой колы й треба. 373.

Не вздріти йому на мене, глядіти, як свині на небо. – Не вздрити ёму намене, глядиты, як свини на небо. Не бачити. 373 – 374.

Ничім свиня вгору не дивиться: у неї рило замазане. – Ничім свыня вгору не дывыщця: у нейи рыло замазане. 373.

Разхрюкався, як свиня в дощ. – Разхрюкався, як свиня в дощ. 375.

Такий нұжний, як свині архісрей. – Такий нұжный, як свыни архирей. 527.

СВИРИДОН Свиридон повіз сорочки на Дон. – Свырыдон повиз сорочки на Дон. Чомусь існує і така приказка. 249. *День Свиридона 12 / 25 грудня.

Свиридона сонцеворота (П). – Свиридона солнцеворота. Свято 12 / 25 грудня. 116.

СВИТА Габова свита. – Габова свита. Верхній одяг із синього сукна у вигляді довгого халату. 71.

СВИТКА Свитка з ұсами. – Свитка с ұсами. Верхній жіночий одяг із зборками. 987.

СВИТ Буде світ сам розв'язуваться кому. – Буде свит сам розвьязуващця. Хтось буде все розуміти. 457.

Було б на цім світі гаразд, а на тім нехай хоч тин душею під-

пир'ають. – Булоб на цім світи гор'азд, а на тім нехай хоч тын душою пидпырають. 377.

Важче всього на світі Богу моли́ться та старо́го ба́тька з ма́тир'ю годува́ти. – Важче всього на світи Богу мольщяца, та старо́го ба́тька з ма́тир'ю годува́ти. 373.

В світ за очима. – В свит за очима. Невідомо куди, у безвість. – ... *пишли в світ за очима на сим разных киньцив свита* (398).

Володіти світом, книжн. – Вла́ствува́ти мы́ром. Бути головним, володіти світом. 390.

Всього́ на світі пережити. – Всє́го на світи пережить. Зазнати всього, стати бувалим. / всє́го на світи пережив, 413.

До світа (П). – До свѣта. Дуже рано. 38, 42, 45, 83, 103, 214, 260.

Зав'язав світ собі і лю́дям. – Зав'язав свит собі і лю́дям. Хто-небудь став нещасним. 372.

З усього́ світу. – З усє́го світу. Звідусіль. 395.

З усього світу білого (П). – Со всего свѣта бѣлаго. Звідусіль. 452.

[Й] світа Божого і дороги не видно. – Й свита Божого и дороги не выдно. Нічого не видно. – *Де не взясь туман, та такый, шо й свита Божого и дороги не выдно* (330).

На весь білий світ. – На весь бильый свѣт. – *Лежіт міст в добрий рист, на киньци цвѣт, на весь бильый свѣт* (Загадка: Великдень) (382).

На другий світ. – На другий свит. Під землею. 461.

Налупивсь – аж світ помутивсь. – Налупивсь – аж свит помутывсь. 187. *Налупитися – тут „наїстися”.

На світ Божий. – На свит Божый. На поверхню землі; наверх. 778, 779².

На світі білому. – На світи білому. Скрізь, повсюди; на цій землі. – ... *як воно на світи білому склалося?* (417).

На світ породити ко́го. – На свит породыты. Народити. / на свит породыла, 878.

На тім світі. – На тим світи. У потойбічному, загробному житті – як протиставлення земному, реальному. – *Про каба́чка и миро́шняка ще й на тим світи не додумалысь, куды їх помислыты...* (390), 246, 459, 570, 571, 851; на том свѣтѣ, 508.

Не тільки світа, що в вікні, за вікном ще більше. – Не тилко

світа шо в викни, за викном ще бильше. 336; Не тіко світу, що в викни: за викном ще бильше, 370.

Одкупитись на тім світі од гріхів. – Одкупытысь на тим світи од гріхів. Народне уявлення: у потойбічному світі можна відкупитись від гріхів. – *Покойныку кладуть в домовину, або в кишеню грошей з грывню (3 коп.), ... шоб було чим одкупытысь на тим світи од гріхів...* (459).

Оженивсь, як знов на світ народивсь. – Ожинывсь, як знов на світ народывсь. 368.

Пий на цім світі, бо на тім не дадуть. – Пый на цім світи, бо на тим не дадуть. 375.

Пишов крізь світ за очима. – Пишов скрізь світ за очима. Пишов дуже далеко. 375.

По всьому білому світу. – По всему білому світу. Скрізь, усюди. 142.

По всьому світу. – По всім світу. Скрізь, на всій землі. 388, 861.

Пустити на білий світ скита́тися. – Пустыты на білый свет скита́цца. Народити. – *...И чом ты мене, моя ненько, маненькою не втопыла, чего ты мене несча́стную на свет поро́дыла и на щож ты мене пустыла на білый свет скита́цца* (878).

Світ в очах кругом пишов-помутівся од чого. – Світ в очах кругом пишов,-помутывся. Хто-н. дуже злякався. – *... а може й світ в очах од зляку кругом пишов,-помутывся и вин на выду зовсим змарнив...* (393).

Світ-за-очима. – Світ-за-очима. Невідомо куди (піти). 775; світ-за-очима, 776.

Світ не мілий і в будень, і в свято. – Світ нэ мілий и в будэнь и в свято. Про погане життя. 1005.

Світ помарнів кому. – Світ помарнив. Хтось нічого не розуміє. 414.

Той світ. – Той світ. – *Умер пьяныця, тай блука по тому світи, шукае раю* (385).

Чуть світ. – Чуть свѣт. Дуже рано. 229, 614.

СВІТИЛКА Старша світилка. – Старшая свитилка. 502.

СВІЧА Ставити свічу кому (П). – Ставить свѣчу. Церковний обряд. / ставят свѣчу, 242.

Страсна свіча (П). – Страстная свѣча. 245. / страстной свѣчи,

34; страстную свѣчу, 112; страстныя свѣчи, 245; страстною свѣчею, 305; со страстною свѣчей, 928.

СВІЧКА Давати свѣчки, *обр.* (П). – Давать свѣчки. Весільна обрядодія. / дають свѣчки, 1002. *Перед покриванням молодої свашки дають молодим запалені від лампади свѣчки.

Зажигати свѣчки, *обр.* – Зажигать свѣчки. Весільна обрядодія. / зажигают свѣчки, 1002. *Перед покриванням молодої свашки запалюють від лампади свѣчки, які дають молодим.

П'яний свѣчки не поставе, а все звале. – Пьяный свички не поставе, а все звале. 209.

Страшна свѣчка. – Страшна свѣчка. Свѣчка, яку приносять з церкви в чистий четвер після служби. / страшну свичку, 233; страшну свичку, 259; страстною свичкою, 305; страшна свѣчка, 461; страшну свичку, 406; из страшной свички, 446; страстною свичкою, 468; страшну свичку, 468. *Її запалюють під час сильної грози, лікування людей і худоби й дають у руки покійнику.

Страшна – народноетимологічне від *страсна* (*страсти*).

СВОЛОК Я оцю з'їм, та ще сім; гляну на сволок, та ще сорок; гляну на полицю, та ще паляницю; гляну на жертку, та ще чвертку, *жарт.* – Я оцю ззим, та ще сим; гляну на сволок, та ще сорок; гляну на полицю, та ще паляныцю; гляну на жертку, та ще чвертку. Примовка про паляницю. 274.

СВЯТВЕЧІР Багáтий святвечір (П). – Богáтый свят вечер. Вечір перед Різдом Христовим. / богáтый свят вечер, 80, 116; богáтый свят-вечир, 249.

В святвечір. – В свят-вечир. 239.

Голодний святвечір. – Голодный свят-вечир. День 5 / 18 січня. 238. / голодный свят вечер. *У цей день строго забороняється їсти до освячення води.

На багáтий святвечір. – На богáтый святвечір. 463; на богáтый святвечір, 466.

На голодний святвечір. – На голодный свят вечер. У день 5 / 18 січня. 249. / на голодный свят-вечир, 250; на голодный святвечир, 463, 466; на голóдный святвечир, 469.

Під голодний святвечір (Хрещення). – Пид голóдный свят-вечир (Крещенья). Перед християнським святом Іоанна Хрестителя 6 / 19 січня. 462.

СВЯТИЙ На Сорок святих. – На сорок святых. У день 9 / 22 бе-

резня. 307. – *Як жайворонки не прьлетяють на сорок свьатых, так тоди за ных спивають посмитьтюхы...* (307). *Народ вірить, що в цей день печуть сорок жайворонків (тістечка), птиця приносить у гніздо сорок паличок, прилітає з вірію сорок жайворонків.

Сорок свьатих. – Сорок свьатых. Християнське свьято. 241. / Сороки свьатых, 112. *Друге весняне свьято. Див. **на сорок свьатих**.

СВЯТИТЕЛЬ Трьох свьатітелів. – Трьох свьатыітелив. Християнське свьято 30 січня / 12 лютого. 240. *У цей день не працюють.

СВЯТКИ Великодні свьаткі. – Велькодни свьаткы. Дні після Трійці (третій день після Великодня до наступного понеділка). / велькоднымы свьаткамы, 261; великодни свьатки, 113.

Зелені свьатки. – Зелени свьатки. 113.

На Різдвяних свьатках (П). – На Рождественских свьатках. Упродовж свьаткових днів від Різдва до Водохрещі. 736; на рождественских свьатках, 612, 739, 907. *Від 25 грудня / 7 січня до 8 / 21 січня.

На троїцьких свьатка́х. – На троєцькых свьатка́х. 295.

Різдвяні свьаткі. – Риздвяни свьаткы. Тривають з 25 грудня / 7 січня до 8 / 21 січня. 250. / Рождественскія свьатки, 967; Риздвяни свьатки, 116.

Різдвяні свьатки, етн. (П). – Рождественские свьатки. / о Рождественских свьатках, 622.

Троїцькі свьаткі. – Тройіцьки свьаткы. Тиждень перед свьятком Трійці. / тройіцькымы свьаткамы, 470.

СВЯТО Їм ротато – тепер не свьято. – Йим ротато, – тепер не свьято. 336.

На Світле Свьято, етн. (П). – На Свѣтлый Праздник. На Паску. 526.

СЕДМИЦЯ Після пасхальної седмиці (П). – По истеченіи пасхальной седмицы. Після Пасхального тижня. 947.

Страсна седмиця (П). – Страстная седмица. Великодний тиждень. / в страстную седмицу, 783. ***Седмиця** – тиждень (сім днів).

СЕЛО Купів би село́, та грошей голо́. – Купів бе село́, та грошей голо́. 377.

Купив би село, та грошей голо (П). – Купыв бы село, та денег голо. 288.

На селі міщани́н, що в Петербурзі дворяни́н. – На селі мищани́н, що в Петербурсі дворяни́н. 376.

Як багатий вмере, так все село за ним іде, а як бідний вмере, так тільки пип та дяк іде. – Як багатий вмере, так все село за ним іде, а як бідний вмере, так тико пип та дяк іде. 374.

СЕМЕН На Семена. – На Семена. 1 / 14 вересня. 101.

Семен день. – Семен день. Свято початку осені 1 / 14 вересня. 115.

СЕМИРЯЖКА Своя семиряжка не важка. – Своя семеряжка не важка. 336.

СЕРЕБРО В сребрі та в золоті. – В сребрі та в золоті. Багато одягнених. 829.

СЕРЕДА На Праву середу. – На Праву середу. – Як посиєш огирки́ на Праву середу..., так вони прави ... будуть росты (319), 317. / на праву середу, 113.

Пра́ва середа. – Пра́ва середа. Середа на великодньому тижні. 262.

Скриві́вся, як середа́ на п'ятни́цю, жарт. – Скрыві́вся, як середа́ на п'ятни́цю. Дуже скривився. 369.

Чув я це ще в лиху середу. – Чув я це ще́ в лиху середу. 375.

СЕРПАНОК Зав'язувати серпанком, обр. (П). – Завязывать серпанком. Весільний обряд. / завязывают серпанком, 108.

Пов'язувати вінчальним серпанком, обр. – Повязывать вінчальним серпанком. Поховальний обряд. / повязывают вінчальним серпанком. 233. *Ідеться про голову жінки-покійниці.

Покривати серпанком кого, обр. – Покрывать серпанком. Весільний обряд. / покрывают серпанком, 16.

Покрива́ться серпанком, обр. – Покрываются серпанком. Поховальний або весільний обряд. / покрывается серпанком, 233; покрывался серпанком, 57 (тут весільний обряд). *Усе тіло до рук у покійника покривається серпанком.

Протягати серпанок, обр. – Протягать серпанок. Фрагмент обрядодії покривання молодої. / протягают серпанок, 1002.

Серпанок надівати на голову молодої, обр. (П). – Серпанок на-девать на голову невесты. / серпанок надхвают на голову нхвесты, 610.

СЕРЦЕ Забилося серце, як телячий хвіст. – Забылося серце, як телячий хвіст. 312.

СИБІРКА Нутрянá сибірка. – Нутрянáя сибірка. Будь-який біль у животі. / нутрянóю сибиркою, 960.

СИЛА З нами хрєсна сила!, виг. – С на́мы хрєсна сы́ла! – ...*шо такэ, ой, Божэ!?* с на́мы хрєсна сы́ла! *Мырцій засвтылы свитло* (775).

З усієї си́ли. – З усиейейи сы́лы. Дуже. – ... *Й начав* [цар Давид]... *з усиейейи сы́лы проклына́ты цюю поміху*... (386).

Нечіста си́ла, *евф.* – Нечіста сы́ла. Чорт, біс. – ... *а за ным* [ворогом] *го́ньця св. Ілля з гримом истребля́ты нечы́сту сы́лу*... (457). / нечіста сы́ла, 114; нечистою силою, 293; нечыстои сы́лы, 298.

Якби у мене була така сила, як у батька, так я б быку-третяку риг зсадив. – Як-бы у мене була така сы́ла, як у батька, так я б быку-третяку риг ссадыв. 240. *Січень вважають батьком, а лютий сином, котрий і промовляє такі слова.

СИМЕОН На Симеона (П). – На Симеона. У день 1 / 14 вересня. 246. *Після цього дня люди починають працювати вдосвіта.

СИМОН На Сімона Зилота. – На Сы́мона Зы́лота. – *На Сы́мона Зы́лота ходять у лис за траво́ю*... (465). / на Сімона Зилота, 39, 187, 563, 614, 754, 916. *У цей день збирали трави, які вважалися цілющими.

Під Сімона Зилота. – Пид Сы́мона Зы́лота. Під десяте травня. – *Травá цяя роєцьця в нич пид десяте мая (пид Сы́мона Зы́лота)* (442).

Симона Зилота. – Симона Зилота. День 10 / 23 травня. 113, 243.

СИН А шо, сини, бачите ви свого батька? – Ні, не бачимо. – Бодай би ви його й літом не побачили із-за хліба. – Дай Бог, тату, *обр.* – А шо, сыны, бачите вы свого батька? – Ни, не бачим. – Бодай бы вы его́ и літом не побачили из-за хліба. – Дай Бог, тату. Традиційна розмова напередодні Різдва, коли батько ховається за хлібом, накладеним на столі. 908.

Бісів син, *лайл.* – Бисив сын. – Лайка. – *И ты, бисив сын, чортив голяк, ривняєсья до мене!* (V), XVI, XVI; бисовы сыны!, 780.

Благословляти сина, *обр.* (П). – Благословлять сына. / благословляют сына, 596.

Вражий син, *лайл.* – Вражий сын. Уживається для вираження незадоволення, обурення ким-небудь. – *А шо, вражий сыну? слезы даром не пропады*... (411).

Дияволів син, *лайл.* – Дияволив сын. Лайка. – *Цэ вонь дияволы сыны, пишлы вжэ, а мынэ бросылы* (779).

Розділити синів (П). – Раздѣлитъ сыновей. Відокремити одружених синів на самостійне господарювання. 937.

Розсукін син, *лайл.* – Разсукін сын. Уживається для вираження незадоволення, обурення ким-небудь. – ... *ну, на ж тобі, розсукін сын, ци гроши...* (416).

Скурвий сину, *лайл.* – Скурвий сыну. Уживається для вираження незадоволення, обурення ким-небудь; часом схвально. – *Тьху, скурвий сыну! Наж тепер тобі за це пятака* (416); скурвий сину (бесурчъ (?), 379).

Собачий син, *лайл.* – Собачій сын. Лайка. – ... *та брѣше, кажутъ, собачій сын* (XX).

Сучий сину, *лайл.* – Сучий сыну. 778.

Що за сукін син!, *лайл.* – Що за сукін сын. Вигук здивування. – *Що за сукін сын, де вона [копиця сіна] взялася?* (396).

СИНЕНЬКА Узяти по синенькій з кого. – Узяты по синенькій. Узяти гроші, викуп. – ... *тузів добре бесуриив объездчик й узья из йих по синенькій од жадной пары* (411).

СИНИЦЯ Синицю посади хоч на пшеницю, так вона усе синиця. – Сыныцю посады хоч на пшеницю, так вона усе сыныця. 312.

СИНОЧОК Як, синочок, чи ти мою дочку з охотою береш? Чи, може, тебе неволять? Як неволять, так шукай другу собі, синочок, обр. – Як, синочок, чы ты мою дочку з охотою береш? чы, може, тебе неволять? Як неволять, так шукай другу соби, синочок. Традиційна формула запитання весільного обряду. 11.

СИРОТА Всяк баче, як сирота скаче, а ніхто не баче, як сирота плаче. – Всяк баче, як сырота скаче, а нихто не баче, як сырота плаче. 209.

За сиротою й Бог з калитою. – За сиротою й Бог з калытою. 375.

Сироті тоді й неділя, як сорочка біла. – Сироти тоди й недилля, як сорочка била. 184.

Тоді сироті Великдень, як біла сорочка. – Тоді сироті велькдень, як біла сорочка. 859.

Хто сиріт питає (?), того Бог не забуває. – Хто сирит питає, того Бог не забуває. 199.

Як сирота плаче, то й ніхто і не баче, а як поскаче, то й всяк

побаче. – Як сирота́ плаче, то й ніхто́ і не баче, а як поска́че, то́ й всяк побаче. 371.

СИРОТИНА Як встрі́ниш сироти́ну, так захова́й під ти́ном. – Як встрини́ш сыроты́ну, так захова́й під ты́ном. 374.

СИТ Сит і п'я́н, сит і п'я́н. – Сыт и пьян, сыт и пьян. Так нібито „співає” дратва у шевця. VIII.

СИТЕЦЬ Дарувати ситцю кому, *обр.* (П). – Дарить ситцу. Весільний обряд. 88.

СИЧ Як сич кричить на хаті або в дворі, так це перед неща́стям. – Як сыч кричыть на хати, або в двори, так це перед неща́стем. 306.

СИЛЬ Сіль тобі в зуби, та пичина, та болячка між очима. – Силь тоби в зубы та пычына, та болячка мыз очима. 179. *Так говорять тому, хто заздрить.

СИМ'Я Відділяти від сім'ї (П). – Отдѣлять от семьи. Відокремлювати одруженого сина на самостійне господарювання. / отдѣляют от семьи, 937.

В сім'ї не без виродка. – В симьї не без виродку. 370.

Де поїсть сім'я, там не прибере одна свиня. – Де поїсть семья, там не прибере одна свиня. 820.

Чужій сім'ї не мишай, а своїй порядок дай. – Чужий симьї не мишай, а своєї порядок дай. 376.

СІНО Було б сіно, кози будуть. – Було б сіно, козы будут. 371.

Сіно до шкапи не ходить. – Сино до шкапы ни ходе. 378.

СІРИЙ Вали на сірого, сірий повезе. – Валы на сірого, сірый повезе. 372.

СІРКО Вигляда́, як Сірко́ з кубла́. – Вигляда́, як сирко́ з кубла́. 375.

Придецьця у Сірка́ очей позича́ти. – Придецьця у сирка́ очей позича́ты. Втратити почуття сорому, власної гідності. 376.

СІРНИК Грати на сірники (П). – Играть на спички. / играют на спички, 526.

СІРОМАХА Пішло́сь сіромáси (біда́зи, бидола́зи) кру́то вузло́м до вузла́. – Пийшло́сь сиромáси (бида́зи, бидола́зи) кру́то узлом до узла. 368.

СІТКА В сітки. – В ситкы. Про гру дітей, а часом і дорослих дівчат. 280.

СІТЬ Сіті розкинуті на кого (П). – Сѣти раскинуты. Підступни-

ми діями, хитрощами намагатися підкорити собі кого-небудь. 425.

СКАЗАТИ Ну, як би вам, приміром, сказа́ти: воно то так, то й так, та й не так, виходе́ іньяк. – Ну, як би вам, приміром, ска́зати: – воно то так,–то й так, та й не так, виходе́ бньяк (?). 376.

Скажете, а я і буду знать, *обр.* – Скажете, а я і буду знать. Слова діалогу під час сватання. 214.

Скажеш гоп, як вискочиш. – Скажеш гоп, як вискочиш. 208.

Тоді ска́жеш гоп (гоц), як віскочиш. – Тоді ска́жеш: го́п (го́ц), як віскочиш. 369.

СКАКАННЯ Скакання поїзда весільного, *обр.* (П). – Скаканьє поїзда свадєбнаго. Обрядова дія. 947. *Весільний поїзд тричі об'їздить церкву.

СКВЕРНОТА Очища́ти од скверно́ти що. – Очища́ты од скверно́ты. Здійснювати усталені згідно з віруваннями дії. – Як шо дохле деруть ножсєм, так по упрáвци слид очища́ты той ни́ж од скверноты: ёго трычы стромляють у землю... (469).

СКІЛЬКИ Скільки видно. – Скїко видно. Далеко. – ... юья́ть побїг, скїко видно, у поле (397), 399, 411.

СКІНЧЕННЯ До скінчення віку. – До сконча́нья віку. Довго, до кінця життя. 421; до сконча́нія в́нка, 443.

СКІПЩИНА Получать скїпщину. – Получать скїпщину. Одержувати плату з копи (?). / получають скїпщину, IX.

СКЛАД В склад. – В склад. Спосіб оранки, коли починають орати із середини пайка й доходять до його меж. – Орють двояким способом: в розгін и в склад (XXX), XXX. Див. в розгін.

СКЛАДКА Робить складки, *обр.* (П). – Дһлать складки. Великодній обряд, що починається з 4 дня великодніх свят. 262. *Дівчата приносять з дому продукти й печуть кренделі, горішки, смажать яечню, а парубки купують горілку, вино, пряники, горіхи; тут вони випивають, співають пісні, танцюють і т.д.

Робити складку, *обр.* (П). – Дһлать складку. Весільний обряд. / дһлают складку, 230.

СКЛАДЧИНА В складчину. – В складчину. Склавшись грішми. 904.

Зробити складчину (П). – Сдһлать складчину. / сдһлав складчину, 114.

Робиться складчина (П). – Дһлається складчина. У великі свята приносять усім загалом різні харчі, напої. 78.

СКОКИ За ско́ки – в бо́ки – поб'ю́, ма́тері ва́шій чорт і що́ки, *лайл.* – За ско́кы – в бо́кы, – побью́, ма́тери ва́шій чорт и що́ки. Уживається для вираження незадоволення, гніву, досади і т. ін. XVI.

СКОТИНА Реві́ти, як скоти́на. – Реві́ты, як скоты́на. Гучно плакати, страждати. / реве́, як скоты́на, 420.

СКРАКЛИ В скраклі́. – В скраклі́. Народна гра. 280. / в скракли, 59, 485, 540, 751; в скраклы́, 848. ***Скра́кля** – дерев'яна цурпалка, призначена для гри юнаків.

СКРИНЯ Як побалакає́м, так як у скриню́ положим. – Як побалакає́м, так як у скриню́ положым. Із тужіння над померлим. – *Мы-ж с тобою, моя ненько, як побалакаем, так як у скриню́ положым* (235), 180.

СЛАВА Живе́ – ні сла́ви, ні па́м'яті. – Живе́т, – ни сла́вы, ни па́мьяты. 372.

Слава Тобі́ Го́споди. – Сла́ва Тоби́ Го́споды. Слова молитви. – *Сла́ва Тоби́ Го́споды – у́же одын Конон повисывся* (25).

Слава Тобі́, Господи, слава Тобі́. – Слава Тоби, Господы, слава Тоби. Подяка Господу за допомогу, наприклад, при замовляннях. 194.

СЛИНКА Він їсть, а в мене слі́нка ко́титься (а той слі́нку ковта́). – Вин йїсть, а в мене слы́нка ко́тыцьця (а той слы́нку ковта́). Дуже хочеться їсти комусь. 377.

СЛИД В пустий слі́д хоч тупицею́. – В пустый слид хоч тупицею́. 336.

[**Й**] слі́д захолонув чий. – Й слі́д захолонув. Пройшло багато часу. – *А воно́ вже й* слі́д титчин захолонув... (391).

На слі́д натрапити. – На слид натрапыты. Знайти кого-небудь. – ... *а вин* [вовкулака] *десь далеко забиг, та аж на третій день на* слид натрапыв й знайшов... (399).

Не ходіть, не ходіть і слі́ду не кладіть, *обр.* – Не ходите, не ходите і слі́ду не кладите. 533. *Відмова сватам.

СЛИДОЧОК Слі́дочка твого шукати. – Слидочка твого шукаты. Його будуть згадувати. Із тужіння над померлим. – *Та* будем мы ту травку прогортаты, *та* будем, моя ненько, слидочка твого шукаты... (235).

СЛИПІЙ Каза́в слі́пий: побачимо. – Каза́в слипій: побачимо. 374. / каза́в слипій: побачимо, 376.

Піти́, мов сліпий. – Питы́, мов слипый́. – *Заплющив о́чи и пишо́в собі́ че́рез мист, мов слипый́ бач...* (387).

Сліпо́му не сві́тять. – Слипо́му не сві́тять, 374.

СЛОБОДА Дати ві́льну слободу́. – Дать во́льну слободу́. Відпустити на волю. – ... *а як шо́ ж вы́терпыш, не соблазны́сья, так дам во́льну слободу́...* (417).

СЛОВЕЧКО І словéчка не про́мовить. – И словéчка ны про́мовить. Мовчати. / и словéчка ны про́мове, 877.

СЛОВО І слова не вимовити. – И слова́ не вы́мовить. Сильно перелякатися. – ... *а вони́ труся́цьця и слова́ не вы́мовлять* (396).

Ні слова́. – Ни слова́. Нічого не сказати, не промовити. – *Сіла ба́ба и ни слова́* (407).

Ні словом, ні ділом (П). – Ни словом, ни дѣлом. Ніяк; нічим (про безправність жінок у вирішенні громадських справ). 808.

Спаси́би за добре́ слово, обр. – Спасы́би за добре́ слово. 520.

СЛУЖБА Услужити́ службу́ кому́. – Услужити́ службу́. Допомогти. – ... *спасы́би тобі, рачеку́-браты́ку, шо́ ты мину́ услужисъ таку́ службу́...* (853).

СЛУЖІННЯ Служі́ння панахи́ди, обр. – Служені́е панихи́ди. Відправлення церковної служби по померлому. / для́ служенія́ панихи́ди, 928. ***Панахи́да** – церковна відправа по померлому.

СЛУХ Ні слуху́ ні духу́. – Ни слуху́, ни духу́. Нічого невідомо про кого-небудь. 432.

СЛУЧАЙ Про́ случа́й чо́го́. – Про́ случа́й чо́го́. На всяк випадок. 415.

Случа́й бува́ уся́кий. – Случа́й бува́ уся́ковий. Усе трапляється. 419.

СЛЪОЗА Бага́тому живéться, а в бідного́ слъо́за ллéться. – Бага́тому живе́цьця, а в бідного́ слеза́ льле́цьця. 377.

Дрі́бними слъо́зами облі́тися. – Дри́бными́ слеза́ми обили́тися. Гірко заплакати. / дри́бными́ слеза́ми обилью́ся, 878.

Зали́тися дрі́бними слъо́зами. – Залы́тися дри́бными́ слеза́ми. Гірко заплакати. – *Розвернула́ [хустину] на столи́ перед обра́з-амы́ й залы́лася дри́бными́ слеза́ми...* (406).

Слъо́зи даром не про́пали. – Слезы́ даром не про́палы́. Не марно плакав, страждав. 411.

Слъо́зи наведе́лись. – Слезы́ наведе́лись. Готовий заплакати. – ... *розказала вона́ свое́ льхо, так так слэ́зы й наведе́лись...* (419).

Хватив гарячого до сліз. – Хватив гарячого до сліз. 371.

СМАК Попробувати смаку. – Попробувати смаку. Покуштувати. / попробуй смаку, 410.

Торгую, торгую, а смаку не чую. – Торгую, торгую, а смаку не чую. Немає вигоди від продажу. IX.

Чумакую, чумакую, а смаку не чую. – Чумакую, чумакую, а смаку не чую. Немає вигоди від чумакування. – ... *тепер кажуть: „чумакую, чумакую, а смаку не чую”, а тоді смак був* (XIX).

СМЕРК До смерку. – До смерку. До настання темноти. – *Пишов [бідняк], злиз на грушу и сьдив до смерку* (117). ***Смерк** – те саме, що *смеркання*.

СМЕРКАННЯ На смерканні. – На смерканні. Увечері, в сутінки. – *Зибралысь раз мужики на вульци для (биля) Бабаєвои кумори, совсим вже на смерканьи...* (390).

СМЕРТЬ А щоб ти живий був до самої смерті, ірон. або жарт. – А щоб ти живий був до самої смерті. 379.

Зачути свою смерть. – Зачути свою смерть. Відчути наближення смерті. – ... *Вона [відьма], як зачула свою смерть, шо ось вже набльжаєцьця, тай стала скрызь ходыты та розказуваты...* (390).

Його тільки за смертю посилати. – Его тилько за смертю посилати. 237.

Одна смерть усіх рівняє. – Одна смерть усих ривня. 370.

Од смерті і в печі не замажишся. – Од смерти и в пичи не замажьшься. 236.

Ось-ось смерть лучиться з ким. – О-сє-сє смерть лучицьця. Про близьку смерть. – ... *мынулось мое царствуванья, видьливська потиха, о-сє-сє ззо мною смерть лучицьця, я й бачу ийи...* (390).

Після смерті нема покаяння. – Писля смерты нема покаяння. 237.

Придай, придай смерті! Придай, придай смерті! – Прыдай, прыдай смерты! прыдай, прыдай смерты! Вірування: так нібито промовляють стебла із зірваними хлібними колосками. 271.

СМІТТЯ Не виносити сміття з хати (П). – Не выносите сору из дому. / не выносят сору из дому, 116.

Сміття з хат не викидають, обр. (П). – Сора из хат не выбрасывают. 571.

СМІШКИ Йому́, смішки, а тут плакати хочеться. – Ему́ смішки, а тут плакати хочецьця. 376.

Смішки з чужої кішки, а як своя здохне, то й заплачеш. – Смішки з чужої кішки, а як своя здохне, то й заплачеш. 371.

СНІГ Біле як сніг. – Біле як сніг. – Біле як сніг, дмецьця як міх, а в воді гине (Загадка: піна) (384).

Не було б снігу (?), не було б й сліду. – Ни булоб сніжу (?), ни булоб й сліду. 369.

СНІДАННЯ Привозити на снідання кого, обр. – Привозить на сніданье. Весільний обряд. / привозят на сніданье, 814.

*Молодих привозять до батька молодої снідати.

СНІЖКА В сніжки (П). – В сніжки. Гра. 616.

СНІП Повалитися як снопи (П). – Повалиться как снопы. Швидко попадати. / повалились как снопы, 426.

Як на два снопи. – Як на два снопы. Небагато. – ... *вона в цей день не дождала своєї полоси, а осталося всього не биши, як на два снопы* (272).

СОБАКА Базарні собаки, лайл. – Базарные собаки. Так ремісники підсміюються над баришниками. / базарными собаками, VIII.

Вона тоді буде прясти, як собаки дрочитимуться. – Вона тоди буде прясты, як собаки дрочытымущця. Не скоро; ніколи. 312.

Вони так живуть, як собака з кішкою. – Воны так жывуть, як собака с кишкою. 208.

Заживе як на собаці. – Заживе як на собаці. 196.

Звикла собака за возом бігати, так і за саннями не втерпе (П). – Прывыкла собака за возом бигаты, так и за санными не втерпе. 527.

І собаки не їдять. – И собаки не йидять. Про неїстівне м'ясо. – *Павыч погана птыця, – ёго мяса и собаки не йидять* (306).

На собаку великі, а на кішку малі. – На собаку вельіки, а на кішку малі. Насмішка над лінивими й невмілими. – *О, той швецъ, як пошіе [взуття], так як раз будуть на собаку вельіки, а на кішку малі* (XV).

Не бійсь тієї собаки, що гавка, а що спотіху хватá. – Не бийсь тиєї собаки, що гавка, а – що з потыху хватá. 374.

Не одна собака млинці пекла́. – Не одна собака блыньці пекла́. 369.

Не тоді собак годують, як на охоту йдуть. – Не тоді собак годують, як на охоту йдуть. 369.

Не трівож (не руш) собак, то й не будуть гавкати. – Не трівож (не руш) собак, то й не будуть гавкати. 370.

Привикне собака за возом бігти, та й за саньми не втерпе. – Привикне собака за возом бігты, та й за саньмы не втерпе. 312;
Привыкла собака за возом бігаты, та й за саньми не втерпе. 371.

Пропа́в, як собака в ярмарку. – Пропа́в, як собака в ярмарци. 288.

Соба́ка бре́ше та й бре́ше, а барин все їде собі та й їде. – Соба́ка бре́ше та́й бре́ше, а барын все йиде собі та́й йиде. 372.

Собака вибреше. – Собака выбрыше. 189. *Вірування: якщо людина злякалась собаки, то дехто переконаний, що переляк сам собою пройде, „собака выбрыше”.

Собака мусить, як уку́ситься. – Соба́ка му́се, як уку́се. 378.

Собаці й собача честь. – Соба́ци й собача честь. 378.

Так нужен, як соба́ці ковту́н у Спасівку. – Так нужен, як соба́ци ковту́н у спасивку. 859.

Як собака. – Як собак. Багато. 470.

СОБАЧИЙ Соба́ча гречка, бот. – Соба́ча гречка. Трава. 321.
*Улюблена травка для собак.

Соба́ча ро́жа, бот. – Соба́ча ро́жа. Назва трави. 862.

Соба́че мило, бот. (П). – Соба́че мы́ло. Трава білого кольору. 320. *Нею умиваються, „щоб бути билолыцёму”.

Соба́чий хрін, бот. – Соба́чий хрін. Назва трави. 862.

Соба́чі кавуни, бот. – Соба́чи кавуны. Назва рослини. 321. *Їх нібито їдять собаки від сказу.

СОВА Сова́ знесла́, індік вилупив та й мужика́ виплодив. – Сова́ знесла́, ынды́к вы́лупыв, та й мужика́ вы́плодыв. Про незвичайне походження кого-небудь. 377.

Сова́ не виведе сокола́. – Сова́ не вы́веде сокола́. Про безнадійну справу. 377.

Спить сова́, а ку́рей ба́че. – Спы́ть сова́, а ку́рей ба́че. Про того, хто удає з себе. 374.

СОВІСТЬ По совісті жить – по миру ходи́ть. – По совісти жить – по міру ходы́ть. XX.

СОВІТ Їхати на совіт до кого, *обр.* (П). – **hхать на совет.** Весільний звичай. / **hдуть на совhт,** 55.

СОЗДАННЯ Бо́же створа́ння. – Бо́же створа́ння. Бджола. – ... бджолы – *Бо́же створа́ння, их грих быть и души́ть* (198).

СОЛОВЕЙ У дурного солов'я дурна й пісня. – У дурного соловья дурна й пісня. 282.

СОЛОДОЩІ Обсипати солодощами, обр. (П). – Осыпать сладостями. / осыпает сладостями, 606.

СОЛОМА Перевозити через солому кого, обр. (П). – Перевозить чрез солому. Обрядова дія. / перевозят чрез солому, 884. *Віз молодих переїздить через палаючу солому перед воротами оселі жениха.

Розпалювати солому (П). – Зижигать солому. Обрядова дія. / зижигают солому, 884.

СОМИР В сомирі. – В сомы́ри. Мирно, у злагоді. – ... там, де вин [чорний півень] *йе, ніколи не живуть в сомы́ри чоловік з жинкою...* (469). / в сумы́рі, 367; в сомы́рі, 367.

СОН На сон грядущий. – На сон грядущій. Перед тим, як лягати спати, заснути. 10, 200.

СОНЕЧКО Сонечко, сонечко! Одсунь віконечко та скажи мені, куди заміж іти (або – „де я буду жениться”?). – Соньчко, соньчко! одсунь віконьчко, та скажи міні, куди заміж ити (або – „де я буду женьцьця?”). Так промовляють діти, коли піймають комаху сонечко. 311.

Я не сонечко – всіх не обігрію. – Я не соньчко, – всіх не обогрию. 336.

Ясне сонечко. – Ясне соньчко. / на ясне соньчко, 905.

СОНЦЕ Красне сонце (П). – Красное солнце. / краснаго солнца, 453.

По́ки сонце зійде, то роса́ й о́чі вийсть. – По́ки сонце зійде, то роса́ й о́чи вийисть. 368.

Поки сонце зійде у ріст чоловічий. – По́ки сонце зійде у рост чоловічий. Як настане день. – ... *треба статы пуз (поруч) з прыметою й дожидаты, поки сонце зийде у рост чоловічий...* (400).

Проща́ти, як те сонце. – Проща́ты, як те сонце. / проща́, як те сонце, 389.

Сонце – бо́же віко́нце. – Сонце – Бо́же віко́нце. 461.

Сонце грає. – Сонце гра́є. Сонце в дні великих свят незвичайне. – *На Благовищенья и Велькдень сонце гра́є – радуецця* (468); сонце грає, 113. *Вірування, згідно з яким у дні великих свят Сонце на сході переливається різними кольорами або підскакує, миготить, зупиняється, купається, стрибає, танцює, гуляє тощо.

Сонце грає, як сходе. – Сонце грає, як сходе. Великодня примовка-вірування. – *На Пасху... „сонце грає, як сходе”* (261).

Сонце на літо, зима на мороз. – Сонце на літо, зима на мороз. Буває різна погода. 116, 249. *Так кажуть у день Свиридона, 12 / 25 грудня, бо починається „возврат сонця на літо”.

Як сонце гляне – нічого не стане; як Бог захоче, уся скотина враз пропаде. – Як сонце гляне, – нічого не стане; як Бог захоче, уся скотина враз пропаде. XXIX.

Як сонце стало опівдні. – Як сонце стало о півдні. Опівдні. – *Це згодом трохи, як сонце стало о півдні, йде багач з плугом...* (387).

Як сонце сяє на кому. – Як сонце сяє. Яскраво виблискує. – *...и шерсть на ёму [котові] грала, як сонце сяє й полаштована гладенько...* (402).

СОНЯШНИЦІ Заварювати соняшниці. – Заварювати сояшныци. Лікувати болі в животі. / заваривают сояшныци, 32, 791, 960; заговаривают саяшныци, 807. ***Соняшниці (сояшниці)** – народна назва гострого шлункового захворювання.

СОПЛИВЦІ Дайте нам сопливці, а собі візьміть нічниці. – Дайте нам сопливци, а собі возьміть ношныци. 492. *Замовляння на випадок хвороби дитини, звернене до курей.

СОПЛЯК Такий мирзений, що й сопляком (вискряком) убити можна. – Такий мирзений, шо й сопляком (выскряком) убыты можно. 375.

СОРОКА Між сороками – по-сорочачому, між воронами – по-воронячому, а між людьми – по-людському. – Миж сорокамы – по сорочъему, миж воронамы – по воронъему, а миж людъмы – по людському. 28.

Примостівся, як сорока на терніні. – Примостівся, як сорока на терныни. 370.

Як сорока побіліє. – Як сорока побилие. Нескоро; ніколи. – *Господы, нехай чоловик впьять буде старше, як раньше було, а жинка вже тоди старшою буде, як сорока побилие* (201).

СОРОКОУСТ Замовляти Сорокоуст, обр. (П). – Заказывать сорокоуст. / заказывают сорокоуст, 612.

Наймати Сорокоусти, обр. (П). – Нанимать сорокоусты. Служити в церкві й читати псалтир по покійнику 40 днів. / нанимают сорокоусты, 236.

Служити Сорокоуст, обр. – Служить сорокоуст. Відправляти церковну службу на 40-й день після смерті. 923.

СОРОЧКА Було б тобі не савити, не варварити і не андросити, та на сорочку кундосити (прясти). – Було б тобі не савите, не варварите и не андросите, та на сорочку кундосите. 249. *Дехто на свято Сави (5 / 18 грудня) працює, а на тих, хто не працює, кажуть саме так. **Савити** – від Сави (день), **варварити** – від Варвари (день, 4 / 21 грудня), **андросити** – від Андроса (день, 30 листопада / 13 грудня), тобто Андрія Первозванного.

Іти за сорочкою, обр. (П). – Идти за рубашкой. Весільний обряд. / идет за рубашкой, 579.

Кроїти сорочки, обр. (П). – Кроить рубахи. Весільний обряд. 535.

Наговорювати на новій сорочці (П). – Наговаривать на новой сорочкѣ. Замовляти. / наговаривают на новой сорочкѣ, 337.

Родитися в сорочці (П). – Родиться в сорочкѣ. Бути щасливим. / родившіяся в сорочках, 212; родившемуся в сорочкѣ, 212. *На основі вірування, що діти, які народилися з навколоплідною плівкою („сорочкою”), будуть щасливими.

Родитися у сорочці (з містом). – Роды́тельница у сорочьци (з мѣстом). Про дитину, яка буде багата (вірування). – Дыты́на роды́тельница у сорочьци (з мѣстом), – означа, шо буде вона багата... (470).

Своя сорочка ближче до тіла. – Своя сорочка бльжче к тилу. 184.

СОШКА Один з сошкою, а семеро з ложкою! – Одын с сошкой, а семеро з ложкой! 325.

СПАННЯ За спання не купиш коня. – За спання не купыш коня. 288.

СПАС До Спаса. – До Спаса. До дня 6 / 19 серпня. 246².

Другий Спас. – Другый Спас. День 6 / 19 серпня. 246.

Перший Спас. – Первый Спас. День 1 / 14 серпня (Маковія). 246 *З цього дня два тижні продовжується Спасівка.

Прийшов Спас – держи рукавиці про запас. – Прийшов Спас, держи рукавиці про запас. 115; прыйшов Спас, – держы рукавычки про запас, 246. *Освятиють мед і яблука.

Спас на воді. – Спас на води. Свято 1 / 14 серпня. 115.

Спас на горі. – Спас на гори. Свято 6 / 19 серпня. 115.

Спас на полотні. – Спас на полотни. Свято 16 / 29 серпня. 115.

*З цього дня починається збір „ма́тирки” (конопель).

СПАСИБІ Спасибі йому, ірон. – Спасы́би ёму. Уживається для вираження незадоволення. – ... вин [піп], спасы́би ёму, таке загарува́в, шо й на голову не нади́неш... (392).

СПАСІВКА В Спасівку (П). – В спасовку. 245, 283.

Молода, як у Спасівку яглиця (ягода). – Молода, як у спасівку ягльця (ягода). Про немолоду жінку. 374.

Спасівка – ласівка. – Спасівка – ласівка. 115.

СПЕКТИ Ні спекті, ні зваріти. – Ни зпекты́, ни звары́ты. Невмілий. – ... та ты, стёрво, ни зпекты́, ни звары́ты (XVI).

СПИРИДОН На Спиридо́на. – На Спыридо́на. 12 / 25 грудня. – На Спыридо́на ... треба трусы́ты яблуні, ... шоб уроды́лысь (469); на Спиридо́на, 542.

Од Спиридо́на й до Різдва́. – От Сперыдо́на й до Риздва́. – Замить от Сперыдо́на й до Риздва́, ци дванадцять днів и знай, який колы́ буде день, такий и буде весь той місяць, шо на ёго прыпаде (462).

СПОВНІ На сповні. – На сповні. У час, коли повний місяць. – Собаки быльш казюцьця на молодыку́ и менч на сповні (441), 441.

СПОМОГТИ Усім не споможем, а себе розориш. – Усим ни зпомо́жем, а себе розоры́ш. 372.

СПРЯТ У спряту. – У спряту́. У схованці. – ... то прядыво и пряджа, называе́цця „приданяче”, ёго бережуть, держуть у спряту... (450).

СРІБЛО Живе срібло (П). – Живое серебро. Ртуть. / живого сребра, 179.

СТАКАН Зустрічати зі стаканом красного вина й пряником, обр. (П). – Встрѣчатъ со стаканом красного вина и с пряником. Весільна обрядодія. / встрѣчает со стаканом красного вина и с пряником, 935.

Підносити по стакану вина на тарілці, обр. (П). – Подноситъ по стакану вина на тарелкѣ. Весільна обрядодія. / подносит по стакану вина на тарелке, 935.

СТАНИЦЯ Землянська станиця (П). – Землянская станица. Місце для поховання незаконнонароджених дітей. 360.

Піти в землянську станицю, евф. (П). – Уйти в землянскую станицу. Померти. 360. *За дві версти від села Шапарського був яр,

який іменували „Діточин”, це і є *Землянська станиця* – там ховали незаконнонароджених дітей дівчат і вдів.

СТАР І стар і мал. – И стар и мал. Кожен, усякий. 358.

СТАРЕЦЬ Не робить старцям капості. – Не робить старцям пакосты. 378.

Хоч за старця, аби не остаться. – Хоч за старця, абы не остацьця. 232.

СТАРИНА У старину́ пшеницю продавали та плуги́ купували, а тепер плуги́ продають та пшеницю купують. – У старину́ пшеницю продавали та плуги́ купували, а тепер плуги продають та пшеницю купують. 373.

СТАРИСТЬ Хто змолоду не дурів, той на старість дійде. – Хто з молоду не дурив, той на старість дійде. 368.

СТАРОСТА Благословіть, старости, з покрасою увійти, обр. – Благословить, старосты, с покрасою увийты. Примовка на сватанні. 743 – 744; благословить старосты, с покрасою увийты, 744.

**Староста* – особа, що сватає жениха нареченій або наречену женихові.

Благословіть, старости, молодій Бо́гу помоліться, отцю́, ненці поклоніться, обр. – Благословить, старосты, молодій Бо́гу помолыцца, отцю, ненци поклоныцца. Примовка на сватанні. 744.

Благословіть, старости, молоду́ за стіл завести, обр. – Благословить, старосты, молоду́ за стил завести. Примовка на сватанні. 744.

Засилати старостів, обр. (П). – Засылать старост. Весільний обряд. / засылаются старосты, 883.

Перев'язувати старосту, обр. (П). – Перевязывать старосту. Весільний обряд. / перевязывает старост, 838; перевязывают старост, 985; перевязывает старостов, 499; перевьязуют старостив, 517.

Посилати старостів, обр. (П). – Посылать старостов. / посылают старостов. Весільний обряд. 869; посылают старост, 623; посылають старост, 635.

Присилати старостів, обр. – Прысылать старостив. Свататися. / прысылай старостив, 925.

Приходять старости з хлібом, обр. – Приходят старосты з хлѣбом. Обряд сватання. 123.

Старостам по рушничку, зі сл. дати, *обр.* – Старостам по рушечку. Дати згоду на шлюб. – *Старостам в ручку усим по рушечку...* (883).

Староста, пане підстароста, благословіть молодого за стіл завести, *обр.* – Староста, пане підстароста, благословіть молодого за стіл завести. Традиційні слова під час весілля. 870.

Староста, пане підстароста, благословіть отцю, неньці в ноги впасти, *обр.* – Староста, пане підстароста, благословіть отцю, неньци в ноги впасти. Словесна формула весільного обряду. 14.

Староста, пане-підстарости, благословіть молодого за стіл завести, уперше, удруге й третій раз, *обр.* – Староста, пане-підстарости, благословіть молодого за стіл завести, первэ, другэ и третій раз. 1002.

Староста, пане-підстарости, благословіть молоду за стіл завести, *обр.* – Староста, пане-підстарости! благословіть молоду за стіл завести. 1001.

Староста, пані підстарости, благословіть дітям Богу помолитися, батьку, матері в ноги поклонитися. – Староста, пані підстарости, благословіть дітям Богу помолыцьця, отцю, матері в ноги поклоныцьця. 635.

Староста, пані підстарости, благословіть до чесного дому увійти, все добре говорити (П). – Староста, пані підстарости, благословіть в честный дом войтыть, усé добре говорыть. 635.

Староста, паністароста, хто до ко́го, а я до Бо́га, та до ва́шого здоров'я, благословіть молодого князя за стіл завести, *обр.* – Староста, паністароста, хто до ко́го, а я до Бо́га, та до ва́шого здоровья, благословіть молодого князя за стіл завести. Весільна примовка старостів нареченого. 810.

Старости, благословіть молодого князя за стіл завести, *обр.* – Старости, благословіть молодого князя за стіл завести. Примовка до старостів. 796.

Старости, пані-підстарости, хто до ко́го, а ми до Бо́га та до ва́шого здоров'я, – благословіть, старости, молодого князя за стіл завести, *обр.* – Старости, пані-підстарости, хто до ко́го, а ми до Бо́га, та до ва́шого здоровья, – благословіть, старости, молодого князя за стіл завести. 502, 503.

Старости, пані-підстарости, хто до ко́го, а ми до Бо́га та до ва́шого здоров'я, – благословіть, старости, молоду за стіл за-

вести, *обр.* – Старосты, пань-пидстаросты, хто до ко́го, а мы до Бо́га, та до вашого здоров'я, – благословить, старосты, молоду за стил завьсты, 503.

Старости, пане пидстарости, хто до ко́го, я до Бо́га і до вашого здоров'я, *обр.* – Старосты, пане пидстаросты, хто до ко́го, я до Бо́га і до вашого здоров'я. Весільна примовка старостів. 346.

Хожалий староста. – Хожалый староста. Староста, який ходив сватаги. / хожалых старост, 837; хожалыми старостами, 845.

СТЕЖКА Позаростають стежки і доріжки. – Позаростають стежки и дорожки. Забудеться пам'ять про людину. – *Та тепер же, моя ненько, позаростають стежки и дорожки, куды мы в гостонькы ходылы, та куды мы правдоньку носылы* (235); позаростають мой стежки и доріжки, 878.

Стежки, доріжки травою заростуть. – Стежки, доріжки травою заростуть. Пройде багато часу. 41.

СТЕЛИТИ Він м'яко стеле, та твердо спать. – Вин мягко стеле, та твирдо спать. 208.

Гарно (м'яко) й стеле, та мульно спать. – Гарно (мяко) й стеле, та мульно спать. 369.

СТІГ Верховаті стоги. – Верховати стоги. Кутя, яку зварили на багатий свят-вечір, вийшла з верхом. 249. *Прикмета: якщо кутя в день багатой куті звариться з верхом, то буде врожай.

СТІЛ Благословіть за стіл завести ко́го. – Благословіть за стил завьсты. Весільна примовка. 841.

Благословіть за стіл посадить ко́го. – Благословіть за стил посадыть. Весільна примовка дружка. 842.

Вводити за стіл ко́го, *обр.* (П). – Вводить за стол. / вести за стол, 56; вводил за стол, 56.

Вести за стіл ко́го, *обр.* (П). – Вести за стол. Весільний обряд. / ведет за стол, 92.

Вести́ кругом стола́, *обр.* – Вести́ кругом стола́. / веде́ кругом стола́, 520.

Виводити із-за столу ко́го, *обр.* (П). – Выводит из-за стола. Весільний обряд. / выводят из-за стола, 219, 506, 549, 746, 813; выводе из-за стола, 520; вывьсты из за стола, 227; выводит из-за стола, 606.

Виводити молоду із-за столу, *обр.* (П). – Выводит молоду из-за стола. Весільний обряд. 219.

Викупати стіл, обр. (П). – Выкупать стол. Платити родичам нареченої. 984.

Виходити з-за столу, обр. (П). – Выходить из-за стола. Весільна обрядодія. / выходят из-за стола, 502, 606, 624, 1002.

Вставати з-за столу, обр. (П). – Вставать из-за стола. Весільний обряд. / встают из-за стола, 226, 611.

За одним столом обідати. – За одним столом обѣдать. Разом харчуватись, бути близькими. / за одним столом обѣдаютъ, 205.

За стіл заводити кого, обр. – За стил завесты. Весільний обряд. / за стил завесты, 219, 221.

Завести за стіл кого, обр. – Завесты за стол. Весільний обряд. / заведут за стол, 811; заведя за стол, 92; за стил завесты, 964; заведут за стол, 518; завівши за стил, 519; завесты за стил, 1002.
*Урочисте заведення молодої (молодого, молодих) на посад.

Заводити за стіл кого, обр. – Заводыть за стил. Родильний, весільний обряди. 229; заводить за стол, 624; заводяць за стил, 458, 745³, 815; заводят за стол, 535, 635, 985; заведе за стил, 520; заводе за стол, 524; заводит за стол, 14, 15, 55, 222, 745³, 746; заводят за стол, 55, 88, 90, 220, 229, 814, 826, 872, 876, 1001; ведет за стол, 871; заводит за стол, 502, 606, 871, 873.

Заходити за стіл, обр. – Заходить за стол. Весільний обряд. / заходит за стол, 56; заходять за стол, 94.

Іти за стіл, обр. – Иты за стил. / идут за стил, 519.

Класти на стіл, обр. (П). – Класть на стол. Весільний обряд (ідеться про принесений сватами хліб). / кладут на стол, 604.

Класти на стіл хліб, обр. (П). – Класть на стол хлѣб. Поховальний чи весільний обряди. 6. / на стол кладут хлѣб, 14.

Класти на столі кого, обр. – Класть на столѣ. Поховальний обряд. / кладут на столѣ, 233. *Гіло покійника-дитини поміщають на стіл для підготовки до поховання. Див. **класти на лаві**.

На стіл, обр. (П). – На стол. Плата родичам нареченої. 984, 986.

На стіл класти коровай, обр. (П). – На стол класть коровай. Весільний обряд. / на стол кладут коровай, 14.

На столі хліб і ніж – уріж та й їж. – На столи хлиб и ниж, – уриж та й йиж. 336.

Обводити кругом стола кого, обр. (П). – Обводитъ кругом стола. Весільний обряд. / обводит кругом стола, 841. *Подружій обводить молоду кругом столу тричі.

Посадити за стіл кого, *обр.* (П). – Посадить за стол. Весільний обряд. / посадят за стол, 106; посадивши за стол, 501; посадив за стол, 608.

Посідати за стіл, *обр.* – Посадитесь за стол. / посадяться за стол, 502.

Саджати за стіл кого (П). – Сажать за стол. 1. Виявляти повагу. / сажають за стол, 550, 932; садиться за стол, 933; усяжують за стол, 934. 2. *обр.* (П). – Сажать за стол. Весільний обряд. / сажають за стол, 12, 104, 345, 507², 580, 594, 595², 630, 884; сажають за стіл, 517, 518; сажає за стол, 220 – 221, 501, 503, 580, 595, 631; сажая за стол, 884; садить за стол, 608.

Садити за стіл кого, *обр.* (П). – Садить за стол. Весільний обряд. / садят за стол, 106²; сади́т за стол, 964.

Сідати за стіл, *обр.* (П). – Садитесь за стол. Весільний обряд. / сади́тся за стол, 54, 566, 840, 999, 1002; сади́ться за стол, 534; сидіть за стол, 125; сади́ться за стол, 127², 499, 500, 502, 638, 841, 844, 903, 934, 966, 1000; сиді́ за стіл, 520; сидіють за стіл, 518.

Сідати за стіл на покуті, *обр.* (П). – Садитесь за стол на покуті. Весільний обряд. / сади́тся за стол на покуті, 742. *Молодий сідает перший, поки молода вітається з гостями.

Стіл – пристол, а діжа – чаша. – Стіл – пристол, а ди́жа – чаша. 180.

Столі́ стирати. – Столы́ стыра́ты. Закінчувати обід. 905.

Усаджувати за стіл кого, *обр.* (П). – Усажива́ть за стол. Весільний обряд. / усяжують за стол, 797, 925; усядивши за стол, 593. *У батька нареченого молодих усаджують за стіл і роздають подарунки.

Цілуватися через стіл, *обр.* (П). – Цѣлюва́ться через стол. Весільний обряд. / цѣлюю́ться через стол, 104.

СТІЛЕЦЬ Підхватитися з стільця. – Спыдхва́ты́ться з стильця́. Швидко підвестися. / спыдхва́ты́вся з стильця́, 386.

СТІНА Глуха стіна (П). – Глухая стѣна. Стіна без вікон. / глуха́ стина́, 781; глухой стѣнѣ, 4; глухо́ю стѣно́ю, 68², 820; в глухой стѣнѣ, 68; за глухой стѣно́й, 80; на глухо́ю стѣну́, 176, 178; к глухой стѣне́, 288; глухо́ю стѣно́ю, 620; глухойи стины́, 466; 781, 820.

Горбатого до стіни не притулиш. – Горбатого до стины́ не прытулыш. 325.

СТІНКА Записуватися на стінку рогацем, *обр.* (П). – Записуватися на стінку рогацем. Весільний обряд. / записываются на стінку рогацем, 826. *Усі весільні подарунки записуються рогацем на стіні, щоб молодій було, що мазати.

СТОРОЖ Прикрашати сторожа, *обр.* (П). – Убирать сторожа. Весільний обряд. / убирают сторожа, 13 – 14. ***Сторож**, *етн.* – гілки вишні або сосни, прикрашені різнокольоровим папером.

СТОРОЖКА Втикати сторожки, *обр.* – Втыкать сторожки. Прикрашати сторожками коровай. / втыкают сторожки, 933. ***Сторожка**, *етн.* – гілка лози, обліплена тістом.

Ламати сторожки, *обр.* (П). – Ломать сторожки. Завершувати весільне святкування в домі молодої. / ломает сторожки, 934.

Ліпити старожки, *обр.* (П). – Липить старожки. Виготовляти сторожки. 933.

Убирати сторожки, *обр.* – Убирать сторожки. Прикрашати сторожки стрічками. / убирают сторожки, 933.

СТОРОНА Він в сторони, а я в борони. – Вин в сторони, а я в борони. 180.

З усіх чотирьох сторін (П). – Со всех четырёх сторон. Звідусіль. 9.

На всі чотири сторони. – На все четыре стороны. Будь-куди. – ... *дам волюню слободу на все четыре стороны* (417). / на все четыре стороны, 228 – 229; на все четыре стороны, 424, 454, 569, 611, 876, 998; на все четыре стороны, 521.

На всі чотири сторони світа білого. – На все четыре стороны света белого. Будь-куди. 426.

На чотири сторони (П). – На четыре стороны. У всіх напрямках. 346, 844.

У всі сторони (П). – Во все стороны. У всі боки. IX, 748.

СТОРОНКА На чужій сторонці поклонися і воронці. – На чужей сторонце поклонься и воронце. 312. ***Воронка** – ворона.

СТОРОНЬКА Випроводити в далеку стороньку кого. – Выводить в далеку стороньку. Поховати покійника (із плачутужіння). – *Мий братику!.. Та прылынь же ты та сывым голубом, та выпроводьм свою неньку ридненьку, та в далеку стороньку!* (236). ***Сторонька** – тут сторона.

СТОЯТИ Стоять навстяж. – Стоять навстяж. Бути відчиненими. – ... *Царьски врата так стоят навстяж сим суток...* (389).

СТРАСТИ На страсти́. – На страсты́. У Великий четвер перед Великоднем. – *Той, кому́ йихаты сияты, надива́ на страсты нову́ сорочку, а, прыйшо́вши до дому, скида́...* (467); на страсты, 468.

Під страсти. – Пид страсты́. Під четвер на великодному тижні. 459, 467.

Прийти зі Страстей (П). – Прийти со Страстей. Повернутися з церковної служби Страсної П'ятниці. / прійдя со Страстей, 911.

СТРАХ Страх одвалі́в. – Страх одвалы́в. Переляк пройшов; заспокоївся. – *...а дали страх трохи одвалы́в, я й здумав, шо це ж той, мать (мабу́ть), вовкула́ка...* (397).

СТРИЖЕНИЙ Ти йому́ – стри́жена, а він – ко́шена, ти його́ – хрести́, а він – пусти́. – Ты ёму́: – стры́жена, а він: – ко́шена; ты ёго́ – крести́, а він: – пусти́. 378.

СТРІЛЬБА Стрільба́ без диму́ не живі́. – Стрильба́ без дыму́ не живі́. 375.

СТРІТЕННЯ На Стрі́тєння. – На Стрїтєньня. На свято Стрїтєння 1 / 14 квітня. – *На Стрїтєньня зима́ з лі́том стривае́цьця* (470); на Срїтєніє, 303, 542; на Срїтєньє, 846.

СТРІХА Під стрі́ху. – Пид стрі́ху. 619.

СТРІЧЕННЯ На Стрї́чення дорогу́ як перемете, так до Великодня́ коляки́ замете. – На стрїчення́ дорогу́ як перемете, так до Велькодня́ колякы́ замете. 240.

На Стрї́чення півень коло́ порога́ як нап'ється́, так на Явдошку́ і віл на доро́зі нап'ється́. – На Стрїчення́ півень коло́ порога́ як нап'єцьця́, так на Явдошку́ и вил на доро́зи нап'єцьця́. 240.

Під Стрї́чення. – Під Стры́тыньня. Напередодні свята Стрїтєння 1 / 14 квітня. – *Шоб плоды́лысь инды́ки, – ходять пид Стры́тыньня на рі́чку...* (465); под Стрїтєніє, 240.

СТРІЧКА Виймати стрі́чки, обр. (П). – Вынима́ть лєнты. Весільний обряд. / вынимаю́т лєнты, 813.

Давати по кумачевій стрі́чці кому́, обр. – Давать по кумачевой́ стрїчки. Весільний обряд. / даєт по кумачевой́ стрїчки, 56.

Класти стрі́чо́к, обр. – Класть стрїчо́к. Фрагмент обрядодії покривання молодої. / кладєт стрїчо́к, 1002.

Перев'язувати стрі́чкою́ кого́, обр. (П). – Перевязыва́ть лєнто́й.

Весільний обряд. / перевязан лентами, 795. *Наречений хресто-
подібно перев'язаний червоними й блакитними стрічками.

Прикрашати червоними стрічками, *обр.* (П). – Убирать крас-
ными лентами. Весільний обряд. / убирают красными лентами,
903. *Прикрашати посуд, коровай червоними стрічками на знак
цнотливості молодії.

Пришивати стрічки до чого, *обр.* – Пришивать стрічки. Весі-
льний обряд. / пришивают стрічки, 745. *У день весілля боярам
пришивають до шапок стрічки.

Пришивати стрічки, *обр.* (П). – Пришивать ленточки. / приши-
вают ленточки, 502.

Пришивати стрічки до шапок, *обр.* (П). – Пришивать ленточки
к шапкам. Обрядова дія. 745; пришивают ленточки к шапкам,
963. *У день весілля боярам пришивають до шапок стрічки.

СТУПА Його й в ступі не піймаєш. – Его й в ступі не пиймаєш.
Про дуже меткого, спритного. 376.

СТУПИТИ Де не ступила, там і согришила. – Де не ступила, там
и согришила. 373.

СУБОТА Дмитрова субота. – Дмытрова субота. Вона буває пе-
ред днем Дмитра (26 жовтня / 8 листопада). / Дмытровою субо-
тою, 248. *Називається ще першою поминальною суботою.

Кузьмина субота. – Кузьмина субота. Вона буває перед днем
Кузьми і Дем'яна (1 / 14 листопада). / Кузьминою суботою, 248.
*Називають ще другою поминальною суботою.

Митрова субота. – Мытрова суббота. День поминання помер-
лих. 115. *Свято Св. Дмитра (26 жовтня / 8 листопада).

Михайлова субота – Мыхайлова субота. Вона буває перед днем
Михайла (8 / 22 листопада). / Мыхайловою суботою, 248.
*Називають ще третьою поминальною суботою.

Поминальна субота (П). – Поминальная суббота. 248³; в поми-
нальную субботу, 533; поминальную субботу, 536; под помина-
льных субботы, 248.

Субота – не робота. – Субота – не робота. 265. *У цей день ра-
ніше звичайного закінчують свої справи.

СУД Поки суд та діло – теля корову з'їло. – Поки суд та діло, –
теля корову зїило. 378.

Страшний суд, *перен.* – Страшный суд. 1. Яка-небудь нестерпна
обстановка (стихійне лихо, безладдя, колотнеча, війна й т. ін.).
390. 2. *перен.* Кончина світу (народне вірування). 850; – *Кытай
пиднімецьця перед страшным судом, – перед кончиною* (463);

страшний суд, 537; на стра́шном суді́, 850; о страшном суді́, 889.

Суді́ до добра́ не призведу́ть. – Суды́ до добра́ не призведу́ть. 375.

Судом́ дотяга́всь, по́ки очку́р порва́всь. – Судом́ дотяга́всь, поки очку́р порвавсь. 375.

Суд судить. – Суд судыть. Формула замовляння. 436.

СУДДЯ З його́ такий суддя́, як з г...а пу́ля. – З его́ такий судья́, як з г...а пу́ля. Про непрофесійну людину. 374.

СУДИТИ Не суди́ й не суден́ будеш. – Не суды́ й не суден́ будеш. *Слова із Святого Письма. 385.

СУКА Су́ку його́ ма, виг., лайл. – Су́ку його́ ма. Коли щось зроблено не так, як потрібно. 774, 775.

СУМИР На все́ треба́ суми́ру та ума́ в мі́ру. – На все́ треба́ суми́ру, та ума́ в мі́ру. 372.

СУНДУК Везти́ сундук, *обр.* – Везти́ сундук. Весільний обряд. / везут сундук, 106.

Давать сундук, *обр.* (П). – Давать сундук. Весільний обряд. / дають сундук, 103.

СУХАР Звестися́ на сухар. – Звестися́ на сухарь. Стати худим. – *Умерла одна жінка – видьма, и стала вона ночью ходыть додому, та мыть дитей и сорочки́ им били́ давать, отчого́ диты стали́ жовти, як виск и звельсь на сухарь* (291).

СУЧЕЧКА Су́чечка-поручечка, *фольк.* – Сучечка-поручечка. Назва сучки в казках. – *Су́чечка-поручечка пидгоняе, а лысычка-сестричка збоку управляе, а вовчо́к-бырючо́к отста́ли пидбырае* (328).

СУЧКА І су́чка свої́х діте́й не куса́є. – И су́чка свої́х діте́й не куса́є. 371.

Чваниться́, як су́чка в човні́. – Чва́нецьця, як су́чка в човні́. Про пихату людину. 375.

СХІД До схід сонця́. – До схид сонця́. Рано. 191, 244, 262, 317, 463; до схид со́нця, 467; до схид со́нця, 851.

До сходу сонця́ (П). – До восхода сонця́. Рано, до світанку. 243, 443, 836; до восхода сонця́, 860.

На схід сонця́. – На всхід со́нця. 461.

СЮДИ Сюди-туди. – Сюда-туда. 274.

ТАБІР Зібрати́ та́бір. – Зибраты́ та́бір. Сформува́ти ватагу. –

...затіялы у доро́гу, тай зибра́лы чимале́нький та́бур, зийшло́ дру́жне чума́чество... (412).

ТАКИ А то таки таки-таки, а то такі так-такі. – А то такі таки-таки, а то таки так-такі. 376.

ТАКИЙ Та й був такий. – Та й був такий. Безслідно, швидко зник. – ... *А мы́ша видьти́ль з пид не́йи тильки порьсь, та й була та́ка* (417), 429.

Такий-сякий. – Такий сякий. Поганий. – *Раз прыйшо́в ба́тько до до́му п'яне́нький и поча́в на сы́на нака́чувать: шо ты та́кий сякий...* (766).

Так таке то. – Так таке то. Ось так. 396.

ТАНОК Водити танки (П). – Водить хороводы. / водити танки. 596; водят хороводы, 572, 581; водя хороводы, 572.

ТАРАНТАС Обводити навколо тарантаса кого, *обр.* (П). – Обводити вокруг тарантаса. Весільний обряд. / обводити вокруг тарантаса, 57.

ТАРІЛКА Класти на тарілку платок, *обр.* (П). – Класть на тарілку платок. / кладé на тарілку платок, 517.

Подавати тарілку з рушниками, *обр.* (П). – Подавать тарелку с рушниками. / подаёт тарелку с рушниками, 635.

ТАТО Простіть мене, тату, і в другий раз, і в третій раз. – Простіть мене, тату, и в другый раз, и в третий раз. Слова до рідних перед тим, як говіти. 257.

ТЕ Ні те, ні се (П). – Ни то, ни сё. 367.

Ні те, ні се і ні казна-що. – Ни те, ни се и ни ка-зна́ що. 372.

ТЕЛИТИСЯ Хоч ялова телись. – Хоч вьялова телись. Зробити щось неможливе. 377.

ТЕЛЯ Паршиве теля і в Петрівку мёрзне. – Паршыве теля и в петривку мёрзне. 312.

Теля чи буде, а він з до́вбнею. – Ти́ля чи́ буде, а вин з до́вбнею. 369.

ТЕЛЯТКО Покірно телятко дві матки ссе, а грубе і одній не попаде. – Покирне телятко дви матки ссе, а грубе и однии не попаде. 312.

ТЕРЕМОК Робити теремок, *обр.* – Дѣлать теремок. Квітами, стрічками прикрашати гілчасте деревце, яке під час весільної церемонії возять селом. / дѣлают теремок, 926.

ТИ Го́ді вже тобі. – Го́ди вже тоби. Досить. 396.

Жаль тебе, та не так, як себе. – Жаль тебе, та не так як себе. 208.

Ну тебе зовсім, лайл. – Ну тыбэ зовсім. 774.

Хай тобі абищо, лайл. – Хай тобі абыщо. Неприємне побажання. 400.

Цур тобі. – Цур тобі. Уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь, несхвалення чогось з побажанням позбутися когось, чогось. – *Цур тобі, старый диду, хай тобі абыщо...* (400), 853.

Цур тобі пек, лайл. – Цур тобі пэк. 774, 777.

Щоб тобі нудно, лайл. – Щоб тобі нудно. Недобре побажання. 379.

ТИЖДЕНЬ На Масляному тижні (П). – На Маслянной недѣлѣ. 908².

ТИКАЧ В тикача. – В тыкача. Про весняну дитячу гру. 278.

ТИН Ні в тин, ні в ворота. – Ни в тын, ни в ворота. Щось недоречно. 374.

Свій своєму через тин не плюне. – Свій своєму через тын не плюне. 368.

ТИК Крутитися, мов молотити на току. – Крутыцьця, мов молотыты на току. Крутитися на одному місці. – ... *а вин крутыцьця из ными, мов молоте на току...* (414).

ТИЛО Біле тіло гнітять у кого, безособ. – Біле тіло гнитыть. Через лихоманку зазнавати болів у м'язах. / біле тіло не гнитыла, 896.

Хвалять тіло одних мертвих. – Хвалять тіло одных мертвых. 372.

ТИЛЬКИ Та й тільки ж, виг. – Тай тилькы-ж. Частина діалогу: відповідь на закиди. – *Та ты и хаты не подметѣш.* – *Тай тильки-ж* (XVI); *та й тильки-ж*, XVI, XVI; тай тилькы, 778.

ТИПУН Тіпун йому на язик, лайл. – Тюпун ему на язык. Недобре побажання тому, хто каже неприємне. 406

ТОВАР Бакалейний товар (П). – Бакалейный товар. Бакалейна продукція. / с бакалейным товаром, 923.

Дріб'язковий товар (П). – Мелочный товар. Господарський дріб'язок. / мелочным товаром, 931.

Залізний товар (П). – Желѣзный товар. Вироби із заліза. / с желѣзным товаром, 923.

Красний товар (П). - Красный товар. Коштовні тканини. / с красным товаром, 923, красных товаров, 927.

Чорний товар (П). - Черный товар. / с черным товаром, 923.

ТОЛК Не дати толку. - Не дать толку. Не вирішити щось, тут: не полічити. - *Це вин гроши лише, нияк не дасьть толку...* (415).

Ніяк в толк [собі] не вхопити. - Нияк в толк [собі] не вхопыты. Нічого не зрозуміти. - *Пастухи дывылысь, дывылысь и думалы и нияк в толк собі не вхопылы, шо то воно такé за дыковина...* (403).

Толку підбирати. - Толку пидбираты. Радитись, думати, намагаться зрозуміти. 406.

ТОПОР Після скобля топором. - Писля скобля тупором. 375.

Ставити на топор кого, *обр.* - Ставить на топор. Ритуальна дія з породіллею. 17.

ТОРГ В торгú два дурні: одін продає, другий купує. - В торгú два дурня: один продає, другий купує. 367.

ТОРГАШ Трусливому торгашу ні убытку, ні баришу. - Трусливому торгашу ни убытку, ни барышу. 288.

ТОРГІВЛЯ Торгівля вроз'їзд (П). - Торговля в разьїзд. Торгівля поза своїм селом. / на торговлю в разьїзд, 924.

ТОРГОВКА Треба більше - вона торговка, обр. - Треба больше, - вона торговка. 925. ***Торговка** - дівчина, яка займається дріб'язковою торгівлею поза своїм селом, що додає їй авторитету й дозволяє вимагати більший викуп.

ТРАВА Простріл-трава, бот. - Прострил трава. Прострілена громом [трава]. 319. *Вона має в корені дірочку, у котру в цей час проскочила гадюка, уживається як ліки.

Розрив-трава, бот. (П). - Разрыв трава. 319.

Травою зелененькою позаростати, безос. - Травою зелененькою позаростати. Минутися, прийти в занепад. / травою зелененькою позаростае, 878.

ТРАПИТИСЯ Воно ще й так, що до чо́го тра́питься. - Воно ще й так, що до чо́го тра́пецьця. 376.

ТРИЛИСТИК В трилистика (П). - В трилистика. Вид гри в карти. 616.

ТРИ-ЛИСТИКИ Грати в три-листики (П). - Играють в три-листика. / играют в три-листика, 526.

ТРИЙЦЯ До Трійці (П). - К Тройцѣ. До свята Святої Трійці або П'ятидесятниці. 41. / к Троицѣ, 263. ***Трійця** - свято православ-

ного церковного календаря, яке відзначається на 50-й день після Паски.

На Трійцю (П). – На Троицу. 46, 263, 296², 526, 573, 909.

Перед Трійцею (П). – Перед Троицей. – *Суббота перед Троицей звечья русальчиным великим днем* (849); перед Троицей, 849; перед Троицею, 114.

Під Трійцю (П). – Под Троицу. Напередодні свята Трійці. 263, 295, 300.

Після Трійці. – Послѣ Троицы. 46, 296.

ТРИПАЛО Пропало дідове трипало. – Пропало дідово трипало. 375.

ТРУДИТИСЯ Хто трудиться – не кучиться. – Хто трудыцца, – не кучицца. XV.

ТРУС Трус в карти не грає. – Трус в карты не граеть. 282.

ТРЯСЦЯ Трясця б їй, лайл. – Трясьця б йий. Недобре побажання. – ... *А вона [відьма], трясьця б йий, за ными, – за ными...* (396).

Трясця б тобі!, лайл. – Трясьця б тобі! Недобре побажання. – *Лежи ж тепер, трясьця б тобі!* (395).

Трясця вам, лайл. – Трясьця вам. Недобре побажання. 386.

Трясця всім!, лайл. – Трясьця всім! Недобре побажання. 436.

Трясця тобі в пуп, лайл. – Трясьця тобі в пуп. Прокльон, уживається для висловлення недоброго побажання кому-небудь або як вияв незадоволення, гніву, досади й т. ін. з якогось приводу. 379.

ТУДИ То туди, то сюди. – То туды, то сюды. У різні боки. – ... *вони вже й – то туды, то сюды, – умлилы...* (396).

Туди й сюди. – Туды й сюды. Скрізь, у всі боки. – *Поглянув на бабу – спить; вин туды й сюды, – у комини знай бушує* (395), 404; туды-й-сюды, 409; туды й сюды, 412.

Туди-сюди. – Туды-сюды. Скрізь, у всі боки. – *Зараз плчи́ма туды-сюды, развырнув горы и пройшли усы́* (776).

ТУТ Тут як тут (П). – Тут, как тут. Швидко (з'явиться). 456.

ТЮРМА Смілий в тюрмі, здоровий в землі, а хто живе просто́, той проживе годів сто. – Смилий в турми, здоровый в земли, а хто жыветь просто́, той прожывет годив сто. 208.

ТЯГІСТЬ У тягості. – У тягости. Вагітна. – *Як жінка у тягости, та буде на соби шо зашиваты, так дытына буде колика* (469).

УВЕСЬ З усіх чотирьох. – З усіх чотырех. Швидко, раптово (упасти). – ... *а вин [кіт] чикбрик з усіх чотырех й россы́пався золотыми гришмы* (402).

УВІЙТИ Самопихом увійти. – Самопыхом увийты. Зайти без дозволу, припхатися. / самопыхом увийшлы, 201.

УГОВОР Сходитися на уговор, обр. – Сходиться на уговор. Збиратися батькам молодіої на обговорення умов весілля. / сходятся на уговор, 962.

УДЕНЬ Як удень видно. – Як у дэнь, выдно. – *А задывуваўся вин того, що за двырьмы, та була кимна́та, а в кимна́ти, як у дэнь, выдно...* (778).

УЗВАР Варити узвар. – Варить узвар. Обряд багатого святвечора. / варят узвар, 967. ***Узвар** – вид компоту з сушених фруктів та ягід.

Готувати узвар. – Готовить узвар. Готувати урочисту вечерю, однією зі страв якої є узвар. / готовится узвар, 798; готовят узвар, 907.

УКОПАНИЙ Стати, як укопаний. – Статы, як укопанный. Став непорушно. / став, як укопанный, 778.

Стоять, як укопани. – Стоять, як укопани. Нерухомі. – *...а я [кінь] як заржу, так уси кобыльци замовчатъ і будуть стоять, як укопани* (141).

УМ Без ума зроби, без ума й буде. – Без ума зроби, без ума й буде. 372.

Всяк своє собі на умі. – Всяк своє собі на умі. 375.

Зійти з ума (П). – Сойти с ума. Збожеволіти. / сошел с ума, 329.

Зійти з ума-з розуму (П). – Сойти с ума-с разума. Збожеволіти. 452.

З ума зійти. – Ззума ззийты. Збожеволіти. – *... так той хоч нехай шо, так ззума ззийде* (389).

На ум прийшло кому, *безос.* – На ум прыйшло. З'явитися, виникнути (про думки, здогади). 421.

Собі на умі. – Соби на умі. Який уміє приховувати свої думки, настрої й т. ін., неохоче спілкується з іншими; хитрий, скритний. – *А той собі на умі : проспала б ты, врагова* (395).

У його ума палата. – У ёго ума палата. 204.

Ум хорошо, а два лучше. – Ум хорошо, а два лучше. 204.

Ум пришиється. – Ум пришьёцца. Зробити кого-небудь розумово обмеженим. – *На дитях не годы́цья нічо́го зашива́ты, а то ум пришьёцца* (469).

Умом роби́, а крoв'ю надвір ходи́. – Умом рoбы́, а крoвьoу на двир ходы́. Насмішка над собою. XV.

Щоб ум кучки держався в кого. – Щоб ум кучки держався. Навчати кого-небудь чомусь. 417.

УМЕРЛИЙ Обмивати умерлого, обр. (П). – Обмывать умершаго. Поховальний обряд. / обмывают умершаго, 233.

Продзвонити по вмерлому, обр. (П). – Прозвонить по умершему. Поховальний обряд. / прозвонил по умершему, 234.

*Церковним дзвоном повідомити селян про покійника.

УМИРАТИ Нехай умирають та й нас дожидають. – Нехай уми-рають, та й нас дожидають. 236.

УПОКІЙ За упокій. – За упокой. За померлого. 458.

Молитися за упокій душі (П). – Молиться за упокой души. Поховальний обряд. / молятся за упокой души, 234.

Спати-спочивати, собі упокій мати. – Спать-спочивать, собі упокой мать. Відпочивати. / Спала-спочивала, собі упокой мала, 1008.

УРОКИ Кропити від уроків кого, обр. – Кропыты од урокив. Обереговий обряд. – ... держуть ту воду, щоб кропыты нею индюшат од урокив (465).

Той, що ліче од урік, еф. – Той, що ліче од урик. Знахар. – ...ту воду беруть тоді ти, що личуть од урик (463).

Шептати від уроків (П). – Шептать от урокив. Метод лікування знахарів. 737.

УЧЕНИЙ Ученого учить – тільки портить. – Ученого учить – только портить. 204.

УЧИТИСЯ Хто учиться, а хто й мучиться. – Хто учищця, а хто й мучищця. 377.

ФАЛЬКА В фальки (в фільку). – В фальки (в фильку). Гра дорослих і літніх людей в карти. 281.

ФІГУРА Велика фігура, та дұра. – Вилька хвигұра, та дұра. 368.

ФІЛЬКА В фільку. – В фильку. Назва гри в карти. 78.

ФЛАГ Брати красний флаг на жердині, обр. (П). – Брать крас-ный флаг на шестѣ. / берут красный флаг на шесте, 229.

Викидати красний флаг, обр. (П). – Выкидывать красный флаг. Вивішувати червоний прапор на довгому шесті на знак цнотливості молоді. / выкидывают красный флаг, 903.

Ходити з красним флагом, обр. – Ходить з красным флагом. Ве-сільний обряд, який засвідчує, що молода була „чесна”. 844 – 845.

ХАЗЯЙН Благодарити хазяїна, *обр.* (П). – Благодарить хозяина. Завершувати весільне святкування. / благодарят хозяина, 966².

Здоров, хазяїне, пусти обігрітися, *обр.* – Здоров, хозяин, пусти обогрищья. 516. *Вітання сватів.

Здоров, хазяїн, пусти погріться, *обр.* – Здоров, хозяин, пусти погрищья. Традиційні слова обряду сватання. 344.

Здоров, хазяїн, пусти́ть, пожалуста, обігрі́тися, *обр.* – Здо́ров, хазяин, пусти́ть, пожалуйста, обигрищья. Традиційні слова обряду сватання. 11.

Повний хазяїн (П). – Полный хозяин. Той, хто має худобу й гроші, у кого „заведений круг”. XVII; повный хазяин, XVII.

Просити хазяїна, *обр.* – Просить хозяина. Весільна обрядодія. / просят хозяина, 965. *Гості просять дозволу спіймати овечку або свиню, щоб продовжити святкування.

ХАЗЯЙКА Благодарити хазяйку, *обр.* – Благодарить хозяйку. Завершувати весільне святкування. / благодарят хозяйку, 966.

То не хазяйка, що óвощ купує, а то хазяйка, що продає. – То не хазяйка, що óвощ покупає, а то хазяйка, що продає. XXVIII.

ХАМ Из хама не буде па́на. – Из хама не буде па́на. 371.

ХАРЯ Жидовська харя, *лайл.* – Жидовська харя. Образлива назва єврея. – ... *постой же ты, жидовська харя, я тобі оддячу* (327).

Полюби́ла харя ма́рю та й жисті не маю. – Полюбы́ла харя ма́рю, та́й жисты не маю. – ... *потякують люди: „полюбы́ла харя ма́рю, та́й жисты не маю* (419).

Полюби́ла Ха́ря Ма́рю, що й на у́лицю сті́дно. – Полюбы́ла Ха́ря Ма́рю, що́ й на у́лицю сты́дно. 371.

ХАТА Аби була хата крита та душа сита. – Аби була хата крыта, та душа сыта. 180.

Велика хата (П). – Большая хата. 560; за большою хатою, 560.

В ха́ту ввести, *обр.* – В ха́ту ввести. Обрядова дія. 964.

Зробити, як у ха́ті на до́лівці. – Зробы́ты, як у ха́ти на до́ливци. Витолочити, вибити. – *У по́ли на́слана худо́ба пройшла́ по хли́бу й так зробы́ла, як у ха́ти на до́ливци* (411).

Йти в дальню хату, *обр.* (П). – И́дти в дальнюю хату. Весільний обряд. / идет в дальнюю хату, 809. *Молода з дружками йде до найдальшої хати, щоб заховатися від молодого та його бояр.

І ха́ти не підметеш. – И ха́ты не пидметеш. Лїнївий і невмілий. XVI.

Купуй хату криту, а шубу шиту. – Купуй хату криту, а шубу шиту. 184; Купуй хату криту, шубу шиту, 378.

Курні хати (П). – Курныя избы. Хати, печі яких не мають труб, а дим виходить через двері. / курныя избы. 992; курных изб, 992.

Мита хата. – Мыта хата. Хата заможних селян, дерев'яні стіни якої зсередины не обмазували глиною й не білили, а мили. 918; мытыя хаты, 889.

Моя хата скраю, нічого не знаю. – Моя хата з краю, нічого ни знаю. 368.

Просити ввійти в хату, *обр.* – Просить войти в хату. Обрядова дія. / просят войти в хату, 934.

Просити до хати, *обр.* (П). – Просить в избу. Другого весільного дня жених запрошує до своєї оселі батьків молоді. / просит в избу, 935.

Пустить нас у хату, ми вам розкажемо, *обр.* – Пустить нас у хату мы вам расскажем. Традиційні слова під час сватання. 124.

Своя хата не ворог. – Своя хата не ворог. 376.

Своя хата – покришка. – Своя хата – покрышка. 180, 376.

Своя хата – яма. – Своя хата – яма. 376.

Уже й видно хати. – Уже й видно хаты. Зовсім близько додому. 405.

Ховатися в хату, *обр.* – Ховатысь в хату. Весільний обряд (про молоду). / ховаетьця в хату, 521.

Чужа хата – хуже ката. – Чужа хата – хуже ката. 180; Чужа хата – хуже ката, 370.

ХАТКА **Своя хатка – рідна матка.** – Своя хатка – ридна матка. 180.

ХАХОЛ **Хахол-мазниця, давай з тобою дражниться.** – Хахол-мазница! давай з тобой дразниться! Такими образливими словами москаль зачіпає українця. 339.

ХВАЛЬКО **Поки хвалько нахвалиться, так наш бутько набутиться.** – Поки хвалько нахвалыщця, так наш бутько набутыщця. 371.

Хвалько поки нахвалиться, а батько наб'ється. – Хвалько пока нахвалыщця, а батько набьецця. 208.

ХВАСТАТИ **Не хвастай – є над нами і над вами.** – Не хвастай, – есть над нами и над вами. 336.

ХВИСТ **Виля, як лисичий хвіст.** – Выля, як лисичий хвист. 370.

З добрий собачий хвіст. – З добрый собачий хвист. Дуже довгий (про кишку). 407.

Сучий хвіст!, *лайл.* – Сучий хвист! 484.

Хвіст задрати вгору. – Хвист задраты вгору. Швидко побігти (про худобу). – *Як тико гурт, брат ты мий, зоставсь одын, духом почув не те, хвосты задрав вгору, та як шпурнув ёму вин по хлибах...* (410).

ХВОРАТИ Як не хворала, а хорошо вмерла. – Як не хворала, а хорошо вмерла. 236 – 237.

ХВОРОБА Замовляти хвороби (П). – Заговаривать болһзни. / заговаривают болһзни, 531.

Замовляти хворобу зубів (П). – Заговаривать болһзнь зубов. Народний спосіб лікування зубів. / заговаривают болһзнь зубов, 72.

Хвороба не сморить, а зпоровить (?). – Хвороба не сморить, а зпоровить. 196.

Хвороба нікого не красить. – Хвороба никого не красить. 196.

ХИЛИТИ Хили[ти] назадки. – Хили назадки. Відступати. 385.

ХИМЕРА Химєри наводить. – Химєры наводитъ. Вигадувати що-небудь, фантазувати; діяти непередбачувано. / химєры наводять, VII.

ХИМКА А Хімці по половинці. – А Хімци по половыныци. 379.

*Ця приказка склалась так: Було собі дві ятровки; у старшої було чимало дітей, а в меншої одним-одне. Вони щонеділі пекли з маком пиріжки, менша ятровка і начне їх ділити: оце тобі, Панасе, оце тобі, Орісю, оце тобі, Івасю, оце тобі, Галю, а мої[й] діткі, Хімці, дайте по половинці. Ті дітки й дають, і так на кумедію і викохали її гуртом Хімку. Недурна була, мабуть, і Хімка!

Прясти, як чередникóва Хімка. – Прясты, як чередныкóва Хімка. Насмішка над лінивими й невмілими. – *...сила прясты, як чередныкóва Хімка* (XV).

Так зуміє і чередникова Хімка. – Так зумие и чередныкова Хымка. 175.

ХИСТ Як нема хісту, то й не вкрадеш. – Як нема хісту, то й не вкрадеш. 376.

ХІД Не давати ходу чому. – Не даваты ходу. Не сприяти чому в чомусь. – *Поки райдуга на неби буде, то й потопу не буде, бо вона спыня воду, не дайє иий ходу...* (462).

Нема́ ходу кому. – Нема́ ходу. Не можна вийти. – *Нарва́в, бач, тут кавуныкив та няк не вийду: скризь горо́жа, стоять плетні, нема́ мині ходу* (412), 412.

Хресний хід (П). – Крестный ход. 769; крестные ходы, 262. ***Хресний** – стосовно *хреста*, символу християнства. Нерідко здійснювався на полях як запурука гарного врожаю; крестным ходом, 751; с крестным ходом, 927; крестный ход, 928; крестные ходы, 947.

ХЛІБ **Благословляти хлібом** кого, *обр.* (П). – Благословлять хлѣбом. Весільний обряд. / благословляет хлѣбом, 53; благословляют хлѣбом, 499.

Брати хліб від кого, *обр.* (П). – Брать хлѣб. Весільний обряд. / берет хлѣб, 52, 124; берут хлѣб, 53, 53², 85, 604, 629. *Знак того, що дівчина згодна вийти заміж.

Виходити з хлібом і сіллю до кого, *обр.* (П). – Выходит с хлѣбом и солью. Весільний обряд. / выходят с хлѣбом и солью, 797. *Сват і сваха з хлібом-сіллю виходять у двір і вітаються поцілунками.

Відавати хліб кому, *обр.* (П). – Отдавать хлѣб. Весільний обряд. / отдают хлѣб, 124.

Давати хліб кому, *обр.* (П). – Давать хлѣб. Весільний обряд. / дает хлѣб, 57², 498, 506; дают хлѣб, 498, 506, 604.

Добрий хліб удався – під шкурунку хоч заховайся!, *жарт.* – Добрый хлиб удався, – пид шкурунку хоч заховайся! Примовка про сухар. 274.

Живем – не горюєм, хліба не купуєм. – Живём не горюём, хлиба не купуём. 379.

Залишати хліб, *обр.* (П). – Оставлять хлѣб. Давати згоду на одруження. / оставляя хлѣб, 53; оставляют хлѣб, 124, 215, 869, 883.

З хлібом і іконою зустрічати кого, *обр.* (П). – С хлѣбом и иконою встрѣчатъ. Весільний обряд. 746.

За хліб, та за сіль, та за пшеничні мукиці були помічники. – За хлиб, та за сль, та за пшынышни мукыци булы помишныци. Так говорять про ту хазяйку, у котрої працюють чужі. 186.

Зустрічати з хлібом [і] сіллю кого, *обр.* (П). – Встрѣчатъ с хлѣбом [и] солью. Весільний обряд. / встрѣчают с хлѣбом и солью, 217, 218, 229, 507, 796.

Зустрічати хлібом кого, *обр.* (П). – Встрѣчатъ хлебом. Весільний обряд. / встрѣчают хлѣбом, 109.

З хлібом і іконою зустрічати кого, обр. (П). – С хлѣбом и иконою встрѣчатъ. Весільний обряд. 746.

Іти з хлібом, обр. (П). – Идти с хлѣбом. Свататися. / идут с хлѣбом, 869.

Класти хліб на стіл, обр. (П). – Класть хлѣб на стол. Весільний обряд. / кладет хлѣб на стол, 52; кладут хлѣб на стол, 53, 86; хлѣбы кладет на стол, 92.

Кóло хліба. – Кóло хліба. Про заняття дукачів. VI.

Ламати хліб, обр. (П). – Ломать хлѣб. Відламувати й з'їдати шматок хліба в полі в перший день сівби. / ломает хлѣб, 968.

Менш балакай та бiльше хліба їж. – Меньш балакай, та бiльше хліба йиж. 368.

Мінятися хлібом, обр. (П). – Мѣняются хлѣбом. Весільний обряд. / мѣняются хлѣбом, 129, 221.

Наговорювати на хлібі (П). – Наговаривать на хлѣбѣ. Замовляння. / наговаривают на хлѣбѣ, 302.

На легкій хліб піти. – На легкій хліб пийты. Діставати все необхідне, не докладаючи великих зусиль. – На легкій хліб пийшы́, а робыты не хотятъ (XI).

На рябóму хліб сiють. – На рябóму хліб сiють. 376.

Не прийняти хліба від кого, обр. (П). – Не принять хлѣба. Відмовити у сватанні. / не приняв хлѣба, 740.

Обмінюватися хлібами, обр. (П). – Обмѣняются хлѣбами. / обмѣнявшись хлѣбами. Весільний обряд. 842.

Оставляти хліб, обр. – Оставляют хлѣб. Весільний обряд. / оставля хлѣб, 53; оставляют хлѣб, 124, 215.

Пекти хліби, обр. (П). – Печь хлѣбы. 637.

Передати хліб породіллi, обр. – Передать хлѣб породили. Обряд народин. / хлѣб передається породили, 998. *Щоб у породіллi було багато молока, хрещена матір передає їй шматок хліба, з яким до церкви за молитвою ходила повитуха, а потім і хрещена (коли хрестили дитину).

Перемінятися хлібом, обр. (П). – Перемѣняются хлѣбом. Весільний обряд. / перемѣняются хлѣбом, 106.

Повертати хліб кому (П). – Возвращать хлеб. / возвратят хлѣб, 498; возвращают хлѣб, 593.

Пригощати хлібом з медом кого, обр. (П). – Угощать хлѣбом с

медом. Весільний обряд. / угощають хлґбом с медом, 814. *Так пригощають гостей нареченого, якщо молода зберегла цнотливість до весілля.

Пригощати хлібом з цибулею кого, *обр.* (П). – Угощать хлґбом с луком. Весільний обряд. / угощають хлґбом с луком, 815. *Так пригощають гостей нареченого, якщо молода не зберегла цнотливість до весілля.

Приймати хліб, *обр.* (П). – Принимають хлеб. / принимают хлґб, 593.

Приходити з хлібом, *обр.* (П). – Приходит с хлґбом. Свататися. / приходят с хлґбом, 123, 883.

Ріжеться хліб, *обр.* (П). – Рґжеться хлґб. Весільний обряд. 16.

Різати хліб, *обр.* (П). – Рґзать хлґб. Розрізати принесений старостами хліб, що означає згоду дівчини вийти заміж. / рґжут хлґб, 103, 215²; рґзала хлґб, 322.

Стрічати хлібом [і] сіллю кого, *обр.* (П). – Встрґчают с хлебом [и] солью. Весільний обряд. 217, 218, 229.

Харчуватись одним хлібом (П). – Питається одним хлґбом. Жити убого. / питаюсь одним хлґбом, X.

Хворать хворас, а хліб без пам'яті їсть. – Хворать хворае, а хлґб без пам'яты їсть. 196.

Хліба одвідать, *обр.* – Хліба одвідать. Весільний обряд. 845. *Молоді приїжджають до батьків нареченої.

Хліб віддавати кому, *обр.* – Хлґб отдавать. Весільний обряд. / хлґб отдают, 86, 214; хлґб отдает, 86, 87.

Хліб живий, поки його покосять, повозять, помолотять і помелють, а як спечуть, так тоді вже він мертвий. – Хлиб живый, пока ґго покосять, повозять, помолотять и помелють, а як спечуть, так тоди вже вин мертвый. Вірування. 274.

Хліб залишати чий, *обр.* (П). – Хлґб оставлять. Весільний обряд. / хлґб оставляет, 86. *Знак, що дівчина згодна на одруження.

Хліб за хліб, *обр.* – Хлиб за хлґб. Після сівби сіяч з'їдає спочатку хліб, спечений у формі хреста. 998.

Хліб не вдається. – Хлиб не удаецця. Хліб виходить несмачним. XVI.

Хліб не віддавати, *обр.* (П). – Хлґб не отдавать. / хлґб не отдают, 124.

Хліб приймається, *обр.* (П). – Хлѣб принимается. Весільний обряд. 11.

Хліб прийняти від кого, *обр.* (П). – Хлѣб принять. Погодитися на сватання. 740.

Хліб та вода – молодецька їда. – Хлиб та вода – молодецька йида. 186.

Хліб та сіль! – їмо та свій, а ти у порога постій. – Хлиб та сіль! – їмо та свій, а ти у порога постій. 186.

Ходить коло хліба. – Ходытъ около хлиба. Займатися хліборобством. – ... *рукомѣсныки* *тоже* *ходять* *около хлиба*... (IX).

Цілувати хліб, *обр.* (П). – Цѣлуютъ хлѣб. Обрядова дія. / цѣлуют хлѣб, 934.

ХЛІБ-СІЛЬ **Благодарити за хліб-сіль**, *обр.* (П). – Благодарить за хлѣб-соль. Завершувати весільне святкування. / благодарят за хлѣб-соль, 966.

Дати хліб-сіль на дорогу кому (П). – Дать хлѣб-соль на дорогу. Випровадити. / даю хлѣб-соль на дорогу, 443.

Запрошувати з хлібом-сіллю, *обр.* (П). – Приглашаютъ с хлѣбом-солью. Весільний обряд: ідеться про сватів. / приглашают с хлѣбом-солью, 533.

Кланятися на хліб-на сіль, *обр.* (П). – Кланяются на хлиб-на сіль. / кланялась на хлиб-на сіль, 522.

Накормити хлібом-сіллю. – Накормыты хлибом-силью. Нагодувати, пригостити. – ... *грих гостей* *так* *пускаты, не накормывши хлибом-силью* (415).

Ну тепер давайте, мабуть, хліба-солі поріжемо та дітей зберемо; хай дівчина іде збирати дружок. – Ну тепер давайте, мабуть, хлиба-соли порижемо, та дитей сберемо; хай дивчина иде собирать дружок. 53.

Обмінюватися хлібом-сіллю, *обр.* (П). – Обмѣниваются хлѣбом-солью. Дія сватів другого весільного дня після обдарування молодих і обіду. / обмѣниваются хлѣбом-солью, 965.

Приймати хліб-сіль, *обр.* – Пріймають хлѣб-соль. Обрядова дія: свати обмінюються хлібом-сіллю при вдалому сватанні. / прійми хлѣб-соль, 984.

Прийняти хліб-сіль від кого (П). – Принять хлѣб-соль. Засвідчити чие-небудь доброзичливе ставлення. 426, 593.

Приходити з хлібом-сіллю, *обр.* (П). – Приходить с хлѣбом-солюю. Весільний обряд. / приходить с хлѣбом-солюю, 87.

Становити хліб-сіль. – Становыты хлиб-силь. Накривати стіл, годувати. – *...стѣлетъ звѣрху на ёму рядѣнце й становѣ тоди траву и хлиб-силь* (460).

Хліб-сіль вмiстi, а табачок врозь. – Хлиб-силь вмiстьи, а табачок врозь. 370.

Хліб-сіль їж, а правду риж. – Хлиб-силь йиж, а правду риж. 208.

Хліб-сіль на столі, а в гостя руки свої. – Хлиб-силь на столи, – а в гостя руки свои. 336.

Ходити з хлібом-сіллю, *обр.* – Ходытъ з хлибom-сильлю. Народний звичай відвідувати новосілля. – *На новосильля, як хто добро мусе, ходять з хлибom-сильлю...* (469 – 470).

Цілувати хліб-сіль, *обр.* (П). – Цѣловать хлѣб-соль. Дія молодих після батьківського напуття. / цѣлюют хлѣб-соль, 965.

ХЛИБО-БОРИС Прийде Хлібо-Бориса – за хліб берися. – Прыйде Хлибо-Борыса – за хлиб берыся. 245; прыйде Хлиба-Борыса – за хлиб дуже берыся, 831. *Біля цього часу (24 липня / 6 серпня) буває „сама гаряча, робоча пора”. *Пор. свято **Бориса і Гліба**.

Хлібо-Бориса. – Хлибо-Борыса. Період жнив. 245. *Найгарячіша робоча пора.

ХЛИБОРОБСТВО Займатися хліборобством. – Заниматься хлиборобством. Вирощувати хліб. / занимається хлиборобством, I.

ХЛОПЕЦЬ Треба подивитись ще й на хлопця, хоч ми і бачили і знаємо, *обр.* – Треба подывыцьця ще й на хлопця, хоч мы и бачылы и знаемо. 517.

У нас є хлопець, а у вас дівка, давайте сватами сходитися, *обр.* – У нас есть парень, а у вас дѣвка, давайте сватами сходиться. 533.

ХЛЮБАТИ Не солоно хлюбавши. – Не солоно хлѣбавши. Ні з чим, зазнавши невдачі. 416.

ХМАРА Насупило його чорною хмарою. – Насупило ёго чорною хмарою. 375.

ХМІЛЬ Виносити хміль кому, *обр.* (П). – Выноситъ хмель. Весільний обряд. / выносит хмель, 56.

Зустрічати з хмелем кого, *обр.* (П). – Встрѣчатъ с хмелем. Весільний обряд. / встрѣчает с хмелем, 810. *Теща зустрічає молодого з хмелем.

[Й] хміль одско́чив. – [Й] хмиль одско́чив. Ураз протверезів. 416.

Обсипати хмелем кого, *обр.* (П). – Обсыпать хмѣлем. Весільна обрядодія. / обсыпает хмѣлем, 106, 220, 639, 745, 809; обсыпать хмѣлем, 128; обсыпают хмелем, 623, 826; обсыпает хмелем, 873; осыпает хмѣлем, 606.

Посипати хмелем кого, *обр.* (П). – Посыпать хмелем. / посыпает хмѣлем, 596².

ХОДИТИ Аж х́одором х́оде. – Аж х́одором х́оде. Сильно дрижить. – ...а в х́ижини од стуку, аж х́одором все х́оде (406).

Ходити попідвіконню, *обр.* – Ходить по під виконью. Щедрувати. / ходят по під виконью, 116.

Ходити посипати, *обр.* (П). – Ходить посыпать. Народний звичай на свято Нового року. / ходят посыпать, 109.

Ходити тужити за ким, *обр.* (П). – Ходить тужить. Весільний обряд. / ходит тужить, 745. *Якщо молода – сирота, вона ходить на могилу батьків плакати.

Ходім, проп'єм, ажé не прокошт́уєшся. – Ходім, проп'єм, ажé не прокошт́уєшся. Про „голь”, бідняків. Х.

ХОЛОДНА Забрать в холодну (П). – Забрать в холодную. Ув'язнити. 914. *Холо́дна – приміщення для заарештованих при поліцейському відділку, повітовому суді.

ХОЛОДНИЙ Холодна м'ята, *бот.* – Холодна мята. Народна назва рослини. – Холодну мяту варють и п'ють од кашлю, а кучеряву (просту) держуть для запаху (318); холодную мяту, 603; мята холодна, 862; холудную мяту, 929; холодная м'ята, 969.

ХОЛОДНО Холодно одівшись у одно, а в двоє та в худое, так усе равно. – Холодно одившись у одно, а в двоє та в худое, так усе равно, 184.

ХОМА Поки Хома́ збереться, боя́ри й мед поп'ю́ть. – По́ки Хома зберецьця, буяре й мед попьють, 369.

По Хо́мі й ша́пка. – По Хо́мі й ша́пка, 370.

Хома купив, Хома́ й п'є. – Хо́ма купив, Хома́ й п'є, 369.

ХОМУТ Крізь хомут тягти кого, *обр.* – Скрізь хомут тягты. Спосіб полегшити агонію відьмі. / скрізь хомут тяглы, 421.

Надіти хомут на кого, *обр.* (П). – Надѣть хомут. Весільний обряд. / надѣнут хомут, 746. *Хомут надягають у випадку, коли молода мала статеві стосунки до весілля.

ХОТИТИ Куди хоч. – Куды хоч. Вдатний, сміливий. – Дівка була, куды хоч й не з трусливого десятку... (401).

Куди хочеш. – Куды хочиш. Не страшно. – ...крэстык б'ув на шийи тоўж, а з ным куды хочиш... (401).

Як хотіти. – Як хотиты. По-своєму, всевладно. – ... знав [чоловік] усё од видём, куевдыв, та верховодыв нымы, як хотив, ни чого не буявся (397).

ХОХОЛ Хворому хохлú помаж губи салом, а козаку кислим молоком, так вони і одужають. – Хворому хохлú помаж губы салом, а козаку кыслим молоком, так вони и одужають. 196.

Хохол не свиня, а поість все. – Хохил не свиня, а поість все. 820.

Як хохол почне балакати, то дай йому волю, він сам забалакається. – Як хохол начнэ балакать, то дай йёму волю, вин сам забалакаецця. 957.

ХРЕСТ Везти хрест (П). – Везти крест. Народний звичай. / везет крест, 114. *Хто закінчив жнива, везе додому з поля хрест, зроблений з колосся. Цей хрест зберігається на покуті до молотьби.

Вкладати хрест із чого, *обр.* (П). – Вкладывать крест. Поховальний обряд. / вкладывают крест, 845. *Покійнику в руки вкладають хрест з воскової свічки.

Класти хрест на землю на ріллі, *обр.* – Класть хрест на землю на рильи. Обряд перед початком сівби. – *На середохрєсний недьльи... вывозять на ныву й хрест; потим, прийихавши, становлюцьця, кладуть хрест на землю на рильи...* (467).

Класти хрест серед ниви, *обр.* (П). – Класть крест среди нивы. Обряд першого дня сівби, у формі хреста випікають хлібину. / кладет крест среди нивы, 998.

Класти хрест у зерно, *обр.* (П). – Класть крест в зерно. Обряд першого дня сівби, у формі хреста випікають хлібину. / крест кладут в зерно, 998.

Осіняти хрестом кого, *обр.* (П). – Осенять крестом. Весільний звичай. / осіняют крестом, 86.

Пекти хрести з чого, *обр.* (П). – Печь кресты. Хліборобський звичай, що припадає на Великий піст. / пекут кресты, 42, 112, 258, 536, 998; пекут крест, 80, 883. *Хрести кладуть потім у зерно для посіву.

Писати хрести чим, *обр.* (П). – Писать кресты. Народний звичай. / пишет кресты, 110.

Хреста не боятися. – Хреста не боятысь. Не зважати на щось,

бути лихим. – ... *Шож ёго́ тут робы́ты йий* [відьмі]? *Хреста вона не бойи́цьця...* (396).

Хрест на хрест (П). – Крест на крест. 572.

Хрест писну́ і пиріг кусну́. – Хрест пысну́ и пиріг кусну́. 239.

*Прислів'я, яке згадують на Голодну кутю (5-го січня), коли з пирогом у руках пишуть хрести на всіх домашніх предметах.

Хрест хрестом та ще й зашморгом. – Хрест хрестом та ще й зашморгом. Божба деяких мешканців. 175.

ХРЕСТАТИЙ Хрестаті лопуцьки, бот. – Хрестати лопуцьки. Назва рослини („борщівник”). 321.

ХРЕСТЕЦЬ Пекти хрестець, обр. (П). – Печь крестец. / пекут крестец, 581.

ХРЕСТИК Пришивати хрестики до чого, обр. (П). – Пришивать крестыкы. Весільний обряд. / пришивают крестыкы, 745. *У день весілля боярам пришивають на шапки хрестики.

ХРЕСТИТИ Ти його́ хресті, а він – пусти́. – Ты ёго́ хрысты́, а він – пусты́. 373.

ХРЕЩЕНИЙ Ми у вас бра́ли не хреще́не, не моли́твене, а вам принесли́ хрещено́го новорожде́нного і моли́твеного, обр. – Мы у вас бра́лы не хрыще́не, не молы́твене, а вам принесли́ хрещено́го новорожде́нного и молы́твенного. Примовка-відповідь повивальної бабки після хрещення дитини. 836.

На́те вам не хреще́не, не моли́твене, а нам принесе́ть хреще́не і моли́твене, обр. – На́те вам не хрыще́не, не молы́твене, а нам прынесе́ть хрыще́не и молы́твене. Примовка до повивальної бабки під час хрещення. 836.

ХРЕЩЕННЯ До Хрещення (П). – До Крещенія. До дня 7 січня. 967.

На Хреще́ння. – На Хреще́ньне, 469; на Креще́нье, 542, 748; на Креще́нья, 463; на Хреще́нья, 469, 470; На Креще́ние, 239, 298, 495, 908².

Під Хрещення (П). – Под Креще́ние. Напередодні Водохреща (6/19 січня). 908², 935, 967; под Креще́нье, 542; пид Креще́нья. Напередодні Хрещення. 463.

ХРЕЩИК В хрещика. – В хрещика. Народна гра. 482. *Пор. рос. **в горелки**.

ХРИСТОС Давати ради Христа. – Давать ради Христа. / давал ради Христа. Подавати прохачам. 863.

Прийде Христос, дасть і вам по красному яєчку! – Прийде Христос, дасть и вам по красному яечку! Примовка, коли дітям роздають крашанки на Великодні свята. 266.

Ради Христа. – Ради Христа. 495.

Христа славить, *обр.* – Христа славить. Віршувати на Різдво (про хлопчиків). 251.

Христос воскрес! – 1. Христос воскрес! Вітання на Великдень. 260, 267, 444³, 936. 2. Христос Воскресе! Тут Великодній спів. 113, 117.

ХРИН А хрін твоєму ба́тькові, *лайл.* – А хрін твоєму ба́тькови. Недобре побажання, уживається для вираження сильного незадоволення ким-, чим-небудь, переважно із втратою інтересу до нього. 379.

ХРОН В хро́на. – В хро́на. Весняна дитяча гра. 276.

ХРОНОН В хронона. – В хронона. Те саме, що **в хро́на.** 276.

ХРОПАК Задуги хропака́. – Задуги хропака́. Міцно заснути. – *Поляга́лы, тай задугы хропака́* (395).

ХУДО К худу. – К худу. 753²; к ху́ду, 541. *Такими словами домовик пророчить поганій рік. Див. **к добру́.**

Худо без добра́ не живе́. – Ху́до без добра не живе́. 370.

ХУК Хука́ вкинути. – Хука́ вкинуты́. Зробити прикрість. – ... *це вже годы тай годы́ ийи* [Божчисі], *щоб хука́ не вкинула...* (420).

ХУСТКА Віддавати хустку, *обр.* – Отдава́ть хустку. / отдае́ хустку, 517.

Давати хустку кому, *обр.* – Дава́ть хустку. Дівчина при сватанні дає хустку матері жениха. / дае́т хустку, 54, 962.

Підтикати хустку кому, *обр.* – Пидтыка́ть хустку. Поховальний обряд. / пидтыкаю́т хустку, 233. *Під пояс покійнику „пидтыкають хустку”, у яку ув’язують мідну монету, „щоб було чым одкупицьця на тим свити, як ходытьме душа по мытарствам”.

ХУСТОЧКА Подавати хусточку кому, *обр.* – Подава́ть хусточку. Весільний обряд. / подае́т хусточку, 125.

Хусточку дати й ручку прийняти, *обр.* – Хвусточку да́ть и ручку́ приня́ть. Дати згоду на шлюб. – ... *А женихови хвусточку, хвусточку дала й ручку́ приняла* (883).

ЦАР За царя́ Горо́ха було́ людей тро́хи. – За царя́ горо́ха було́ людей тро́хи. Дуже давно. 374.

Якби я царем був, так са́ло б з са́лом би їв та на солóмі спав. –

Як бы я царём був, так сало б з салом бы йив, та на солóми спав. 379.

ЦАРИЦЯ За царіці їли паляниці, а за царя не достанеться й сухаря. – За царыци йили поляныцы, а за царя не достанецьця й сухаря. 371.

Цариця голиця. – Царыця голиця. Гадюка з червоними рижками. 308.

ЦАРИВНА Гожа, як царівна. – Гожа, як царівна. Красива, гарна. / гожи, як царівны, 778.

ЦАРСТВИЄ Царствіє Бóже. – Царствіє Бóже. За релігійними уявленнями – місце, де блаженствують праведники після смерті. – ... *хиба ж ты не знаєш, що п'яныци да ни вунаслідують Царствія Божого?* (385).

ЦАРСТВО Царство небесне (П). – Царство небесное. Рай. / в царство небесное, 260.

ЦАРЯГРАД На Царяграда. – На Царяграда. У день 11 / 24 травня. XIII. *Коли робитимеш цього дня, то град виб'є поле. Ще **Цараград.**

ЦВИРКУН Цвиркун цвириньчить на непогоду. – Цвиркун цвириньчить на непогоду. Народна прикмета. – *Цвиркун цвириньчить не непогоду, а як у хати кричуть, так це кажуть, на богацство* (311).

ЦВІТ Добувати цвіт папороті. – Добывать цвіт папороти. Шукати чудодійний засіб. 244. *[На Івана Купала] уночі, близько 12 год., ходять добувати цвіт папороті, що має чудодійну силу.

ЦЕРКВА До церкви близько та слизько, а до кабака далеко та легко. – До церкви близько та слызько, а до кабака далеко та легко. 199.

Просити на церкву (П). – Просить на церковь. Збирати гроші для зведення церкви. / на церков не просили, 899.

ЦИГАН Білі цигани, зневажл. – Били цыганы. Так ремісники підсміюються над баришниками. / бильми цыганамы, VIII.

Брехати, як циган. – Брехать, як цыган. / не бреши, як цыган, 497; брешеш, як цыган, 497.

З циганом як не говори, а за пазухою камінь держи. – С цыганом як не говори, а за пазухой камень держи. 340.

Менчусь, як циган кіньми. – Менчусь, як цыган киньмы. 372.

Понімати, як циган в вівцях. – Понимать, як цыган в вивцях.

Не розумітися в чомусь. / понамає, як цыган у вивцях, 340.
Тёмно, як у цыгана під мишкою. – Тёмно, як у цыгана під мишкою. 372.
Цыгану, як не вкрасти, то й з голоду можна пропасти. – Цыгану, як не вкрасти, то й з голоду можна пропасти. 377.
ЦІЛКОВИЙ Поїхав сто цілкових на полтину міняти. (Охотник – коня на зайця). – Поїхав сто цілкових на полтину міняти. (Охотник – коня на зайця). 375.
ЦІЛУВАННЯ Цілування замка, обр. (П). – Цілюваніє замка. Обрядова дія. 947. *Цілування молодими замка на церковних дверях.
ЦІЛУВАТИСЯ Цілуватися навхрест, обр. (П). – Цілюваться навкрест. Обрядова дія при випіканні короваю. / цілюються навкрест, 999.
ЦІНА Знати ціну чого (П). – Знать ціну. Цінувати. / знает ціну, XV.
Свої ціни не вставиш. – Своеи цини не вставыш. 288.
ЦІП Брехать не ціпом махать. – Брехать не ципом махать. 208.
Як литовський цип. – Як лытовський цип. 375.
ЦУР Цур йому пек!, *лайл.* – Цур ёму пэк! Вигук відчаю. – *Та там, брацьци, такэ, що й дна няма, страшно, цур ёму пэк, ходить дали* (777).
ЦУРКА Болить, як цуркою круте. – Болить, як цуркую круте. Дуже болить. – *Після свайбы вона [жінка] захворала: больть та й больть у неі попереk, як цуркую круте* (193).
В цурки. – В цурки. Народна гра. 486, 936. / в цурки, 60, 81, 573; в цурку, 827 – 828, 848.
ЦУЦЕНЯ Брехати як цуценята. – Брехать, як цуцынята. / брешите, як цуцынята, 609.
ЧАЙ Чай пить – не дрова рубить. – Чай пить – не дрова рубить. 187.
ЧАЙКА В чайки, або мушки (П). – В чайки или мушки. Гра. 60.
ЧАЙНИК Заліз у чайник та й п'є самовар. – Зализ у чайнык, тай пье самувар. 373.
ЧАРКА Обійти чаркою. – Обийты чаркою. Не пригостити горілкою. – *На свадьби, як вин жєнєвєся, обийшы якось одного лыхого чоловіка чаркою...* (45).
Підносити по чарці, обр. – Подносить по чарци. Обрядова дія молоді після покривання. / подносит по чарци, 1002.

Підносити чарку горілки кому, *обр.* – Подносить чарку горілки. Весільний обряд. / подноситься чарка горілки, 126.

Подавати чарку горілки кому, *обр.* – Подавать чарку горілки. Весільний обряд. / подает чарку горілки, 125.

ЧАРОЧКА Давати чарочку з хмелем кому, *обр.* – Давать чарочку с хмѐлем. Весільний обряд. / дает чарочку с хмѐлем, 129.

Де не ходив, а чарочку заробив. – Де не ходыв, а чарочку заробыв. 232.

ЧАС До слухного часу. – До случного часу. До сьогодні. 391.

Один тому час, що мати в плахті. – Одын тому час, шо маты в плахти. 372.

Часи панам, що живіт дає нам. – Часы панам, шо жывит дає нам. 373.

ЧЕПИГА Из-за чепіг не видно. – Из-за чепыг не видно. Малий віком і на зріст. – *З малу пийшло в роботу, – зачучвырило. За плугом ходє, а єго из-за чепыг не видно* (П). ***Чепіга** – рукоятка в плузі.

ЧЕРВ'ЯК Не то черви, що ми їмо, а то, що нас будуть їсти. – Не то червы, шо мы йймо, а то, шо нас будуть ййсты. 370.

Прийшлося черв'яку раз на віку, та й то не так, як треба. – Прийшлось чирвяку раз на выку, та й то не так, як треба. 369.

ЧЕРЕДА До череди. – До череды. Вранці; допоки не виганяли череду. – *Прийихалы воны раз до кабака враньци, до череды ще...* (393).

Ще в череді дві. – Ще в черыди дви. Примовка-відповідь. 825.

*Так відповідають чоловіки на слова людей щодо турботи про свою жінку: можна ще двічі одружитися.

ЧЕРЕПОЧОК Сюди-туди верть – в черепочку смерть. – Сюды-туды верть, – в черыпочку смерть. 237.

ЧЕСАТИ Чесати навмання. – Чесать навманья. Йти невідомо куди. 396.

ЧЕСНА Вийти чесною, *євф.* – Вийти чесною. Не втратити цнотливості до заміжжя. / вышла чесна, 844.

ЧЕСТЬ Будь би честь приложена від кого. – Будь бы честь приложена. Була б виявлена шана. – *... будь бы воно була вид тебе честь приложена, бо всяки прычины вид людей бувають...* (399).

ЧЕТВЕР Великий четвер (П). – Великий четверг. / из великаго четверга, 495; пид чыстый четвер. 463.

В Страсний четвер (П). – В Страстной четверг. У четвер перед Великоднем. 748.

В чистий (страсний) четвер (П). – В чистый (страстной) четверг. / у четвер перед Великоднем. 444; в Чистый четверг, 928; в чыстый четверг, 526.

До Страсного четверга (П). – До Страстного четверга. 748.

Чистий четвер. – Чистый четверг. У четвер перед Великоднем. – *В чістий четвѣр сідаять пряжи на пориг и прядуть-крутють нитку навпакі...* (459). / у чистый читвер, 461; в чистый четверг, 38, 112, 461; у чістий четвѣр, 851.

ЧЕТВЕРТОК В чистий четверток (П). – В чистый четверток. Те саме, що в чістий четвѣр. 445.

ЧИЖИК В чижика. – В чижика. Назва дитячої гри. 19.

ЧИТАТИ Багато читати – зачитаєшся. – Много чытать – зачытаешся. Утра тиш розум. 204. *Зачитаешся – тут „помішаєшся”.

ЧІП Звати до чѣпа, обр. – Звать до чѣпа. Післявесільна обрядодія. / зовет до чѣпа, 966. ***Чіп** – дерев'яна затичка в бочці. За тиждень після весілля батько жениха запрошує родичів до себе, цим святкування весілля й завершується.

Іти до чопа, обр. – Идти до чопа. Весільний обряд. / идет до чопа, 816. *Друзі молодого йдуть до нього й намагаються викупати дружка, той, щоб врятуватися, пригощає горілкою за свій рахунок.

ЧМИХ В чмиха. – В чмыха. Вид гри в карти. 616.

ЧОБОТИ Виговорені чоботи, обр. (П). – Выговоренные чоботы. 56. Див. **виговорювати чоботи**.

Виговорювати чоботи кому з кого, *обр.* (П). – Выговаривать чоботы. Весільний звичай, коли мати молодій отримує від молодого чоботи. / выговаривает чоботы, 55.

Давати чоботи кому, *обр.* – Давать чоботы. Весільний обряд. 224; дает чоботы, 639. *Зятів подарунок тещі.

Дарувати чоботи кому, *обр.* (П). – Дарить чоботы. Весільний обряд. / дарит чоботы, 812 – 813. *Свашка з боку нареченого дарує матері молодій червоні чоботи.

Передавати чоботи від кого кому, *обр.* (П). – Передавать сапоги. / передает сапоги, 843.

Підносити чоботи кому, *обр.* – Подносить чоботы. Весільний

обряд. / подносят чоботы, 874. *Матері молоді свашки дарують чоботи.

Подавати чоботи кому, *обр.* – Подавать чоботы. Весільний обряд. / подает чоботы, 129.

Чоботи, шиті на колодку (П). – Сапоги, шитые на колодку. Чоботи, пошиті якісно, професійно. 891.

ЧОЛОВІК Добрий чоловіче. – Добрый чоловіче. Форма ввічливого звертання. – *Як же ты, добрый чоловіче, вийшов с палкою, так мини моторошно стало и я начав утукать* (293); добрый чоловіче!, 329.

За хорощим чоловіком і свінка господинка, а за лихим і лєбідь казна-що. – За хорощим чоловіком і свінка господинка, а за лихим и лєбідь казна-що. 368.

І чоловік, як чоловік, та сучка між ногами проскочила. – И чоловік, як чоловік, та сучка між ногами проскочила. 378.

Лєгше всього осудити чоловіка. – Легче всего осудити чоловіка. 372.

Ледачий чоловік – поганий хазяїн. – Ледачий чоловік – плохий хазяїн. XV.

Лихий чоловік. – Лыхый чоловік. Недобрий чоловік. / лыхого чоловіка, 45; од лихого чоловіка, 113.

Нехай – недобрий чоловік. – Нехай – недобрый чоловік. 379.

П'яний чоловік гірше скаженої собаки. – Пьяный чоловік хуже скаженої собаки. – *Господь сказав: „Эге, св. Петре, давай обийдем: „пьяный чоловік хуже скаженої собаки”* (200).

Святий чоловік (П). – Святой чоловік. Безгрішна людина. / святым чоловіком, 769.

Чоловіка 20 років гріє кров, 20 – кожух, а далі вже, як не піч, так ніхто не нагріє. – Чоловіка 20 років гриет кров, 20 – кожух, а дальше вже, як не пич, так ніхто не нагріє. 179.

Чоловік жінку любить здорову, а брат сестру багату. – Чоловик жинку любе здорову, а брат сестру богату. 196.

Чоловік і не собака, а бреше. – Чоловик и не собака, а бреше. 374.

ЧОРТ Багатому чорт дитину колише, а бідний і няньки не найде. – Богатому чорт дытину кольше, а бидный и няньки не найде. XVII.

Багатому чорті дітей тішать. – Богатому чорты дитей тишуть. 378.

Бодай тебе чорти взяли!, *лайл.* – Бодай тебе чорты взяли! Лайка. XVIII.

Боїться, як чорт ладану. – Боицьця, як чорт ладану. Дуже боїться чогось. 375.

Боїться, як чорт ладану. – Боицьця, як чорт ладону. 300.

Віддає чортам душу. – Отдає чортам душу. – *Не отдавши чортам душу, багат не будеш* (XVII).

Віддає чортам свої душі. – Виддає чортам свої душі. Заставити свої душі нечистому. – *Отто як-бы виддали чортам свои душі, так як наш пан-отець...* (XVIII).

Він проти торішнього хоч і чорт, та діла не буде: в нього вовча думка; сказав, як зав'язав. – Вин проты торишнєго хоч и чорт, та дила не буде: в єго вовча думка; сказав, як завязав. 527.

Де чорти водяцьця, *евф.* – Де чорты водяцьця. Погане місце, рів, болото з чортами. – *Одна жінка була така сердьита, що чоловік взяв йийі якось ... тай шпурнув у той рів, де чорты водяцьця* (394).

До чорта. – До чорта. Дуже багато. XVI.

І чорт в болоті плаче, що моди не настане. – И чорт в болоті плаче, що моды не настане. 371.

Орав чорт вовком, та їв хліб. – Орав чорт вовком, та йїв хліб. 369.

Показав чорт моду та й заховався в воду. – Показав чорт моду, тай заховався в воду. 300.

Чорт плаче, що моди не настане. – Чорт плаче, що моды не настане. 300.

Чорти його батька зна, *виг., лайл.* – Чорты єго батька зна. Лайка. XVIII². / чёрты його батька зна, 775.

Чорти твого батька бері!, *лайл.* – Чорты твого батька беры! Вираження зневаги, незадоволення. – *Да чорты твого батька беры! Я хоть и бідный, да чєсный* (V).

Чортів би її куча, *лайл.* – Чортів би єйи куча. Недобре побажання, уживається для вираження сильного незадоволення ким-, чим-небудь. – ... *Вона [відьма], чортів би єйи куча, так поро-была* (390).

Що воно за чорт? – Що воно за чорт? Щось невизначене, незрозуміле. – *А мы й кажем: ну, ходим, шо воно за чорт?* (XVIII).

ЧУБ Аж чуби мокрі. – Аж чубы мокри. Втомитися, багато ходи-

ти. – ...*мать, чимало одчухрала, що аж чубы мокри й по п'яци потёки* (413).

Нагрѣти чуб (П). – Нагрѣть чуб. Витратити багато сил і енергії, виконуючи тяжку роботу. 219.

ЧУДО Михайлове чудо. – Мыхайлово чудо. Свято 6 / 19 вересня. 246², 247². / Мыхайловым чудом, 247; Михайлово чудо, 115.

*Особливо на Михайлове чудо бояться сіяти і волочити (боронити), „бо цей празник часто карає”.

На Михайлове чудо. – На Михайлово чудо. – *Тоді положи́в борону на виз та й прыйїхав до дому, та й дїтям заказав на Михайлово чудо нічого не робыты* (XIV).

На Михайлові чуда. – На Михайлови чуда. У свято, яке припадає на 6 / 19 вересня. XIII; Мыхайлови чуда, XIII.

ЧУЖИЙ Чуже взять, нужно й своє показать. – Чуже взять, нужно й свое показать. 325.

ЧУМАКУВАННЯ Не таке гіркé чумакування, як бичування. – Не таке гиркé чумаковання, як бычування. 336.

ЧУПРА Чупру м'яти кому. – Чупру мняты. Сварити, бити. – ... *а чоловіку случалося й чупру добре мняла, нечистый й тут йий помогав...* (419).

ЧУТКА Чутка промайнула. – Молва́ пройшла. Була чутка. – *Лит з п'ять тому назад и в нас молва пройшла, тай тепер такі балакають, шо бигалы вовкулаки по нашому степену* (398).

ШАГ Обсипати шагами кого, обр. (П). – Осыпать шагами. Весільний обряд. / осыпаєт шагами, 745. *Мати молодого обсипає шагами бояр та свашок. **Шаг** – дрібна грошова монета.

ШАПКА Викупати шапку, обр. – Выкупать шапку. Весільний обряд. / выкупивши шапку, 108.

Здіймати шапку. – Здійматы шапку. Вітатися. – ... *кого́ б ты ни заздрив, чи зустрив бы то, здіймай мирыций шапку, кланяйсь у пояс и пиднось горилки й закуски* (399).

Надягати шапку кому на що, обр. (П). – Надѣвать шапку. Весільний обряд. / надѣвають шапку, 16; надѣвает шапку, 843, 1002.

Одавати шапки, обр. (П). – Отдавать шапки. Одна з весільних обрядодій, виконувана молодим і боярами. / шапки отдают, 1000.

Передавати шапку на чому, обр. (П). – Передавать шапку. Весільний обряд. / передает шапку, 843.

Перемінятися шапкою, обр. (П). – Перемѣняются шапкой. Весільний обряд. / перемѣняются шапкой, 227.

Платити за шапки, *обр.* (П). - Платить за шапки. Одна з весільних обрядодій, виконувана молодим і боярами. / платят за шапки, 1000.

Подавати шапки, *обр.* (П). - Подают шапки. Одна з весільних обрядодій, виконувана свашками. / подают шапки, 1000.

Подавайте свої шапки: ми будем пришивати стрічки, *обр.* (П). - Подавайте свои шапки: мы будем пришивать стежки. 520.

Пришивати до шапки вінок, *обр.* (П). - Пришивать к шапкѣ вѣнок. Весільний обряд. / пришить к шапкѣ вѣнок, 107.

Пришивати до шапки розетку, *обр.* (П). - Пришивать к шапкѣ розетку. Весільний обряд. 93.

Пришивати до шапок стрічки кому, *обр.* (П). - Пришивать к шапкам ленты. 606.

ШАР В шара. - В шара. Гра. 59.

ШАРЛАЙ В шарляя. - В шарляя. Гра юнаків. 848.

ШАХМАТИ В шахмати. - В шахматы. Гра для юнаків і дорослих. 848².

ШАШКА В шашки. - В шашки. Гра літніх чоловіків. 281, 799.

ШВАЙКА Вертиться як швайка. - Вьртыця як швайка. 175.

ШВЕЦЬ З нього вийшов ні швець, ні мнець. - З его вьйшов ни швецъ, ни мнецъ. Щось незрозуміле. 373.

Ні швець, ні мнець, ні чортзнащо. - Ни швецъ, ни мнецъ, - ни чорт зна що. Насмішка над лінивими та невмілими. XV.

ШЕЙМА Мотається, як шейма на бичовці. - Мотаецця, як шейма на бичовци. 369.

ШЕПТАННЯ Лікувати шептанням (П). - Лечить шептанієм. Народний спосіб лікування. / лечат шептанієм, 100, 101; лѣчится шептаньем, 101.

Шептання молитов и сказань (П). - Шептаніє молитв и сказаній. Лікування за допомогою молитов та спеціальних словесних формул. / шептания молитв и сказаній, 997.

ШЕРСТЬ В шерсті. - В шерсты. До багатства. - ...*як шо буде вин [домовик] в шерсты, то к богатству, а голый - к убожеству* (462). *Шерсть – символ багатства.

Піти проти шерсті. - Питы проты шерсты. Не погодитися в чомусь з ким-небудь. 399.

Шерсть перемінити (П). - Шерсть перемѣнить. Придбати худобу іншої масті. 911.

ШИЛО Ши́ла (у) в мішкú не втаїш. – Ши́ла (у) в мишкú не втайіш. 368.

ШИП В шипи (П). – В шипы. В пірамідки, голівками ввєрх. 317.
*Так ставлять льон скаун.

ШИТИ Ні шити, ні прясти. – Ни шиты, ни прясты. Про невмілого. – *Та ты ни шиты, ни прясты* (XVI).

ШИШЕЧКА Шишечék дбáти, *обр.* – Шишечék дбаты́. Весільний обряд. 998.

ШИШКА Брати шишки, *обр.* (П). – Брать шишки. Весільний обряд. / берут шишки, 220; берет шишки, 130.

Давати шишки (шишку), *обр.* (П). – Давать шишки (шишку). Весільний обряд. / даєт шишку, 106, 127, 224, 623, 743, 963; даєт шишки, 217²; дають шишку, 346, 746; дають шишки, 579; даєт пару шишок, 218; дає шишки, 522; даєт шишку, 221, 607, 872; дав шишку, 221; дає шишку, 522; недали шишки, 223.

Давати по шишці, *обр.* (П). – Давать по шышке. / даєт по шишкh, 89, 90, 93, 127, 222, 631, 795, 843; дають по шишкh, 743²; дал по шишкh, 56; даьт по шишкh, 796; дають по шышци, 518; давши по шышци, 521.

Дарувати по шишці, *обр.* (П). – Дарить по шышке. / дарят по шишкh, 607, 631; дарят шишками кого, 609.

Запрошувати на шишки кого, *обр.* (П). – Приглашать на шишки. Весільний обряд. / приглашаєт на шишки, 13.

Ліпити шишки, *обр.* (П). – Лhпить шишки. Одна з весільних обрядодій. 500², 933; лhпят шишки, 13, 105², 535, 595, 630, 637; лhпят шишкі, 55.

Не давати шишок кому, *обр.* (П). – Не давать шишек. Весільний обряд. / не дадуть шишек, 811. *Шишки не дають дружкам для того, щоб вони виконали комічні пісні.

Носити шишки, *обр.* (П). – Носить шишки. Весільний обряд. / носит шишки, 89.

Обмінюватися шишками, *обр.* (П). – Обмhниваются шишками. Весільний обряд. / обмhниваются шишками, 795. *Молоді обмінюються шишками – невеликими хлібцями зверху з зубчиками, тому й схожими на шишку.

Одавати шишкі, *обр.* – Одавать шишкі. Обрядова дія молоді. / отдаєт шишки, 1000.

Одержувати шишку, *обр.* (П). – Получать шишку. / получают по шишкh, 56; получат по шишкh, 126; получает шишку, 639; получив по шишкh, 840.

Пекти шишки, *обр.* (П). – Печь шишки. Весільний обряд. / пекут шишки, 88, 217, 872², 998, 596; печуть шишки, 519.

Передати шишку кому, *обр.* – Передать шишку. Весільний обряд. / передав шишку, 839; передает шишку, 843².

Печуться шишки, *обр.* (П). – Пекутся шишки. Весільний обряд. 839.

Підносити шишку кому, *обр.* (П). – Подносить шишку. Весільний обряд. / подносить шишку, 610, 812; подносять шишку, 93, 107.

***Шишка** – один із видів викупу на весіллі.

Подавати шишку, *обр.* (П). – Подавать шишку. Дія дружка у весільному обряді. / подает шишку, 934.

Посадити шишки, *обр.* (П). – Посадить шишки. Обрядова дія: ставити шишки до печі. / шишки посадят, 998.

Роздавати по шишці кому, *обр.* (П). – Роздавать по шишкh. Весільний обряд. / роздают по шишкh, 811. *У кінці весілля всім гостям роздають шишки.

Роздавати шишки, *обр.* (П). – Раздавать шишки. Весільний обряд. / раздают шишки, 874.

Уряджати шишками, *обр.* – Уряжать шишками. Оздоблювати коржі короваю шишками. / уряжают шишками, 998.

ШИЯ Колі заложив шию в ярмо, так везі нарівні з борозінним. – Колы заложив шию в ярмо, так везы на ривни з борозеньним. 372.

Хоч по шию у воду, та до рідного роду (П). – Хоть по шею у воду, да до ридного роду. 61.

ШКАПИНА На ліченій шкапіні (конині, лошадині) не довго їздитимеш. – На личиний шкапіні (коныни, лошадыни) ни довго йїздитимеш. 369.

ШКОЛА Церковно-приходська школа (П). – Церковно-приходская школа. / церковно-приходской школы, 994; при церковно-приходской школh, 994.

ШКОПИРДКИ В шкопирдки. – В шкопырдки. Гра хлопчиків. 848.

ШКУРА Одна шкúра та кісткі́. – Одні́ шкúры, та кісткі́. Дуже худий. – ... в них [вовків] зостáлись одні́ шкуры, та кістки́... (441).

ШЛЯХ Із шля́ху збі́тися. – Із шля́ху збы́тися. Заблукати. / із шля́ху збы́вся, 414.

ШМАТОК Запáлювати шма́ток тканини, *обр.* (П). – Зажигать кусок ткани. Весільний обряд. / зажигают кусок ткани, 796.

*Шматок тканини запáлюють у випадку, коли наречена не мала статевиx стосунків до весілля.

ШОВК Наверху шовк, а всередині шолк (П). – Наверху шелк, а внутри шелк. Про бажання будь-що розодітисся при своїй бідності. 806.

ШОВКОВИНА Протягувати красну шовковину (П). – Продѣвать красную шелковину. При лікуванні худоби протягувати нитку у вухо з протилежного від хворого боку. / продѣвают красную шелковину, 922. *Шовкóвина – шовкова нитка.

ШОРОВНЯ В шоровні. – В шоровни. Дитяча гра. 936.

ШТАНИ Надівай штани шаровари, шоб дівчата шанували. – Надивай штаны шаровары, шоб дивчата шанувалы. 184.

Хто літом не робив, той зимою штани́ загубів. – Хто літом не робыв, той зимою штаны́ загубыв. Про лінивого. VIII.

ШТИР Стоя́ти шті́рем. – Стоя́ть шты́рем. Настовбурчитисся. – ... *Ввесь в шырсты́, и вона́ стои́тъ на ёму* [вовкулаці] *шты́рем*. 398.

ШТИРЯ Шті́ря-биря ще й сімсот і чотири. – Шты́ря-быря ще й симсот и четыри. Вівці. – *Як найнявся я в роботныкы до дядька овец па́сты, як погнав я па́сты шты́рю-бырю* *ще й симсот и четыри*; *як лиг я спаты, та спав тры дни* *ще й четыри* *ночи* (328), 328; штыри-быри, 328⁴.

ШТУКИ На всі шту́ки. – На вси шту́ки. Готовий що завгодно (зробити). VII.

ШУБА На шубу класти дитину, *обр.* – На шубу полага́ть ребенка. Обряд хрещення. / на шубу полага́ет ребенка, 77.

ШУЛІКА Шулі́ка з'їла чоловіка. – Шулі́ка зыйла чоловіка. Примовка. 306.

ШУТ Б'є шут або грець кого (П). – Бьет шут или грець. Хворобливий стан коня. 196. *При цьому він падає на землю, качається, б'ється й водить головою в різні боки.

ЩАСТЯ Взнати своє щастя. – Взнати своё счастье. Передбачити долю, майбутнє. – *По їх [домовиках] можна взнати своей щастья...* (462).

Дарую вас щастям-здоров'ям і червонцем, *обр.* – Дарую вас щастем-здоровьем и червонцем. Весільний обряд. 230. *Слова, якими супроводжується обрядодія дарування.

На щастя, на здоров'я і на новий год! Роді, Боже, жито і пшеницю і всяку пашницю. – На счастье, на здоровье и на новый год! Роды, Боже, жито и пшеницю и всяку пашницю. Слова під час посипання. 847.

На щастя, на здоров'я, на Новий год, роди, Боже, жито, пшеницю і всяку пашницю! – На счастье, на здоровья, на новый год, роды, Боже, жито, пшеницю и всяку пашницю!, *обр.* Словесна формула обряду посипання на Новий рік. 109.

На щастя, на здоров'я, роди, Боже, жито, пшеницю і всяку пашницю! – На щастя, на здоровья, роды, Боже, жито, пшеницю и всяку пашницю! Слова посипальників на Новий рік. 238.

На щастя, на здоров'я та й на Новий год. Роди, Боже, *обр.* – На счастья, на здоровья, тай на Новый год. Роды, Боже. Щедрівка. 926.

На щастя, на здоров'я, та на Новий год, роді, Боже, жито, пшеницю і всяку пашаницю, *обр.* – На счастье, на здоровье, та на новый год: роды, Боже, жито, пшеницю и всяку пашаницю. Примовка. 817. *З такою примовкою хлопці посипають зерном у хатах.

Щастя й долі не було кому в чому. – Щастя й доли не было. Не щастило. – *Чоловикови цёму ни в чому щастя й доли не было* (329).

ЩЕДРИК Щедрик, ведрик, дайте вареник, грудочку кашки, кільце ковбаски. – ... Щедрик ведрик, дайте варенык, грудочку кашки, кільце ковбаски... Початок щедрівки під Новий рік. 748.

ЩЕНЯ Зінське щеня. – Зиньске щеня. Кріт. – *Не трогай зиньс-*

кого щенята, ато в вичи плегне: воно сердыте (303 – 304); зіньське шеня, 188, 304; зіньське шеня, 440; зіньське шеня, 447, 861.

ЩЕПКА Стати, як щепка. – Статы, як щепка. Схуднути. – ... тай зробыв вин – така стала, як щепка (419).

ЩІТКА Густий, як щітка. – Густый, як щітка. Дуже густий. – *Бык и ка́же: маха́й щіткою наза́д.* – *Вин [Иван] махну́в, и став лис густый, як щітка* (856).

ЩОТ Щот дружби не тіряє. – Щот дружбы не тиряе. 369.

ЩУКА Нінащо й щука в морі, щоб карась не дрима́в. – Ни на що й щука в морі, щоб карась не дрима́в. 370.

ЮРІЙ До Юр'я б'ють у житі дурня, а після Юр'я і розумного. – До Юр'я б'ють у жыти дурня, а після Юр'я и розумного (242).

*Ще день **Святого Ягорія** – 23 квітня / 6 травня. Вважається пастишим святом.

На Юрія. – На Юрія. На свято Юрія, 6 травня. – *Той, хто заговорюе од дзвіру, должен на Юрия цілый день постыцьця...* (440).

На Юрія як буде роса, так сій проса́. – На Юрія як буде роса, так сий проса́. 242.

ЮРМА Ціла юрма. – Ціла юрма. Багато. 388.

ЮШКА Умітися юшкою. – Умытыся юшкою. Бути побитим, потекла кров. / умывся юшкою, 778.

Я Я не я. – Я не я. 399.

ЯБЛУКО Лякати яблука, обр. – Лякаты яблуки. Здійснювати обряд, щоб родили яблука. – ...на голодний святвечир ... беруть сокиру, йдуть з нею у садок лякаты яблуки...: „як будеш рожаты, не буду й рубаты; не будеш рожаты, – буду рубаты”... (469).

ЯБЛУНЯ Лякати яблуню, обр. – Лякати яблуню. Під Новий рік ударяти злегка сокирою по яблуні, щоб краще родила. 252.

*Обряд супроводжують такими словами: Будеш, яблунька, рожаты, – не буду рубаты, а як не будеш рожаты, – буду рубаты.

ЯБЛУЧКО Недалеко й яблучко одкотилося од яблуньки. – Ни далеко й яблучко одкотилося од яблуньки. 370.

ЯГОРІЙ Святого Ягорія або Юрія. – Святого Ягорія или Юрія.

День 23 квітня / 6 травня. 242. *На Юрія як буде роса, так сій проса.

ЯЄЧКО Дороге яечко до Великого дня (П). – Дорого яичко к Велику дню. 538.

Красне яечко (П). – Красное яечко. Великодня крашанка. / красным яечком, 194; красным яичком, 117.

ЯЄЧНЯ Смажити яєчню, обр. (П).– Жарить яичницу. Святкувати вечорниці. / жарят яичницу, 932.

ЯЗИК Брехати язиком. – Брехаты языком. 609.

Висолопити язик. – Высолопыты язык. Висунути язика. / высолопыла язык, 388.

По язиці рот. – По языци рот. 61.

Язык без кісток, що хоче, те й лопоче. – Язык без костей, що хоче те й лопоче. 208.

Язиком мелі, скільки (стілки) хоч, він не зітреться. – Язиком мелы, сколько (столько) хоч, він не зитрецьця. 378.

ЯЗИЧЕНЬКО Язіченько у мені ліхо робить мені. – Языченько во мені, лихо робе мині. 371.

ЯЙЦЕ В яйця (П). – В яйца. 540. Гра.

Дорогє яйце як крашене, а біле і в піст бачили та ще й у Петрівку побачим. – Дорогє яйце як крашене, а биле и в пист бачылы, та ще й у петривку побачым. 268. *Крашеними яйцями дорожать значно більше, ніж білими.

Тепер яйця старше й курей. – Тепер яйца старше й курей. 373.

ЯКІВ Не всякому, як Якову (не всякове-якове). – Не всякому, як Якову. (Не всяково-яково). 374.

ЯЛОВИЙ Хоч в'ялова телісь. – Хоч вьялова телісь. 377.

ЯР З яру та в кручу. – З яру, та в кручу. З однієї небезпеки в іншу. 374.

Яр не доли́на, чужа́ – не своя́ дити́на. – Яр не доли́на, чужа́ – не своя́ дити́на. 368.

Яр не кру́ча, діло́в не ку́ча. – Яр не кру́ча, діло́в не ку́ча. 369.

ЯРЕМІЙ Всяк Яремій про себе розумій. – Всяк Яремий про себе розумій. 370.

ЯРКА В ярки (П). – В ярки. Гра. 616.

ЯРМАРОК Не зівай: на те ярмарок. – Не зивай: на те ярмарка.
370.

ЯЧМІНЬ Сій ячмінь в грязь, так будеш князь. – Сий ячмінь в
грязь, так будыш князь. 831.

Як посієш ячмінь та овес у грязь, так вони тебе нарядять в
жупан. – Як посиєш ячмень, та овес у грязь, так вони тебѣ наря-
дять в жупан. 112.

Ячменю! Ось тобі кукиш, що хочеш, те й купиш. Купи собі
топорок, сечи себе поперьок (П). – Ячмень! Вот тебѣ кукиш:
что хочешь, то и купишь. Купи себѣ топорок, сѣки себя поперек.
Замовляння „ячменю”, очної хвороби. 938.

ЯЩИК Це було літом, не зимою, як упали ящики з неба з во-
дою. – Це було литом, не зимою, як упалы ящыкы з неба з водою.
175.

Література

Вальтер, Мокиєнко 2008 – Вальтер Х., Мокиєнко В. Цель и концепция тома : Введение // Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich: Frazeologia / Red. naukowa Walerij Mokijenko i Harry Walter. – Opole, 2008. – С. 208 – 211.

Жайворонок 2001 – Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – 2001. – №№ 5. – С. 48 – 63.

Конобродська 2003 – Конобродська В. Курсова і дипломна робота з етнолінгвістики / В. Конобродська. – Житомир : Полісся, 2003. – 236 с.

Пономарьов 1991 – Пономарьов А. П. Шлюбно-весільні звичаї українців / А. П. Пономарьов // Рад. шк. – 1991. – № 9. – С. 23 – 30.

Скрипник 1973 – Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / Л. Г. Скрипник. – К. : Наук. думка, 1973. – 280 с.

Степанов 2004 – Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Академ. проект, 2004. – 992 с.

Толстой, Толстая 1993 – Толстой Н. И. Слово в обрядовом тексте (культурная семантика слав. *vesel-) / Н. И. Толстой, С. М. Толстая // Славянское языкознание : XI Междунар. съезд славистов : докл. рос. делегации : сб. докл. – М. : Наука, 1993. – С. 162 – 186.

Ужченко 2003 – Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія : монографія / В. Д. Ужченко – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 362 с.

Ужченко, Ужченко 2005 – Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : посіб. для студ. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 400 с.

Джерела

Арк – Аркушин Г. Сказав, як два зв'язав : Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині / Г. Аркушин. – Люблін; Луцьк, 2003. – 177 с. („Фразеологія” – С. 76 – 133).

ВархІ – Вархол Н. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини / Н. Вархол, А. Івченко. – Братислава : Словацьке пед. вид-во, 1990. – 259 с.

Пам'ятка – Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии : Очерки по этнографии края / под ред. В. В. Иванова. – Х., 1898. – Т. I. – 1008 с.

СРФ – Бирих А. К. Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник / А. К. Бирих, В. М. Мокиенко, Л. И. Степанова. – СПб. : Фолио-Пресс, 1998. – 704 с.

СУМ – Словник української мови : в 11 т. / за ред. К. І. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980.

СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / уклад. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С., Дятчук В. В. та ін. ; відп. ред. В. О. Винник. – К. : Наук. думка, 2003. – 1098 с. – (Словники України).

УВДСл – Ужченко В. Д. Фразеологічний словник східно-слобожанських і степових говірок Донбасу : 6019 фразеологізмів / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – 5-е вид., перероб. й доп. – Луганськ : Альма матер, 2005. – 348 с.

Уд – Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови : у 2-х т. / Г. М. Удовиченко. – К. : Вища шк., 1984. – Т. 1 – 2.

УУ – Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.

Фр – Галицько-руські народні приповідки : в 3 т. / зібрав, упорядкув. і пояснив І. Франко // Етнографічний збірник, тт. Х–ХХУШ. – Л., 1901 – 1910.

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. / уклад. Білоноженко В. М., Винник В. О., Гнатюк І. О. – К. : Наук. думка, 1993. – Кн. 1 – 2.

Чаб – Чабаненко В. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини / В. Чабаненко. – Запоріжжя, 2001. – 201 с.

ЮІС – Юрченко О. С. Словник стійких народних порівнянь / О. С. Юрченко, А. О. Івченко. – Х. : Основа, 1993. – 176 с.

Довідкове видання

**УЖЧЕНКО Віктор Дмитрович,
УЖЧЕНКО Дмитро Вікторович,
БАРВИНА Наталія Олександрівна,
Д'ЯКОВА Тетяна Олексіївна,
МІЛЄВА Ірина Володимирівна,
ОБЄДНІКОВА Олена Миколаївна**

**ФРАЗЕОЛОГІЧНО-ПАРЕМІЙНИЙ СЛОВНИК
СХІДНОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ
XIX СТОЛІТТЯ**

За редакцією В. Д. Ужченка
Комп'ютерне макетування – Д. В. Ужченко

Здано до склад. 26.09.2012 р. Підп. до друку 26.10.2012 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 16,74. Наклад 1000 прим. Зам. № 70.

Видавець

**Видавництво Державного закладу
«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»**
вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, 91011. Т/ф: (0642) 58-03-20.
e-mail: alma-mater@list.ru

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04.2009 р.

Виготовлювач

ТОВ «Поліграфічний центр «Максим»
вул. Челюскінців, 16-а, м. Луганськ, 91011. Т/ф: 34-40-21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3036 від 17.12.2007 р.